

NEMZETI IDENTITÁS,
ASSZIMILÁCIÓ ÉS
MÉDIAHASZNÁLAT
A HATÁRON TÚLI
MAGYARSÁG KÖRÉBEN
1999–2011

DOBOS FERENC

Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében

1999–2011

2.

Sorozatszerkesztő
Koltay András – Nyakas Levente

Dobos Ferenc

**Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat
a határon túli magyarság körében 1999–2011**

Szerkesztette:

Apró István

Médiatudományi Intézet

2012

A kutatást támogatta:

Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság

Minden jog fenntartva.

© Dobos Ferenc, 2012

© Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság
Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2012

Hornyik Miklós emlékének

Tartalomjegyzék

A szerkesztő előszava	9
Bevezetés.....	11
Módszertani megfontolások.....	13
1. Médiafelület-hierarchia a határon túli magyarság körében.....	19
2. Televízió-nézési szokások a határon túli magyarság körében.....	35
2.1. Televíziókészülékekkel való ellátottság és vételi lehetőségek.....	35
2.2. A televíziózásra fordított idő.....	45
2.3.1. Anyanyelvi és többségi nyelvű televízió csatornák nézettségének változása.....	52
2.3.1.1. A televíziócsatornák nézettségének változása.....	52
2.3.1.2. A televíziócsatornák anyanyelvi és többségi nyelvű nézettségének intenzitása.....	56
2.3.2. Televízió-nézési szokások a nyelvi dimenzió szerint	69
2.3.3. Anyanyelvi, illetve többségi nyelvű műsorválasztás a családokon belül	80
2.3.4. Televíziós műsorpreferenciák	84
2.3.4.1. Magyar nyelvű televíziós műsorpreferenciák.....	90
2.3.4.2. Többségi nyelvű televíziós műsorpreferenciák.....	101
2.3.4.3. Anyanyelvi és többségi nyelvű hírműsorok nézettsége	109
3. Rádióhallgatási szokások a határon túli magyarság körében	115
3.1. A rádióhallgatásra fordított idő.....	118
3.2. Anyanyelvi és többségi nyelvű rádióadók hallgatottságának változása.....	121
3.3. A rádióadók anyanyelvi és többségi nyelvű hallgatottságának intenzitása.....	124
4. A nyomtatott sajtó a határon túli magyarság körében	143
5. Internethasználat a határon túli magyarság körében	151
5.1. Az internet-hozzáférés változása	151
5.2. Az internethasználat intenzitása	157
5.2.1. Az internethasználat intenzitása a szülők és a gyerekek generációjában	158
5.2.2. Az internethasználat intenzitása a szülők és a gyerekek generációjában az otthoni internet-hozzáféréssel rendelkezők körében.....	162
5.2.3. Az internethasználat intenzitása a honlapok nyelve szerint.....	167
5.2.4. Az internethasználat intenzitása az információszerzés célja szerint.....	183
6. Összegzés.....	193
7. Melléklet	207
7.1. A kutatás paraméterei.....	207
7.2. A kutatás mintasokaságainak reprezentativitása (százalékban).....	208
7.3. Adatelemzési módszerek	213
7.4. Nemzeti identitás- és értékrendtípusok, valamint egyéb, a médiahasználattal kapcsolatos faktorok (főkomponens-elemzés).....	215
7.4.1. Nemzeti identitástípusok.....	215
7.4.2. Általános értékrendtípusok.....	216
7.4.3. Magyar és többségi nyelvű televíziós műsorpreferencia típusok (faktorok)	217

Előszó

Korunk és életünk meghatározó tényezője a média – ezt az állítást kevesen vitatják, de minden egyébről, ami vele kapcsolatos, szünni nem akaró polémiák folynak. A front attól a nézettől, miszerint a média a lehető legnyilvánvalóbb – és módfelett hatékony – módon befolyásolja egyéni és társadalmi életünket, egészen annak vitatásáig húzódik, hogy bírhat-e bármilyen hatással egyáltalán. Az olvasó által kézben tartott kutatási jelentés nem foglalkozik ezzel az elméleti állóháborúval. Egy sajátos közegben végez szociológiai mélyfúrásokat, néha szükségszerűen sajátos megközelítéssel és eszközökkel. A sajátosnak nevezett közeg a négy legnagyobb (erdélyi, felvidéki, a vajdasági és kárpátaljai) határon túli magyar közösség. Ezek a leszakított nemzetrészek immár kilenc évtizede küzdenek a fennmaradásért – olykor csak a fennmaradás pusztá jogáért. A nemzet és az anyaország a történelmi korszakok során változó figyelemmel kíséri sorsukat, míg a nemzetközi közösség változatlan közönyösséggel viseltetik irántuk. Az anyaország irányából (és viszont) tapasztalható kulturális figyelem igazából sohasem lankadt, ilyen értelemben még a legádázabb ideológiai vagy valódi szögesdrótból épült vasfüggöny sem tudta egészen elzárni egymástól az elválasztott nemzetrészeket. A politikai figyelem már sokkal esetlegesebbnek és ellentmondásosabbnak bizonyult, de a legszembetűnőbb a tudományos érdeklődés és kutatás hiánya volt. Ez nyilvánvalóan nem a kutatók szándékán vagy elszántságán múlott, hiszen még két évtizeddel a diktatórikus politikai rendszerek összeomlása után sem mondhatók éppen ideálisnak ilyen tekintetben a körülmények. Ennek negatív következményei számos területen megmutatkoznak: látjuk ugyan az erőziót, a drasztikus fogycsökkentést, az organikus értékeink pusztulását, de sem a tényleges okokat, sem a folyamatok valós mechanizmusait nem ismerjük. Így azután legalábbis kérdéses a politikai elszántság, az anyagi ráfordítás ésszerűsége, bármiféle nemzeti stratégia sikeressége.

Az ilyen kutatások tehát a fentiek értelmében sohasem lehetnek öncélúak, nem csupán azért mérjük fel egy határon túli magyar közösség szociológiai értékrendjét „mert ott van”, hanem mert keressük a fennmaradás, a nemzet egészével közös jövő útját és lehetőségét. Éppen ezért ebben a sajátos közegben dolgozó kutató néha rendhagyó eszközök és fogalmak bevetésére kényszerül, vállalva persze a vitát, a gyakorta osztályrészéül jutó homlokáncsolást.

Ebből a megfontolásból nem magyarázzuk például, miért tekintjük az asszimilációt eleve negatív jelenségnek, figyelmen kívül hagyva a szociológiai fogalom egyéb használatos vonatkozásait, amilyen az önkéntes vagy természetes asszimiláció. A kutatás alapvető céljainak megfelelően az adatok bemutatása során a szerző olyan értékrend mellett foglal állást, mely szerint a nemzeti identitás minél teljesebb megőrzése a vizsgált területeken magától értetődően kívánatos jelenség, annak mindennemű veszélyeztetése, így például az anyanyelven való médiafogyasztás visszaszorulása pedig mindenképpen kedvezőtlen fejlemény. A szerző és a tanulmány alapállása tehát nem steril és semleges, vállaltan értékorientált, ami az értekezés egészében tetten érhető és követhető. Mindazonáltal az értékrend normarendszerét meghaladó, közvetlen politikai üzenetektől és állásfoglalásoktól a szerző tartózkodik, kivéve néhány olyan társadalmi (és ilyenformán, az adott közegben szükségszerűen politikai) jelenséget, amelynek közvetlen szociológiai hatása a vizsgált témakörben, véleménye szerint, olyannyira nyilvánvaló és egyértelmű, hogy éppen a vállalt értékrend integritásának veszélyeztetése nélkül nem hagyható figyelmen kívül.

Ennek az értékorientált alapállásnak a legmerészebb és vélhetően a leendő olvasók egy részében legtöbb kritikát kiváltó, eleme az lehet, hogy a szerző, a módszertani leírásban maga is leszögezi, hogy a kutatás lényegében a médiafogyasztás és a nemzeti identitás összefüggéseit, egymáshoz való viszonyát szondázza és értékeli különböző aspektusokból, következtetéseiben ennek a médiahasználatnak a hatásáról értekezik. A szerző tehát nem rejt véka alá, hogy a kapott adatok számára azt jelentik, hogy például az anyanyelvű televíziózás visszaszorulása kisebbségi helyzetben bizony gyorsuló asszimilációt, eszkalálódó nyelvváltást és végső soron az adott nemzeti közösség tartópilléreinek megrendülését eredményezi. Talán még többen felszisszennek majd, amikor azt olvassák, hogy a kereskedelmi médiumok szinte nyelvtől függetlenül úgyszintén erősen rombolják az értékrendet és persze a nemzeti identitást – a szórványban élő magyar fiatalok esetében pedig a többségi nyelvű, kereskedelmi rádiózás és televíziózás egyenesen az anyanyelvüktől és kultúrájuktól való gyors elidegenedést segíti elő.

Még egy nyomós érv szól amellett, hogy a szerző által rögzített kiindulópontokat elfogadjuk: bár bizonyos kérdéskörökben talán ma már a kérdőívek szintjén is felmerülhetnek egyéb módszertani megfontolások, a B-Fókusz Intézet (és annak elődje) a határon túli – kifejezetten az ilyen adatfelvételekre létrehozott és specializálódott – társadalomkutató műhelyek segítségével, immár csaknem két évtizede egyedülként végez

összehasonlító, kérdőíves felméréseket az említett négy határon túli közösségben. Az összehasonlíthatóság fenn-tartása érdekében tehát olykor részben le kellett mondani a kérdőív „korszerűsítéséről”, ami az esetek túlnyomó többségében semmiféle gondot nem okozott, néhány témában viszont igen. A rohamosan fejlődő műszaki eszközök és rendszerek, így például a televízió készülékek, műholdak, kábelhálózatok, leginkább pedig az internet esetében nem volt egyszerű és talán nem is sikerült maradéktalanul a tíz évvel korábbi és a mai állapotok összevetése. A nyereség azonban, amit a többi kérdéskörben a tíz – vagy annál is több – évvel korábbi adatok felhasználása és az elemzésbe való beépítése jelentett, messze meghaladja az efféle módszertani hiányosságok jelentőségét.

A Médiatanács Médiatudományi Intézete, amely egyik támogatója és szervezője volt a B-Fókusz Intézet által koordinált kutatásnak, az elemzés publikálásával kettős célt kívánt elérni: egyrészt rendkívül fontosnak tartjuk, hogy a határon túli régiókban újra megvalósulhatott egy ilyen átfogó, összehasonlító felmérés, másrészt ahhoz is szeretnénk hozzájárulni, hogy a kapott eredmények ne maradjanak rejtve a tudományos és az érdeklődő közvélemény előtt. Az Intézet műhelyként arra törekszik, hogy az ilyen felmérések, tetemes munkával és anyagi ráfordítással épített, rendkívül gazdag adatbázisai alapján további tematikus elemzések szülessenek, még inkább árnyalva és elmélyítve ismereteinket az érintett nemzeti közösségek társadalmi viszonyairól. Ilyen szempontból tehát ez a kötet semmiképpen sem tekinthető a határon túli magyar közösségek médiafogyasztását vizsgáló kutatás lezárásának, sokkal inkább alapvetésnek, amit reményeink szerint számos, a témát több szempontból, részleteiben vizsgáló kiegészítő elemzés és tanulmány követ majd.

A szerk.

I. Bevezetés

Tanulmányunkban több szempontból is rendhagyó médiaelemzésre vállalkozunk. Rendhagyóra, amelyben nem maguk, a – korunk emberének immáron egyre inkább kizárólagos információs bázisát képező – különböző médiafelületek élveznek prioritást. A reprezentatív mintákon realizált kutatásunk eredményei alapján bemutatásra kerülő szerteágazó adatsorok ezért nem foglalkoznak például a vizsgált médiumokban megjelenő konkrét műsorszámok nézettségi/hallgatottsági adataival, az egyes sugárzási időszavakon belüli, valamint a fogyasztói célcsoportok szerinti megoszlásokkal stb. Jelen médiaelemzésünk tehát a médiafogyasztással kapcsolatos társadalmi jelenségeket nem a média működésének szemszögéből kíséri figyelemmel, hanem annak meglétét csupán vonatkozási pontként kezeli.

Ennek oka, hogy kutatási célkitűzésünk legkevésbé sem a média természetének, működési mechanizmusainak, netán hatékonysági indexeinek feltárására; hanem sokkal inkább arra irányul, hogy a médiafogyasztás milyen mértékű és irányú hatással bír a vizsgált nemzeti közösségek tagjainak értékrendjére, identitására, valamint asszimilációs érintettségére. Ilyen értelemben tehát vizsgálatunk fókuszában a médiumok felhasználói állnak, s válaszokat elsősorban arra keresünk, hogy társadalmi rétegződésük – valamint értékrendjük és nemzeti identitásuk – függvényében milyen a viszonyuk a megkerülhetetlen „vontkozási ponthoz”, a média által felkínált információ-forrásokhoz.

Elemzésünk rendhagyó továbbá amiatt is, mert időben és térben összehasonlítható adatai alapján kizárólag gyakorlati szempontok szerint, leíró módon ismertetjük a befogadók médiahasználati szokásaival kapcsolatos tendenciákat. Következésképpen a bemutatásra kerülő adatok értelmezésekor nem foglalkozunk a médiaelmélet szerteágazó, és számtalan szempontból máig tisztázatlan kérdésfelvetéseivel, illetve klasszifikációival.

Tanulmányunk azonban abban a tekintetben rendhagyó leginkább, hogy egy olyan kutatáson alapul, amelynek ebben a formában nincsenek előzményei. Ennek legfőbb oka, hogy elemzésünk a határon túli magyarság médiahasználatának áttekintésére vállalkozik, mely nemzeti közösségek körében eddig médiával kapcsolatos összehasonlítható célkutatás nem készült. Mind ez ideig nem került tehát sor annak a sajátos információs térnek a feltárására, amely nem csupán a nyelvi dimenzió mentén mutat speciális jellegzetességeket ahhoz képest, ahogyan a többségi társadalmak tagjai, vagy akár a magyarországi médiafogyasztók viszonyulnak a mindenkori médiakínálatához.

A határon túli magyar kisebbségi léte övező számtalan paradoxon között ugyanis igen előkelő helyet mondhat magáénak az a tény, hogy a legsűrűbb információs homály éppen az érintett közösségek tagjainak információhoz való hozzájutása (médiahasználati gyakorlata) terén tapasztalható. Noha a modern társadalmi nyilvánosságnak domináns (és egyre inkább kizárólagos) elemét a tömegtájékoztató eszközök által közvetített információk jelentik, a befogadók – esetünkben a környező országokban élő magyarok – nemzeti identitását és értékrendjét alapvetően meghatározó médiafogyasztási mechanizmusok (szokások) természetéről mind a mai napig sajnálatosan csekély hiteles, empirikus kutatásokkal alátámasztott ismerettel rendelkezünk. Következésképpen a média határon túli magyar léte való hatásával kapcsolatos hiányérzet fő oka a problematika empirikus kutatása iránt meglévő eddigi sajnálatosan nagyfokú érdektelenségben, illetve szakmai mulasztásban rejlik.

Míndez természetesen nem jelenti azt, hogy a határainkon túl a Kárpát-medencében élő magyarság médiafogyasztási szokásai teljes egészében kiestek volna az utóbbi bő két évtized szociológiai kutatásainak látóköréből. Az azonban elmondható, hogy a médiahasználat nemzeti identitást formáló (azt erősítő/regeneráló, vagy lazító/roncsoló), valamint annak az asszimilációs folyamatokat befolyásoló összefüggéseit vizsgáló különálló média-célkutatás az érintett közösségek körében mind ez ideig nem készült. Léteznek azonban szabálytalan időközönként lefuttatott, marketing-orientált vizsgálatok (piackutatások), melyek a kutatásokat megrendelő médiumok (a határon túli magyarság vonatkozásában elsősorban a Duna Televízió) nézettségi mutatóit mérik (szinte kizárólag az erdélyi régióra fókuszálva), saját belső használatra. Ezen adatfelvételek (a konkrét műsorszámoknak, a nézettségi időszavoknak, a műsorvezetők népszerűségének, kinézetének, ruházatának stb. monitorozása) fő jellemzője, hogy a befogadó (a megkérdezett) csupán „egydimenziós” tényezőként – pusztán fogyasztóként – vesz bennük részt. Ezzel szemben jelen kutatásunkat befogadó-orientáltnak nevezhetjük, amely a média szerepét tágabb összefüggésben, elsősorban a társadalmi/közösségi értékrend és a nemzeti identitás változása szempontjából kívánja vizsgálni. Közlebről azt az igen izgalmas, ám feltáratlan folyamatot, hogy a legkülönbözőbb médiafelületeken megjelenő információhalmazok és -tartalmak vélhetően miként befolyásolják a befogadók identitását és értékrendjét, ezáltal a vizsgált közösség különböző rétegeinek életmódját, életviszonyait, nem

utolsó sorban pedig asszimilációs érintettségét. Az említett befogadó-orientált vizsgálatok komoly szépséghibája azonban, hogy ilyen tematikus célkutatások – legalábbis a határon túli magyarok által lakott makrorégiókban, Kárpát-medencei keretben – mind ez ideig gyakorlatilag egyáltalán nem, illetve csupán a B-Fókusz Intézet (BFI) korábbi értékrend- és asszimiláció-kutatásainak altematikáiként (részeként) kerültek a tudományos vizsgálódás látókörébe.

Intézetünk Erdélyben, a Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban reprezentatív mintákon megvalósított összehasonlító értékrend- és asszimilációkutatásai immáron a 90-es évek közepe óta folyamatosan mérik az érintett kisebbségben élő magyar közösségek tagjainak médiapreferenciáit (a magyar, illetve többségi nyelvű elektronikus és írott sajtó egészéhez, 2001-től pedig immáron az internethasználathoz való viszonyukat is). Említett kutatásaink – terjedelmi okokból igen szűkös – média-altematikáiban a fő hangsúlyt arra helyeztük, hogy a határon túli magyarok tájékoztató-információszerzési szokásait a marketing-orientált műsorpreferencia-mérésekhez képest szélesebb kontextusba (értelmezési keretbe) helyezzük. Ez alatt az értendő, hogy a televíziócsatornák és rádióadók, a nyomtatott sajtótermékek, valamint a világháló használatát nem csupán az üzleti szempontok szerint felépülő média-piackutatások által alkalmazott személyi változók – leginkább fogyasztói korcsoportok – szerint vizsgáltuk, hanem a nyelvi (magyar/többségi) dimenziókon túl az érintett közösségekhez tartozók asszimilációs érintettségének, nemzeti identitás-változásainak, általános értékrendjének, szociális-anyagi helyzetének, valamint regionális (tömb–szórvány) különbözőségeinek stb. összefüggéseiben is. Következésképpen jelen tanulmány a határon túli magyarság körében mintegy másfél évtizedet átfogó kutatássorozat médiahasználati kapcsolatos idősoros összehasonlító adatsorainak elemzésére tesz első ízben kísérletet.

II. Módszertani megfontolások

Tekintettel a tematikával kapcsolatban említett szaktudományos előzmények hiányára, a médiafogyasztási szokások tartalmi tárgyalása előtt szükséges érintőleg áttekintenünk a határon túli magyarság médiahasználatának speciális elméleti keretét (annak többretegű dimenzióit), majd vázlatosan behatárolni a nemzeti identitás, az értékrend, valamint az asszimiláció fogalmkörét is.¹

II.1. A többségi és kisebbségi médiahasználat-struktúra dimenziói

A határon túli magyarság és a többségi nemzetekhez tartozók médiafogyasztási gyakorlata az alábbi táblázatban látható médiafelület-struktúráként írható le. Ennek bizonyos szintjei (dimenziói), elsősorban a többségi nyelven való információkinálat és befogadás tekintetében közös – noha, mint adatainkból később látni fogjuk, intenzitásokat tekintve eltérő minőségű – halmazokat alkotnak a többségi nemzethez tartozó médiafogyasztók által használt médiafelületekkel (1. és 2. dimenzió).

Elektronikus médiafelület-struktúra a határon túli magyarság körében

	A médiafogyasztó célcsoportok nemzetiségi (etnikai) megoszlás szerint	
	Többségi	Kisebbségi Magyar
1. Formai dimenzió		
1/1. Többségi nyelvű országos csatornák/adók	közszolgálati/kereskedelmi	hírcsatornák/egyéb kereskedelmi csatornák (sport, film, zene, ismeretterjesztés stb.)
1/2. Többségi nyelvű regionális csatornák/adók		
1/3. Idegen nyelvű globális csatornák/adók		
2. Műfaji/tartalmi dimenzió		
	magas kultúra/értékkörző – tömegkulturális ²	
3. Nyelvi dimenzió		
	3/1. többségi nyelvű 3/2. egyéb idegen nyelvű	3/1. többségi nyelvű 3/2. egyéb idegen nyelvű 3/3. anyanyelvű
4. A kisebbségi közösségek médiája, valamint az anyaországi médiafelületek dimenzió		
	x	4/1. országos és regionális anyanyelvi 4/2. anyaországi
5. Közéleti/politikai dimenzió		
	Közéleti/politikai/érdekképviseleti információk	
	5/1. a többségi nemzet és 5/2. a saját politikai/civil reprezentáció részéről	5/1. a többségi nemzet, 5/2. a saját politikai/civil reprezentáció és 5/3. az anyaország részéről

1 A bemutatásra kerülő kutatás paramétereit, a mintaválasztással kapcsolatos módszertani megfontolások leírása, valamint a regionális mintasokaságok reprezentativitásával kapcsolatos statisztikai adatsorok elemzésünk mellékletében találhatók. (207-211. old.)

2 A magas és tömegkultúra elkülönítésére a vizsgált célcsoportok által fogyasztott tartalmak identitásra gyakorolt feltételezett eltérő hatása miatt vállalkozunk. A gyakorlatban az egyszerűség kedvéért – nem feledkezve meg ennek leegyszerűsítő voltáról – elsősorban a közszolgálati és a kereskedelmi tartalmak mentén különítjük el a két tartalomtípust. Az ezzel kapcsolatos dilemmákra az elemzés megfelelő helyein még visszatérünk.

A határon túli magyarság médiahasználatában azonban – mind a kínálat, mind a befogadás szintjein – több, kardinálisan fontos vonatkozásban eltér a román, szlovák stb. médiafogyasztótól. Ezalatt főként az értendő, hogy a kisebbségben élő magyarság médiahasználatában egyfelől a nyelvi dimenzió mentén különül el a többségitől (3. dimenzió), emellett pedig mind a médiafelület-kínálat (4. dimenzió), mind a politikai/közéleti információ-áramlás tekintetében (5. dimenzió) „beékelődik” a többségi és az anyaországi médiastruktúra keretei közé.

A határon túli magyarság vonatkozásában a médiastruktúra a nyelvi dimenzió mentén válik a többségi társadalmakhoz képest differenciáltabbá. A médiafelületek formái (közszolgálati–kereskedelmi) és műfaji (magas kultúra/értékkörző-orientált, illetve tömegkulturális) megosztottsága mellett a kisebbségben élő befogadók médiafogyasztása szerint is különbözik, hogy médiafogyasztásuk során többségi, illetve anyanyelven készült műsorokat is választhatnak. Ami az utóbbi dimenziót illeti, a médiakínálatban megjelenik mind a kisebbségi közösség által működtetett, mind az anyaország által közvetített műsorfolyam. Mindez azt jelenti, hogy – kutatási hipotézisünk szerint – a kisebbségi médiafogyasztás nyelvi tekintetben alapvetően bipoláris meghatározottságú, s végső soron az ezen belüli – folyamatosan változó – részarányok indikátorai a befogadók értékrendjének és identitásának.

A fentiekén túl a kisebbségi médiafogyasztás szempontjából ugyancsak figyelmet érdemel, hogy létezik egy úgyszintén differenciált politikai dimenziója is: politikai üzenetek érkeznek a médian keresztül mind a többségi nemzet, illetve a saját politikai elit/reprezentáció, mind pedig a magyarországi közélet irányából is.

A határon túli magyar médiahasználat említett dimenziói a nemzeti identitás megőrzése, illetve az asszimiláció szempontjából nem állíthatók feltétlenül szembe egymással; sok vonatkozásban kiegészíthetik egymást, hiszen a nemzeti közösségként való fennmaradás érdekében a határon túli magyarság médiafogyasztásának egyfajta egyensúlyra kellene törekednie.³

Az említett információkezelési és -hasznosulási egyensúly (illetve az arra való törekvés) egyfelől azt jelenti, hogy, noha az érintettek úgynevezett „státus-identitása”⁴ (állampolgári meghatározottsága) megkívánja a többségi közegben és többségi nyelven való eligazodást és tájékozottságot, optimális esetben mindez nem mehet(ne) „lét-identitásuk” (nemzeti/közösségi önazonosság-tudatuk) kárára, nem okozhatná organikus identitásuk megrendülését, ennek következményeképpen pedig a többségi társadalmakba való nagyfokú – amint azt az elmúlt húsz év népszámlálásainak adatai bizonyítják – egy-egy évtized alatt több százszázalagos nagyságrendű beolvadásukat.

A BFI értékrend- és asszimilációkutatásai épp ennek a képzeletbeli „egyensúlynak” a módosulásait követik nyomon. Következésképpen jelen elemzésünkben kisebbségkutatásunk történetében első ízben bemutatásra kerülő médiahasználati kapcsolatos adatsoraink ugyancsak azt illusztrálják és igazolják majd, hogy az 1. táblázatban megjelölt strukturális dimenziókon belül az érintettek médiafogyasztása, illetve identitásváltozásai között milyen fokú kölcsönhatások érvényesülnek.

II.2. Identitás, értékrend és asszimiláció

A határon túli magyarok médiahasználatának a nemzeti (organikus) identitásra,⁵ az értékrendre és az asszimilációs folyamatokra gyakorolt hatásának empirikus adatsorok segítségével való bemutatása előtt szükséges a felsorolt társadalmi jelenségek módszertani behatárolása.

Erre elsősorban azért van szükség, mert ugyan az említett fogalmaknak a szociológiai szakirodalomban tengernyi definíciója ismert, ezek azonban túlnyomórészt, illetve csaknem kizárólag elméleti, és közel sem gyakorlati (az empirikus kutatások megalapozásához szükséges „alkalmazott”, vagy funkcionális) síkon közelítenek a tematikához. Mindez egyáltalán nem mondható meglepőnek, hiszen kisebbségkutatásunkban a BFI által hosszú idő óta végzett, négy határon túli régióra kiterjedő összehasonlító értékrend- és asszimilációkutatások mindmáig magányos, példa nélküli kísérletnek számíthatnak. Ez az oka tehát annak, hogy – empirikus kutatási előzmények híján – a rendelkezésre álló szakirodalom nem nyújt(hat) segítséget olyan operacionalizálásra alkalmas eszközkészlet kialakításához, melynek alapján a jelen adatfelvételünkhöz hasonló kutatások kivitelezhetőek lennének.

3 Ami a BFI kutatássorozata által feltárt adatok szerint többé-kevésbé jellemzi is a vizsgált közösségeket alkotók értékrendjének egyéb tartományait, többek között például a magas fokú többségi nyelvismeret és nyelvhasználat stb.

4 Lásd: Pedrag Matvejević: *Egymásra nézve. Régió*, 1995/1, 34–48.

5 A két fogalmat szinonimaként használjuk, utalva a vizsgált magyar közösségek tagjainak etnikai gyökereikből következő alap-meghatározottságára.

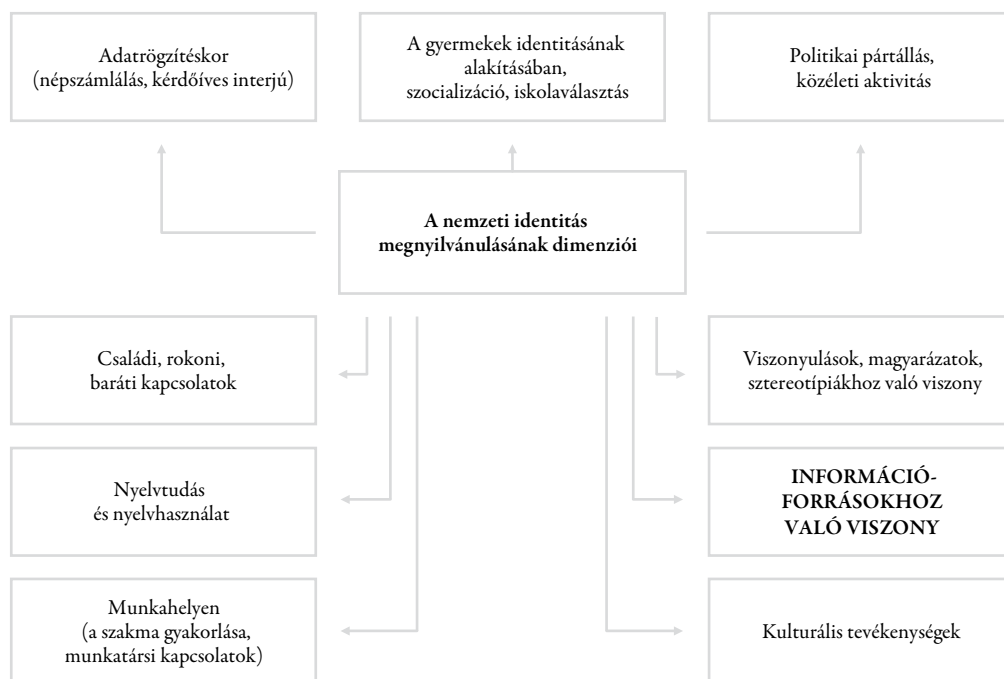
Az elmondottak indokolják tehát, hogy kutatásunk módszertani kereteit és az ezzel kapcsolatos fogalmak definiálását az idézett elméleti megközelítések ismertetése helyett a több évtized alatt felhalmozott – és az idők során a gyakorlat által visszaigazolódott, majd annak függvényében folyamatosan differenciálódott – kutatói tapasztalatunkra alapozzuk. Más szóval: a vázlatosan bemutatásra kerülő módszertani megfontolásokkal kapcsolatban is elsődlegesen gyakorlati szempontok élveznek prioritást. Konkrétan azok az alapfogalmak, melyek immáron több tucatnyi kutatás során bizonyultak releváns kiindulási alpnak a vizsgált társadalmi folyamatok empirikus feltárása szempontjából.⁶

II.2.1. Nemzeti identitás

A nemzeti identitás fogalmát történelmi, nyelvi és kulturális azonosságtudatként határozzuk meg, amely előfeltételez egy bizonyos időbeli és tartalmi folytonosságot. Az anyaország határain kívül rekedt magyar közösségek identitás-struktúráiban értelemszerűen nagy hangsúlyt kap az etnicitás, mint olyan kulturális viszonyrendszer, amely történelmi és nyelvi folytonosságot biztosít, valamint otthonosságteremtő és közösségi kohéziós forrásként szolgál.

Az alábbi ábrán asszimilációkutatásaink módszertani alapmodelljét mutatjuk be, amely a nemzeti identitás megnyilvánulásának főbb területeit szemlélteti, és kiemelt helyen kezeli az információforrásokhoz való viszonyt.

A nemzeti identitást alkotó szerteágazó tényezők közül jelen elemzésben a határon túli magyarok információforrásokhoz való viszonyának és médiahasználati gyakorlatának példáján keresztül mutatjuk be azt a folyamatot, amely a határon túli magyar lét szerves részeként jellemzi az érintettek mindennapjait, valamint egyénként és közösségként való fennmaradásuk várható kilátásait.

⁶ Lásd Dobos Ferenc (szerk.): Az autonóm lét kihívásai kisebbségben. Kisebbségi riport. Budapest, BFI – Books in Print – Osiris, 2001.

II.2.2. Értékrend

Minden emberi közösség rendelkezik egy bonyolult zsinórmértékkel (értékrenddel), ami történelmileg öröklött mintákat jelent, és amelynek alapján mind az egyének, mind a társadalmi kiscsoportok (családok, interperszonális kapcsolatrendszerek/hálózatok, mikro-közösségek) életvitelüket szervezik, és magatartásukat kialakítják. Az értékrend ebben a vonatkozásban egy általános rendező elv, a mindennapi életszervezést segítő zsinórmérték, egyfajta „útjelző tábla”.⁷ Ami azonban nem konstans, hanem az emberi sejtek analógiájára bizonyos részeiben egyszerre elhal, ám ugyanakkor regenerálódik is egyben. Végeredményben tehát különböző hatásfokkal alkalmazkodik a külső feltételekhez. Az említett regenerálódási folyamat vezérlője az említett identitás (önazonosság-tudat), melyet nevezhetünk az értékrendet szabályozó, annak kereteit különböző szilárdsággal fenntartó DNS-láncnak is. Ebben az értelemben tehát az identitás az, amelyet az érintett közösség (és annak tagjai) immunrendszer-felelősenek, értékrend vezérlőjének tekinthetünk.

A vázolt értékrend-identitás konstelláció természetesen alapvetően más-más jelleggel bír a többségi társadalmakban és a kisebbségi közösségekben. Közös jellemzőjük, hogy kiegyensúlyozott működés esetén képesek az érintett társadalmak, vagy makroközösségek „regenerálását” ellátni, ellenkező esetben diszfunkciós működésük a társadalmi (esetünkben a határon túli magyar) lét súlyos zavaraihoz vezethet.⁸

A többségi és kisebbségi identitás közötti legalapvetőbb különbség viszont abban rejlik, hogy amíg a többségi értékrend bármilyen fokú módosulása nem vezethet az eredeti nemzeti identitás (az anyanyelvhasználat, a kulturális kötődések stb.) sem részleges, sem végleges feladásához, vagy tömeges megszűnéséhez, addig a vizsgált magyar nemzeti közösségek tagjai esetében éppen ez (az organikus értékek időszakos, vagy végleges roncsolódása) jelenti a legfőbb veszélyt az értékrend és nemzeti identitás fennmaradása, illetve megőrzése szempontjából.

II.2.3. Asszimiláció

A határon túl élő magyarság körében végbemenő asszimilációs folyamatokat az eredeti nemzeti identitást és értékrendet fenntartó társadalmi térben (intézményekben, interperszonális kapcsolatokban, kulturális tevékenységekben stb.) megjelenő diszfunkcióként definiáljuk. Olyan, a kisebbségi létet meghatározó társadalmi jelenségként, amely az érintett egyéneket és – szűkebb/tágabb értelemben vett – közösségeiket folyamatosan arra kényszeríti, hogy

- 1) a nemzeti identitásukkal szemben megnyilvánuló kihívásokra (az asszimilációs nyomásra) mindennapi gyakorlatuk során identitásvédő (megőrző) válaszreakciókat, illetve -stratégiákat fogalmazzanak meg;
- 2) organikus nemzeti identitásukat tudatosan, vagy ösztönösen megtagadva a többségi nemzet kulturális, nyelvi stb. közegebe betagozódjanak.

Az asszimiláció fogalmát – tekintettel annak politikai, társadalmi és generációs meghatározottságaira, valamint folyamatjellegére – tág értelemben használjuk: a nemzeti közösséghez fűződő nyelvi, kulturális azonosságtudattal kapcsolatos kötelek lazulásának, átértékelésének vagy megszűnésének folyamatoként, illetve az öröklött kulturális viszonyrendszerből való kilépések sorozataként, vagy végleges kilépésként határozzuk meg.

Az említett keretek között kialakult határon túli magyar kisebbségi értékrend jelenik meg a nemzeti identitás megerősödéséhez, szinten tartásához és meggyengüléséhez vezető egyéni döntésekben (iskolaválasztás, anyanyelvhasználat, párválasztás, interperszonális kapcsolatok, médiahasználat stb.). Ezen döntések, visszahatva az értékrend alapelemeire, különböző mértékben ösztönzik az érintetteket a nemzeti/közösségi hovatartozás alapjait jelentő értékekkel és stratégiákkal való azonosulásra, illetve azok elutasítására. A fentiek indokolják, hogy a határon túli magyarság médiahasználatát bemutató elemzésünk során az asszimilációs érintettséggel kapcsolatos változókat (ezek: a gyermeküket magyar/többségi nyelvű iskolába járatják; a szülők magyar/vegyes/

7 „Ennek az életet kísérrő (vezérlő, magyarázó, indokló) különféle szintű és struktúrájú életszervező, belső irányító rendszernek az a funkciója, hogy a mindennapi létfeltételekre válaszolva adja meg azok magyarázatát és igazolását, a cselekvést biztató elveket, az életet szervező-, magyarázó, kísérrő erkölcsi elvek rendszerét a mindennapi magatartás érékekben.” Lásd Losonczy Ágnes: Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben. Budapest, Gondolat, 1977, 521–522.

8 A többségi társadalmak esetében mindez az anómia fogalmával írható le, amely azt az állapotot jelöli, mikor számottevő társadalmi rétegeknek nincs, vagy krónikusan meglazult az önazonosság-tudata. Ennek példáját láthatjuk a rendszerváltozás utáni Magyarországon, ahol egyes becslések szerint a népességet immáron drasztikus mértékben (65–70%-ban) jellemzi a fenti értelemben definiált anómiás állapot. (Lásd Kopp Mária ezzel kapcsolatos kutatásait.)

többségi általános iskolát végeztek; homogén magyar/vegyes házasságokban élők) grafikonjainkban és táblázatainkban mindenütt feltüntetjük és elemzésüknek kiemelt figyelmet szentelünk.

Tekintettel a fentiekre végezetül felhívjuk a figyelmet arra, hogy a határon túli magyarság médiahasználatát az asszimilációs folyamatok azon síkját reprezentálja, amely nem direkt asszimilációs nyomás (például törvények által korlátozott anyanyelvhasználat, intézményes diszkrimináció stb.) hatására jelenik meg, hanem az érintettek szabad egyéni döntéseinek eredményeképpen valósul meg. Mindez – a médiahasználat „önkéntes” jellege – azonban még inkább felértékeli az elemzés során bemutatásra kerülő túlnyomórészt negatív tendenciákat.

Az elmondottakon túl még két fontos módszertani szempontra hívjuk fel a figyelmet. Az első, hogy ugyan mindvégig a médiafogyasztás befogadókra tett hatásmechanizmusai állnak majd figyelmünk középpontjában, azonban az adataink alapján vázolt médiahasználati tendenciák nem feltétlenül tükröznek ok-okozati viszonyulásokat. Ez alatt azt értjük, hogy ugyan igen számottevő a valószínűsége annak, hogy a befogadók által kiválasztott/használt médiafelületek és az azok által hordozott információs tartalmak vannak inkább (döntő) hatással az érintettek értékrendjének és identitásának alakulására, ám ennek a fordítottja is igaz lehet. Magyarán: a műsorválasztás éppúgy lehet értékrend- és identitásalapú, amikor a befogadók a műsorkínálattól függetlenül döntenek a világméretűnek leginkább megfelelő – általában ez utóbbit megerősítő, stabilizáló – médiatartalmak használata mellett. Ebben az értelemben tehát a kínálat-befogadás viszony tekintetében adataink alapján nem mutatható ki ok-okozati viszony, hanem sokkal inkább – egy, mint látni fogjuk, a legtöbb esetben szignifikáns – kölcsönhatásról beszélhetünk. Tesszük ezt annak ellenére, hogy a bemutatásra kerülő szerteágazó adatsorok nem sok kétséget hagynak majd afelől, hogy a határon túli magyarság médiahasználatát terén egyértelmű jelek utalnak arra: a médiakínálat egyre számottevőbb rétegek körében bír meghatározó befolyással az érintett közösségek tagjainak identitásroncsolódására és asszimilációs érintettségének fokozódására.

A másik, ugyancsak említésre érdemes módszertani szempont elsősorban technikai jellegű: a vizsgált folyamatokat azért mutatjuk be terjedelmes kvantitatív adatsorok segítségével, hogy mind időbeli, mind regionális összehasonlításban rögzítsük a határon túli magyarok médiahasználati szokásainak aktuális állapotát. Az összehasonlítást lehetővé tevő azonos mértékegységek – leggyakrabban skálaátlagok – segítségével ugyanis nem csupán a közelmúlt folyamatait kísérhetjük figyelemmel, de egyben alapot is szolgáltatunk ahhoz, hogy a határon túli magyarság médiahasználatát terén bekövetkező változásokat további adatfelvételekkel is követni (rendszeres időközönként monitorozni) tudjuk.

A BFI említett értékrend-kutatásainak köszönhetően – melyek keretei között egy-egy médiablokkban immáron másfél évtizede követjük nyomon a határon túli magyarság médiahasználatának bizonyos részleteit – idősoros adatok segítségével mutatjuk be a vizsgált időszakban bekövetkezett változásokat. Legkorábbi adataink 1997-ből valók, a legtöbb esetben azonban jelenlegi adatainkat a 2001-ben regisztrált kutatási eredményeinkkel vetjük majd egybe. Mindez azt jelenti, hogy elemzésünkben nem csupán a mostani célkutatásunk során Erdélyben, a Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban megkérdezett 2793, felnőtt korú, magát magyarnak valló válaszadó médiahasználati szokásait fogjuk megismerni, de az elmúlt másfél évtized során felhalmozott adatbázisaink alapján még további, összességében több mint tízezer megkérdezett válasza is alapozhatjuk megállapításainkat.

Kutatási eredményeink tényleges ismertetésének megkezdése előtt egy további „rendhagyó” módszertani aspektusra hívjuk fel a figyelmet, ami – csupán áttételesen, ám – az eredmények bemutatásának lényegi szintjét érinti. Ez alatt azt értjük, hogy elemzésünk során ugyan mindvégig a regisztrált információhalmazok maximális szakmai kritériumok, valamint évtizedes szakmai tapasztalatunk/tudásunk szerinti interpretálására törekedtünk, ám a feltárt, empirikus adatokkal alátámasztott összefüggéseket és tendenciákat a kvantitatív, leíró módszer tisztelőiben tartásának ellenére – a BFI eddigi gyakorlatának megfelelően – mégsem a klasszikus értelemben vett értéksemlegesség jellemzi. Minderre maga a kutatás tárgya – a határon túl élő magyarság körében zajló, döntően negatív irányban változó társadalmi folyamatok, valamint életkörülményeik egyre korlátozottabb beszűkülése – nem ad lehetőséget. Kutatásunk esetében ugyanis a rögzített állapot nem csupán a megkérdezettek hétköznapi – esetünkben média – fogyasztási szokásainak feltárására irányul, hanem a vizsgált folyamatok mélyrétegeinek megismerése révén szerény látéleletül kíván szolgálni annak a kardinális kérdésnek a megválaszolásához: vajon milyen szociológiai háttérokok játszottak és játszanak folyamatosan közre abban, hogy az elmúlt két évtized során – elsősorban a tömeges asszimilációnak köszönhetően – drasztikus, immáron csaknem milliós nagyságrendű

statisztikai csökkenés mutatkozik a határon túli magyarok lélekszámában. Ez a vészhelyzetnek méltán nevezhető – ám kisebbségkutatásunk által hosszú évek óta csupán passzívan „végigasszisztált” – állapot követeli meg, hogy szakmai felismeréseinket – az adatok prioritását egyetlen esetben sem figyelmen kívül hagyva – a vizsgált folyamatok fontosságának függvényében súlyuknak megfelelő nyomatékkal fogalmazzuk meg. E tekintetben tehát az elemzésben található, helyenként markáns, ám minden esetben egzakt adatokkal alátámasztott következtetéseinket felelős szakmai hozzájárulásnak szánjuk a határon túli magyarság nemzeti identitásőrzésének, valamint a körükben tapasztalható asszimilációs folyamatok megállításának, esetleg lefékezésének érdekében.

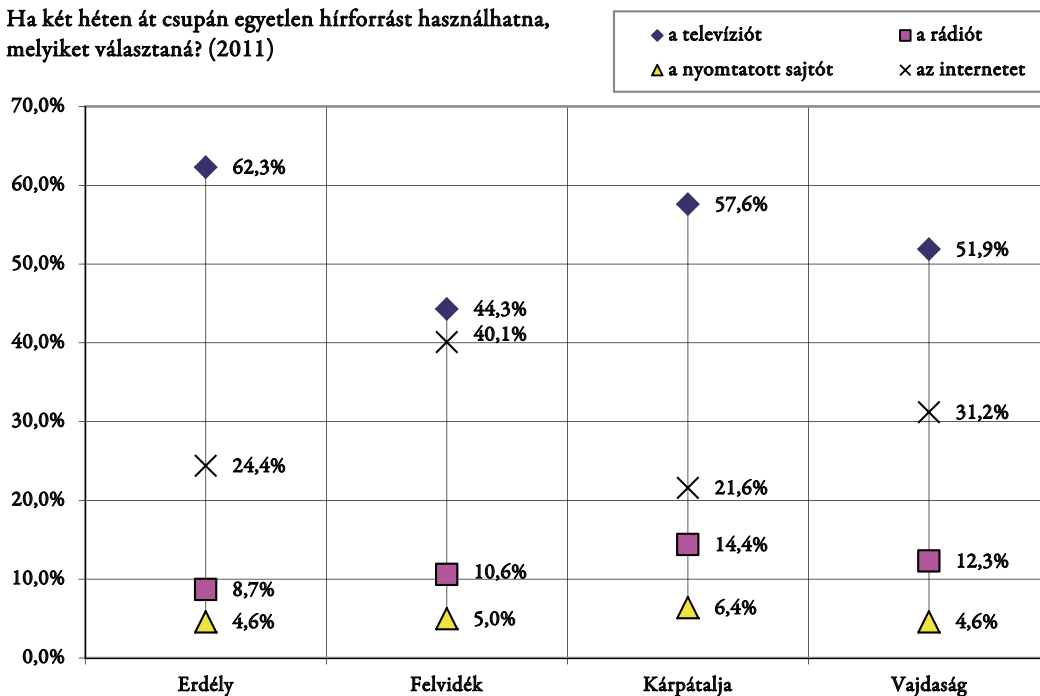
A bemutatásra kerülő információk tehát a határon túli magyar kisebbségkutatás történetében első ízben teszi lehetővé, hogy az érintettek médiahasználati gyakorlatát, valamint annak szociológiai háttérokait mintegy másfél évtizedet átfogó egzakt idősoros összehasonlító adatok alapján monitorozzuk. A következőkben a BFI jelenlegi és említett korábbi kutatásai által regisztrált adatsorok alapján azt vizsgáljuk, hogy a vázolt médiahasználati dimenzió-struktúra keretein belül a határon túl élő nemzeti közösségek felnőtt korú tagjainak médiapreferenciái hogyan alakultak 1997 és 2011 között az organikus identitás változása, valamint az asszimilációs folyamatok szempontjából.

1. Médiafelület-hierarchia a határon túli magyarság körében

A határon túli magyarság információforrásokhoz való viszonyának vizsgálatát egy „fiktív” szituációra vonatkozó kérdés eredményeinek ismertetésével kezdjük, melynek segítségével a kutatás során később részleteiben is vizsgált médiumoknak a jelentőségét szemléltetjük a határon túli magyar fogyasztók életében. Az „Amennyiben két héten át csupán egyetlen hírforrást használhatna, melyiket választaná?” kérdéssel kapcsolatos válaszadói reakciók azt illusztrálják, hogy a különböző médiafelületek között maguk a befogadók milyen hierarchikus (fontossági) sorrendet állítottak/állítanának fel. Az adatsorok bemutatása előtt külön felhívjuk a figyelmet arra, hogy maga a hierarchikus sorrend valós értékítéleteket tükröz, csupán a kérdésben megfogalmazott szituáció „fiktív”. Következésképpen noha az 1. ábrán, valamint a továbbiakban látható megoszlások nem a tényleges – később részletesen bemutatásra kerülő – médiahasználatot tükrözik, mégis plasztikusan szemléltetik az egyes médiafelületek közötti erőssorrend jelenlegi állapotát a határon túli magyarság körében.

1. ábra

Ha két héten át csupán egyetlen hírforrást használhatna, melyiket választaná? (2011)

A televízió, a rádió, az internet és a nyomtatott sajtó erőssorrendje a válaszadók számára betöltött szerep alapján azonosan alakul mind a négy régióban, ezen belül azonban nagyságrendileg is jelentős eltérések mutatkoznak. Az erdélyi magyarok médiaválasztása bizonyult például a leginkább megosztottnak (ahol a két szélső érték közötti különbség mintegy 14-szeres), míg a többi régióban élők körében csupán 8–9-szeres (ami azonban önmagában is igen nagyfokú megosztottságot mutat). A grafikonon látható számottevő szóródások több okra is visszavezethetők. Egyfelől az egyedüli hírforrásként a televíziót választók részaránya három régióban is meghaladja az 50%-ot (s csupán a Felvidéken marad valamelyest ez alatt). Legalább ennyire hozzájárul azonban a kialakult erőssorrend megosztottságához az is, hogy a másik két hagyományos médiafelület presztízse meglepően alacsony: a rádióhallgatást választók mindössze 8,7 és 14,4%-ot tesznek ki, a nyomtatott sajtótermékektől – mint egyedüli információforrástól – való elfordulás azonban drasztikus mértékűnek mondható: a mindössze 4,6 és 6,4% közötti értékek olyannyira alacsony érdeklődésről tanúskodnak, hogy az egyedül az újságokból

tájékozódni kívánók rétegződésének bemutatásától a rendkívül alacsony esetszámok miatt a továbbiakban el kell tekintenünk.

Az említetteken túl még egy tényező mondható markánsan meghatározónak a tekintetben, hogy a megkérdezettek hírforrásokhoz való „fiktív” viszonya a bemutatott arányban megosztott összképről tanúskodik. Az említett tényezőnek természetesen az internethasználat iránti érdeklődés bizonyult, amely immáron mind a négy régióban a második helyen szerepel a médiafelületek közötti erősrendben. Az internetet kizárólagos információforrásként a kárpátjai magyarok közül több mint minden ötödik, az erdélyiek esetében minden negyedik, a vajdaságiak körében csaknem minden harmadik megkérdezett kívánná igénybe venni, a felvidékiek között pedig kiugróan magas, 40,1%-ot tesz ki az ebbe a kategóriába tartozó válaszadók részaránya.

Az internetet tehát megkérdezetteink a televízió után kétséget kizáróan a második számú információforrásnak tartják, ami, tekintettel a világháló elterjedésével kapcsolatos globális folyamatokra, nem mondható váratlan fejleménynek.⁹ A határon túli magyarság médiahasználatára szempontjából annál tanulságosabb az egyes médiatípusok közötti regionálisan igen jelentős eltéréseket mutató távolságok figyelemmel kísérése. Az említett regionális különbségek közül az 1. ábra adatai a következő fontosabb összefüggéseket tükrözik.

A két vezető információforrás (a televízió és az internet) egymáshoz való viszonya tekintetében a legnagyobb távolságot – két és félszeres előnyt a televízió javára – Erdélyben és Kárpátalján mértük, amely arány a Vajdaságban másfélszeresnek bizonyult. Az említett régiókban tehát az internet hírforrásként való elfogadása egyelőre nem látszik komolyan veszélyeztetni a televízió dominanciáját. Közel sem ez a helyzet a Felvidéken, ahol a televíziót (44,3%), illetve az internetet (40,1%) megjelölők részaránya immáron nagyságrendileg megegyezik. Mindez a felvidéki magyarság médiafogyasztásának a többi régiótól számottevően eltérő strukturális jegyeire utal; amit elemzésünk későbbi fejezeteiben számos más adat is igazolni fogja.

Erdélyben, Kárpátalján és (részben) a Vajdaságban a rádió, illetve nyomtatott sajtó iránti alacsony érdeklődés viszonylag kis mértékben köszönhető az internet hatásának. Az említett régiókban az igazi elszívó hatást a televízió informálódásban betöltött kiemelkedő szerepe jelenti.

A különböző médiafelületek elfogadottsága terén tehát összességében egy igen erőteljes polarizációt tapasztalunk, melyet a következőkben társadalmi rétegződés, és egyéb, az identitást leíró változók szerint is megvizsgálunk.

⁹ Az internethasználat valós mutatóival kapcsolatos – külön fejezetben bemutatásra kerülő, s egy egész évtizedet átfogó – idősoros adataink kellőképpen érzékeltetni fogják az e téren bekövetkezett robbanásszerű változásokat a határon túli magyarság körében.

1. táblázat**Egyetlen hírforrásként a televíziót választaná (százalékban)**

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	62,3	44,3	57,6	51,9
Korcsoportok szerint ¹⁰				
Fiatal	45,4	27,5	48,8	32,4
Középkorú	66,5	49,5	62,0	48,8
Idős	72,4	58,8	65,0	63,7
Iskolai végzettség szerint				
Általános	79,4	54,5	63,8	60,5
Szaktanulmányos	73,1	45,5	61,7	58,7
Érettségi	53,4	40,4	57,4	35,2
Felsőfokú	27,2	27,6	39,7	33,3
Településnagyság szerint				
Falu	68,0	50,6	62,1	52,1
Kisváros	54,3	40,1	59,0	51,2
Nagyváros	54,3	39,5	49,6	53,7
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	79,8	63,8	74,3	78,5
Alsó-közép	62,5	53,3	56,5	59,1
Felső-közép	42,4	38,0	48,3	42,0
Gazdag	35,7	28,9	36,4	28,0
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	52,2	41,4	55,3	45,4
Enyhe munkanélküli érintettség	59,6	47,3	55,1	48,4
Váltságos munkanélküli érintettség	70,8	47,5	64,1	61,6
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	61,1	41,5	58,4	50,6
Szórványban élők	63,4	51,8	55,4	54,0
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	70,6	46,3	59,6	55,4
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	79,3	64,0	74,0	61,4
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	71,6	46,2	60,5	56,7
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	69,3	55,6	64,0	47,5
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	71,3	50,7	60,8	55,9
Vegyes házasság	70,3	53,3	61,4	44,8

10 A médiafogyasztás összefüggésében a tanulmányban vizsgált társadalmi, demográfiai és asszimilációban való érintettség szerinti csoportok mintabeli arányát lásd a mellékletben (212. old.).

Az egyes régiók teljes – magyar nemzetiségű, felnőtt korú – népességére (az összmintára) vonatkozó, alapvetően polarizálnak bizonyult tendenciák áttekintése után a különböző médiafelületek „fiktív” erősorrendjét tovább differenciálva bemutatjuk, hogy milyen mértékű eltérések érhetők tetten szociodemográfiai változók, valamint azon rétegeképző kategóriák – úgynevezett identitásváltozók – mentén, melyek a válaszadók asszimilációban való különböző fokú érintettségét reprezentálják.

Miután a határon túli magyarok esetében igen magas fokon rétegzett közösségekről beszélhetünk, nem meglepő, hogy mindez a médiához való eltérő viszonyukban is tükröződik. Az egyes társadalmi-demográfiai csoportokba tartozókat és a különböző asszimilációs érintettségű csoportokat is legalább oly mérvű polarizáció jellemzi, amint azt az ímént a régiók közötti összehasonlítás során tapasztaltuk. A továbbiakban tehát nem csupán azt vizsgáljuk, hogy léteznek-e az egyes társadalmi rétegeket a médiához való viszony tekintetében inkább, vagy kevésbé jellemző attitűdök/töréspontok, de ezek pontos mértékét is igyekszünk behatárolni.

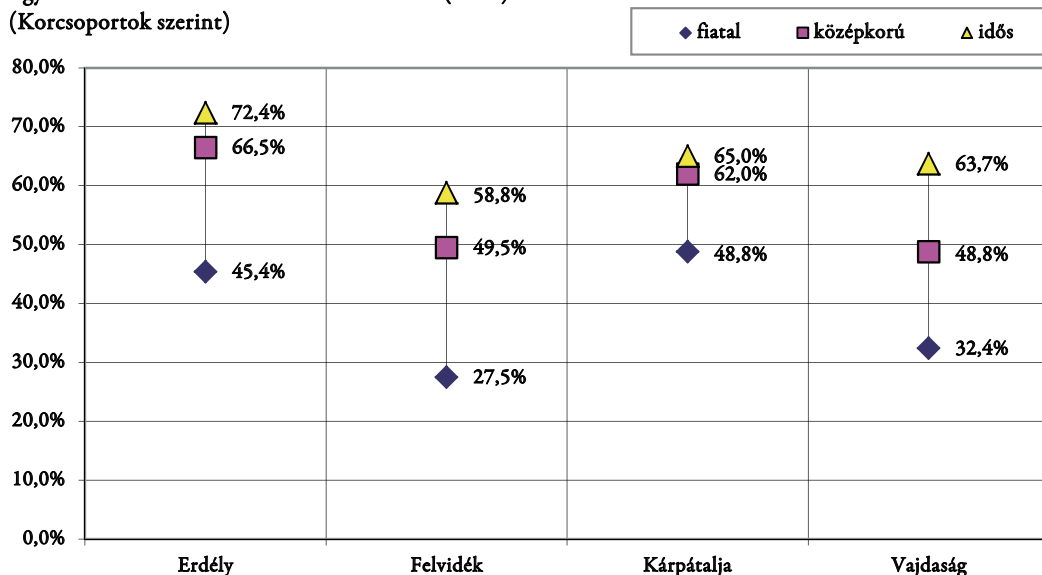
Elsőként a televízió, mint vezető „fiktív” kizárólagos információs forrás opció elfogadottságával kapcsolatos adatsorokat tekintjük át az 1. táblázat, illetve 2–3. ábra segítségével.¹¹ A televízió „fiktív” fontosságáról alkotott vélemények alapján látható, hogy a válaszmegoszlások lényegében az összes bevont változó szerint nagyfokú átlagtól való eltéréseket mutatnak, mely eltérések arra utalnak, hogy az előnyös társadalmi helyzetűek és az internetet jellemzőbben használó fiatalok számára jóval kisebb a televízió jelentősége, mint a hátrányosabb társadalmi helyzetűek és idősek számára.

Leginkább a kérdezettek életkora és anyagi helyzete van hatással a televízió, mint egyedüli hírforrás szerepének alakulására. Mindegyik régióban egyöntetűen az idős korosztály tagjai ragaszkodnak a televízióhoz a legmagasabb, a fiatalok pedig a legalacsonyabb arányban. (2. ábra) Míg előbbiek magasan a regionális átlagok fölött választanák egyedüli hírforrásként a televíziót (58,8–72,4%), ez az arány a 18–35 éves korcsoport esetében már csupán 27,5–48,8%-ot tesz ki. A televízió jelentősége legkevésbé a felvidéki és vajdasági fiatalok körében nagy: jelenleg már csupán alig több mint egynegyedük (27,5%), illetve kevesebb, mint egyharmaduk (32,4%) választaná ezt az információforrást. Ez mindkét régióban azt jelenti, hogy a fiatalok az idősekhez képest mindössze fele annyian választották az opciók közül a televíziót. Az erdélyi és kárpátaljai korcsoportmegoszlás ugyan nem mutat hasonló mértékű eltérést, ám a fiatalok ezen régiókban is nagyságrendekkel (27, illetve 16,2 százalékponttal) kevésbé használnák egyedüli hírforrásként a televíziót, mint tennék azt az idősek. Miután a vizsgált közösségek derékhadát képviselő középkorosztály tagjainak körében (36–55 év között) a televízió népszerűsége mindegyik régióban az idősek és a fiatalok között mért érték között van, elmondható, hogy a televíziózás presztízse nő a fiatal korosztálytól az idősekig, bár nem egyenes arányban: a középső korosztály ebben a tekintetben közelebb áll az idősekhez, mint a fiatalokhoz. A televízió tájékozódásban betöltött szerepének társadalmi törésvonalak mentén alakulása látszik mind iskolai végzettség, mind anyagi-szociális helyzet szerint: a televíziót választók között mindegyik régióban első helyen az általános iskolát végzettek állnak (54,5–79,4%), akiket a szakmunkások (45,5–73,1%), valamint az érettségizettek (35,2–57,4%) követnek, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők mélyen átlag alatt, csupán 27,2–39,7%-ban preferálnák a televíziózást egyetlen hírforrásként.

¹¹ A bemutatásra kerülő tendenciák jobb áttekinthetősége kedvéért a táblázatok adatai után található grafikonokban külön illusztráljuk (kiemeljük) a különböző társadalmi rétegekre jellemző legmarkánsabb tendenciákat.

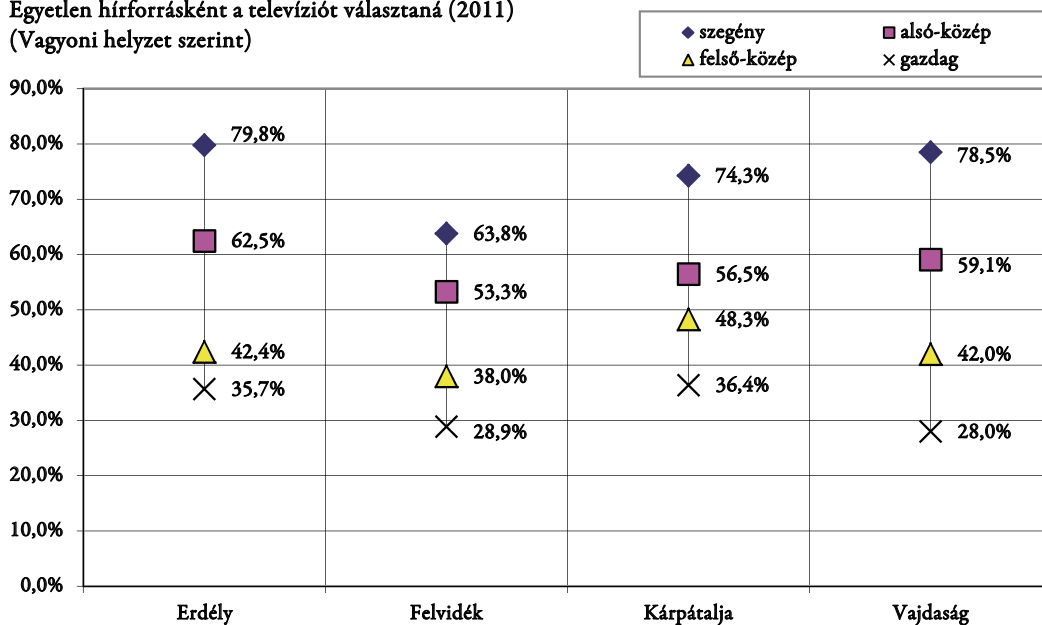
2. ábra

Egyetlen hírforrásként a televíziót választaná (2011)
(Korcsoportok szerint)

3. ábra

Egyetlen hírforrásként a televíziót választaná (2011)
(Vagyoni helyzet szerint)

Vagyoni, illetve munkapiaci helyzet szerint beigazolódni látszik az a médiaszociológia által közismert tapasztalat, hogy a televíziót választók között elsősorban a társadalmi ranglétra alján, illetve alsó felében elhelyezkedők felülreprezentáltak (3. ábra): adataink szerint is a szegények (63,8–79,8%) és az alsó-középhez tartozók (53,3–62,5%) döntenének nagyságrendekkel nagyobb arányban a televíziózás mellett, mint a felső-közép (38–48,3%), illetve a gazdag rétegek (28–36,4%) tagjai. E téren a legnagyobb szegregációs távolságot a vajdaságiak körében

mértük, ahol a szegények csaknem háromszor annyian jelölték meg a televíziót egyedüli információs forrásként, mint a gazdagok (78,5 és 28%), ám ugyanez az arány több mint kétszeres a többi régióban élők körében is.

A médiafogyasztási szokások alakulását ugyancsak meghatározó munkapiaci helyzet szerint ugyan a kérdéssel kapcsolatban az előzőkhöz hasonló mértékű eltéréseket nem regisztráltunk, ám adataink egyértelmű tendenciaként azt mutatják, hogy a munkanélküliség súlyosbodásával egyenes arányban nő a televíziózás iránti igény.

Településnagyság és földrajzi megoszlás (tömb–szórvány) szerint adataink az előbbieken tapasztaltaknál kevésbé szóródnak. Ezzel együtt elmondható, hogy a televízióhoz való kötődés a falun élők esetében bizonyult a legmeghatározóbbnak (50,6–68%), a vajdaságiakon kívül pedig legkevésbé a nagyvárosban élőket jellemzi (elsősorban a felvidékieket – mindössze 39,5%).

Tömb-, illetve szórványterületek szerint¹² még csekélyebb mértékű szóródást regisztráltunk: három régióban a szórványban élők mondhatók inkább televízió-orientáltak (leginkább a felvidékiek), míg Kárpátalján mindez a tömb alrégiók lakóira jellemző.

Miután jelen médiakutatásunk egyik kiemelt célja a nemzeti identitás változása, valamint az asszimilációs érintettség és a médiahasználat összefüggéseinek feltárása, a most tárgyalt kérdést (a továbbiakhoz hasonlóan) a módszertani bevezetőben meghatározott asszimilációs mutatók (identitásváltozók) szerint is megvizsgáltuk. Ennek alapján elmondható, hogy mind a négy régióban a gyermekeik számára többségi nyelvű iskolát választók számítanak inkább televízió-orientáltak (61,4–79,3%). A gyermekeiket anyanyelvi képzésben részesítőkhöz képest a Felvidéken tapasztaltuk a legnagyobb eltérést: a szlovák iskolát preferálók csaknem 20%-kal többen választották a televíziót kizárólagos információs forrásként. Mindez első látható jele a nemzeti identitáshoz való ragaszkodás szempontjából különböző válaszadói csoportok médiához való alapvetően eltérő viszonyának.¹³ A továbbiakban ugyanis bőséges bizonyítékát fogjuk látni annak, hogy az említett identitásváltozók kemény rétegeképzőként viselkednek a médiahasználat különböző dimenzióival és vonatkozásaival kapcsolatban.

Ennek példáját tapasztalhatjuk a főkomponens-elemzéssel kialakított nemzeti identitás- és értékrendtípusokkal kapcsolatos alábbi csoportokat megvizsgálva is.¹⁴ Mint látható, egyetlen régió (Erdély) kivételével a megtagadó/defenzív nemzeti identitással rendelkezőket jellemzi inkább a televízióhoz való szoros kötődés. Rajtuk kívül csupán a konzervatív értékrendűekről mondható el ugyanez. Ez utóbbi összefüggés szemléletes illusztrációja annak, hogy a jelenlegi médiastruktúra-kínálatban ugyan a televízió továbbra is vitathatatlan vezető szerepet tölt be, ám – elsősorban az internetnek köszönhetően – az információközlés, illetve befogadás módjának tekintetében hamarosan és egyre inkább innovációra képtelen (konzervatíván merev) médiummá válhat.

2. táblázat

Egyetlen hírforrásként a televíziót választaná* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Nemzeti identitástípusok szerint				
Szilárd nemzeti identitás	++	--	+	-
Megtagadó/defenzív nemzeti identitás	+	++	++	+
Általános értékrendtípusok szerint				
Fogyasztói/egyéni érdekek-orientált értékrend	--	0	--	-
Közösség-orientált/toleráns értékrend	0	+	0	--
Konzervatív értékrend	+++	0	+++	++++

* modellált béta-együtthatók¹⁵

12 A regionális összehasonlítás szempontjából ez a változó mondható a leginkább problematikusnak. Ennek oka, hogy míg a Magyarországról sugárzott műsorok – elsősorban földfelszíni – vételi lehetőségeinek szempontjából sokkal kedvezőbb fekvésű határ menti alrégiók három országban is tömb jellegű területeknek számítanak, Erdélyben a helyzet – néhány partiumi mikrorégiótól eltekintve – épp fordított.

13 Ami még abban az esetben is igaz, ha ugyanezzel a kérdéssel kapcsolatban sem házasságtípusok (homogén magyar–vegyes), sem a szülők általános iskolai végzettségének nyelve szerint nem regisztráltunk hasonlóan egyöntetű, minden régióban ugyanúgy érvényes tendenciákat.

14 Az alkalmazott módszerek (faktor- és regresszióanalízis), valamint az egyes identitástípusok részletes leírását lásd Melléklet, (213. és 215. old.).

15 A modellált béta-együtthatók részletes leírását lásd Melléklet, (213. old.).

A bemutatott differenciált adatsorok alapján összességében elmondható, hogy a médiafelületek „fiktív” hierarchiájában első helyen végzett televíziót preferálók átlag fölötti arányban regionális eltérésre való tekintet nélkül az idős, kevésbé képzett, falun élő, nehéz szociális-anyagi és munkapiaci helyzetű rétegek közül, valamint az asszimilációban érintettebbek köréből kerülnek ki. Következésképpen a televíziót választók között a regionális összminta átlagokhoz képest számottevően alulreprezentáltak a fiatalok, az iskolázottabb rétegek, a városlakók, a tehetősebbek és stabil munkapiaci helyzetűek, valamint a gyermekeik számára anyanyelvi oktatást választók, illetve a szilárd nemzeti identitásúak.

A televízióhoz való kötődések terén vázolt töréspontok ugyancsak érvényesek a rádióval, mint „fiktív” kizárólagos hírforrással kapcsolatban, noha a rendkívül alacsony preferenciák miatt (mindössze 8,7–14,4%) az előbbihez fogható nagyságrendű szegregációs távolságokat – egyetlen vonatkozást leszámítva – nem regisztráltunk. (3–4. táblázat, 4–5. ábra) Rádió-orientáltak átlag fölötti arányban az idősek (11,3–25,8%), az általános iskolai végzettségűek (11,4–18,6%), a szegények (11,2–16,8%) és munkanélküliek (10,8–20,2%), valamint a falun élők (8,9–16,9%) bizonyultak.

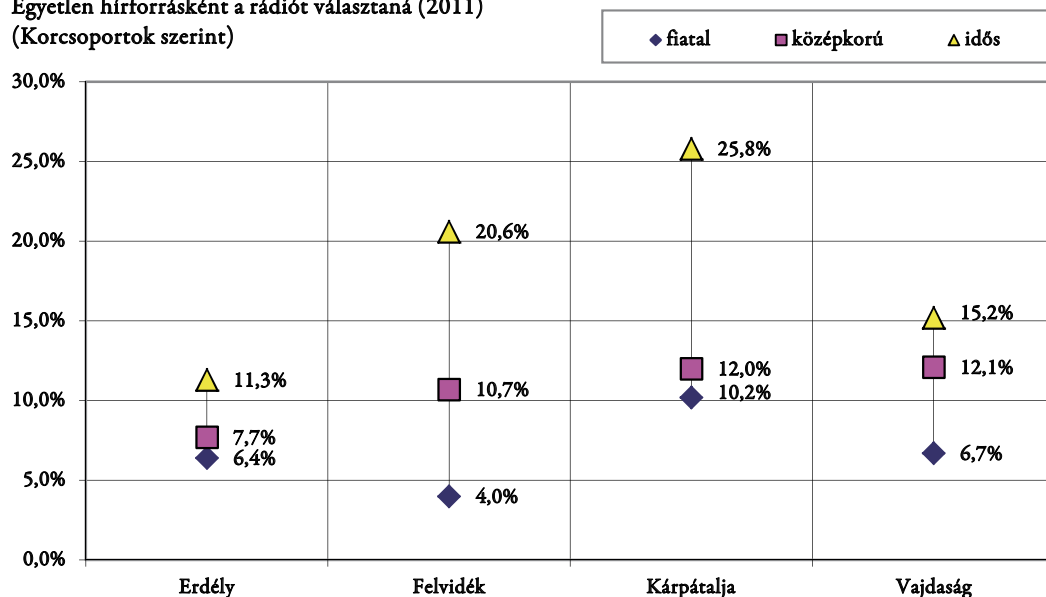
3. táblázat

Egyetlen hírforrásként a rádiót választaná (százalékban)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	8,7	10,6	14,4	12,3
Korcsoportok szerint				
Fiatal	6,4	4,0	10,2	6,7
Középkorú	7,7	10,7	12,0	12,1
Idős	11,3	20,6	25,8	15,2
Iskolai végzettség szerint				
Általános	11,4	11,4	18,6	14,6
Szakmunkás	9,1	17,4	11,7	11,0
Érettségi	7,7	8,2	14,2	8,8
Felsőfokú	4,4	4,1	6,4	10,7
Településnagyság szerint				
Falu	9,2	8,9	13,7	16,9
Kisváros	9,6	11,7	17,2	11,6
Nagyváros	6,2	11,6	10,5	11,6
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	11,2	15,5	16,8	12,3
Alsó-közép	10,5	13,7	16,9	15,5
Felső-közép	4,0	7,6	9,4	11,0
Gazdag	0,0	13,3	0,0	0,0
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	8,7	9,2	12,4	12,3
Enyhe munkanélküli érintettség	3,7	7,2	14,6	11,0
Válságos munkanélküli érintettség	10,8	20,2	15,2	14,4
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	11,4	10,5	13,5	14,8
Szórványban élők	6,5	10,8	16,9	8,0
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeküket magyar általános iskolába járatják	9,9	11,0	18,5	12,9
Gyermeküket többségi nyelvű általános iskolába járatják	6,9	15,7	11,0	13,6
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	10,0	11,7	17,5	13,0
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	7,7	13,2	10,1	9,8
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	9,1	10,2	16,6	11,8
Vegyes házasság	8,1	18,3	6,8	6,9

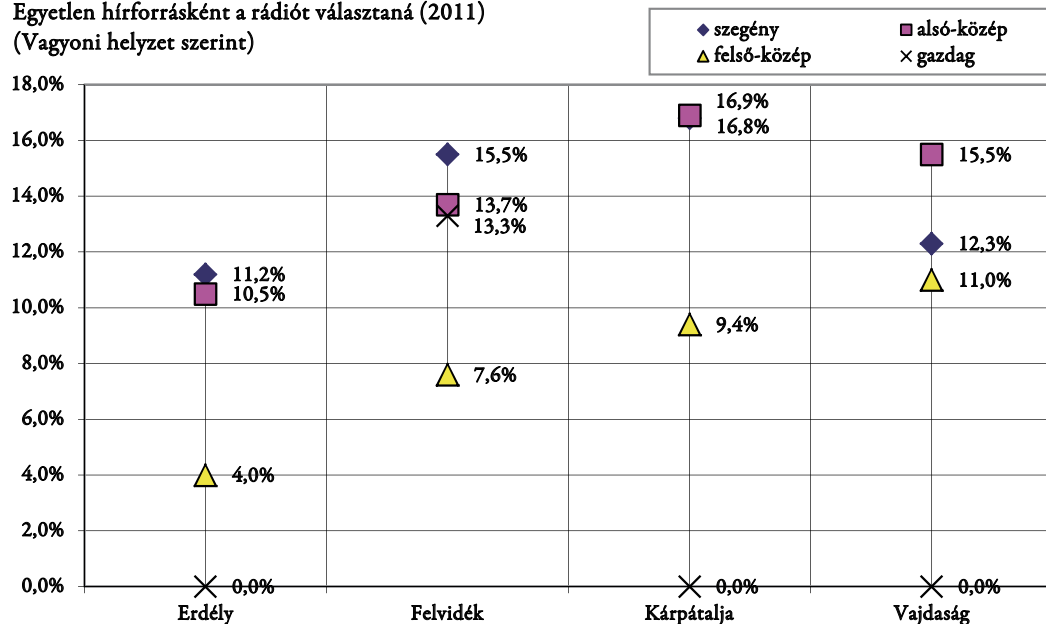
4. ábra

Egyetlen hírforrásként a rádiót választaná (2011)
(Korcsoportok szerint)

5. ábra

Egyetlen hírforrásként a rádiót választaná (2011)
(Vagyon helyzet szerint)

A társadalmi-demográfiai összefüggéseket vizsgálva az egyes korcsoportok között tapasztaltuk a legnagyobb eltéréseket (4. ábra): az idős korosztály tagjai a Felvidéken ötször, Kárpátalján és a Vajdaságban pedig két és fél-szer többen választották ezt az információforrást, mint a fiatalok, s csupán a rádiózáshoz legalacsonyabb szinten kötődő erdélyiek esetében mértünk az egyes korcsoportok esetében átlaghoz közeli megoszlásokat.

Vagyoni rétegződés szerint vizsgálva a kérdést megállapíthatjuk, hogy a rádiózás jelentősége az előnyös társadalmi helyzetűek között különösen alacsony fokú (5. ábra): a szegények, illetve alsó-középosztálybeliek mind-egyik régióban némiképpen átlag fölött használnák kizárólagos információs forrásként a rádiót, miközben a tehetősebb rétegek elfordulása a rádiózástól megdöbbentő arányúnak bizonyult. Különösképpen igaz mindez a gazdagok esetében, akik közül három régióban is (a Felvidéket kivéve) egyetlen egy válaszadó sem akadt, aki ezt a hírforrást megjelölte volna.

A rádiózás perifériára szorulásának bizonyítékeként értékelhetjük továbbá, hogy a különböző identitásváltozók szerint is egymáshoz igen közeli értékeket regisztráltunk, ami annak a jele, hogy a rádióhallgatás iránti igény csökkenése a legkülönbözőbb identitás- és értékrendtípusok szerint közel azonos mértékűnek bizonyult. A ritka kivételek között említhetjük ezzel kapcsolatban, hogy – hasonlóan a televízió esetében látottakhoz – a fogyasztói értékrendet képviselők mondhatók a legkevésbé rádiózás-orientáltak.

4. táblázat

Egyetlen hírforrásként a rádiót választaná* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Nemzeti identitástípusok szerint				
Szilárd nemzeti identitás	0	0	+	+
Megtagadó/defenzív nemzeti identitás	0	++	+	0
Általános értékrendtípusok szerint				
Fogyasztói/egyéni érdek-orientált értékrend	0	---	-	-
Közösség-orientált/toleráns értékrend	0	0	--	++
Konzervatív értékrend	0	+	0	0

* modellált béta-együtthatók

A bemutatott tendenciák egyértelműen jelzik, hogy az egyes médiafelületekhez való viszony terén a rádióhallgatás presztízse megdöbbentő arányban csökkent. Olyannyira, hogy néhány réteg (leginkább a társadalmi ranglétra felső szintjéhez tartozók) esetében ez a kötődés a vizsgált vonatkozásban közelít a teljes érdektelenség felé. Az említett tendenciát erősíti továbbá, hogy – a televíziózás iránti átlag fölötti érdeklődésüktől eltérően – a konzervatív értékrendűek is csupán a rendkívül alacsony szinten kötődnek a rádiózáshoz, úgyis, mint az egyik leginkább hagyományos információs forráshoz. Utóbbi adat arra utal, hogy a televízióval – amely vezető szerepe ellenére mind formailag, mind tartalmilag egyre inkább elérni látszik végső korlátait – kapcsolatban elmondottak hatványozottan érvényesek a rádiózás iránti érdeklődés alakulására, hiszen adataink azt mutatják, hogy csupán egyre szűkülő rétegek körében képes megőrizni relatív presztízset/fontosságát.

5. táblázat**Egyetlen hírforrásként a nyomtatott sajtót választaná (százalékban)**

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	4,6	5,0	6,4	4,6
Korcsoportok szerint				
Fiatal	3,8	1,5	3,9	1,9
Középkorú	4,8	6,0	9,1	3,4
Idős	5,0	8,4	5,8	7,2
Iskolai végzettség szerint				
Általános	4,1	6,2	5,9	2,7
Szakmunkás	3,2	5,3	3,3	4,6
Érettségi	5,4	4,1	5,9	7,7
Felsőfokú	5,1	4,1	11,5	8,0
Településnagyság szerint				
Falu	4,9	3,6	5,6	0,0
Kisváros	6,4	6,2	7,9	6,6
Nagyváros	1,9	4,7	4,5	1,7
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	5,1	6,9	7,1	6,2
Alsó-közép	4,4	4,4	6,2	4,1
Felső-közép	4,7	5,5	6,7	4,7
Gazdag	0,0	2,2	0,0	4,0
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	4,5	5,6	6,5	5,3
Enyhe munkanélküli érintettség	3,7	4,2	9,0	2,2
Válságos munkanélküli érintettség	4,4	6,1	3,3	4,0
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	6,1	5,8	6,8	5,0
Szórványban élők	3,2	3,0	6,2	4,0
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	5,4	6,5	7,0	6,1
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	5,3	3,4	6,8	6,8
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	6,9	5,9	6,9	5,1
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	2,6	3,5	6,5	6,6
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	5,7	5,5	5,8	5,6
Vegyes házasság	1,4	3,3	15,9	3,4

Amint azt korábban láthattuk, a nyomtatott sajtó iránti érdeklődés olyannyira kritikus határig süllyedt, hogy az ezzel kapcsolatos megoszlásokat további elemzés nélkül, csupán illusztrációképpen közöljük. (5. táblázat)

Az a mindennapi tapasztalás szintjén is köztudott, hogy az internet példátlan mértékű elterjedése az elmúlt évtizedben meghatározó hatást gyakorolt az eddig tárgyalt hagyományos médiafelületek közötti hierarchia alakulására. Nem lehet kétségünk afelől sem, hogy az internet megjelenése – valamint rohamos fejlődése – mind az ismeretszerzés és szórakoztatás, mind az emberi kommunikáció egyéb területén alapvetően átrendezte a korábbi tömegkommunikációs gyakorlatot.

Nem történt ez másként a határon túli magyarság körében sem, hiszen – amint arról az 1. ábra adatsorai is tanúskodnak – a világháló, mint „fiktív” egyedüli hírforrás immáron az összes vizsgált régióban a második helyet foglalja el. Következésképpen: egyre növekvő fontossága még inkább indokolja, hogy részleteiben is megismerjük a határon túli magyarság legkülönbözőbb rétegei internet iránti „fiktív” érdeklődésének – elemzésünk későbbi fejezetében pedig az internethasználatnak valós – mértékét.

Ezzel kapcsolatos adataink mindenekelőtt azt mutatják, hogy az egyes társadalmi rétegek között szakadék-szerű – a televízió és rádió esetében tapasztaltnál is nagyságrendekkel számottevőbb – szegregációs távolságok léteznek aszerint, hogy válaszadóink milyen mértékben választanak az internetet egyedüli információs forrásként. (6–7. táblázat és 6–7. ábra)

Az internet tájékozódásban betöltött szerepének szubjektív értékelése a társadalmi-demográfiai összefüggéseket tekintve nem meglepő módon a televízió (és a rádió) iránti érdeklődéssel ellentétesen működik, bár a legmérvadóbb különbségeket ezúttal nem a generációk között tapasztaltuk. Az életkor befolyása így is jelentős: az idősekhez képest a fiatalok az egyes régiókban 4-10-szer többen jelölték meg az internetet, mint egyetlen hírforrást, a vizsgált régiók közötti különbséget figyelembe véve pedig a felvidéki fiatalok mondhatók a leginkább internet-orientáltak: több mint kétharmaduk választaná ezt az információs forrást.

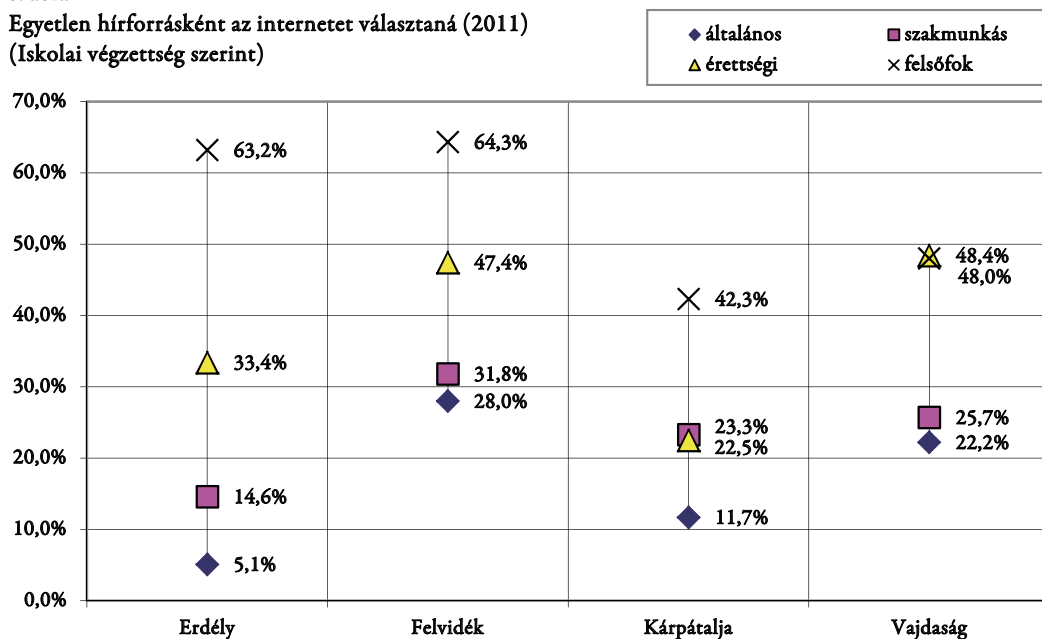
Jelentős regionális különbségeket tapasztalhatunk az internethez való viszonyban iskolai végzettség szerint is: igen kirívó megosztottság jellemzi Erdélyt, ahol a diplomások 12-szer nagyobb arányban preferálnák az internetet (63,2%), mint az általános iskolát végzettek (5,1%), s a szakmunkások közül is csupán kevesebb, mint minden hatodik (14,6%) választaná ezt a hírforrást. (6. ábra) Mindez megerősíteni látszik azt – a már korábban is megfigyelt – jelenséget, hogy a médiahasználat terén az erdélyiek körében tapasztaltuk a legszámottevőbb megosztottságot. A Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban az internet az alacsonyabb végzettségűek körében is jóval elfogadottabb: a felvidéki általános iskolát végzettek csaknem 6-szor (28%), a vajdaságiak pedig 4-szer többen (22,2%) választanak egyetlen hírforrásként az internetet, mint a hasonló kategóriába tartozó erdélyiek. A leginkább kiegyenlített arányok ezen a téren a vajdaságiakat jellemzik, akiknél csupán alig kétszeres a diplomások és érettségizettek (egyaránt 48%), valamint a két alsó iskolázottsági fokozattal rendelkezők közötti távolság.

6. táblázat**Egyetlen hírforrásként az internetet választaná (százalékban)**

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	24,4	40,1	21,6	31,2
Korcsoportok szerint				
Fiatal	44,4	67,0	37,1	59,0
Középkorú	21,1	33,8	16,8	35,7
Idős	11,3	12,2	3,3	13,9
Iskolai végzettség szerint				
Általános	5,1	28,0	11,7	22,2
Szaktanulmányos	14,6	31,8	23,3	25,7
Érettségi	33,4	47,4	22,5	48,4
Felsőfokú	63,2	64,3	42,3	48,0
Településnagyság szerint				
Falu	18,0	36,8	18,6	31,0
Kisváros	29,7	42,0	15,9	30,6
Nagyváros	37,6	44,2	35,3	33,1
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	3,9	13,8	1,8	3,1
Alsó-közép	22,6	28,6	20,4	21,2
Felső-közép	48,9	48,9	35,6	42,4
Gazdag	64,3	55,6	63,6	68,0
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	34,6	43,8	25,8	37,0
Enyhe munkanélküli érintettség	33,1	41,3	21,3	38,5
Válságos munkanélküli érintettség	13,9	26,3	17,4	20,0
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	26,9	34,3	20,9	34,0
Szórványban élők	21,4	42,2	21,8	29,6
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	14,0	36,2	15,0	25,6
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	8,5	16,9	8,2	18,2
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	11,5	36,2	15,1	25,5
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	20,4	27,8	19,4	36,1
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	13,9	33,5	16,9	26,7
Vegyes házasság	20,3	25,0	15,9	44,8

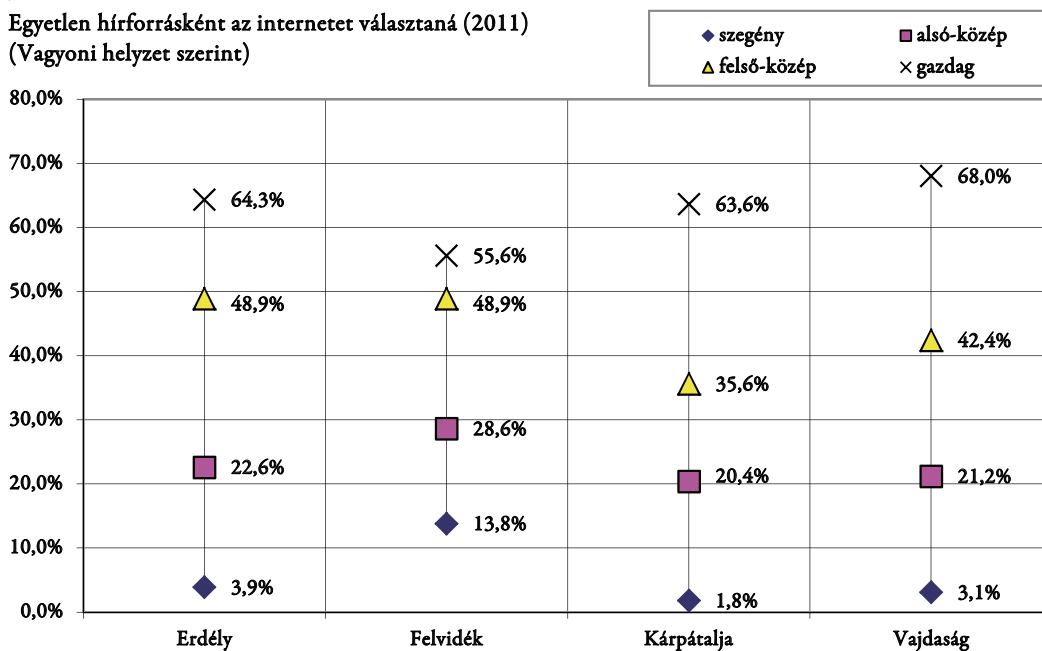
6. ábra

Egyetlen hírforrásként az internetet választaná (2011)
(Iskolai végzettség szerint)

7. ábra

Egyetlen hírforrásként az internetet választaná (2011)
(Vagyoni helyzet szerint)

Az internethez – mint „fiktív” egyedüli hírforráshoz – való viszony szempontjából még az eddigieknél is drasztikusabb különbségeket tapasztaltunk a válaszadók vagyoni rétegződése szerint. (7. ábra) Mindez legkevésbé a felvidékiek esetében jellemző, ahol a szegények (13,8%) a gazdagokhoz képest (55,6%) csupán négyszer kevesebben választották az internetet (regionális összehasonlításban egyedülként meghaladva a 10%-ot), és az

alsó-közép kategóriába tartozók is csaknem 30%-ban vélekedtek hasonlóképpen (28,6%). A többi régióban viszont szakadékszerű az elkülönülés a vizsgált tekintetben: amíg a szegények csupán 1,8–3,9%-ban bizonyultak internetpártinak, és az alsó-közép osztálybeliek közül is alig több mint minden ötödik megkérdezett választotta ezt az opciót, a felső-közép osztály tagjai 50%, a gazdagok pedig kétharmad körüli arányban használnák kizárólagos hírforrásként az internetet. Ezek az adatsorok összességében cáfolhatatlanul bizonyítják, hogy jelenleg – minden egyéb szociodemográfiai változót megelőzve – a vagyoni helyzet bír mind pozitív, mind negatív értelemben a legmeghatározóbb hatással az internethasználatra.

Ami a különböző identitás- és értékrendtípusokba tartozókat illeti, ugyancsak éles különbségeket regisztráltunk. (7. táblázat) Egyértelműen internet-orientáltak mindegyik régióban a fogyasztói értékrendűek bizonyultak, míg ez a magatartás a legkevésbé a megtagadó/defenzív nemzeti identitásúakra, valamint a konzervatív értékrendűekre jellemző. Mindez annak bizonyítéka – amint azt elemzésünk további fejezeteiben szerteágazó adatsorok segítségével illusztrálunk majd –, hogy kisebbségben az információforrásokhoz való viszony és a médiahasználat megválasztása terén igen erős kölcsönhatás mutatható ki az egyes médiafelületek preferálása vagy elutasítása, valamint a befogadók identitása, illetve értékrendje között.

7. táblázat

Egyetlen hírforrásként az internetet választaná* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Nemzeti identitástípusok szerint				
Szilárd nemzeti identitás	--	++	-	+
Megtagadó/defenzív nemzeti identitás	--	---	----	-
Általános értékrendtípusok szerint				
Fogyasztói/egyéni érdek-orientált értékrend	+++	+	++++	+++
Közösség-orientált/toleráns értékrend	-	0	++	+
Konzervatív értékrend	---	--	----	-----

*modellált béta-együtthatók

Az egyes médiafelületek közötti „fiktív” hierarchia áttekintésével célunk az volt, hogy vázlatos betekintést nyertünk abba a komplex (tömeg)kommunikációs térbe, amely a határon túli magyarság számára a mindennapi információkínálatot biztosítja. A vázolt összefüggések azonban csupán kiindulási alapul szolgálnak ahhoz, hogy a továbbiakban regionális és idősoros összehasonító keretben részletesen is bemutassuk a határon túli magyar közösségek különböző rétegeinek tényleges médiahasználatát, valamint az elmúlt bő egy évtized alatt e téren végbement változásokat.

2. Televízió-nézési szokások a határon túli magyarság körében

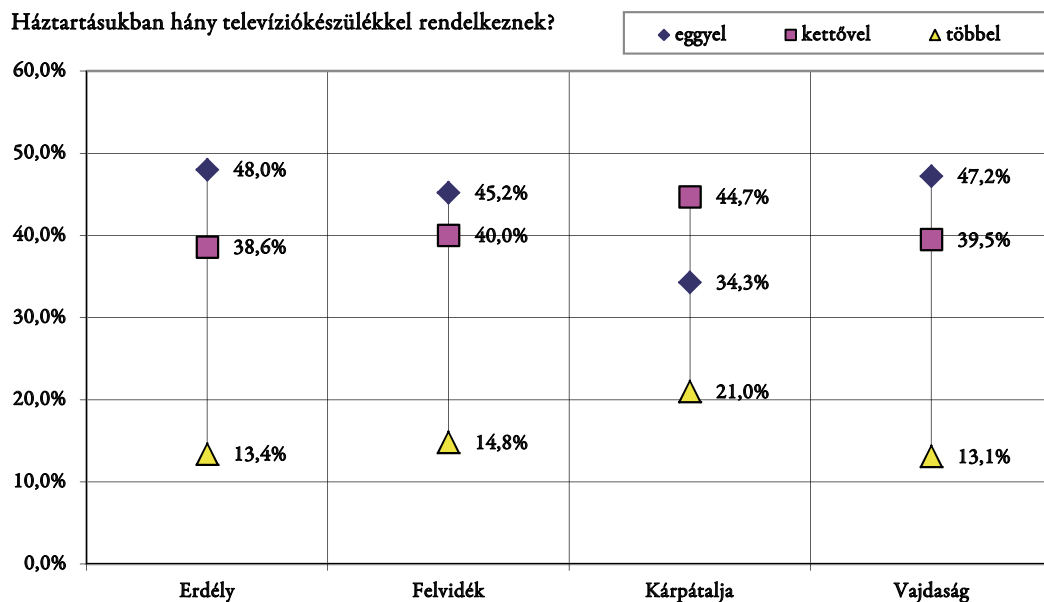
2.1. Televíziókészülékekkel való ellátottság és vételi lehetőségek

A vizsgált médiafelületek tényleges használatának áttekintését a televíziózási szokásokkal kapcsolatos adatok bemutatásával kezdjük. Elsőként annak ismertetésével, hogy a háztartásokban hány és milyen típusú (analóg, illetve digitális) televíziókészülék áll rendelkezésre.¹⁶ Ennek révén betekintést nyerhetünk abba, hogy milyenek a vizsgált népességben a televíziózási és műsorválasztási lehetőségek, mielőtt rátérnénk a fogyasztási szokások jellemzésére.

Az ezzel kapcsolatos megoszlások azt mutatják, hogy mindegyik régióban meghaladja az 50%-ot azon háztartások részaránya, melyekben kettő, vagy annál több televíziót használnak. E téren a Kárpátalján élők helyzet tűnik a legjobbnak (65,7%), hiszen csupán körükben haladja meg a két televízióval rendelkezők aránya a háztartásonként csupán egy készüléket használókat, emellett pedig a többi régióhoz képest ugyancsak egyedülként, a kárpátaljai magyar otthonok több mint 20%-ában rendelkeznek kettőnél több televízióval.¹⁷

8. ábra

Háztartásokban hány televíziókészülékkel rendelkeznek?

A többi régióban ezzel szemben az jellemző, hogy az egy, illetve annál több készülékkel rendelkező háztartások közel azonos részarányt képviselnek, miközben a kettőnél több televízióval rendelkező családok aránya sehol sem éri el a 15%-ot.

¹⁶ Adataink a színes televíziókra vonatkoznak. A fekete-fehér készülékek használatára ezúttal külön nem kérdeztünk rá, hiszen ilyen típusú televíziók már az egy évtizeddel korábbi kutatásaink alkalmával is csupán elenyésző, 1–2%-os arányban voltak használatban.

¹⁷ Hamarosan látni fogjuk azonban, hogy a Kárpátalján tapasztalt „televízió bőség” pusztán mennyiségi szempontból releváns adat, hiszen az általuk használt készülékek döntő hányada még analóg típusú.

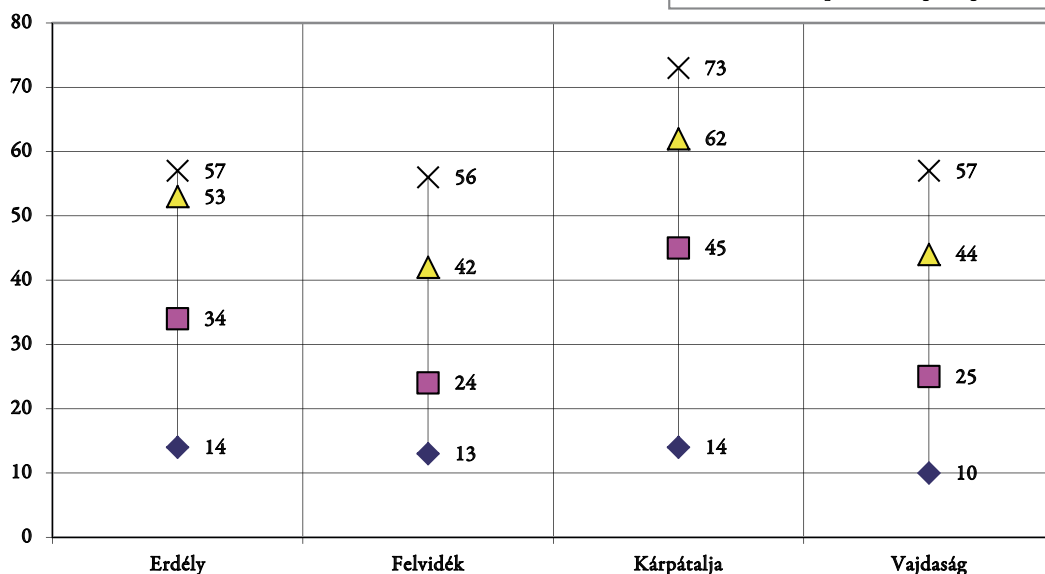
8. táblázat**Háztartásukban hány televíziókészülékkel rendelkeznek? (Az egynél több készülékkel rendelkezők aránya százalékban; 2011)**

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Régióként	51,9	54,7	65,9	52,8
Korcsoportok szerint				
Fiatal	57,9	55,0	66,8	61,3
Középkorú	56,7	56,8	71,8	53,2
Idős	43,3	50,7	53,7	48,2
Iskolai végzettség szerint				
Általános	32,7	47,3	57,7	47,5
Szaktanulmányos	47,0	51,1	62,9	51,4
Érettségi	62,4	63,1	70,0	56,0
Felsőfokú	75,2	62,4	76,3	69,9
Településnagyság szerint				
Falu	45,3	51,4	74,5	47,2
Kisváros	59,4	55,4	62,8	57,1
Nagyváros	62,7	69,8	60,9	43,7
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	23,7	23,0	24,8	18,5
Alsó-közép	56,0	38,9	70,7	43,3
Felső-közép	78,5	65,9	86,3	67,2
Gazdag	80,8	78,3	100,0	70,8
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	60,5	65,4	74,0	54,3
Enyhe munkanélküli érintettség	53,7	39,7	57,6	57,4
Válságos munkanélküli érintettség	45,5	46,0	66,7	49,2
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	42,3	57,0	65,0	58,1
Szórványban élők	59,5	48,5	67,9	43,7
A vételi lehetőségek szerint				
Műsorszomaggal előfizetéssel (kábeltevé) rendelkezők	53,8	59,4	57,9	59,9
Műsorszomaggal előfizetéssel (kábeltevé) nem rendelkezők	33,3	36,0	67,8	42,1

Miután a televíziókészülék továbbra is jelentősnek mondható családi beruházásnak számít, nem meglepő, hogy e téren anyagi-szociális helyzet szerint mindegyik régióban alapvetően megosztott arányokat regisztráltunk. (9. ábra) Amint látható, a televízióval való ellátottság mértéke leginkább a kárpátaljaiak vagyoni helyzete szerint megosztott, ahol a gazdagok a szegényekhez képest négyszeres arányban rendelkeznek egynél több készülékkel, de a többi régióban is jelentősek a különbségek.

9. ábra

Háztartásukban hány televíziókészülékkel rendelkeznek* (2011)
(Anyagi helyzet szerint)

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – eggyel... 100 – kettőnél többel)

Az a nem meglepő tapasztalat, hogy az előnyösebb társadalmi helyzet valószínűsíti a több készülékkel rendelkezést a többi társadalmi-demográfiai összefüggés alapján is igazolódik: több helyen megfigyelhető, hogy minél idősebb, illetve minél kevésbé képzett rétegekről van szó, annál kevésbé valószínű, hogy egynél több televíziókészülékkel rendelkeznek, és ugyancsak ez jellemzi a falun élőket is a kis- és nagyvárosiakhoz képest.¹⁸

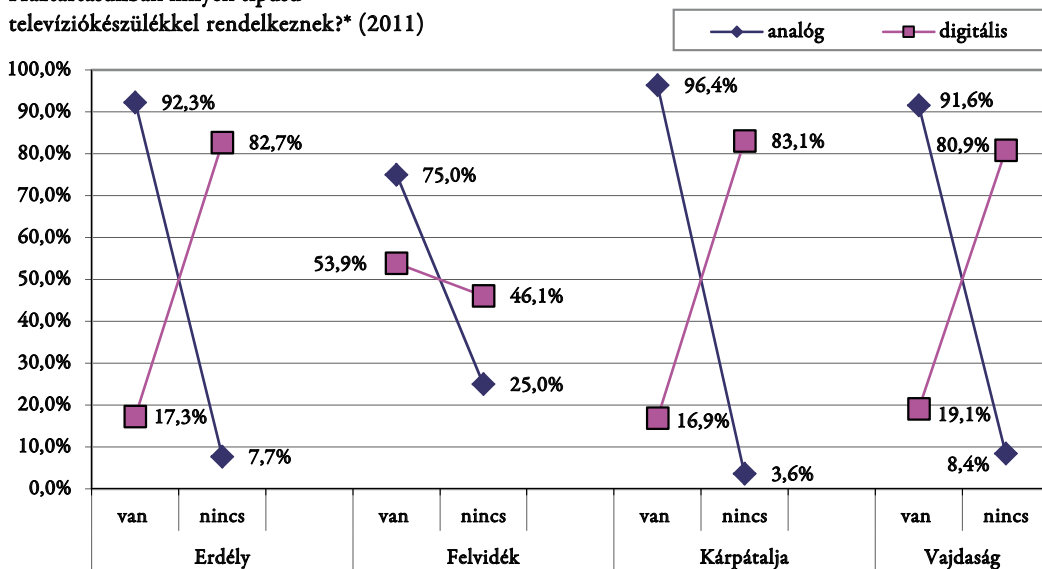
Ez a társadalmi helyzet szerint differenciált kép még tovább árnyalható, amennyiben a használatban lévő televíziókat típusok szerint is megvizsgáljuk.

A 10. ábrán látható megoszlások az analóg vételre alkalmas készülékek elsópró dominanciáját jelzik, hiszen a Felvidéken kívül a többi régióban csupán 3,6–8,4%-ot tesz ki azon háztartások részaránya, ahol már nem található analóg televízió, emellett pedig sem Erdélyben és Kárpátalján, sem a Vajdaságban nem éri el a 20%-ot a digitális televízióval rendelkezők.

18 A kárpátaljaiakat kivéve, ahol a televíziókészülékkel való ellátottság tekintetében a falusiak megelőzik a városiakokat.

10. ábra

Háztartásukban milyen típusú televíziókészülékkel rendelkeznek?* (2011)

* kumulált változó, az összeg eltérhet a 100%-tól

Mint utaltunk rá, merőben más a helyzet a Felvidéken, ahol jelenleg már csupán a családok 75%-a használ analóg készüléket (is), és több mint minden második háztartásban van digitális vételre alkalmas televízió (53,9%), ami még a Magyarországon használatban lévő digitális televíziók részarányát is bizonyosan meghaladja.¹⁹

Az analóg, illetve digitális készülékek elterjedtsége tekintetében fennálló igen számottevő regionális különbségek még inkább szembeszökőek társadalmi rétegek szerint. A 9. ábra adatai ugyanis azt mutatják, hogy abban a három régióban, ahol a HD-készülékek részaránya nem éri el a 20%-ot (Erdély, Kárpátalja, Vajdaság), szociodemográfiai változók szerint nagyságrendekkel jelentősebb szóródást tapasztaltunk, mint a Felvidéken. Ezt bizonyítja többek között, hogy a gazdagok Erdélyben 12-szer, Kárpátalján és a Vajdaságban pedig 10-szer nagyobb arányban használnak digitális televíziót, mint a szegények, míg ugyanez a mutató a felvidékiek körében mindössze 50 százalékpontnyi eltérést jelez. Hasonló tendenciát tükröznek a korcsoportok, valamint az iskolai végzettség szerinti megoszlások is (11. ábra): amíg a Felvidéken a digitális készülékekkel rendelkező diplomások csupán alig 20%-kal vannak többen a szegényeknél (66,3 és 44,8%), Kárpátalján és a Vajdaságban ez az arány két-két és félszeres, Erdélyben pedig csaknem tízszeres.

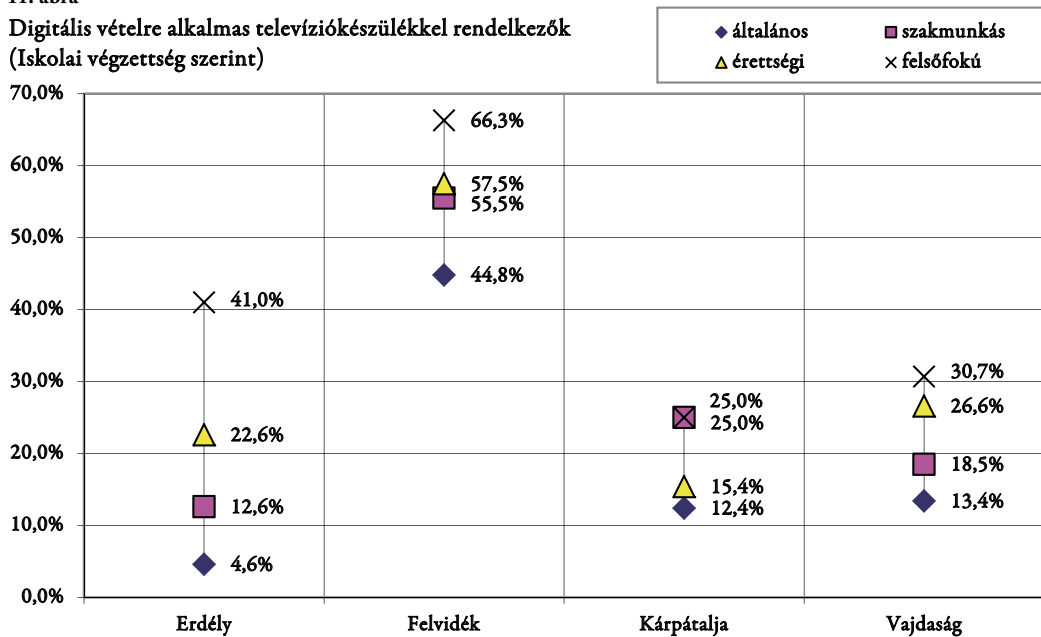
19 Erre következtethetünk abból, hogy 2012 februárjában Magyarországon 1,688,000 volt a digitális televíziózásra előfizetők száma, ami a megközelítőleg 4 millió magyarországi háztartást tekintve azt jelenti, hogy a népesség legkevesebb 42,2%-a vett igénybe digitális szolgáltatásokat. Következésképpen minimum ilyen arányban kell rendelkezniük digitális vételre alkalmas berendezésekkel. Lásd http://www.mfor.hu/cikkek/NMHH_februarban_nott_a_digitalistelevizio_elofizetesek_szama.html.

9. táblázat**Digitális vételre alkalmas televíziókészülékkel rendelkezők (százalékban)**

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	17,3	53,9	16,9	19,1
Korcsoportok szerint				
Fiatal	22,3	65,7	20,1	29,2
Középkorú	19,6	50,8	18,5	17,6
Idős	11,6	43,5	8,9	15,9
Iskolai végzettség szerint				
Általános	4,6	44,8	12,4	13,4
Szaktanulmányos	12,6	55,5	25,0	18,5
Érettségi	22,6	57,5	15,4	26,6
Felsőfokú	41,0	66,3	25,0	30,7
Településnagyság szerint				
Falu	13,0	50,9	17,2	21,6
Kisváros	20,5	54,4	18,2	19,8
Nagyváros	26,2	67,4	14,4	15,6
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	4,1	24,2	7,8	4,5
Alsó-közép	14,8	41,8	11,4	10,3
Felső-közép	34,5	64,3	29,5	27,5
Gazdag	50,0	69,6	75,0	40,0
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	25,7	62,9	20,2	24,1
Enyhe munkanélküli érintettség	20,1	48,1	13,8	17,9
Válságos munkanélküli érintettség	6,9	40,0	17,0	9,6
Tömb-szórvány szerint				
Tömbben élők	13,8	56,5	14,5	19,0
Szórványban élők	20,1	46,9	23,1	19,2
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	15,6	54,0	15,6	18,8
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	13,9	49,5	22,4	6,8
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	13,3	52,2	13,6	18,8
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	21,7	51,0	25,0	20,6
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	16,9	52,5	17,4	19,7
Vegyes házasság	21,1	56,3	18,8	13,8

Az utóbbi adatok egyértelműen arra utalnak, hogy amíg a digitális vételre alkalmas televízióval való ellátottság egyelőre három régióban is még csupán a ritka státuszszimbólum szerepét tölti be egy-két szűk társadalmi réteg körében, addig a Felvidéken a túlnyomó többség számára már relatíve könnyen elérhető fogyasztási cikként van jelen. Különösen erős a státuszszimbólum jellege az anyagi javak tekintetében leginkább hátrányos helyzetű kárpátaljaiak között: a legtehetősebb réteghez tartozók immáron 75%-a (!) rendelkezik plazma/LCD készülékkel (25–35%-kal többen, mint az erdélyi és vajdasági gazdagok), ami drasztikus mértékű szegregációs távolságot jelent az egyéb anyagi-szociális kategóriába tartozó kárpátaljai magyar rétegekhez képest. A Felvidéken ezzel szemben a szegények körében is már minden negyedik háztartásban van digitális televízió, emellett pedig mind az általános iskolát végzettek, mind a válságos munkanélküli helyzetűek 40%-ot meghaladó mértékben rendelkeznek ilyen készülékekkel. Mindhárom említett esetben a többi régióban mért hasonló értékek sokszorosáról beszélhetünk.

11. ábra
Digitális vételre alkalmas televíziókészülékkel rendelkezők
(Iskolai végzettség szerint)

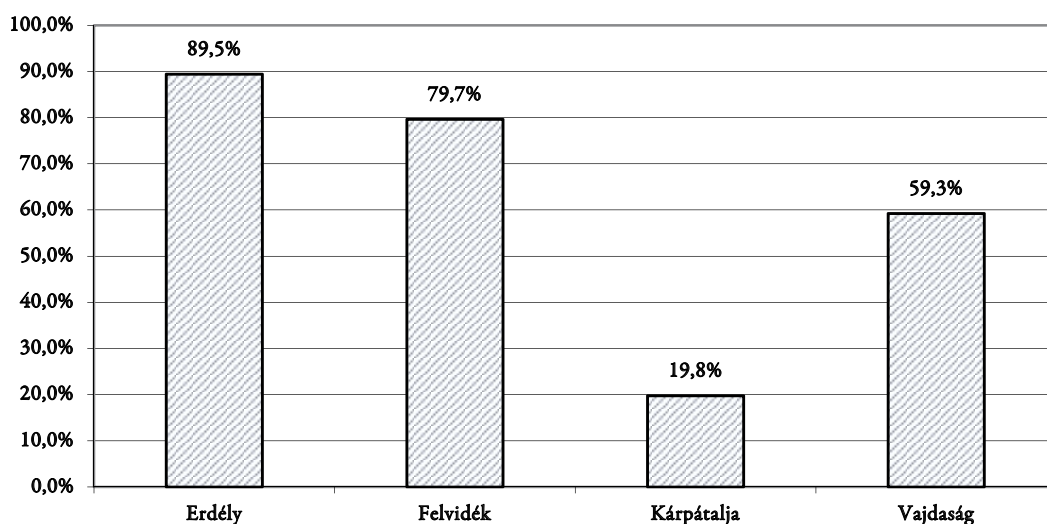

A televíziókészülékekkel való ellátottságra vonatkozó adataink összességében azt mutatják, hogy mennyiségi és minőségi szempontok szerint mind az egyes régiókban élő határon túli magyar közösségek, mind az azokon belüli társadalmi rétegek között igen számottevő különbségek tapasztalhatók. A televíziózással kapcsolatos technikai háttér terén regisztrált különbözőségeik ellenére azonban a meglévő készülék-park egyelőre – a teljes digitális sziórára való átállás időpontjáig – egyik régióban sem képezi akadályát annak, hogy az érintettek számára hozzáférhetővé váljanak mind az anyanyelvi, mind az egyéb nyelven sugárzott televíziócsatornák, illetve műsorok. A továbbiakban ezért azt vizsgáljuk, hogy a meglévő technikai keretek között milyen vételi lehetőségek jellemzők az általunk vizsgált határon túli magyar közösségek tagjai körében.

A különböző csatornákhöz való hozzáférés szempontjából ugyancsak az számít döntő jelentőségűnek, hogy a vizsgált régiókban milyen mértékű lefedettség tapasztalható a különböző műsorcsomag előfizetések (a továbbiakban: műholdas/kábeltvételellátottság)²⁰ terén, mellyel kapcsolatban már a regionális összmintákra vonatkozó alapelemzések is igen sokatmondók.

20 A „kábeltvétele” fogalmat tág értelemben használjuk, beleértve a fogyasztókhöz nem csupán közvetlenül kábelen, hanem parabolaantennán (műholdon) keresztül eljuttatott műsorcsomag előfizetéseket is. Ennek fő oka az egységes terminológia használatán, valamint azon túl, hogy a konkrét műsorkínálat (több tucatnyi csatornához való hozzáférés) szempontjából tartalmilag indifferens, hogy maga a jel milyen technikai megoldások segítségével jut el a nézőkig, abban rejlik, hogy a vizsgált régiók közül kettőben (Kárpátalja és a Vajdaság) a „kábeltelvíziózás” jelenleg üzletpolitikailag és jogilag nem szabályozott sem a magyarországihoz, sem az erdélyihez, illetve felvidékihez hasonló szinten.

12. ábra

Műholdas/kábeltvé lefedettség a határon túli magyarság körében

Mint látható, a két EU-tagországban élő magyarok háztartásainak kábeltvé ellátottsága számottevően meghaladja a vajdasági, ám különösen a kárpátaljai szintet. Az erdélyiek esetében mért majd 90%-os hozzáférés igen korai előzményekre vezethető vissza. Amint az köztudott, a magyarországi kereskedelmi televíziók megjelenése után csaknem azonnal széles körben elterjedt ezek műsorainak a legkülönbözőbb – többnyire illegális – módon való eljuttatása azon erdélyi (főként székelyföldi) alrégiókba, ahol sem akkor, sem azóta nem lehetséges a Magyarországról történő földfelszíni sugárzás vétele. Mindez serkentette és hosszú távra meghatározta az említett alrégiókban a helyi kábeltelvíziós vállalkozások elterjedését. Ennek lecsapódását láthatjuk tehát abban, hogy a vizsgált határon túli magyar közösségek közül kétséget kizáróan továbbra is az erdélyiek körében a legnépszerűbb a kábeltelvíziózás. Adataink az említett előzmények miatt nem mondhatók meglepőnek, hacsak az nem számít annak, hogy jelenleg már nem csupán a távoli Székelyföldön magas a kábeltvé használók aránya, hanem a határhoz közelebb fekvő, többnyire szórványterületeken is (86,6%).

A felvidéki magyarság körében viszont merőben másként alakult a kábeltelvízió-kínálat: Erdélyhez képest igen sokáig elhanyagolható mértékű volt. Ennek legfőbb kiváltó oka az ott élő magyar népesség területi elhelyezkedésében rejlik, hiszen az érintett közösséget alkotók döntő többsége a magyar határhoz közeli sávban él. Következésképpen néhány erősen szórvány jellegű alrégiót leszámítva, a felvidéki magyarok számára szinte hiánytalanul elérhetőek voltak (és máig is elérhetőek) a földfelszíni sugárzású magyarországi közszolgálati és kereskedelmi adók műsorai. Elmondható tehát, hogy a Felvidéken az anyaországi kereskedelmi televíziók megjelenése korábban egyáltalán nem tette szükségessé az erdélyihez hasonló kábeltelvíziós hálózatok lokális létrehozását. Ez az alaphelyzet lényegében csupán az EU-csatlakozás időszaka körül, illetve még inkább utána változott meg, mikor megteremtődtek és letisztultak a gazdasági-törvényi feltételei a nagy televíziós műsorszolgáltató vállalkozások szlovákiai megjelenésének. Annak tehát, hogy a felvidéki magyarság körében jelenleg immáron mintegy 80%-os a kábeltelvízióval rendelkező háztartások aránya, nem, vagy csupán kevésbé az anyanyelvi műsorokhoz való jobb hozzáférés az oka, hanem sokkal inkább a nagy kábeltvé társaságok által biztosított széles, és viszonylag alacsony árú kínálat.

A két említett régióban tehát a kábeltelvízió-ellátottság kialakulása mind időben, mind az igényeket/motivációkat tekintve eltérő okokra vezethető vissza. Részben ezzel összefüggésben az előfizetések megoszlása a következőképpen alakult:

10. táblázat**Műholdas és kábeltelevízió előfizetések megoszlása műsorszolgáltatók szerint (százalékban)**

	Erdély	Felvidék
Digi TV	23,5	45,3
UPC	14,9	17,5
RDS-RCS	28,6	–
T-COM	–	14,6
egyéb	33,0	22,6

A táblázat adatai közül figyelemre méltó többek között, hogy a romániai bejegyzésű Digi TV Erdélyben csupán fele akkora arányban elterjedt, mint a Felvidéken. Az erdélyi szórványterületeken mindössze a háztartások 16%-ában biztosítja a műsorkínálatot, és a Székelyföldön is csupán alig több mint 30%-ban van jelen. Ez utóbbi adat egyébként alighanem annak indirekt bizonyítéka, hogy a Székelyföldön működő nagy műsorszolgáltatóknak a piacon való megjelenésük előtt már jóval korábban (mint utaltunk rá, a kilencvenes évek vége óta) kialakult lokális szervezésű kábeltévé hálózatok konkurenciája miatt relatíve alacsony a vevőkörük. Ugyanerre utal, hogy a Székelyföldön jelenleg is csaknem eléri a 40%-ot az „egyéb” – tehát alighanem a működésüket korábban megkezdő lokális – kábeltévé szolgáltatásokat használók részaránya.

Az Erdély és a Felvidék esetében említett jogharmonizáció és piaci átláthatóság (amelynek révén az említett régiókban élő magyarok körében immáron 80–90%-ossá bővült a műholdas/kábeltelevíziós lefedettség) azonban egyelőre egyáltalán nem jellemző Ukrajnára és Szerbiára (mint nem EU-tagországokra). Mindez alapvetően meghatározza egyfelől az ott élő magyarság kábeltelevízió ellátottságának nagyságrendjét (mindössze 20, illetve 60%), másrészt annak tartalmi-formai jegyeit.²¹ Mindkét régióval kapcsolatban elmondható tehát, hogy a tisztázatlan viszonyok nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy az érintett közösségek tagjai (elsősorban a kárpátaljaiak) a televíziós műsorkínálat tekintetében nagyságrendekkel hátrányosabb helyzetben vannak erdélyi és felvidéki társaiknál.²²

Az eddig említett infrastrukturális keretek mellett az érintettek társadalmi helyzete is nagyban meghatározza a kábeltelevízió-előfizetések mértékének alakulását (hasonlóan ahhoz, amit a televíziókészülékekkel való ellátottság terén tapasztaltunk).

Az anyagi szempont a legkevésbé az erdélyiek esetében érvényes, ahol olyannyira jellemző a kábeltelevízió használata, hogy körükben mind a szociodemográfiai, mind az általunk vizsgált egyéb identitásváltozók szerint alig akad olyan társadalmi réteg, amelynek tagjai 90% alatti arányban rendelkeznek csupán kábeltelevíziós csatlakozással. Szemléletesen példázza mindezt, hogy az erdélyi szegények – akik 84,4%-ban néznek kábeltelevíziót – a felvidéki felső-közép és gazdag rétegeken kívül a többi régió összes egyéb rétegéhez tartozóknál (beleértve az ott legjobb anyagi helyzetben lévőket is) nagyságrendekkel – a kárpátaljai szegényekhez képest azonban például több mint négyszer – nagyobb arányban fizetnek elő kábeltévé csatlakozásra.

Az erdélyiekén kívül az anyagi helyzet még a vajdaságiak esetében látszik kevésbé meghatározni a kábeltelevízió szolgáltatáshoz való hozzájutás mértékét, ahol a tehetősebb rétegek csupán kevesebb, mint 20 százalékponttal magasabb arányban rendelkeznek kábeltévével, mint a szegények.

A kábeltévé előfizetés szempontjából – meglepő módon – a felvidékiek esetében regisztráltunk számottevőnek mondható különbségeket, ahol a szegények az egyéb kategóriákba tartozókhöz képest jelentősen csekélyebb arányban rendelkeznek csupán kábeltelevízió előfizetéssel (56,1%).

21 Az e téren tapasztalt átláthatatlan viszonyok bizonyítékát láthatjuk például abban, hogy kutatásunk előkészítésekor, illetve a próbakérdéskor nyilvánvalóvá vált: az erdélyi és felvidéki minta alapján a Vajdaságban és Kárpátalján nem lehetséges a kábeltelevízió lefedettségének vizsgálata a nagy szolgáltatók szerint, hiszen ezek nincsenek, vagy csupán elenyésző arányban és illegálisan vannak jelen a tárgyalt térségekben.

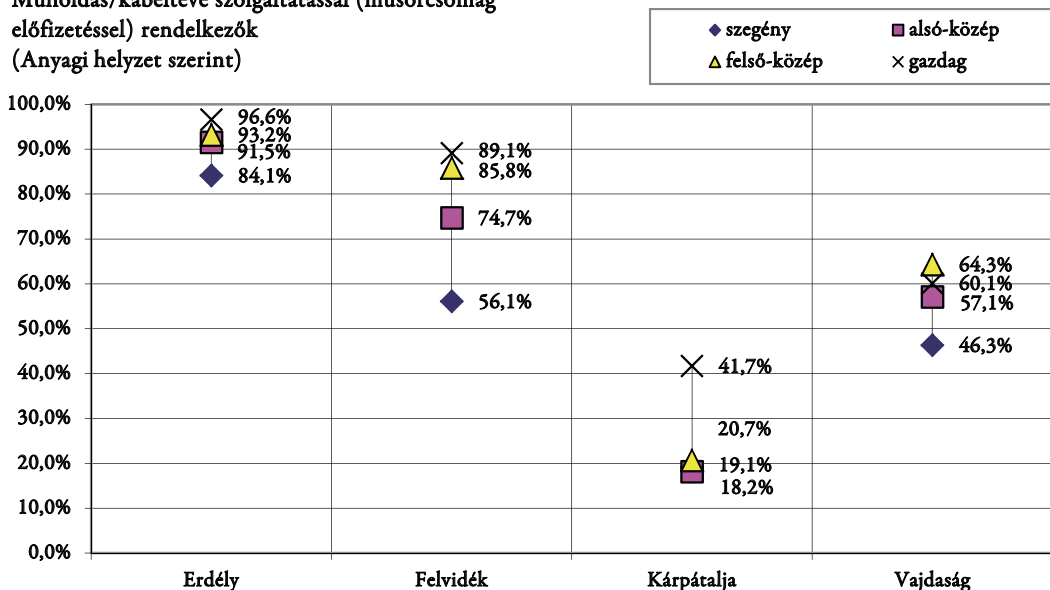
22 Miután a kárpátaljai és vajdasági kaotikus kábelszolgáltatási viszonyok kérdőíves adatfelvétellel nem vizsgálhatók, csupán érintőleg utaltunk néhány, a kérdezőbiztosaink által feljegyzett jelenségre a témával kapcsolatban. A kárpátaljai helyzetre jellemző például, hogy a magyarok által legsűrűbben lakott beregszászi járás székhelyén működő, az önkormányzat által fenntartott városi kábeltelevízió sugárzási közege még a város egész területét sem fedi le. Emellett úgyszintén szemléletesen példázza az ottani zavaros helyzetet, hogy a magyar határhoz nagyon közeli településeken magyarországi szolgáltatók is nyújtanak „határon átívelő” – jogilag azonban nyilvánvalóan illegális – kábeltévé szolgáltatást.

11. táblázat**Műholdas/kábeltévé szolgáltatással rendelkezők (százalékban)**

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	89,5	79,7	18,8	59,3
Korcsoportok szerint				
Fiatal	88,5	80,5	21,9	67,3
Középkorú	90,7	80,1	16,6	59,5
Idős	89,3	77,5	19,5	55,8
Iskolai végzettség szerint				
Általános	84,4	75,2	14,4	57,1
Szaktanulmányos	90,0	78,8	26,6	56,0
Érettségi	91,5	83,4	19,6	66,3
Felsőfokú	95,6	85,1	25,0	65,3
Településnagyság szerint				
Falu	84,1	78,9	9,8	36,5
Kisváros	95,0	80,6	21,8	65,1
Nagyváros	98,6	78,3	26,6	56,6
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	84,1	56,1	19,0	46,3
Alsó-közép	91,5	74,7	18,0	57,1
Felső-közép	93,2	85,8	20,7	64,3
Gazdag	96,6	89,1	41,7	60,0
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	91,7	86,3	20,9	58,3
Enyhe munkanélküli érintettség	93,4	75,1	22,1	65,3
Váltságos munkanélküli érintettség	88,0	65,7	18,1	60,3
Tömb-szórvány szerint				
Tömbben élők	93,0	81,0	15,8	71,1
Szórványban élők	86,6	76,3	28,7	39,4
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	91,2	79,4	17,8	58,2
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	88,5	80,2	20,8	47,7
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	91,4	80,9	15,3	58,5
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	87,6	78,1	26,4	55,6
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	90,3	81,7	16,3	59,1
Vegyes házasság	89,5	73,4	33,3	55,2

13. ábra

Műhirdas/kábeltévé szolgáltatással (műsorcsomag előfizetéssel) rendelkezők (Anyagi helyzet szerint)

Az anyagi lehetőségek leginkább a kárpátaljai magyarok esetében látszanak meghatározni a kábeltélevízió-szolgáltatás igénybe vételét. Esetükben a gazdagokon kívül az összes egyéb vagyoni kategóriába tartozók csupán 20% körüli arányban rendelkeznek műsorcsomag előfizetéssel, s mindez elmondható a kevésbé képzett, falun élő és idős válaszadói csoportokról is.

A fentiekén túl figyelemre méltó továbbá, hogy sem korcsoportok, sem munkapiaci helyzet szerint nem regisztráltunk jelentős különbségeket egyik régióban sem a kábeltélevízióval való ellátottság terén. (11. táblázat) Ennek a legszembetűnőbb példája, hogy az erdélyi munkanélküliek is 88–93%-ban fizetnek elő kábeltévére, s a vajdasági hasonlóan nehéz szociális helyzetűek esetében ugyancsak átlagfőlötti értékeket tapasztaltunk (60–65%).

A televíziókészülékekkel való ellátottsággal, illetve a vételi lehetőségekkel kapcsolatos rövid áttekintésünk végén arra a kérdésre keressük a választ, hogy a rendelkezésre álló műszaki és egyéb feltételek milyen mértékben biztosítják az egyes televíziócsatornák műsoraihoz való hozzáférést a határon túli magyarság körében. Ezzel kapcsolatban a 12. táblázat adatai régiók szerint a nagyfokú egyezések mellett jelentős különbségeket is mutatnak.

Ami a hasonlóságokat illeti, mind a leginkább nézett kereskedelmi csatornák, mind a közszolgálati televíziók – a nyelvi dimenziótól függetlenül – az összes régióban csaknem 100%-ban elérhetők az érintettek számára, s ugyanez vonatkozik az egyes országok közszolgálati televízióinak magyar adásaira is.²³

23 Az utóbbiak esetében regisztrált igen magas, 94-98%-os elérhetőség azonban – mint azt hamarosan látni fogjuk – közel sem jár együtt hasonló nagyságrendű nézettséggel.

12. táblázat**Többségi és magyar nyelvű televíziócsatornák elérhetősége (százalékban)**

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Többségi nyelvű közszolgálati	93,7	94,8	98,7	96,6
Többségi nyelvű kereskedelmi	92,2	95,3	81,4	95,7
Regionális többségi nyelvű	38,0	66,0	53,0	63,7
A közszolgálati televízió magyar adása	94,7	98,9	98,5	98,2
M1	86,9	97,4	94,1	93,6
M2	86,3	91,5	63,3	89,8
Duna TV	92,7	89,3	87,7	90,2
Duna Autonómia	48,0	65,6	52,6	66,0
RTL Klub	87,7	98,5	94,1	92,9
TV2	83,2	97,8	94,4	95,0
Regionális magyar nyelvű	38,4	36,3	–	88,2

A Duna TV műsorainak elérhetősége ugyancsak 90% körül mozog mindegyik régióban. Ezzel kapcsolatban azonban figyelmet érdemel, hogy a Duna Autonómia²⁴ csatorna nagyságrendekkel kisebb arányban jut el a nézőkhöz (48–66%). Mindez leginkább az erdélyi helyzetet jellemzi, ahol – alighanem az említett ottani sajátos kábeltelevízió-kínálat miatt – a Duna Autonómia csupán a háztartások kevesebb, mint felében fogható.

A regionális kábeltelevíziós elérhetőségek terén tapasztaltuk a legnagyobb szóródást az egyes régiók között, ami annak egyértelmű bizonyítéka, hogy jelenleg e téren a leginkább kiforrotlan és esetleges a kínálat. Ami a részleteket illeti, a regionális televíziók elérhetősége Erdélyben a legalacsonyabb (mind a román, mind a magyar nyelvű csatornák esetében mindössze 38%), a Felvidéken pedig a szlovák regionális adók csaknem kétszer nagyobb arányban elérhetők, mint a magyar nyelven sugárzók (66 és 36%). Igen speciális a vizsgált vonatkozásban a kárpátaljai helyzet, ahol ugyan az ukrán regionális adók 66%-ban elérhetők, ilyen típusú magyar nyelvű televízió azonban egyáltalán nem működik. A Vajdaságban ezzel szemben mind a szerb, mind a magyar nyelvű regionális televíziók elérhetősége viszonylag magas fokúnak mondható (63 és 88%).²⁵

2.2. A televíziózásra fordított idő

Az eddigi alfejezetekben elemzett témakörök segítségével betekintést nyertünk a határon túli magyarság médiahasználatát jellemző információs tér szubjektív („fiktív” médiafelület hierarchia) és objektív (műszaki és vételi lehetőségek) dimenzióiba. Ennek során azt találtuk, hogy az érintettek számára – a több szempontból is igen számottevő regionális, valamint társadalmi rétegek szerinti eltérések ellenére – megfelelő szintű technikai eszközök állnak rendelkezésre, melyek révén biztosítható mindennapi információk iránti igényük kielégítése. Más szóval: sem a szubjektív motivációs szinten, sem a televíziókészülékek és vételi lehetőségek szintjén nem tapasztaltuk nyomát annak, hogy a határon túli magyar közösségek tagjai számára akadályt jelentene a szükséges/kívánt információkhoz való hozzáférés.

Mindazonáltal az eddig bemutatott adatsorok csupán a vizsgált népesség médiahasználatának potenciális (strukturális, valamint szubjektív) kereteit illusztrálták. Következésképpen a vázolt tendenciák korántsem a tárgyalt médiafelületek tényleges használatának mértékét tükrözték, hanem csupán annak lehetséges dimenzióit. A továbbiakban ezért rátérünk annak vizsgálatára, hogy a megismert keretek között jelenleg milyen valós

24 Miután az időközben Duna World-dé átnevezett csatorna az adatfelvétel időpontjában még Duna Autonómia néven volt ismert, elemzésünkben ez utóbbi elnevezést használjuk.

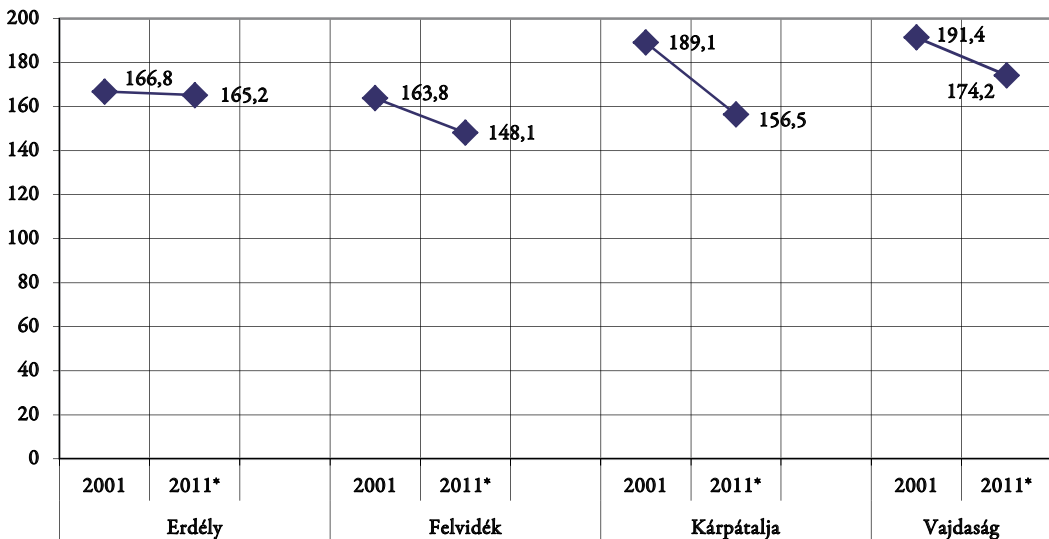
25 Utóbbi adatot azonban alighanem fenntartásokkal kell fogadnunk. Az elszórtan működő városi kábeltevék ugyanis önmagukban aligha érnek el 88%-os lefedettséget. Ehelyett sokkal inkább arról lehet szó, hogy a vajdasági válaszadók regionális televízióként értelmezték a körükben már hosszú évtizedek óta rendkívül népszerű újdéki állami televízió magyar adását.

médiahasználati (elsőként tévénézési) gyakorlat jellemzi a határon túli magyarságot, és e téren milyen változások tapasztalhatók a BFI kutatásai által egy évtizeddel korábban regisztrált állapothoz képest.

Az első ezzel kapcsolatos lényegi mutató, hogy az érintettek körében egy évtized alatt miként alakult a naponta televízió nézésre fordított idő nagyságrendje.

14. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott televíziót nézni?*
(2001–2011)

* hétköznap és hétvégén együtt

Noha a televízió továbbra is őrzi vezető helyét a különböző médiafelületek használata terén, idősoros adataink egyértelműen azt jelzik, hogy napi átlagnézettsége a határon túli magyarság körében egy évtized alatt egyik régióban sem nőtt: csupán Erdélyben maradt a korábbi szinten, azonban a Felvidéken és a Vajdaságban némileg (mínusz 15–15 perc), Kárpátalján pedig jelentősnek mondható mértékben (mínusz 33 perc) csökkent. A jelenlegi állás szerint tehát aránylag csekély regionális különbségeket regisztráltunk: a legtöbb időt a vajdaságiak töltik a televízió előtt (174 perc), őket követik az erdélyiek (165), valamint a kárpátaljaiak (156), és csupán a felvidékiek esetében nem éri el a 150 percet a naponta televíziózásra fordított idő nagyságrendje.²⁶

Ugyanez a sorrend érvényes a hétköznapi, illetve hétvégi/ünnepnapai átlagnézettség tekintetében is, miután válaszadóink mindegyik régióban egységesen mintegy 50 perccel néznek többet televíziót a hétvégén, mint hétköznap.

26 A határon túli magyarság körében – Erdélyt kivéve – egyértelműen csökkenő televízió nézési gyakoriság tükrében említést érdemel, hogy Magyarországon viszont ugyanezen, közel egy évtizednyi időszak alatt 268 percről (2002) 302 perce (2011) nőtt a televíziózásra fordított napi átlagnézettség aránya. Lásd:

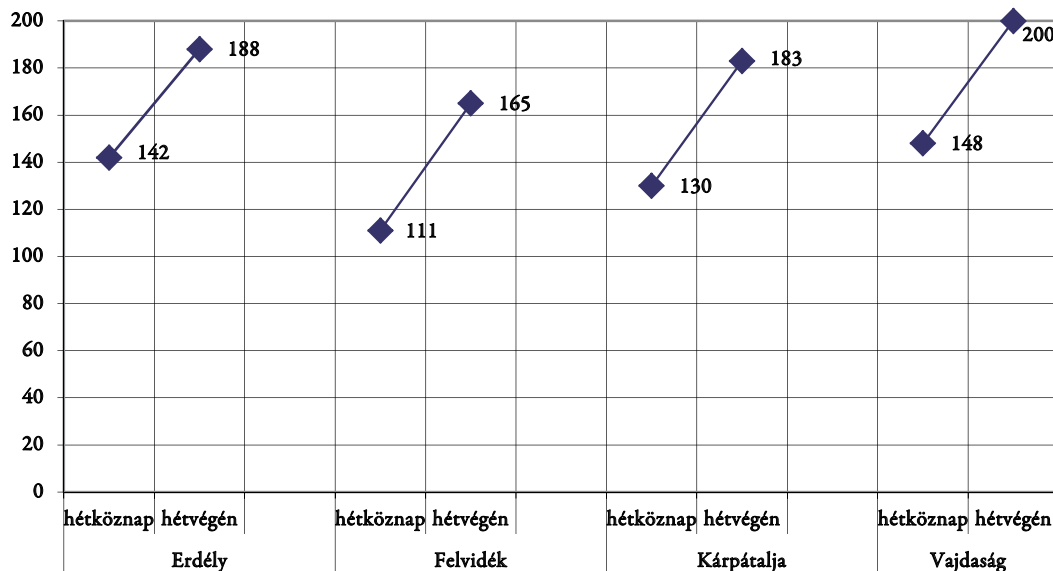
http://www.agbnielsen.com/Uploads/Hungary/stat_eves_2011_atv_prof1.pdf,

http://www.agbnielsen.com/Uploads/Hungary/stat_2002eves_atv_prof1.gif.

Eltérítve az általunk alkalmazott kérdőíves adatfelvétel, valamint az AGB Nielsen műszeres adatrögzítéséből fakadó módszertani eltérésektől – elsősorban attól, hogy a személyes megkérdezés során az érintettek szubjektív becslése alapján nyert információkról van szó, s a válaszadók alighanem hajlamosak alulértékelni a ténylegesen televízió nézésre fordított időt – mégis figyelemre méltó, hogy az anyaországban, illetve a határon túli magyarság körében határozottan ellentétes tendencia tapasztalható a televízióhoz, mint legdominánsabb médiafelülethez való viszony szempontjából.

15. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott televíziót nézni? (2011)

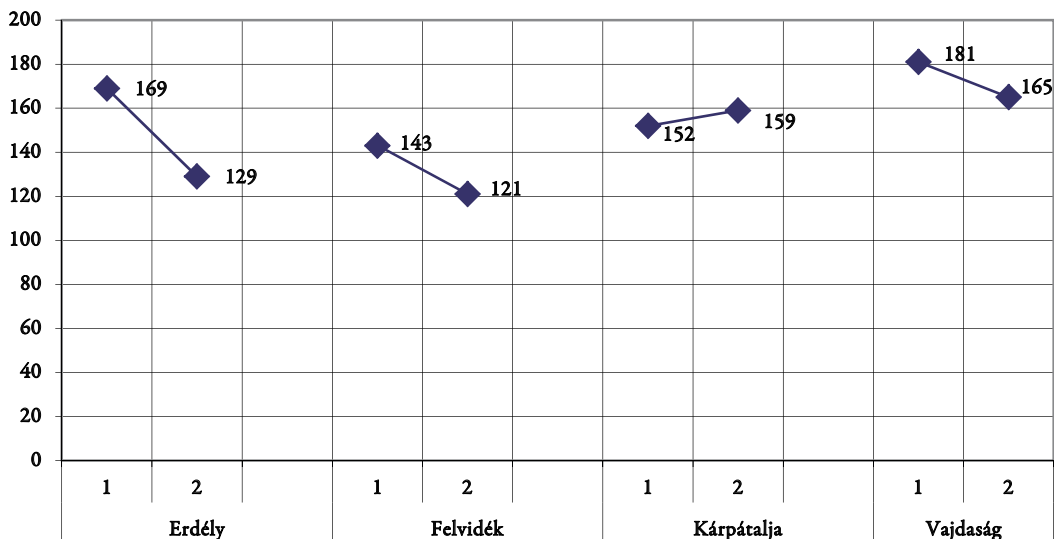

Mindez azt jelenti, hogy a hétvégeken Erdélyben, Kárpátalján, leginkább pedig a Vajdaságban meghaladja a három órát a televízió-nézéssel eltöltött idő. Legkevesbé ekkor is a felvidékiek néznek televíziót, akik ugyancsak egyedüliek a tekintetben, hogy hétköznapokon kevesebb, mint két órát töltenek televízió-nézéssel.

Az, hogy a televízió-nézésre fordított időben nem találunk jelentős különbségeket arra utal, hogy az előbbiekben bemutatott – és régiók szerint eltérő állapotúnak bizonyult – készülék-park, illetve egyéb műszaki-vételi feltételek önmagukban nincsenek említést érdemlő hatással a napi televízió-nézés gyakoriságára. Az előbbinél megosztottabb összképet kapunk, amennyiben a naponta televíziózásra szánt időt aszerint vizsgáljuk, hogy a válaszadók rendelkeznek-e műsorcsomag előfizetéssel (műholdas/kábeltévé kapcsolattal), vagy sem.

16. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott televíziót nézni?* 2011
(A vételi lehetőségek szerint)

1 – műholdas/kábeltévé előfizetéssel rendelkezők

2 – műholdas/kábeltévé előfizetéssel nem rendelkezők

Mint a grafikonon látható, a műholdas/kábeltévézés csatlakozás megléte három régióban is nagyobb nézettséget generál: a felvidéki, illetve vajdasági kábeltévé előfizetők mintegy 20, az erdélyiek azonban már 40 perccel többet tévénéznek naponta a csupán földfelszíni adást nézőkhöz képest. Ez utóbbi adat egyébként újra azt bizonyítja, hogy leginkább „kábeltévé-függőknek” az erdélyi magyarok tekinthetők, legkevésbé pedig – a relatíve magas fokú lefedettség ellenére – a felvidékiek.

A vizsgált szempontból sajátos képet fest a kárpátaljaiak gyakorlata, akiknek körében – szemben azzal, amit a többi régióban tapasztaltunk – a kábeltévével rendelkezők némiképpen kevesebb időt töltenek televízió-nézéssel, mint a csupán földfelszíni sugárzású adókat használó túlnyomó többség. Mindez arra utal – amire a továbbiakban bőven találunk majd példát –, hogy a kárpátaljai magyarság médiahasználatát mondhatóan relatíve a legkevésbé modernizálták, következésképpen atipikusnak a többi régióban tapasztaltakhoz képest.

A televízió-nézésre fordított idő szociodemográfiai változók szerinti megoszlása több, a médiászociológia által jól ismert összefüggést visszaigazolja. (13. táblázat) Ezek közül elsőként az érdemel említést, hogy a társadalmi ranglétra alsóbb fokain álló rétegek regionális különbségekre való tekintet nélkül valóban lényegesen több időt töltenek televíziózással, mint az iskolázottabbak, illetve jobb anyagi-szociális helyzetben lévők.²⁷ Az említett társadalmi rétegek között a vizsgált vonatkozásban Erdélyben a legnagyobb a különbség: az általános iskolát végzetek és a szegények 54, illetve 74 perccel néznek naponta többet televíziót, mint a diplomások és a gazdagok. A Vajdaságban és Kárpátalján ugyancsak számottevően eltérő gyakorlatot regisztráltunk az említett csoportok között (46–56 és 23–44 perc), a felvidékiek esetében azonban már közel sem tapasztaltunk hasonló arányú eltéréseket.

Csupán részben igazolják viszont adataink azt a széles körben elterjedt vélekedést, mely szerint a leghátrányosabb szociális helyzetben lévők (a munkanélküliek) nagyságrendekkel több időt töltenek televíziózással, mint a munkaviszonnyal rendelkezők. (17. ábra) Az ugyan igaznak bizonyult, hogy a válságos munkanélküli érintettség kategóriába tartozók néznek mindegyik régióban többet televíziót, azonban a munkapiaci helyzet szempontjából stabil helyzetűekhez képest nem kirívóan nagyobb arányban. A legnagyobb eltérést e téren a vajdaságiak (50 perc) és az erdélyiek (43 perc) körében mértük, a Felvidéken és Kárpátalján viszont nagyságrendileg közel azonos időt töltenek a televízió előtt mind a munkanélküliek, mind a munkával rendelkezők.

27 Kivéve a felvidéki szegényeket, akik még a felsőfokú végzettségüknel is kevésbé bizonyultak televízió-függőknek.

Ugyancsak erősen megosztott képet kaptunk viszont a televízió-nézés napi átlagértékével kapcsolatban korcsoportok szerint. (18. ábra) Ez esetben három régióban is igen markánsan elkülönül az idősek (55 éven felüliek) és a többi korcsoport gyakorlata: Erdélyben, a Felvidéken és a Vajdaságban az idősek egyaránt a 40 percet meghaladó arányban néznek többet naponta televíziót, mint a fiatalok, akik a középkorúakkal együtt mélyen a regionális átlagok alatti mértékben televízióznak csupán. Kárpátalján hasonló arányú különbségeket nem találtunk a nemzedékek között.

A televízió nézésre fordított idő szempontjából azonban – ez utóbbi szabályt erősítő kivétel ellenére – a határon túli magyarság körében is egyértelműen generációváltás tanúi vagyunk, noha korántsem olyan mértékben, amint az Magyarországon tapasztalható, ahol az idős korosztály jelenleg már mintegy kétszer annyi időt tölt naponta a televíziókészülékek előtt, mint a fiatalok (6,12 és 3,11 óra).²⁸

28 http://www.agbnielsen.com/Uploads/Hungary/stat_eves_2011_arv_prof1.pdf.

13. táblázat**Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott televíziót nézni?* (2011)**

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	165	148	157	174
Korcsoportok szerint				
Fiatal	144	126	156	156
Középkorú	157	132	148	160
Idős	188	168	172	197
Iskolai végzettség szerint				
Általános	177	109	161	190
Szakmunkás	191	144	159	177
Érettségi	153	134	159	148
Felsőfokú	127	116	138	144
Településnagyság szerint				
Falu	156	154	153	163
Kisváros	175	127	167	163
Nagyváros	181	128	157	179
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	178	159	180	218
Alsó-közép	169	147	154	175
Felső-közép	149	129	147	164
Gazdag	104	143	136	162
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	147	130	151	151
Enyhe munkanélküli érintettség	147	135	155	170
Válságos munkanélküli érintettség	190	153	167	201
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	161	137	163	180
Szórványban élők	168	141	140	110
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint**				
Gyermeküket magyar általános iskolába járatják	99	90	101	97
Gyermeküket többségi nyelvű általános iskolába járatják	93	100	99	89
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint**				
Homogén magyar házasság	99	93	99	99
Vegyes házasság	87	97	103	85

* hétköznap és hétvége együtt

** osztott minta (BFI, asszimilációkutató, 2011)

17. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott televíziót nézni?
(Munkapiaci helyzet szerint)

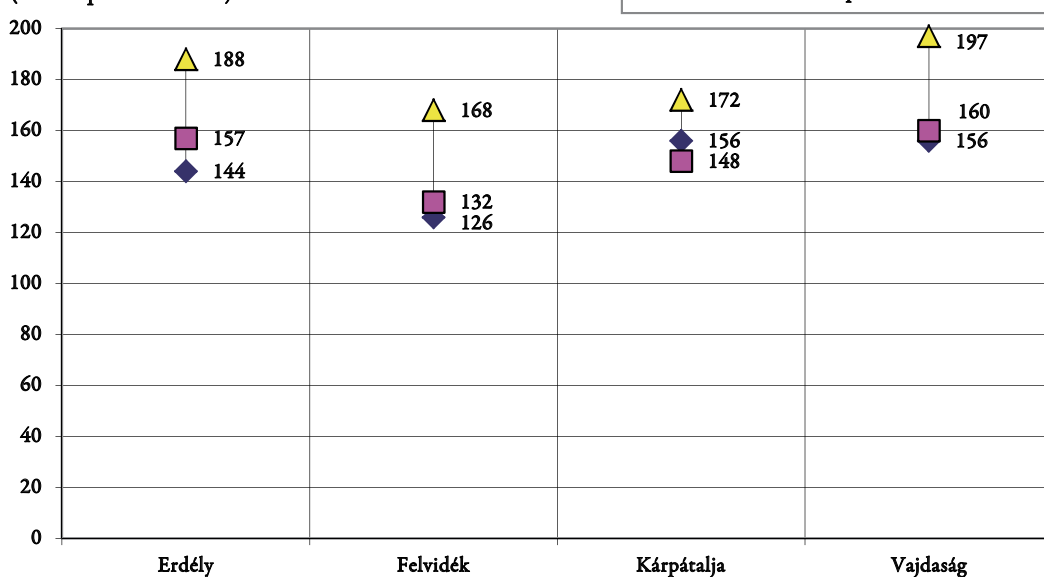
1 – stabil munkapiaci helyzet (nem volt munkanélküli)

2 – enybe munkanélküli érintettség

3 – válságos munkanélküli érintettség

18. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott televíziót nézni?
(Korcsoportok szerint)

Az asszimilációs érintettség, a nemzeti identitás, valamint az, hogy a válaszadó tömb- vagy szórványterületen él nincs jelentős hatással a televíziózással töltött időre; azaz egyéb változók szerint hasonlóan egyöntetű tendenciák nem érvényesülnek a régiók között. (13. táblázat) Amíg például Erdélyben és a Felvidéken a szórványban élők néznek többet televíziót, Kárpátalján és a Vajdaságban mindez a tömb területek népességét jellemzi inkább. Ugyanez a helyzet a települések nagyságrendje szerint is: Erdélyben és a Vajdaságban egyenes arányban nő a televízió nézésre fordított idő a lakosság szám növekedésével, ám Kárpátalján a kisvárosok lakói, a Felvidéken pedig a falun élők számítanak a napi átlagnézettség tekintetében leginkább televízió-függőknek.

Az identitásváltozók vonatkozásában hasonlóan szerzteágazó régióspecifikus arányokat tapasztaltunk. Erdélyben és a Vajdaságban a gyermekek számára magyar oktatást választó és homogén magyar házasságban élő szülők televízióznak többet, a felvidékiek körében azonban mindez a gyermekeiket szlovák iskolába járató és vegyes házasságban élőkre jellemző.

Összességében a televízió napi átlagnézettségével kapcsolatos adataink részben visszaigazolták, részben pedig árnyalták is eddigi ismereteinket. Az mindenképpen meglepőnek mondható, hogy – szemben a magyarországi ellentétes előjelű tendenciával – a határon túli magyarság körében egy évtized alatt – Erdélyt kivéve – jelentősnek mondható arányban csökkent a televízió-nézésre fordított idő. Anyagi-szociális helyzet szerint ugyan bizonyítást nyert, hogy a társadalmi ranglétra alsóbb szintjein lévők televízióznak többet, ám számottevőbb szegregációs távolságokat csupán néhány esetben rögzítettünk közöttük és a jobb anyagi feltételekkel bíró rétegek között. Végezetül: adataink regionális eltérésekre való tekintet nélkül egyértelműen arra utalnak, hogy a televíziózás visszaszorulóban van: a fiatalok jellemzően kevésbé kötődnek ehhez az informálódási formához, mint az idősebbek. Elemzésünk jelen alfejezetében a napi televíziózásra fordított idővel kapcsolatban részleteiben is megismertük azokat a regionálisan és különböző társadalmi rétegenként egyező (konvergáló), illetve eltérő (divergáló) tendenciákat, hogy milyen időkereteken belül megy végbe maga az egyes televíziócsatornák kiválasztása, illetve az általuk sugárzott műsorok követése.

Ezen kvantitatív dimenziók behatárolása után figyelmünket immáron a televízió-használat tartalmi vonatkozásainak részletes bemutatása felé fordítjuk, azt vizsgálva, hogy a televíziózással eltöltött időn belül milyen gyakorlat érhető tetten a határon túli magyarság legkülönbözőbb rétegeinek médiahasználatában.

2.3.1. Anyanyelvi és többségi nyelvű televíziócsatornák nézettségének változása

2.3.1.1. A televíziócsatornák nézettségének változása (1999–2011)

A határon túli magyarság televízió-nézési gyakorlatának bemutatását a csatornaválasztás terén tapasztalható időbeli tendenciák rögzítésével kezdjük. A 14. táblázat erre vonatkozó adatai még nem a különböző – magyar, illetve többségi nyelven sugárzó – televíziócsatornák nézettségének intenzitását illusztrálják,²⁹ csupán azt mutatják, hogy válaszadóink 1999 és 2011 között figyelemmel kísérték-e egyáltalán az érintett televíziók műsorait (oda kapcsoltak-e?). A 12 éves periódust átfogó adatainkkal kapcsolatban mindenképp annak rögzítése szükséges, hogy a vizsgált időszak alatt – néhány regionális eltéréstől eltekintve – alapvető változások mentek végbe mind a magyar, mind a többségi nyelven sugárzó televíziócsatornák használatát tekintetében. Ami az utóbbit illeti, Erdélyben és Kárpátalján jelentős mértékben csökkent a román és ukrán közszolgálati televíziók nézettsége., míg a Felvidéken és a Vajdaságban a korábban mért szinten maradt. A többségi nyelvű kereskedelmi televíziókat jelenleg Erdélyben 21 százalékponttal nézik többen (77%) mint 1999-ben, a kárpátaljaiak körében a nézettségük megkétszereződött (23 és 50%), a Vajdaságban pedig 2001-hez képest szintén tapasztalható némi növekedés a szerb nyelvű kereskedelmi televíziók nézettsége terén (54%). A felvidéki magyarság továbbra is magasan vezet a többségi nyelvű kereskedelmi televízió-használat tekintetében: részarányuk immáron több mint egy évtizede stabilan meghaladja a 80%-ot. Mindez annyit jelent, hogy a felvidékiek csupán alig több mint 10%-a nem kapcsol a szlovák nyelvű kereskedelmi adókra (elsősorban az ezek között nézettség tekintetében toronymagasan vezető Markfázára).

Ami a többségi nyelvű regionális televíziók nézettségét illeti, Erdélyben határozott csökkenés figyelhető meg (jelenleg 11%), a Felvidéken azonban már minden ötödik megkérdéztet, Kárpátalján (ahol a növekedés mértéke 1999-hez képest tízszeres) és a Vajdaságban pedig a nézők egyharmada követi a regionális adókat.

29 Ezzel elemzésünk következő alfejezetében foglalkozunk, amit a műsorpreferenciák bemutatása követ.

Összességében elmondható tehát, hogy a többségi nyelven való televíziózás aránya – elsősorban a román, ukrán stb. kereskedelmi televízióknak köszönhetően – inkább nőtt, semmint csökkent a vizsgált időszakban, mely növekedés további részleteit következő alfejezetünkben tárgyaljuk.

A magyar nyelven sugárzó televíziócsatornák nézettségével kapcsolatban az előbbinél sokkal nagyobb megosztottságot regisztráltunk. Ezek közül elsőként az érdemel figyelmet, hogy a vizsgált régiókban élő magyarság számára sugárzó állami/közszolgálati televíziók magyar nyelvű adásainak nézettsége 1999 óta mindenütt drasztikusnak mondható arányban csökkent. Elsősorban Erdélyben (-35 százalékpont) és Kárpátalján (-31 százalékpont), de számottevőnek mondható a Felvidéken mért 24, illetve a Vajdaságban tapasztalt 19 százalékpontos csökkenés is.

14. táblázat

Televíziócsatornák nézettségének változása a határon túli magyarság körében (százalékban)

1999–2011

Csatorna-típus	Erdély			Felvidék			Kárpátalja			Vajdaság		
	1999	2001	2011	1999	2001	2011	1999	2001	2011	1999	2001	2011
Többségi nyelvű közszolgálati	72	70	50	61	73	72	46	51	38	61	58	56
Többségi nyelvű kereskedelmi	56	59	77	89	83	87	23	32	50	89	42	54
A közszolgálati televízió magyar adása	72	75	40	76	71	47	65	65	34	76	94	75
MTV1	42	34	68	93	92	87	92	95	83	93	79	81
MTV2	72	72	70	44	56	69	7	13	36	44	39	73
Magyarországi kereskedelmi*	46	41	–	75	92	–	73	86	–	75	73	–
RTL Klub	–	–	81	–	–	94	–	–	87	–	–	86
TV2	–	–	68	–	–	92	–	–	89	–	–	89
Duna TV	74	74	82	39	53	69	5	12	45	39	46	77
Duna Autonómia	–	–	26	–	–	26	–	–	23	–	–	35
Regionális kábeltelvízió	37	39	–	16	29	–	3	4	–	16	8	–
Regionális többségi nyelvű televízió	–	–	11	–	–	22	–	–	34	–	–	37
Regionális magyar nyelvű televízió	–	–	17	–	–	31	–	–	–	–	–	–

* Az RTL Klub és a TV2 együtt.

A Magyarországról sugárzott közszolgálati televíziók nézettségének alakulása úgyszintén számos változást mutat.³⁰ A földfelszíni sugárzású, illetve digitálisan, valamint a műholdas/kábeltévé kínálatban egyaránt fogható M1-es csatorna iránti érdeklődés elsősorban Erdélyben nőtt a vizsgált időszakban (26 százalékponttal), a Felvidéken és a Vajdaságban a korábbi szinten maradt, Kárpátalján viszont több mint 10 százalékponttal csökkent. Ehhez képest az M2 csatornára válaszadóink három régióban is nagyságrendekkel többet kapcsolnak 1999-hez képest: a Felvidéken 25, a Vajdaságban 29 százalékponttal, Kárpátalján pedig a korábbinál ötször nagyobb arányban. Az említett régiókban tapasztalt növekedés alighanem a műholdas/kábeltévé előfizetések elterjedésének

30 A bemutatásra kerülő nézettségi adatok ismertetése előtt újra fel kell hívunk a figyelmet arra, hogy ez esetben még nem az érintett televízióadók műsorainak nézésére fordított tényleges időről van szó (tehát nem a műsorok figyelemmel követésének intenzitásáról), hanem az úgynevezett „elérési adatról”, ami alatt az értendő, hogy az egyes televíziók milyen arányban szerepelnek a nézők csatorna kínálatból való választásában.

köszönhető, s ugyanerre vezethető vissza, hogy Erdélyben – ahol, mint már utaltunk rá, a kábeltévészés a legkorábban vált dominánssá – az M2 nézettsége 1999 óta folyamatosan magas, eléri, illetve meghaladja a 70%-ot.

Az M1, M2 közszolgálati tévécsatornákkal kapcsolatban elmondottak még inkább jellemzik a Duna TV használatát bemutató adatsorainkat. A határon túli magyarok tájékoztatását és szórakoztatását alapfeladatként felvállaló csatornát³¹ jelenleg az erdélyi magyarok csupán 18%-a nem követi, amely részarány a Vajdaságban 23, a Felvidéken 31, a műholdas/kábeltélevíziós vétel szempontjából leginkább elmaradott Kárpátalján pedig 55%. Ez utóbbi adat regionális összehasonlításban nyilván kirívóan negatívnak tekinthető, ám a vizsgált időszakban éppen Kárpátalján tapasztaltuk a legszámottevőbb (40 százalékpontos) növekedést a Duna Tv-vel kapcsolatban. A jelenlegi 45%-os nézettség tehát abból a szempontból mondható kiemelkedőnek, hogy 12 évvel ezelőtt a kárpátaljai magyaroknak még csupán elenyésző hányadához (5%) jutott el a Duna TV (amikor az erdélyieknek például már 72%-a követte a műsorait). Ez utóbbi rendkívül magas részarány magyarázza egyben azt is, hogy az eltelt bő egy évtized alatt Erdélyben nőtt legkevésbé a Duna TV nézettsége, szemben a szinte nulláról induló kárpátaljai értékekkel, valamint a felvidéki 30, illetve a vajdasági 29 százalékpontos növekedéssel.

Mindent egybevetve, a vizsgált időszakban a közszolgálati televíziócsatornák közül egyértelműen a Duna TV mondható a legdinamikusabban fejlődőnek a határon túli magyarság körében. Mindez azonban csupán az „eredeti” Duna TV csatornára vonatkozik, mert a Duna Autonómia nagyságrendekkel csekélyebb nézettséget élvez, miután az előfizetéses műsorcsomagok többségében nem elérhető. Ez mindegyik vizsgált régióban megfigyelhető, hiszen az erdélyi, felvidéki és kárpátaljai magyarok közül csupán minden negyedik, a vajdaságiak körében pedig alig több mint minden harmadik válaszadó nézi az említett csatornát.

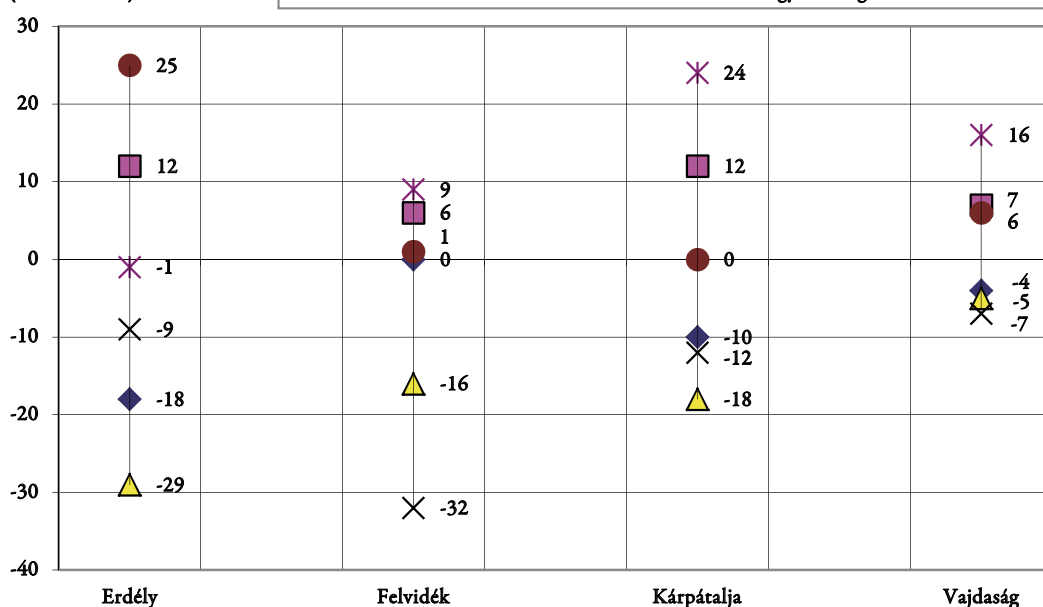
A magyarországi országos kereskedelmi televíziók műsorainak figyelemmel kísérése mindegyik régióban magas. Azokban a régiókban, ahol az RTL Klub és a TV2 műsorai földfelszíni sugárással foghatóak, már működésük kezdete óta rendkívül magas népszerűségnek örvendenek. Így például 2001-ben ezeket a csatornákat a Felvidéken a válaszadók 92, Kárpátalján 86, a Vajdaságban pedig 73%-ban nézték, és ezek a nézettségi arányok a mai napig nem mutatnak csökkenő tendenciát (az utóbbi régióban például egy évtized alatt 13–16 százalékponttal még nőtt is a nézettségük). Ezek az idősoros adatok tehát nem hagynak kétséget afelől, hogy a határon túli magyarság médiahasználatában a magyarországi kereskedelmi televíziók tartósan domináns helyet foglalnak el.

A jelenkori állapotokat tekintve ugyanez mondható el az erdélyiekkel kapcsolatban is, azzal az igen lényeges különbséggel, hogy körükben a magyarországi kereskedelmi televíziók dominanciája csupán a legutóbbi évtized eredménye. 1999-ben, illetve 2001-ben az RTL Klub és a TV2 még az Erdélyben élő magyarok jóval kevesebb, mint 50%-a számára volt csupán elérhető (41–46%), mára azonban – alighanem a nagy műholdas és kábelszolgáltatások megjelenésének köszönhetően – már csaknem eléri a többi régióban tapasztalt nézettségi arányokat (81 és 68%).

31 Ez az oka annak, hogy elemzésünkben a Duna TV-t külön kategóriaként, az egyéb Magyarországról sugárzott közszolgálati csatornáktól elkülönítve kezeljük.

19. ábra

Televíziócsatornák
nézettségének változása*
(2001–2011)

„Ön melyik televíziócsatorna híreiből tájékozódik (leginkább melyik forrásból szerzi a mindennapi információit)?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran) különbsége a két vizsgált időpont között (negatív értékek: csökkenés; pozitív értékek: növekedés) a 2001-ben mért adatokhoz képest.³²

Korántsem ilyen könnyen átlátható a helyzet a regionális magyar nyelvű televíziócsatornákhöz való viszony tekintetében. (14. táblázat) Adataink alapján csupán az bizonyos, hogy az anyanyelvi elektronikus információforrások között egyelőre a legkevésbé elterjedt. Olyannyira, hogy Erdélyben csupán a válaszadók 17, a Felvidéken pedig 31%-a néz valamilyen helyi/regionális sugárzású magyar televízióadást, Kárpátalján azonban egyetlen regionális magyar televízió sem működik, és a Vajdaságban sem regisztráltunk értékelhető mértékű érdeklődést a szórványosan meglévő – leginkább önkormányzati kezelésben lévő – magyar, vagy csupán részben magyar nyelven sugárzó helyi televíziók iránt.

A televíziócsatornák nézettségével kapcsolatos igen számottevőnek bizonyult változások százalékos áttekintése után végezettül egy másik kérdés segítségével átlagok alapján foglaljuk össze a vizsgált időszakban végbe ment változásokat. A 19. ábra összehasonlító idősoros adatai szemléletesen érzékeltetik az egyes régiók magyar népességének televízió-nézési szokásai terén beállt változásokat, ezek között mindenekelőtt mind a többségi, mind a magyarországi közszolgálati televíziók népszerűségének csökkenését (beleértve az állami televíziók magyar nyelvű műsoraikat is). A Duna TV három régióban is növelte népszerűségét, az erdélyiek körében pedig a magyarországi kereskedelmi televíziók elterjedése bizonyult a legjelentősebb mértékűnek.

További egyértelmű tendenciaként értékelhető végezettül, hogy mindegyik régióban erőteljesen gyarapodott a többségi nyelvű kereskedelmi televíziócsatornák nézettsége, ami döntőnek bizonyult a tekintetben, hogy a

32 A kutatásunkban az egyes médiumok, illetve műsortípusok nyomon követésének intenzitását jellemzően „soha/ritkán/gyakran” válaszkategóriák segítségével mértük. A legtöbb helyen a változások illusztrálása és a különböző régiók és csoportok egyszerűbb összehasonlítása érdekében ezeket skálának tekintjük, 1-től 100-ig terjedő skálává transzponáljuk és átlagokat mutatunk be. A „ritkán” és a „gyakran” válaszok jelentésének bizonytalansága, valamint a kategóriák közötti távolságok definiálatlansága miatt ezek természetesen nem tekinthetők valódi skáláknak, így egy-egy bemutatott átlagértéknek önmagában nincs jelentése, csak két érték összehasonlítása esetében jelzik a fennálló különbségeket. Az ilyen típusú kérdések esetén az adatok pontosabb követhetősége érdekében igyekszünk a százalékos megoszlásokat is feltüntetni.

határon túli magyarság televízió-nézési gyakorlatát az egy évtizeddel korábbi helyzethez képest nagyságrendekkel inkább jellemzi a többségi nyelven való televíziózás. A továbbiakban ezért – immáron a konkrét nézettségi mutatók alapján – azt vizsgáljuk, hogy mindez milyen összefüggésben állhat a vizsgált közösségek tagjainak és rétegeinek identitásával, illetve asszimilációs érintettségével.

2.3.1.2. A televíziócsatornák anyanyelvi és többségi nyelvű nézettségének intenzitása (2001–2011)

A televíziózás műszaki-vételi paramétereinek és a televíziócsatornák elérési mutatóinak áttekintése után elérkezünk annak bemutatásához, hogy a határon túli magyarok milyen intenzitással követik nyomon az egyes magyar, illetve többségi nyelven sugárzó televíziókat, és e téren milyen változások tapasztalhatók az egy évtizeddel korábbi állapothoz képest.

Elsőként a magyar nyelvű televíziók nézettségével kapcsolatos változásokat tekintjük át.

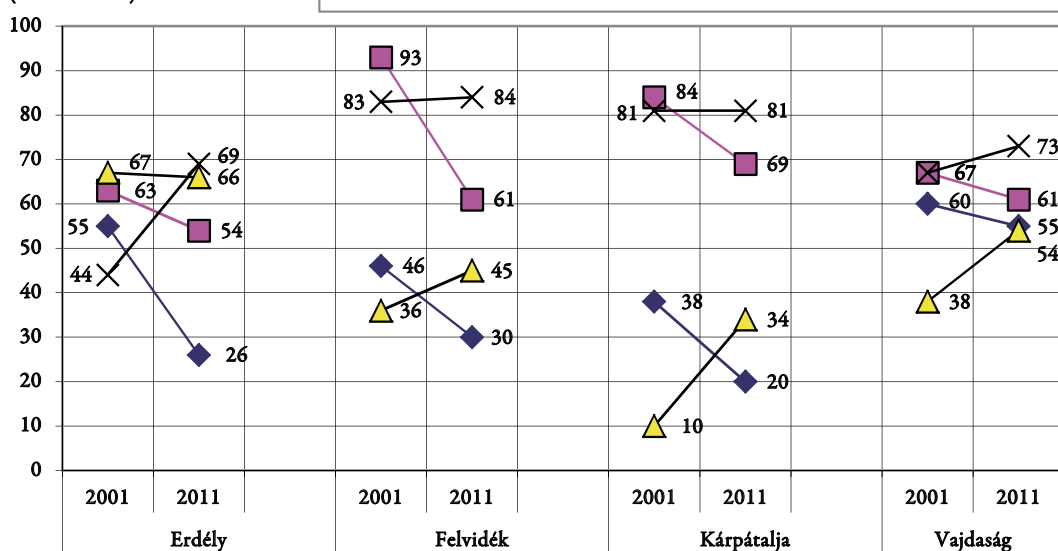
SZ/1. táblázat

Őn melyik televíziócsatorna híreiből tájékozódik (leginkább melyik forrásból szerzi a mindennapi információit)? – magyar nyelvű csatornák (százalékban; 2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
A többségi Tv magyar adása				
soha	59,6	53,7	66,4	25,2
ritkán	30,4	34,3	27,9	40,7
gyakran	10,1	12,0	5,7	34,1
Magyarországi közszolgálati Tv-k				
soha	29,0	16,7	15,7	18,0
ritkán	33,9	44,3	30,0	42,9
gyakran	37,1	39,0	54,3	39,1
Duna TV				
soha	22,2	36,7	54,2	27,3
ritkán	24,4	36,9	24,8	38,1
gyakran	53,5	26,4	21,1	34,6
Magyarországi kereskedelmi Tv-k				
soha	21,7	5,7	9,3	14,0
ritkán	18,5	20,0	18,6	25,3
gyakran	59,8	74,3	72,1	60,7

20. ábra

Magyar nyelvű televíziók nézettségének változása* (2001–2011)

„Ön melyik televíziócsatorna híreiből tájékozik (leginkább melyik forrásból szerzi a mindennapi információit)?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Az időbeli összehasonlítás megkönnyítése érdekében skálaként kezelt értékek átlagai alapján több hasonló tendencia figyelhető meg a négy régióban. Ezek közül kiemelt figyelmet érdemel, hogy 2001-hez képest mind-egyik régióban drasztikusan visszaesett az adott országok közszolgálati televíziói magyar nyelvű műsorainak nézettsége megerősítve azt, amit korábban az egyes csatornatípusok elérését vizsgálva láthattunk. Az erdélyiek esetében nem kevesebb, mint a felére csökkent, ám a csökkenés mértéke a Felvidéken és Kárpátalján is igen tetemesnek mondható. Mindez azt jelenti, hogy azt említett három régióban a közösségük számára anyanyelven sugárzott, mindenütt fogható, és az ott élő magyarság életének mindennapjait bemutató műsorok nézettsége erősen lecsökkent, a megkérdezettek több mint fele soha nem néz ilyen csatornát. Ez a visszaesés szemléletesen igazolja a BFI azon korábbi értékrend-kutatási eredményeit, melyek szerint a határon túli magyarság körében vérszesen háttérbe szorult mind a szűkebb, mind a tágabb értelemben vett saját közösséghez való tartozás tudata. A többségi (állami) közszolgálati televíziók magyar adásaival kapcsolatban most bemutatott arányú, igen nagyfokú érdektelenség véleményünk szerint egyértelmű jele a közösségi értékektől való elfordulásnak, aminek pedig egyenes következménye a közösségi kohéziós erő megroppanása, ezzel összefüggésben pedig az érintettek atomizálódása, illetve asszimilációja.

A médiahasználat és a nemzeti identitás összefüggéseinek feltárása szempontjából a határon túli magyar adások nézettségének idézett mértékű háttérbe szorítása a vizsgálat egyik legfőbb negatív tanulságaként értékelhető. Mindez ugyanis alighanem lényegesen közrejátszik abban, hogy a vizsgált népesség tetemes hányada mindenütt egyre inkább immunissá és érdektelenné válik a saját közössége ügyeinek szempontjából fontos, a tömegtájékoztató eszközökön (esetünkben a televízión) keresztül eljuttatott információk („hívószavak”) befogadására, aminek következtében egyre kevésbé válik mobilizálhatóvá a közösségi érdekérvényesítés megvédése szempontjából.³³

33 Ennek pregnáns és igen sajnálatos példáját láthatjuk a felvidéki magyarság esetében, akiknek körében olyannyira krónikussá vált a közösségi értékektől, valamint az organikus identitástól való elfordulás, hogy az elmúlt húsz évben számarányuk csaknem egy ötödével, 110 ezer fővel csökkent. Mindemellett ugyanekkora nagyságrendben szavaztak bizalmat ugyanebben az időszakban olyan politikai csoportosulásoknak, amelyek leplezetlenül az asszimilációt állították tevékenységük középpontjába. Mindazonáltal a felvidéki magyarok idézett példája egyáltalán nem mondható elszigetelt jelenségnek, hiszen értékrend-kutatásaink során számtalan vonatkozásban regisztráltunk hasonló – noha egyelőre még nem ennyire kivívó – tendenciákat az erdélyi, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében is.

Ez a tendencia a vajdaságiakat érinti legkevésbé, ahol a szerb állami televízió magyar nyelvű adásainak nézettsége (az Újvidéki Televízió sok évtizedes népszerűségének következtében) tíz év alatt alig csökkent. Mindez azonban magát az említett negatív alaptendenciát, amelyet a magyarországi közszolgálati televíziók nézettségének változását bemutató adataink is megerősítenek, érdemben nem érinti. A nézettség intenzitását figyelmen kívül hagyó elérési adatoknál több helyen tapasztalt, elsősorban az M2-nek köszönhető, növekedés ellenére az M1 és M2 nézettségének egy évtizeddel ezelőtti domináns (három régióban is vezető) szerepe mára erőteljesen megrendült (20. ábra): mind a négy régióban csökkent a nézettségük, a legerőteljesebben a Felvidéken.

A határon túli magyarság médiafogyasztása szempontjából feltétlenül indokolt a harmadik magyarországi közszolgálati televízió, a Duna TV külön kategóriaként való kezelése, amelynek pozíciói a vizsgált időszakban határozottan megerősödtek.³⁴ Az erdélyi – eleve igen magas szintről induló – nézettsége ugyan 2001-hez képest ugyanazon szinten maradt, ám így is ebben a régióban örvend továbbra is a legnagyobb népszerűségnek. A Duna TV-t az erdélyitől alig lemaradó mértékben nézik a Vajdaságban, a legnagyobb nézettség növekedést pedig Kárpátalján tapasztaltuk. A felvidékiek körében mutatkozó növekedés alighanem annak köszönhető, hogy az ottani rendkívül számottevő mértékű műholdas/kábeltévé-ellátottság következtében olyan háztartásokban is elérhetővé vált, ahol csupán a Duna TV elérhetősége kedvéért korábban nem eszközöltek külön befektetést (parabolaantenna vásárlást).

A magyar nyelvű televíziók nézettségének alakulásával kapcsolatban végezetül a kereskedelmi csatornák dominanciája érdemel kiemelt figyelmet. Ezek mindegyik vizsgált régióban az első számú televíziós információforrásnak számítanak, s regionális különbségek csupán a téren mutathatók ki, hogy nézettségük mennyivel előzi meg a közszolgálati televíziókéét. Ebből a szempontból Erdély számít az egyetlen kivételnek. Egyrészt, mert tíz év alatt itt nőtt a leginkább a nézettségük, s mert a Duna TV nagyságrendileg hasonló mértékű nézettséggel bír, mint a magyarországi kereskedelmi televíziók. A többi régióban azonban utóbbiak népszerűsége tetemesnek mondható a második helyen álló M1 és M2 televíziókhoz, és még inkább a Duna TV-hez képest. Mindennek alapján elmondható, hogy a kereskedelmi tévék dominanciája elsősorban a Felvidéken, és kiváltképpen a – mint korábban láttuk, elsősorban a földfelszíni sugárzású magyarországi adók elérhetősége folytán – kárpátaljai magyarság körében a legnagyobb. Az anyanyelven sugárzó különböző televíziók nézettsége ezzel szemben a Vajdaságban áll egymáshoz relatíve a legközelebb.

A nézettség intenzitásából levonható következtetések megismerése után több szempontból is tanulságos, hogy miképpen alakult az anyanyelvi televíziózáshoz való viszony az egyes társadalmi rétegek, valamint az asszimilációban való érintettséget mérő változók szerint.³⁵

A 15. táblázat adatai egyfelől azt az igen meglepő állapotot mutatják, hogy a két legnagyobb határon túli magyar közösség (az erdélyiek és felvidékiek) körében alig tapasztalható eltérés társadalmi rétegek szerint a magyar nyelvű televíziók nézettségének intenzitásában. Tulajdonképpen csupán korcsoportok szerint mutathatók ki számottevő különbségek, mely szerint az idősekhez képest a fiatalok igen erőteljesen elfordultak a magyar nyelvű televíziózástól.³⁶ Az egyéb társadalmi rétegek szerint viszont Erdélyben és a Felvidéken semmilyen szignifikáns eltérést nem tapasztaltunk, ami annyit tesz, hogy magyar nyelvű televízió nézési gyakorlatuk alig, vagy egyáltalán nem tér el a korábban bemutatott regionális átlagoktól. Némileg árnyaltabb a kép Kárpátalján és a Vajdaságban, ahol korcsoportok szerint ugyancsak az imént említett – a nemzeti identitás hosszú távú megőrzése szempontjából erőteljesen negatív – tendencia jellemző, emellett azonban az alacsonyabb presztízsű rétegekre kevésbé, az iskolázottabbak, illetve jobb anyagi-szociális helyzetben lévőkre pedig inkább jellemző, hogy magyar nyelvű televíziócsatornákat néznek.

34 Amint arra már utaltunk, mindez nem vonatkozik a Duna Autonómia csatornára, amelynek nézettsége alig fele akkora, mint a Duna főadójának.

35 Ez esetben a televíziócsatornák nézettségét faktoranalízis segítségével a nyelvi dimenzió mentén csoportosítottuk, ami azt jelenti, hogy az adók típusára (kereskedelmi, közszolgálati stb.) való tekintet nélkül két változóba (magyar és többségi nyelvű) soroltuk őket. Az így kialakult nézői altípusok mindegyik régióban élesen elkülönültek aszerint, hogy a válaszadók a magyar, vagy a többségi nyelven sugárzó televíziókat nézik-e inkább. Ezek után a kapott nézői típusokat (faktorokat) regresszióanalízis segítségével összevetettük az ismert szociodemográfiai és identitásváltozókkal. A vizsgálat során az összefüggések illusztrálása érdekében ismételtelen magas mérési szintűként kezeltük a médiafogyasztást mérő „soha/ritkán/gyakran” kategóriákkal mért változóinkat; a bemutatott adatok tehát csak tájékoztató jellegűek, s az összefüggések természetébe nyújtanak betekintést.

36 Amint azt hamarosan látni fogjuk, a fiataloknak – arra való tekintet nélkül, hogy körükben esett vissza a legnagyobb arányban a televíziózásra fordított idő – sokkal negatívabb a viszonyuk az anyanyelvi televízió nézéshez, mint a többségihez. Mindez nézetünk szerint erőteljes asszimilációs/nyelvváltási tendenciát tükröz, aminek hosszú távon visszafordíthatatlan következményei lehetnek.

15. táblázat

Magyar nyelvű televíziócsatornák nézettsége?* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	–	---	---	--
Középkorú	--	0	+	0
Idős	+++	+++	++	++
Iskolai végzettség szerint				
Általános	+	0	--	--
Szaktudás	+	–	0	+
Érettségi	–	0	0	0
Felsőfokú	–	0	+++	++
Településnagyság szerint				
Falu	0	+	–	++
Kisváros	–	0	++	0
Nagyváros	0	0	–	--
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	+	0	–	–
Alsó-közép	–	0	---	--
Felső-közép	0	–	+++	++
Gazdag	0	+	++	+
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	--	–	+	+
Enyhe munkanélküli érintettség	–	0	0	--
Váltságos munkanélküli érintettség	++	0	0	0
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	0	0	–	+
Szórványban élők	0	0	+	–
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint**				
Gyermekeket magyar általános iskolába járatják	++++	++++	+	++++
Gyermekeket többségi nyelvű általános iskolába járatják	----	----	–	----
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint**				
Mindkét szülő magyar nyelvű általános iskolát végzett	++++	++++	++	++++
A szülők egyike, vagy mindkét szülő többségi nyelvű iskolát végzett	----	----	----	----
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint**				
Homogén magyar házasság	++++	++++	+++	++++
Vegyes házasság	----	----	----	----

* A magyar nyelvű televíziócsatornák nézettségének intenzitását megjelenítő faktorhoz (a többségi tévék magyar adásai, magyarországi közszolgálati és kereskedelmi csatornák, Duna Tv) kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai változók, valamint az asszimilációban való érintettség szerint (modellált béta-együtthatók)

** Osztott minta (BFI, asszimilációkutatás, 2011)

Nem meglepő módon az eredeti nemzeti identitásukat megőrző, illetve attól elforduló társadalmi csoportok között jelentős különbségeket láthatunk az anyanyelven történő televíziózás szempontjából.³⁷ Az önmaguk helyett beszélő szignifikáns eltérések azt mutatják, hogy a nemzeti identitásukhoz való pozitív, illetve negatív viszonyt leíró kategóriákba tartozó válaszadóinkat mennyire diametrálisan eltérő gyakorlat jellemzi a magyar nyelven sugárzó televíziócsatornák használata szempontjából.³⁸ Ennek lényege, hogy a gyermekeiket többségi iskolába járató, korábban önmaguk is ilyen nyelvű általános iskolában tanuló, valamint a vegyes házasságban élő szülők információs terében az anyanyelven való tájékozódás jóval kisebb jelentőséggel bír, mint a nemzeti identitásukat őrző csoportokban.

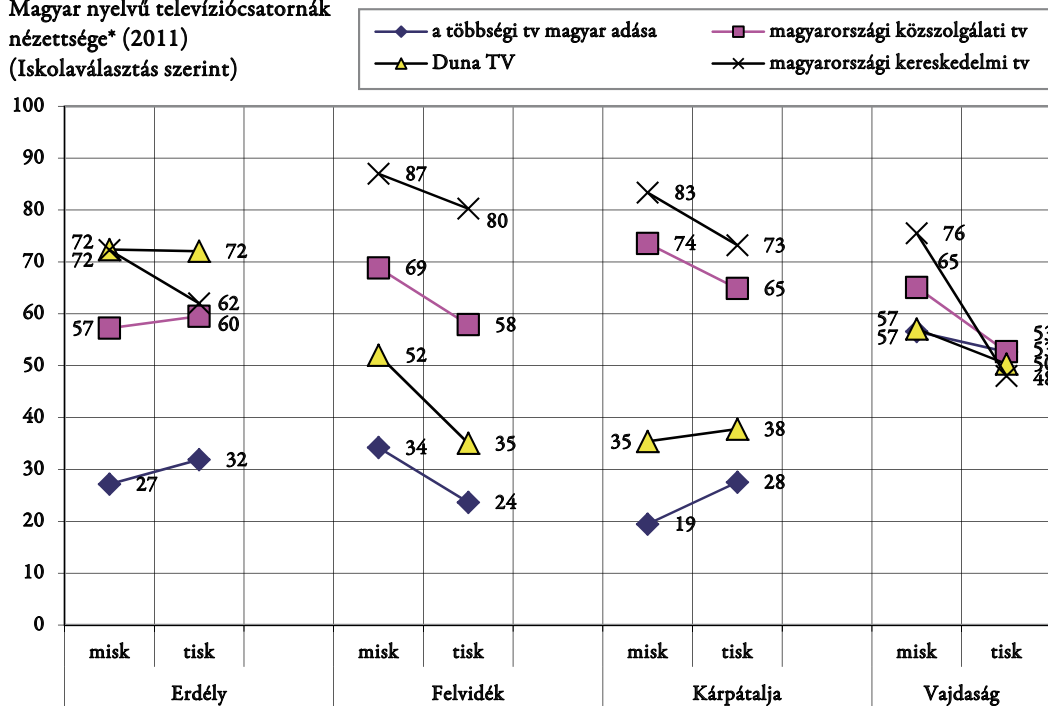
A 21. grafikon adatai, melyek iskolaválasztás szerint mutatják a válaszadók magyar nyelvű tévénéveléssel kapcsolatos eltérő gyakorlatát, markánsan szemléltetik az említett összefüggést. Ebből látható, hogy a gyerekeik számára többségi iskolát választó szülők a Felvidéken és bizonyos típusú televíziócsatornák esetében a Kárpátalján és a Vajdaságban is igen jelentős mértékben néznek kevesebbet magyar televíziócsatornákat az anyanyelvi oktatást preferálókhoz képest. Különösen számottevő különbséget tapasztaltunk a Duna TV nézése tekintetében a Felvidéken. Erdélyben a gyermek iskolaválasztása nem befolyásolja, hogy mennyire nézik a Duna TV műsorait, és a magyarországi kereskedelmi televíziók nézettségén kívül nem is találunk szignifikáns összefüggést a televíziócsatornák választása és az asszimiláció így definiált mértéke között. A kárpátaljai és a vajdaságiak esetében a magyarországi közszolgálati és kereskedelmi televíziók esetében viselkedik eltérően a két csoport, a Duna TV és a többségi nyelvű televízió magyar adását nem befolyásolja az asszimilációs érintettség.

37 A határon túli magyar asszimiláns társadalmi rétegek arányáról, illetve beolvadásuk fokozatairól egzakt adatok nem állnak rendelkezésre. Statisztikai becslések szerint a magyarnak született gyermekek jelenleg mintegy 25–30%-a tanulja a betűvetést többségi nyelvű iskolákban mindegyik régióban, amit súlyosbít, hogy – a BFI asszimilációkutatásainak adatai szerint – az intergenerációs öröklődő iskolaválasztás egyre inkább gyengül a magyar iskolát végzett szülők körében, és erősödik az olyan családokban, ahol már az egyik, vagy mindkét szülő maga is többségi nyelvű általános iskolát végzett. A vegyes házasságok részaránya is hasonló mértékű, és az ezekben megszülető gyermekeknek felnőtt korukra már csupán alig 10%-a marad magyar nemzetiségű. Többek között ezek a vészjósló becslések teszik szükségessé, hogy az érintett asszimiláns rétegek identitásának és értékrendjének vizsgálata révén (jelen esetben a médiahasználatuk megismerésével) feltárjuk a beolvadási folyamat eddig ismeretlen dimenzióit.

38 Ez alól némiképpen a kárpátaljai asszimiláns rétegek képeznek kivételt, ám a magyar nyelvű televíziócsatornák nézettsége körükben is – amint arra hamarosan utalni fogunk – egyértelműen másodrendű szerepet tölt be.

21. ábra

Magyar nyelvű televíziócsatornák nézettsége* (2011)
(Iskolaválasztás szerint)

„Ön melyik televíziócsatorna híreiből tájékozódik (leginkább melyik forrásból szerzi a mindennapi információit)?”

misk – gyermekeiket magyar iskolába járatták

tisk – gyermekeiket többségi nyelvű iskolába járatták

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Az eddig tapasztaltak fényében nem mondhatók meglepőnek a többségi nyelven sugárzó televíziócsatornák nézettségével kapcsolatos adataink. (22. ábra) A román, szlovák stb. kereskedelmi televíziók népszerűsége egy évtized alatt mindegyik régióban számottevően megnőtt (leginkább Erdélyben). A legnagyobb mértékben az erdélyiek és a felvidékiek néznek román, illetve szlovák kereskedelmi televíziókat (77, illetve 87%-uk legalább néha néz), hozzájuk képest a kárpátaljaiak és a vajdaságiak mindössze 50, illetve 53%-os valószínűséggel néznek ukrán és szerb kereskedelmi adókat. A vizsgált vonatkozásban tehát utóbbiak mondhatók kevésbé a többségi nyelvű televíziók nézőinek.³⁹

A többségi nyelven való televíziózás kétség kívül a felvidékiek körében a legelterjedtebb. Amint már utaltunk rá, ők nézik a leginkább a szlovák kereskedelmi csatornákat, emellett azonban a szlovák közszolgálati adókat is nagyságrendekkel nagyobb arányban kísérik figyelemmel, mint a többi régióban élők az ottani többségi nyelvű állami televíziókat. Érdekesség, hogy egyedül a felvidéki magyarság körében nem csökkent a többségi közszolgálat televízió nézettsége a vizsgált tíz éves időszakban.

39 A jelentős regionális különbségekre jellemző, hogy míg Erdélyben kétszer annyian nézik a román kereskedelmi adókat, mint a közszolgálatiakat, a Vajdaságban mindkét szerb televíziós csatornának hasonló mértékű a nézettsége.

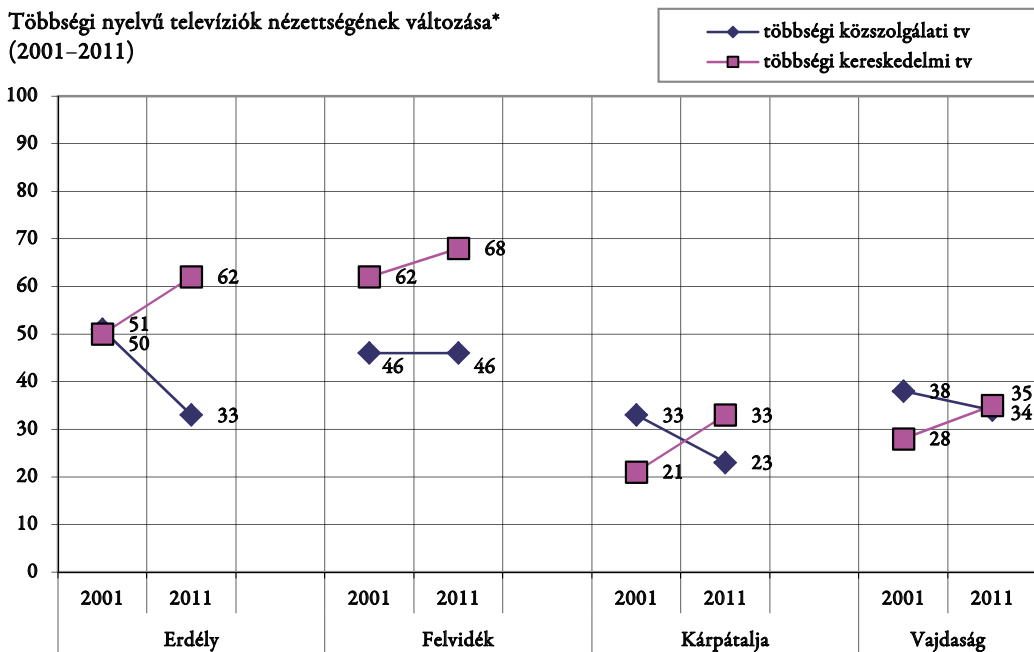
SZ/2. táblázat

Őn melyik televíziócsatorna híreiből tájékozódik (leginkább melyik forrásból szerzi a mindennapi információit)? – többségi nyelvű csatornák (százalékban; 2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Többségi közszolgálati tv				
soha	50,0	27,6	61,7	45,5
ritkán	35,5	53,0	31,7	42,4
gyakran	14,6	19,4	6,6	12,1
Többségi kereskedelmi tv				
soha	23,0	13,2	49,5	47,5
ritkán	31,3	38,1	35,4	35,4
gyakran	45,8	48,7	15,0	17,1

22. ábra

Többségi nyelvű televíziók nézettségének változása* (2001–2011)

„Őn melyik televíziócsatorna híreiből tájékozódik (leginkább melyik forrásból szerzi a mindennapi információit)?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

A teljes népességre vonatkozó tendenciák áttekintése után azt vizsgáljuk, hogy társadalmi rétegek, valamint az asszimilációban való érintettség szerint hogyan alakult a többségi televíziók nézettsége. Ezzel kapcsolatban a 16. táblázat adatai újra azt mutatják, hogy szociodemográfiai rétegződés szerint legkevésbé az erdélyi, illetve felvidéki magyarság különböző csoportjai megosztottak a román és szlovák nyelvű televíziók nézettségének szempontjából, míg a kárpátaljaiak és vajdaságiak egyes rétegeinek gyakorlatát erőteljesebb különbségek jellemzik.

Ami a részleteket illeti: korcsoportok szerint a – mint tudjuk, egyébként is legkevesebbet tévő – fiatalok nézik a legcsekélyebb mértékben a többségi nyelvű televíziókat, ám emellett igen lényeges, hogy a magyar televíziócsatornákat még így is sokkal kisebb gyakorisággal követik, mint a román, szlovákot stb. A többségi nyelven sugárzó televíziók nézői között csaknem mindegyik régióban felülreprezentáltak a középkorúak, a dip-

lomások és a városlakók. A fentiekén túl említést érdemel még, hogy az idősekre csupán Kárpátalján jellemző, hogy kevésbé néznek többségi nyelvű televíziót, s a Felvidéken kívül a szegények is relatíve intenzíven követik a nem anyanyelvükön sugárzó televíziócsatornák műsorait.

A magyar televíziócsatornák nézettsége esetében tapasztalható képest igen lényeges eltérést regisztráltunk viszont a lakóhely tömb-, illetve szórvány-jellege szerint. Amíg az előbbi esetben (Kárpátalján kívül) szignifikáns különbségeket nem mértünk, a többségi nyelvű tévénézés tekintetében három régióban is (Erdély, Kárpátalja és Vajdaság) kimagasló arányúnak bizonyult a szórvány lakosok román, ukrán és szerb televíziók iránti érdeklődése a tömb-területeken élők gyakorlatához képest.

16. táblázat

Többségi nyelvű televíziócsatornák nézettsége* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	--	--	-	0
Középkorú	0	++	+++	+
Idős	+	0	--	+
Iskolai végzettség szerint				
Általános	-	0	--	-
Szakmunkás	0	0	+	0
Érettségi	0	0	0	0
Felsőfokú	+	0	++	+
Településnagyság szerint				
Falu	0	+	--	+
Kisváros	0	-	+	--
Nagyváros	0	+	+	++
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	+	--	0	+
Alsó-közép	-	0	0	+
Felső-közép	0	0	0	--
Gazdag	0	0	+	0
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	0	+	++	-
Enyhe munkanélküli érintettség	0	0	+++	0
Válságos munkanélküli érintettség	-	0	--	0
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	--	0	---	----
Szórványban élők	++	0	+++	++++
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint**				
Gyermekeket magyar általános iskolába járatják	---	----	----	----
Gyermekeket többségi nyelvű általános iskolába járatják	+++	++++	++++	++++
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint**				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	--	----	----	----
A szülők egyike, vagy mindkét szülő többségi nyelvű iskolát végzett	++	+++	++++	++++
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint**				
Homogén magyar házasság	---	----	----	----
Vegyes házasság	+++	++++	++++	++++

* A többségi nyelvű televíziócsatornákat összegző (a többségi közszolgálati és kereskedelmi csatornák) kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai változók, valamint az asszimilációban való érintettség szerint (modellált béta-együtthatók)

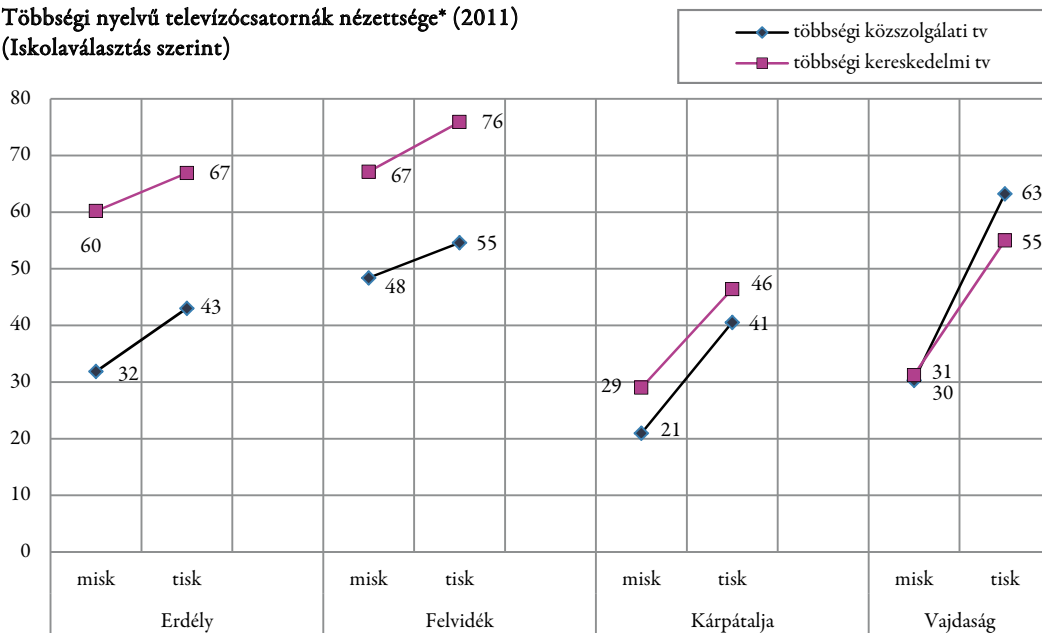
** Osztott minta (BFI, asszimilációkutatás, 2011)

Ugyanez a diametrálisan eltérő televízió-nézési gyakorlat figyelhető meg az egyes asszimilációban való érintettséggel összevetve a többségi nyelvű televíziózást is, ez esetben azonban épp fordított előjellel, mint azt a magyar nyelvű televíziócsatornák nézettségével kapcsolatban korábban tapasztaltuk. Eszerint az asszimiláns rétegekhez tartozók a többségi nyelvű televíziókhoz szignifikánsan pozitív, a nemzeti identitásukhoz ragaszkodók pedig magas fokú negatív viszonyulást mutatnak.

Míndez természetesen korántsem mondható meglepő tapasztalatnak, azonban az említett eltérések nagyságrendjéről is benyomást szerezhetünk a 23. ábra adataiban. A gyermekeik számára többségi nyelvű, illetve magyar iskolát választók között a legnagyobb különbséget a Vajdaságban mértük. Ennél valamivel kisebb a különbség Erdélyben és a Kárpátalján. A felvidéken a többségi közszolgálati televízió figyelemmel kísérése tekintetében nincs szignifikáns különbség a két almintá között.

23. ábra

Többségi nyelvű televíziócsatornák nézettsége* (2011) (Iskolaválasztás szerint)

„Ön melyik televíziócsatorna híreiből tájékozik (leginkább melyik forrásból szerzi a mindennapi információit)?”

misk – gyermekeiket magyar iskolába járatják

tisk – gyermekeiket többségi nyelvű iskolába járatják

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

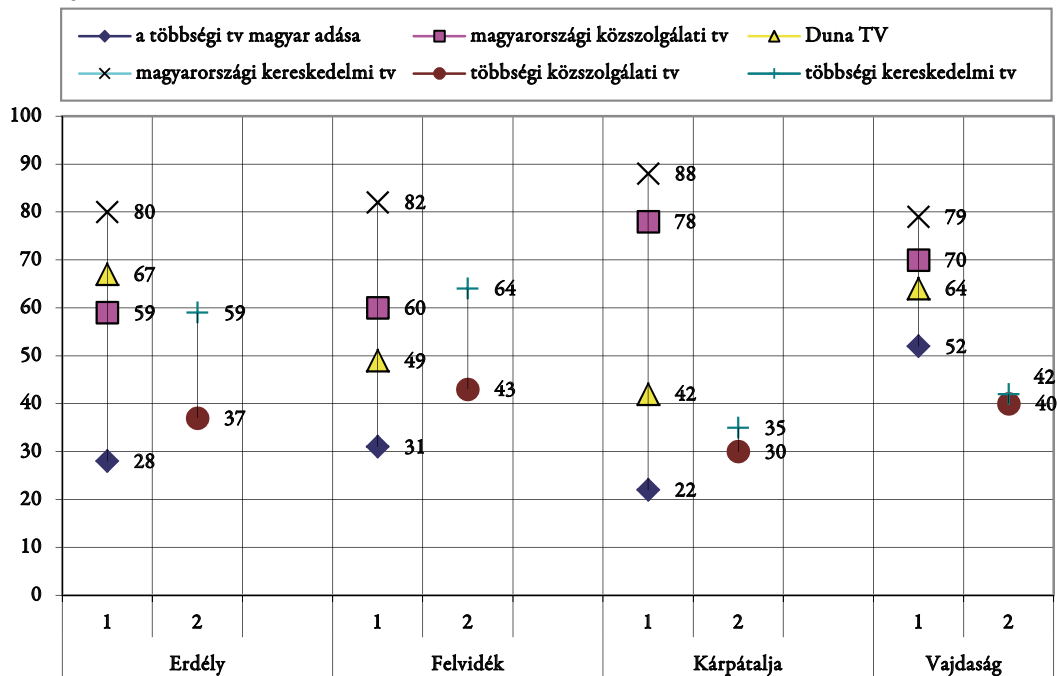
A magyar, illetve többségi iskolát választók csatorna-választási szokásainak komplex összehasonlítása nem tartalmaz az összes régióra érvényes mintázatokat. Ahogy korábban megállapítottuk az asszimiláns almintát a legtöbb magyar nyelvű televízió-típus esetében alacsonyabb televíziózási intenzitás jellemzi, mint a nemzeti identitáshoz ragaszkodók csoportját és ezt a legtöbb esetben a többségi televíziók nagyobb mértékű követése kíséri. Az összes (magyar és többségi nyelvű) televízió-típust együtt vizsgálva viszont még így is a magyar televíziózás dominanciáját figyelhetjük meg Erdélyben, a Felvidéken és Kárpátalján a gyerekeknek többségi iskolát választók között is. Kivételt jelent a Vajdaság, ahol a szerb nyelvű kereskedelmi televíziózás az asszimiláns csoportban megelőzi a magyar nyelvűt.

A magyar televíziók dominanciája a magyarországi kereskedelmi televíziók népszerűségéből következik a Felvidéken és Kárpátalján, Erdélyben megelőzi ezeket a Duna TV; a magyar kereskedelmi adókat rendszerint a többségi nyelvű kereskedelmi televíziók követik a nézettségi rangsorban az asszimiláns csoportokban és a

gyerekeknek magyar iskolát választóknál is Erdélyben és a Felvidéken; Kárpátalján és a Vajdaságban viszont a nemzeti identitásukat őrző csoportban ezek jelentősen le vannak maradva.

A nyelvi dimenzió mentén szignifikánsan eltérő csatorna-választási gyakorlat teszi szükségessé, hogy a továbbiakban külön is bemutassuk az asszimiláns, illetve a nemzeti identitását őrző társadalmi rétegekre jellemző nézettség-struktúrát. (24–25. ábra)

24. ábra
Különböző nyelvű televíziócsatornák nézettsége*
 (A magyar iskolát választók körében)

„Ön melyik televíziócsatorna híreiből tájékozik (leginkább melyik forrásból szerzi a mindennapi információit)?”

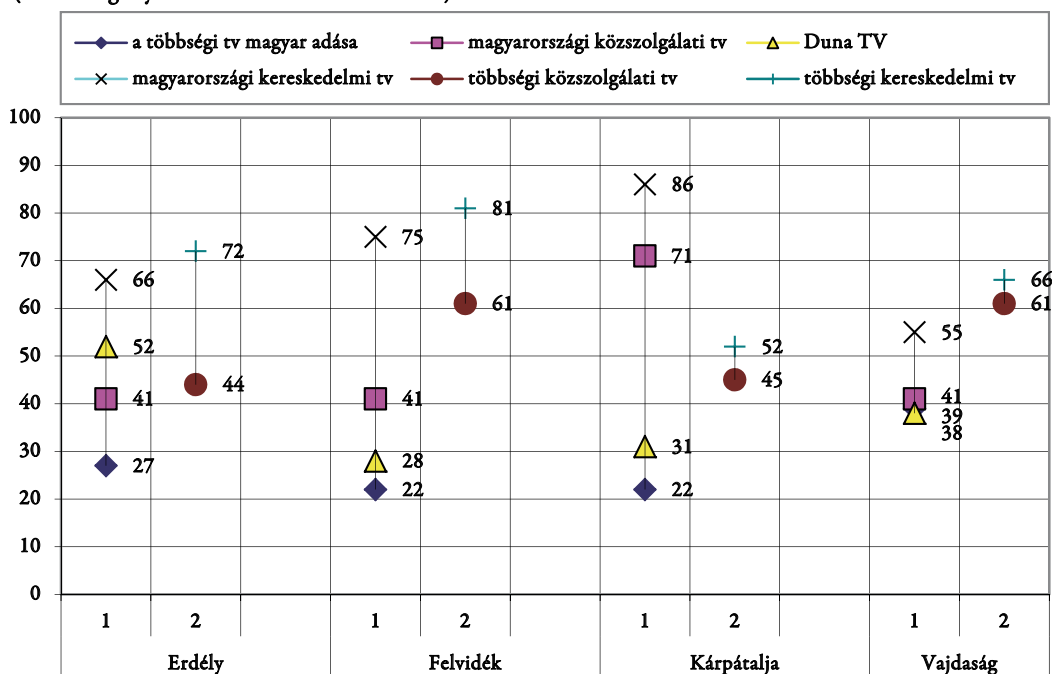
1 – magyar nyelvű televíziók

2 – többségi nyelvű televíziók

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

25. ábra

Különböző nyelvű televíziócsatornák nézettsége*
(A többségi nyelvű iskolát választók körében)

A magyar, illetve többségi iskolát választók csatorna-választási szokásainak komplex összehasonlítása tartalmaz mind az összes régióra érvényes, mind alapjaiban eltérő régióspecifikus tendenciákat. Ami az előbbieket illeti, a magyar iskolát választók körében mindegyik régióban a magyar, az asszimilánsok esetében pedig – az egyetlen kárpátaljai kivételtől eltekintve⁴⁰ – a többségi nyelvű kereskedelmi televíziók dominanciája érvényesül. Az említett dominancia mellé a magyar iskolát választók esetében a magyarországi közszolgálati adók relatíve magas fokú figyelemmel kísérése társul: leginkább Kárpátalján és a Vajdaságban, de Erdélyben is aránylag intenzívnek mondható a Duna TV, illetve az M1, M2 televíziók nézettsége a magyar kereskedelmi csatornákhöz képest. E téren a felvidéki magyar iskolát választók esetében regisztráltunk atipikus megoszlást, ahol a szlovák nyelvű kereskedelmi tévék nézettsége megelőzi a magyar közszolgálati csatornákat. Ez egyfelől arra utal, hogy a felvidékiek körében már az iskolaválasztás alapján az asszimilációban nem érintettek is második helyen szlovák tévéadásokból informálódnak, másrészt, hogy a két legnézettebb információforrásuknak immáron a kereskedelmi televíziók számítanak.

Ez a gyakorlat az asszimiláns rétegek esetében még inkább megfigyelhető (25. ábra). A leginkább újra a felvidéki szlovák iskolát választók körében, akik a szlovák nyelven sugárzó televíziókon és a magyar kereskedelmi csatornákon kívül egyéb televíziós információforrásokat alig használnak. Az erdélyiek esetében közel ugyanez a helyzet: a gyermekeiket román iskolába járatók első négy helyen újszintén a román televíziókat és a magyar kereskedelmi adókat nézik, s csupán a Duna magas nézettsége árnyalja kissé az összképet a Felvidéken tapasztaltakhoz képest.

Nem sokkal jobb a helyzet a vajdasági szerb iskolát választók körében sem, akik számára a szerb nyelvű televíziók jelentik a legfőbb információforrást, megelőzve az összes egyéb magyar nyelvű televíziót.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az említett három régióban élő asszimiláns rétegek televíziós információs bázisa csaknem kizárólag a többségi nyelvű adók műsoraira, valamint a mindkét nyelvű kereskedelmi televíziók

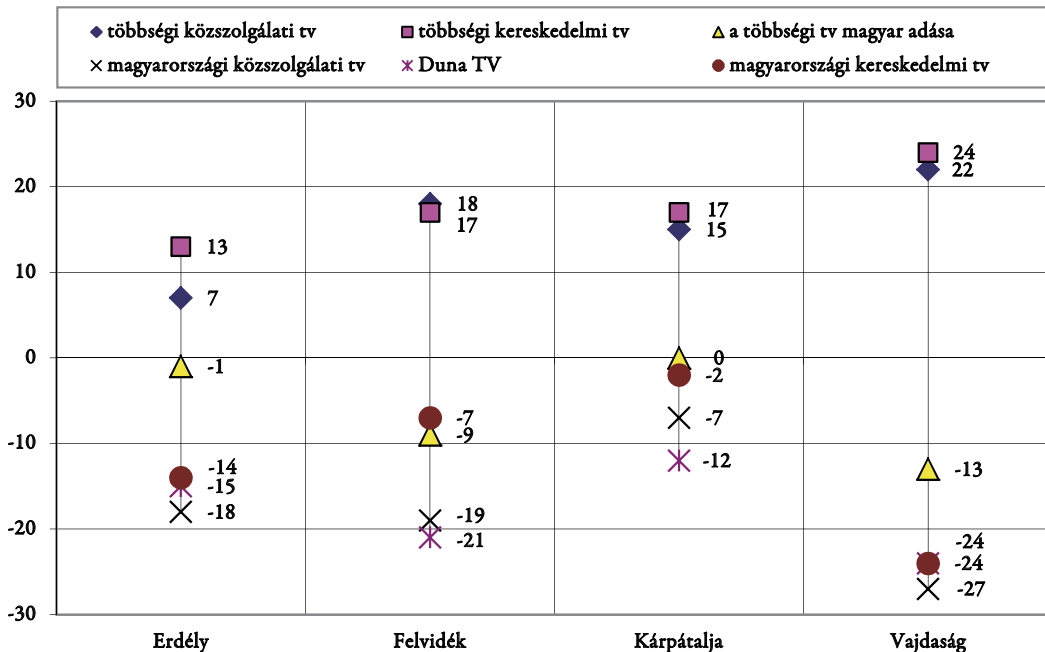
⁴⁰ Kárpátalja az egyetlen régió, ahol az ukrán iskolát választók is közel ugyanakkora intenzitással követik a magyar kereskedelmi és közszolgálati televíziók műsorait, mint a gyermeküket magyar iskolába járatók, emellett pedig – és ez a többi régióhoz képest páratlan – a többségi nyelven sugárzó (főként az ukrán kereskedelmi) televíziók nézettsége körükben nemhogy az első helyen szerepelne – hasonlóan a többi régióban tapasztalhatóhoz –, de alig haladja meg az 50 átlagpontot. Mindez annak az egyértelmű bizonyítéka, hogy a kárpátaljai magyarok mondhatók a többi régióban élő asszimiláns rétegekhez képest nagyságrendekkel a legkevésbé a többségi televíziókat követőnek.

adásaira épül. Következésképpen a közszolgálati magyar nyelvű adók nagyságrendekkel kisebb, esetenként csupán elenyésző arányban vannak jelen az érintettek televízió-nézési gyakorlatában.

Az elmondottak alól, mint említettük, a kárpátaljaiak képeznek részben kivételt, ám csupán abban a tekintetben, hogy az asszimiláns réteghez tartozók is inkább a magyar televíziókat nézik. Ezen belül azonban a kereskedelmi adók elsősorú mértékben dominálnak, miközben a Duna TV és az ukrán állami televízió magyar adásai (annak ellenére, hogy az előbbi elérhetősége a tíz évvel ezelőttihez képest megsokszorozódott) igen csekély nézettséggel bírnak.

26. ábra

Különböző nyelvű televíziócsatornák nézettségének eltérő gyakorlata* (2011)

„Ön melyik televíziócsatorna híreiből tájékozódik (leginkább melyik forrásból szerzi a mindennapi információit)?”

* A gyermekeiket többségi nyelvű iskolába járatók televízió csatorna-választási szegregációs távolsága a magyar iskolát választókhoz képest 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran).

Az még természetesen aránylag kevés információértékkel bír, hogy a többségi iskolát választók esetében kivétel nélkül mélyen átlag alatti a magyar nyelvű, és kiugróan magas a többségi nyelven sugárzó televíziócsatornák nézettsége a magyar almintába tartozók gyakorlatával összevetve. Érdeemes mégis vetni egy pillantást a különbségekre: a legnagyobb távolság a vajdasági különböző nyelvű iskolát választók között tapasztalható (60 átlagpont). Ebben a régióban távolodott tehát el a leginkább az asszimiláns rétegek televíziócsatorna választási gyakorlata a magyar iskolát választóképtől, a többi régióban a távolság 21 és 30 átlagpont között alakul.

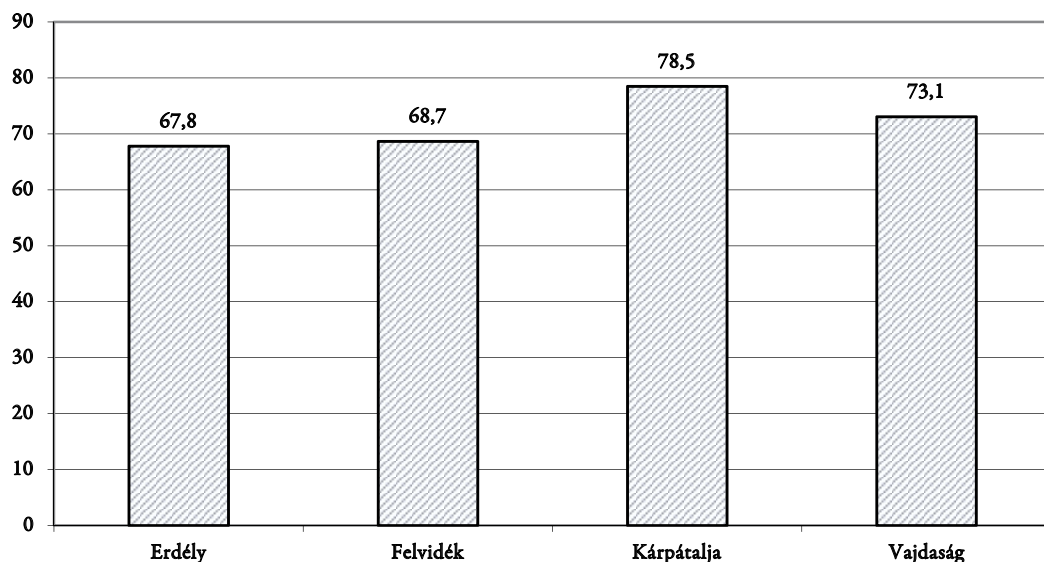
A többségi nyelvű televíziók bemutatott mértékű térnyeréséből önmagában még nem következne automatikus nyelvváltás, illetve asszimiláció, a magyar nyelvű televízió csatornáktól való drasztikus elfordulással együtt azonban már egyértelműen igen. Ezek a szegregációs távolságok tehát az említett társadalmi rétegek körében minden bizonnyal visszafordíthatatlan asszimilációs érintettségére utalnak, melynek egyéb vonatkozásait elemzésünk további fejezeteiben tárgyaljuk.

2.3.2. Televízió-nézési szokások a nyelvi dimenzió szerint

Az eddigiekben a különböző nyelveken sugárzó televíziócsatornák közötti választás alapján azt sikerült behatárolnunk, hogy a határon túli magyarság egyes (ezen belül kiemelten az asszimiláns) rétegeinek televízió-nézési szokásait milyen mértékben jellemzi az anyanyelvi, illetve többségi nyelvű csatornák használata. Ez után újabb kérdésközpontok segítségével tovább pontosítjuk a televízió-nézés nyelvi dimenzióit. Elsőként arra keressük a választ, hogy a megkérdezettek saját megítélésük szerint általában milyen intenzitással nézik a különböző nyelvű televíziókat, majd azt vizsgáljuk, hogy az egyszerre mindkét nyelven elérhető műsorokat/közvetítéseket milyen mértékben követik az anyanyelvükön, vagy a többségi nyelven.

27/1. ábra

Televízió-nézési szokások nyelvi dimenzió szerint* (2011)

Milyen nyelvű televíziót néz Ön?"

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – csak többségi nyelvűt... 100 – csak magyarul)

A „milyen nyelvű televíziót néz Ön?” kérdésre érkezett válaszmegoszlások nagy vonalakban visszaigazolják az eddig bemutatott összefüggéseket. (27. ábra, 1. oszlop) Az anyanyelven történő televíziózás intenzitása legszámtalavábbnak a kárpátaljaiak körében bizonyult, akiket a vajdaságiak követnek, ám az erdélyiek és a felvidékiek esetében már nem éri el 100-as skálán a 70 átlagpontot a magyar nyelvű tévéadások nézettsége. Az, hogy egyetlen vizsgált régióban sem haladja meg az 1%-ot azon válaszadók aránya, akik kizárólag többségi nyelven néznek televíziót, és mindenhol abszolút többségben vannak azok, akik a közepesenél nagyobb gyakorisággal választanak anyanyelvű adást, arra utal, hogy a határon túli magyarok számára a magyar nyelvű médiafogyasztás a feltárt folyamatok ellenére továbbra is igen fontos. Mindez azonban nem mond ellent a többségi nyelvű televíziók igen erős térnyerésének, még hozzá társadalmi rétegződésre való tekintet nélkül.

17. táblázat**Televízió-nézési szokások a nyelvi dimenzió szerint* (2011)**

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	67,8	68,7	78,5	73,1
Korcsoportok szerint				
Fiatal	67,0	70,0	78,1	71,2
Középkorú	65,6	67,0	75,2	73,6
Idős	70,2	70,6	84,7	73,6
Iskolai végzettség szerint				
Általános	71,5	71,0	82,3	73,9
Szaktanácsos	68,3	68,0	76,6	72,7
Érettségi	65,7	66,9	78,1	73,0
Felsőfokú	64,0	68,1	71,8	70,5
Településnagyság szerint				
Falu	69,1	69,0	82,2	74,3
Kisváros	66,1	68,7	78,8	74,0
Nagyváros	66,0	67,6	73,5	69,8
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	70,2	70,5	83,0	70,0
Alsó-közép	67,1	70,1	78,0	73,4
Felső-közép	65,2	67,9	76,4	74,0
Gazdag	64,1	67,9	73,0	69,0
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	65,6	67,1	75,3	73,3
Enyhe munkanélküli érintettség	63,5	70,2	75,5	70,4
Válságos munkanélküli érintettség	70,6	69,2	80,5	74,8
Tömb-szórvány szerint				
Tömbben élők	70,2	68,7	80,6	76,2
Szórványban élők	65,9	69,1	73,2	67,7
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeküket magyar általános iskolába járatják	71,4	71,4	81,8	75,9
Gyermeküket többségi nyelvű általános iskolába járatják	62,3	57,9	68,8	57,0
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	70,7	71,9	84,1	76,1
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	60,3	60,5	65,6	55,7
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	68,9	71,2	80,7	74,5
Vegyes házasság	50,5	53,7	59,0	49,1

„Milyen nyelvű televíziót néz Ön?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – csak többségi nyelvűt... 100 – csak magyar nyelvűt)

A 17. táblázat ezzel kapcsolatos adatai csaknem mindegyik szociodemográfiai változó szerint a regionális átlagokhoz közeli értékeket mutatnak. A kivételek között említhető, hogy anyanyelvükön relatíve többet az idősek, az általános iskolát végzettek, valamint a többen élők néznek televíziót, szemben a nagyvárosiakkal, diplomásokkal és gazdagokkal, akik mindegyik régióban egyaránt az átlagosnál néhány ponttal kevésbé követik a magyar nyelvű televíziók adásait.

A televízió-nézés nyelvi dimenziói tekintetében a fentieknél ez esetben is sokkal megosztottabb gyakorlatot regisztráltunk asszimilációs érintettség szerint. A gyermekeiknek többségi iskolát választó, illetve a korábban maguk is többségi iskolát végzett szülők anyanyelvükön már a közepes értéket alig meghaladó mértékben (60 átlagpont) választanak magyar nyelvű televízió-műsort, a egyes házasságban élők esetében pedig szakadékszerűnek mondható (21–28 átlagpontnyi) a különbség a nemzeti identitásuk mellett kitartó rétegek televízió-nézési szokásaihoz viszonyítva. A televízió-nézés nyelvének megválasztása terén Erdélyben, a Felvidéken és a Vajdaságban a legnagyobb a különbség az asszimiláció által érintett és nem, vagy kevésbé érintett csoportok között: a egyes házasságokban élők gyakorlatilag ugyanolyan (fele-fele) arányban néznek többségi nyelvű televíziót, mint magyart, és Kárpátalján is csupán mélyen a regionális átlag alatti mértékben teszik ugyanezt a magyar-ukrán házastársak.

A magyar nyelvű televíziózástól való elfordulás összefüggése a nemzeti identitással a különböző identitás- és értékrendtípusok⁴¹ szerint ugyancsak megfigyelhető.

18. táblázat

A televízió-nézési gyakorlat nyelvi dimenziói nemzeti identitástípusok és általános értékrendtípusok szerint* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Nemzeti identitástípusok szerint				
Szilárd nemzeti identitás	++++	++++	+++	++
Megtagadó/defenzív nemzeti identitás	--	--	----	-
Általános értékrendtípusok szerint				
Fogyasztói/egyéni érdek-orientált értékrend	-	-	++	--
Toleráns értékrend	-	0	0	0
Konzervatív értékrend	++	++++	+++	+

„Milyen nyelvű televíziót néz Ön?”

*modellált béta-együtthatók (1 – csak többségi nyelvűt... 100 – csak magyar nyelvűt)

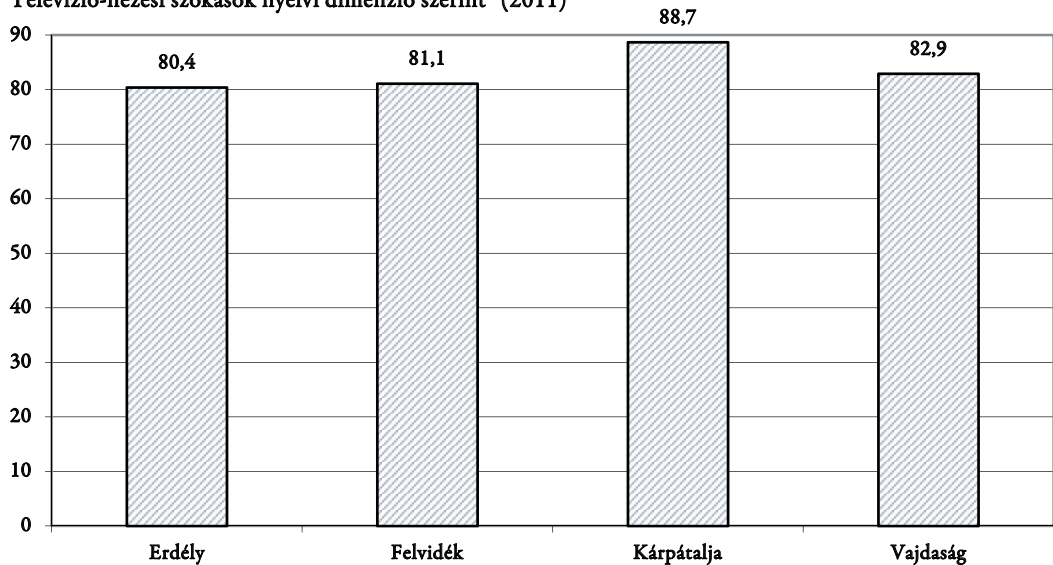
A szilárd nemzeti, illetve megtagadó/defenzív nemzeti identitástípusok közötti diametrálisan eltérő gyakorlat nem mondható meglepőnek. A konzervatív értékrendet vallók televízió-nézési szokásait az anyanyelvi dominancia jellemzi. Sokkal inkább figyelemre méltó jelenség azonban, hogy egyfelől a toleráns értékrendűek körében immáron egyik régióban sem jellemző az átlagnál intenzívebb anyanyelvi nézettség, az egyre növekvő konzum-orientált értékrenddel bírók pedig – Kárpátalját kivéve – egyértelműen a többségi nyelvű televíziókat átlag fölötti intenzitással nézőknek bizonyultak

Az anyanyelvi, illetve többségi nyelvű televízió-használat további fokmérője, hogy az érintettek milyen nyelvű csatornákat választanak abban az esetben, ha mind a magyar, mind a román, szlovák stb. televíziók ugyanazt az eseményt, műsort sugározzák. A televízió-nézési gyakorlat ezen dimenzióját a „Milyen nyelven nézi Ön azokat a műsorokat, melyeket egyazon időben a magyar és a többségi nyelvű televízió is közvetít?” kérdés segítségével monitoroztuk, melynek a válaszadók összességére vonatkozó regionális megoszlásait a 27/2. ábra szemlélteti.

41 A főkomponens-elemzés által létrehozott nemzeti identitástípusok és általános értékrend-típusok leírását lásd Melléklet, x-x.

27/2. ábra

Televízió-nézési szokások nyelvi dimenzió szerint* (2011)

„Milyen nyelven nézi Ön azokat a műsorokat, melyeket egyazon időben a magyar és a többségi televízió is közvetít?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – kizárólag többségi nyelven... 100 – kizárólag magyarul)

Ennek alapján megállapítható, hogy három régióban (Erdély, Felvidék, Vajdaság) a megkérdezettek kimagaszló hányada az anyanyelvi műsört választja. Azok aránya, akik akkor is többségi nyelven tájékozódnak a televízióból, ha ezt magyarul is megtehetnék régiótól függően 4–10%. Ezek az arányok ugyan önmagukban nem mondhatók vészjóslónak az anyanyelven való tájékozódás (televíziózás) szempontjából, ám megnyugtatóak sem, hiszen azt mindenképpen a magyarul történő informálódástól való számottevő elfordulás jeleként kell értékelnünk, hogy az érintettek 20 átlagpont körüli mértékben immáron akkor is többségi nyelven tájékozódnak a televízió műsorokból, mikor azt az anyanyelvükön is megtehetnék.

Ez, a nemzeti identitás szempontjából egyértelműen negatív tendencia az egyes társadalmi rétegeket csaknem minden régióban közel ugyanolyan (regionális átlag közeli) arányban jellemzi, más szóval jelentős eltéréseket szociodemográfiai változók szerint ezúttal sem tapasztaltunk. (19. táblázat)

Az asszimilációban való érintettség szerint azonban már korántsem ez a helyzet, hiszen a gyermekeiknek többségi iskolát választók, valamint a nem magyar általános iskolát végzett szülők 11–26 átlagponttal kisebb arányban nézik anyanyelvükön az egy időben mindkét nyelven sugárzott műsorokat. E téren a legnagyobb különbségeket újra a házasságtípusok szerint mértük (28. ábra), ahol a vegyes házasságokban élők sokkal csekélyebb (18–35 átlagpontnyi) mértékben kapcsolnak csupán a magyar televíziócsatornákra, ha többségi nyelven is ugyanazt a műsört nézhetik, mint a homogén házasságban élők. Részarányuk Erdélyben és a Felvidéken már nem éri el, vagy alig haladja meg a 60 átlagpontot, a magyar-szerb vegyes házasságban élők pedig mindössze 50 átlagpontnyi gyakorisággal követik a televíziók által közvetített ugyanazokat az eseményeket, műsorokat magyar nyelven.

A régiókat összehasonlító adatok arra utalnak, hogy a vajdasági magyarság körében ugyan viszonylag kevésbé tapasztalható a felvidékihez hasonló arányú és intenzitású beolvadási folyamat, mégis körükben mutatható ki a legnagyobb távolság az asszimiláns és a nemzeti identitásukat megőrző rétegek között. Más szóval: a vajdasági magyarság nagyfokú megosztottsága az asszimilációban való érintettség szerint annak következménye, hogy mind a beolvadás útjára lépők, mind a magyarságukat megtartók elkötelezettsége szilárdabb a többi régióban tapasztaltnál. Ennek ellenpéldáját láthatjuk viszont a felvidékiek esetében. Itt a két almintába tartozók magatartása (a különböző nyelvű televízió-műsorok nézettsége) nem azért áll relatíve közelebb egymáshoz, mert az ottani asszimiláns rétegek a vajdaságiaknál erősebben kötődnének nemzeti identitásukhoz, hanem sokkal inkább azért, mert a felvidéki asszimilációban nem vagy kevésbé érintettek a vajdaságiakhoz képest csekélyebb fokú elkötelezettséget mutatnak eredeti identitásuk mellett (ami számottevően nagyobb fokú asszimilációs hajlandóságban ölt testet).

19. táblázat

Milyen nyelven nézi Ön azokat a műsorokat, melyeket egyszerre (egyazon időben) a magyar és a többségi televízió is közvetít (sportközvetítések – olimpia, labdarúgó világbajnokság –, nemzetközi dalfesztiválok, politikai események, háborúkról, katasztrófákról szóló tudósítások stb.)?*

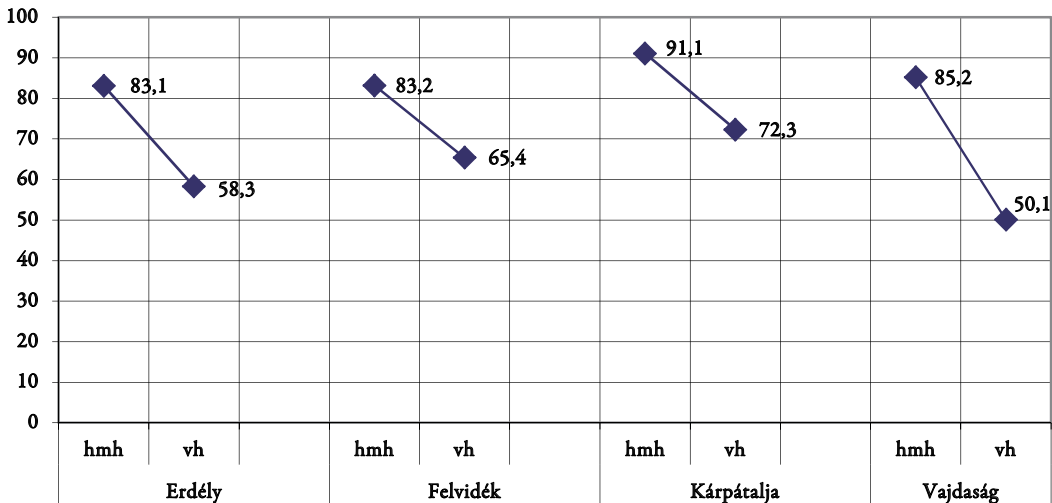
	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	80,4	81,1	88,7	82,9
Korcsoportok szerint				
Fiatal	79,3	80,8	88,7	80,8
Középkorú	79,6	79,5	86,7	84,4
Idős	82,0	85,0	91,9	82,5
Iskolai végzettség szerint				
Általános	81,7	82,6	90,2	82,9
Szaktudás	82,5	79,7	88,0	82,1
Érettségi	79,0	79,8	88,7	81,4
Felsőfokú	78,0	81,7	85,7	85,4
Településnagyság szerint				
Falu	80,6	81,2	92,6	81,9
Kisváros	80,1	80,1	88,0	84,7
Nagyváros	80,2	88,0	85,2	78,1
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	80,0	78,1	88,4	82,7
Alsó-közép	81,2	83,7	88,8	82,1
Felső-közép	79,6	80,5	88,9	84,0
Gazdag	82,1	78,8	85,4	78,0
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	79,6	81,1	87,4	82,8
Enyhe munkanélküli érintettség	78,6	80,0	85,4	80,8
Váltságos munkanélküli érintettség	81,8	80,7	90,8	83,4
Tömb-szórvány szerint				
Tömbben élők	82,5	80,4	90,4	86,2
Szórványban élők	79,8	82,9	84,4	77,1
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeüket magyar általános iskolába járatják	84,7	84,5	91,2	86,6
Gyermeüket többségi nyelvű általános iskolába járatják	73,2	69,4	78,3	62,0
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	85,2	84,1	94,2	86,5
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	71,9	71,6	76,5	60,0
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	83,0	83,2	91,1	85,2
Vegyes házasság	58,3	65,4	72,3	50,1

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – csak többségi nyelvűt... 100 – csak magyar nyelvűt)

28. ábra

Milyen nyelven nézi Ön azokat a műsorokat, melyeket egyszerre a magyar és a többségi televízió is közvetít?*

(Házasságtípusok szerint)

hmh – homogén magyar házasság

vh – vegyes házasság

*100-as skálára transzponált átlagok (1 – kizárólag többségi nyelven... 100 – kizárólag magyarul)

20. táblázat

Milyen nyelven nézi Ön azokat a műsorokat, melyeket egyszerre (egyazon időben) a magyar és a többségi televízió is közvetít?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Nemzeti identitástípusok szerint				
Szilárd nemzeti identitás	++++	++++	++++	+++
Megtagadó/defenzív nemzeti identitás	--	--	-	+
Általános értékrendtípusok szerint				
Fogyasztói/egyéni érdek-orientált értékrend	--	-	0	--
Toleráns értékrend	0	--	+++	+
Konzervatív értékrend	+++	++++	++	++

*modellált béta-együtthatók (1 – csak többségi nyelven... 100-csak magyarul)

Az előbbi tendenciát igazolják az identitás- és **értékrendtípusok** szerinti adatsorok is: a szilárd nemzeti, illetve konzervatív típusba tartozók mellett csupán a kárpátaljai és vajdasági toleráns értékrendűekre jellemző, hogy átlag fölött választják a magyar nyelvű műsort, míg a konzum-orientált értékrendet képviselők ugyanolyan mértékben fordultak el a magyar adásoktól, mint a nemzetiségüket megtagadók.

A médiahasználat (televíziózás) és a nemzeti identitás kölcsönhatásának vizsgálatát a határon túli magyarság körében egy, az előbbi tematikához hasonló kérdéskörrel folytatjuk. Kérdéseink ez esetben arra irányultak, hogy a nemzetközi sport és kulturális események televíziós közvetítése során válaszadóink milyen arányban azonosulnak a magyar, illetve a többségi nemzet csapataival, képviselőivel. Ezzel kapcsolatban elsőként az vizs-

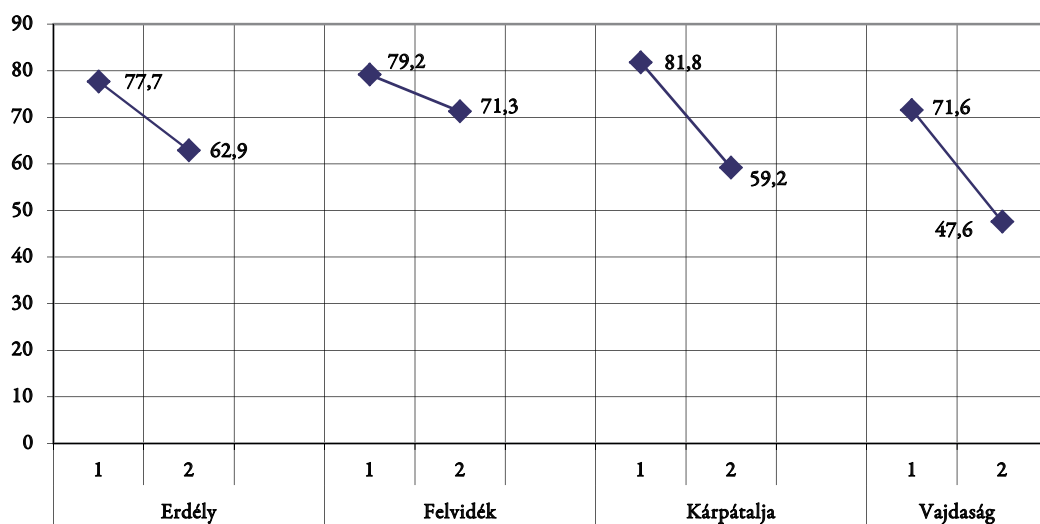
gáltuk, hogy a nagy nemzetközi sportversenyeken (például az olimpiákon) válaszadóink kinek drukkolnak, ha a magyarok (ez esetben Magyarország válogatottja, vagy magyarországi klubcsapatok) az ukránokkal, szerbekkel stb. játszanak.

A 21. táblázat és a 29. ábra adatai egyfelől azt tanúsítják, hogy a magyar csapatokhoz kötődő szimpátiafok relatíve alacsonynak mondható (csupán 71–81 átlagpont közötti) ami a nemzeti kötődés jelentős arányú meglazulásáról árulkodik. Leginkább a fiatal korosztály körében jellemző ez, akik a többi korcsoporthoz képest mindegyik régióban a legkevésbé hajlamosak a magyar csapatoknak szurkolni (66–79 átlagpont).

Az említett kötődés meglazulása leginkább egy újabb – eddig nem említett – asszimilációs változó esetében szembeszökő, amely aszerint csoportosítja a megkérdezetteket, hogy mit tekintenek hazájuknak.⁴²

29. ábra

Kinek szurkol Ön a tévé előtt, ha sportversenyeken a magyarok és a románok, szlovákok stb. egymás ellen játszanak?*

1 – lét-identitás (hazájának Erdélyt, a Felvidéket stb. és a szülőföldjét tekinti)

2 – státus-identitás (hazájának Ukrainát, Szerbiát stb. tekinti)

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – kizárólag a románoknak, szlovákoknak... 100 – kizárólag a magyaroknak)

42 Az úgynevezett státus-identitás kategóriába tartozók részaránya Kárpátalján és a Vajdaságban egyelőre 10% alatt marad, Erdélyben azonban már 15%-ot tesz ki, a felvidékiek körében pedig extrém arányú: több mint minden harmadik megkérdezett tekinti hazájának Szlovákiát (37,6%) a Felvidékkel, illetve szűkebb szülőföldjével szemben.

21. táblázat

Kinek szurkol Ön a tévé előtt, ha sportversenyeken (pl. labdarúgás, kézilabda, egyéb csapatjátékok, olimpiai versenyszámok) a magyarok és a románok, szlovákok stb. egymás ellen játszanak?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	75,2	76,6	81,7	70,9
Korcsoportok szerint				
Fiatal	74,8	75,2	79,6	66,1
Középkorú	75,1	76,2	90,6	71,8
Idős	75,5	79,7	87,2	72,4
Iskolai végzettség szerint				
Általános	76,1	77,0	82,3	70,0
Szakmunkás	76,2	76,1	80,8	74,1
Érettségi	74,0	75,9	82,1	72,4
Felsőfokú	74,4	77,7	80,0	67,5
Településnagyság szerint				
Falu	76,5	77,5	85,1	68,4
Kisváros	70,3	75,7	80,5	70,8
Nagyváros	76,6	78,8	80,0	73,0
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	73,9	75,0	82,5	75,7
Alsó-közép	76,2	77,8	82,6	68,6
Felső-közép	74,8	76,5	80,1	71,9
Gazdag	83,2	75,5	72,9	67,0
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	73,5	77,9	81,0	69,7
Enyhe munkanélküli érintettség	75,2	73,7	79,3	68,8
Válságos munkanélküli érintettség	79,4	75,0	82,2	73,0
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	74,6	75,1	82,2	70,2
Szórványban élők	75,7	80,9	80,5	72,2
Asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	76,7	79,4	82,9	72,2
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	73,2	71,3	77,6	68,6
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	78,2	79,2	83,8	73,1
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	69,8	71,1	75,8	60,5
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	77,3	78,9	83,6	72,4
Vegyes házasság	60,3	64,5	66,3	58,7

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – csak a románoknak, szlovákoknak stb. ... 100 – csak a magyaroknak)

A 29. ábrán látható, hogy a lét-identitásuknak hátat fordító határon túli magyar rétegek nagyságrendekkel kevésbé szorítanak a magyar sportsikerekért a többségi nemzetekkel való mérkőzések alkalmával. E téren ismét a vajdasági státus-identitásuk – a Szerbiát hazájuknak tekintők – asszimilációs magatartása a legkirívóbb, miután körükben már többen drukkolnak a szerb csapatoknak, mint a magyarnak.

Az egyéb asszimilációt mérő változók – kiváltképpen a vegyes házasságok – esetében ugyancsak szignifikáns megoszlások bizonyítják, hogy a televíziók által egyazon időpontban közvetített magyar-többségi sportesemények egyre inkább alkalmat adnak az érintetteknek új identitásuk megerősítésére, következésképpen a magyar kötődéseiktől való elfordulásra. (21. táblázat)

Ugyanez mondható el az identitás- és **értékrendtípusok** kapcsolatban is: a szilárd nemzeti identitású és a konzervatív **értékrendtípusba** tartozók magyar csapatok melletti határozott elkötelezettségén kívül az összes többi faktort alkotók – a kárpátjai toleráns értékrendűeket kivéve – átlagosan, vagy az átlaghoz képest negatívan viszonyulnak a televízióban látott magyar sportteljesítményekhez.

22. táblázat

Kinek szurkol Ön a tévé előtt, ha sportversenyeken a magyarok és a románok, szlovákok stb. egymás ellen játszanak?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Nemzeti identástípusok szerint				
Szilárd nemzeti identitás	++++	++++	++++	++++
Megtagadó/defenzív nemzeti identitás	---	--	-	-
Általános értékrendtípusok szerint				
Fogyasztói/egyéni érdek-orientált értékrend	0	0	0	--
Toleráns értékrend	0	-	++	-
Konzervatív értékrend	++	++++	+++	+++

(1 – kizárólag az ukránoknak, szerbeknek stb.... 100 – kizárólag a magyaroknak)

* modellált béta-együtthatók

A sporteseményekkel kapcsolatos imént bemutatott szurkolási attitűdöket a szórakoztató műsorokkal kapcsolatban ugyancsak teszteltük. Ennek oka, hogy – amint azt hamarosan a műsorstruktúrához való viszony elemzése során látni fogjuk – a tömegkulturális műsorok figyelemmel kísérése egyértelműen vezető helyen szerepel válaszadóink médiafogyasztásában. Feltételezésünk az volt, hogy a nézők nemzeti gyökerekhez való viszonya a tömegkulturális kontextusban eltér a sportközvetítésekkel kapcsolatban tapasztalttól. Regisztrált adataink azonban mindezt nem igazolták, hiszen a „kinek szurkol Ön a tévé előtt, ha nemzetközi eseményeken (eurovíziós dalfesztivál, kulturális vetélkedők stb.) a magyarok és a románok, szlovákok stb. is jelen vannak?” kérdésre a legkülönbözőbb változók szerint csaknem ugyanolyan megoszlásokat tapasztaltunk, mint a sportközvetítések kapcsán. Az említett televíziós multikulturális eseményeken a magyar szereplőkkel való szimpátia foka ugyancsak 71–80 átlagpont között mozog, és az asszimiláns rétegek is nagyságrendileg az imént látott mértékben bizonyultak a regionális átlagokhoz képest nyitottabbnak a többségi, és távolságtartónak a magyar szereplőkkel kapcsolatban.

23. táblázat

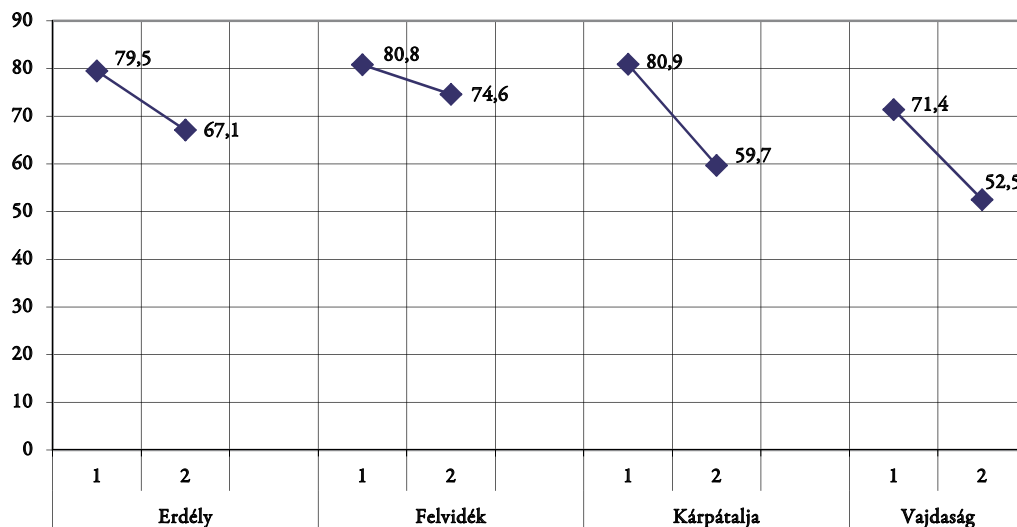
Kinek szurkol Ön a tévé előtt, ha egyéb kiemelkedő nemzetközi eseményeken (pl. eurovíziós dalfesztivál, kulturális vetélkedők) a magyarok és az ukránok, szerbek stb. is jelen vannak?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	77,2	78,2	80,5	71,2
Korcsoportok szerint				
Fiatal	75,8	77,6	78,4	67,9
Középkorú	77,0	78,0	79,4	71,8
Idős	78,4	79,5	86,1	72,2
Iskolai végzettség szerint				
Általános	78,5	78,5	80,7	70,3
Szakmunkás	79,9	77,2	76,6	74,7
Érettségi	74,6	77,	81,6	70,6
Felsőfokú	76,3	79,9	80,1	70,1
Településnagyság szerint				
Falu	78,8	79,2	81,6	69,6
Kisváros	72,0	77,3	80,5	71,5
Nagyváros	78,0	79,3	79,1	71,9
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	76,9	73,4	80,8	73,1
Alsó-közép	77,3	78,8	81,5	71,8
Felső-közép	77,0	78,9	79,1	70,7
Gazdag	82,0	77,1	72,9	69,0
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	74,5	80,1	80,4	70,0
Enyhe munkanélküli érintettség	77,1	74,4	77,4	70,2
Válságos munkanélküli érintettség	81,2	75,4	79,3	71,8
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	79,1	76,7	80,6	71,1
Szórványban élők	75,6	82,3	80,2	71,6
Asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeüket magyar általános iskolába járatják	79,6	70,7	81,4	73,5
Gyermeüket többségi nyelvű általános iskolába járatják	73,8	71,1	79,4	64,6
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	80,1	80,8	83,6	74,5
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	72,2	71,3	75,7	59,3
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	79,5	80,0	82,9	73,9
Vegyes házasság	60,6	65,5	69,5	55,3

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – kizárólag az ukránoknak, szerbeknek stb. ... 100 – kizárólag a magyaroknak)

30. ábra

Kinek szurkol Ön a tévé előtt, ha egyéb kiemelkedő nemzetközi eseményeken a magyarok és a románok, szlovákok stb., is jelen vannak?*

1 – lét-identitás (hazájának Erdélyt, a Felvidéket stb. és a szülőföldjét tekinti)

2 – státus-identitás (hazájának Ukrainát, Szerbiát stb. tekinti)

*100-as skálára transzponált átlagok (1 – kizárólag a románoknak, szlovákoknak... 100 – kizárólag a magyaroknak)

24. táblázat

Kinek szurkol Ön a tévé előtt, ha egyéb kiemelkedő nemzetközi eseményeken (pl. eurovíziós dalfesztivál, kulturális vetélkedők) a magyarok és a románok, szlovákok stb. is jelen vannak?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Nemzeti identitástípusok szerint				
Szilárd nemzeti identitás	+++ +	+++ +	+++ +	+++ +
Megtagadó/defenzív nemzeti identitás	--	---	--	0
Általános értékrendtípusok szerint				
Fogyasztói/egyéni érdek-orientált értékrend	0	0	+	-
Közösség-orientált/toleráns értékrend	+	0	+++	0
Konzervatív értékrend	+++	+++ +	+	+++

(1 – kizárólag a románoknak, szlovákoknak stb... 100 – kizárólag a magyaroknak)

*modellált béta-együtthatók

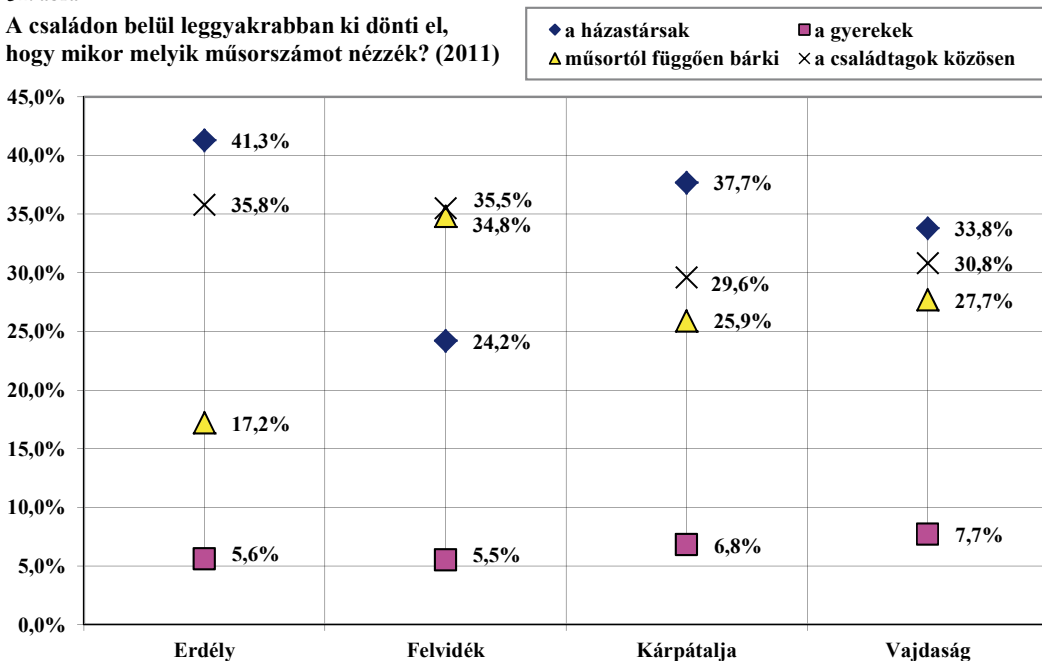
A 22–24. táblázatok és a 30. ábra adatsorai végeredményben a nemzeti közösséghez való tartozás kötelékeinek igen erőteljes meglazulásáról tanúskodnak, és egzakt mutatók mentén engednek bepillantást a beolvadási folyamat, valamint a médiahasználat összefüggéseinek mélyrétegeibe. Ennek a kölcsönhatásnak az egyéb megnyilvánulási formáit a továbbiakban a határon túli magyarság televíziós műsorstruktúrához való viszonya szerint elemezzük.

2.3.3. Anyanyelvi, illetve többségi nyelvű műsorválasztás a családokon belül

Áttérve a televíziós műsorkínálatához való viszonyra, elsőként az ezzel kapcsolatos családon belüli döntések – a műsorválasztás – mechanizmusát vizsgáljuk. Előbb általában – a nyelvi dimenzióra való tekintet nélkül –, majd annak részletesebb bemutatása következik, hogy az egyes családtagoknak mekkora szerepük van a többségi nyelvű műsorok melletti döntés meghozatalában.

31. ábra

A családon belül leggyakrabban ki dönti el, hogy mikor melyik műsorszámot nézzék? (2011)

Ezzel kapcsolatban a 31. ábrán az látható, hogy a műsorválasztás terén a legliberálisabb gyakorlat a felvidékieket jellemzi, akiknek körében meghaladja a 70%-ot „a műsortól függően bárki”, illetve a „családtagok közösen” együttes részaránya, miközben a család felnőtt tagjai csupán kevesebb, mint 25%-ban döntenek el, hogy melyik műsort nézzék.

A többi régióban a műsorválasztás terén egyértelműen a szülői dominancia érvényesül. Leginkább Erdélyben (41,3%) és Kárpátalján (37,7%), de a Vajdaságban is meghaladja az egyharmadot a család felnőtt tagjainak döntéshozói szerepe abban, hogy mikor melyik műsorszámot nézzék. A Felvidéken tapasztalt családon belüli liberális műsorválasztás az említett régiókban sokkal kevésbé jellemző: csupán 53–59% között mozog.

Ami a gyerekek műsorválasztásba való „beleszólását” illeti, az a most vizsgált általános vonatkozásban igen csekély mértékűnek bizonyult: mindössze 5,5 és 7,7% közötti nagyságrendet ér el. Ami önmagában nem mondható meglepőnek, ám hamarosan látni fogjuk, hogy a többségi nyelven sugárzott műsorok kiválasztása esetében már korántsem ez a helyzet.

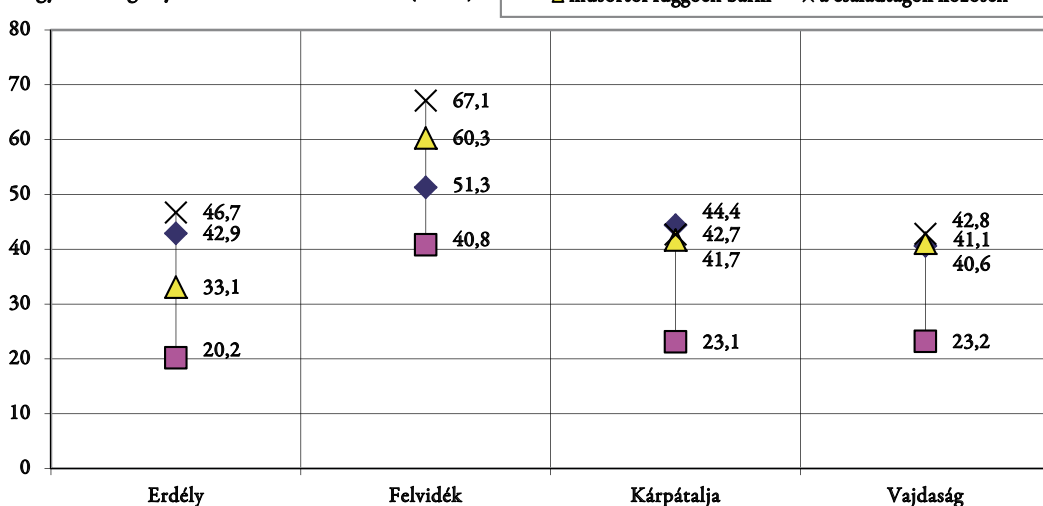
SZ/3. táblázat

Ki dönti el a családban, hogy többségi nyelvű műsort nézzenek? (százalékban; 2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
a kérdezett				
soha	30,7	20,9	38,6	36,0
ritkán	33,9	53,8	31,2	38,8
gyakran	35,4	25,3	30,2	25,2
a házastársa				
soha	50,5	23,9	40,0	41,3
ritkán	33,9	52,3	35,4	45,8
gyakran	15,6	23,9	24,6	12,9
a gyerekek				
soha	67,6	35,1	64,3	64,0
ritkán	25,6	48,9	26,4	26,9
gyakran	6,7	16,0	9,2	9,1
műsörtől függően bárki				
soha	54,2	20,3	44,9	42,3
ritkán	26,5	39,2	27,7	33,9
gyakran	19,3	40,5	27,4	23,8
a családtagok közösen				
soha	42,4	15,7	44,2	41,4
ritkán	22,6	34,7	26,9	32,4
gyakran	35,0	49,6	28,8	26,2

32. ábra

Ki dönti el a családban, hogy többségi nyelvű műsort nézzenek?* (2011)

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)⁴³

43 A felnőtt családtagok esetében a két átlag számtani átlaga.

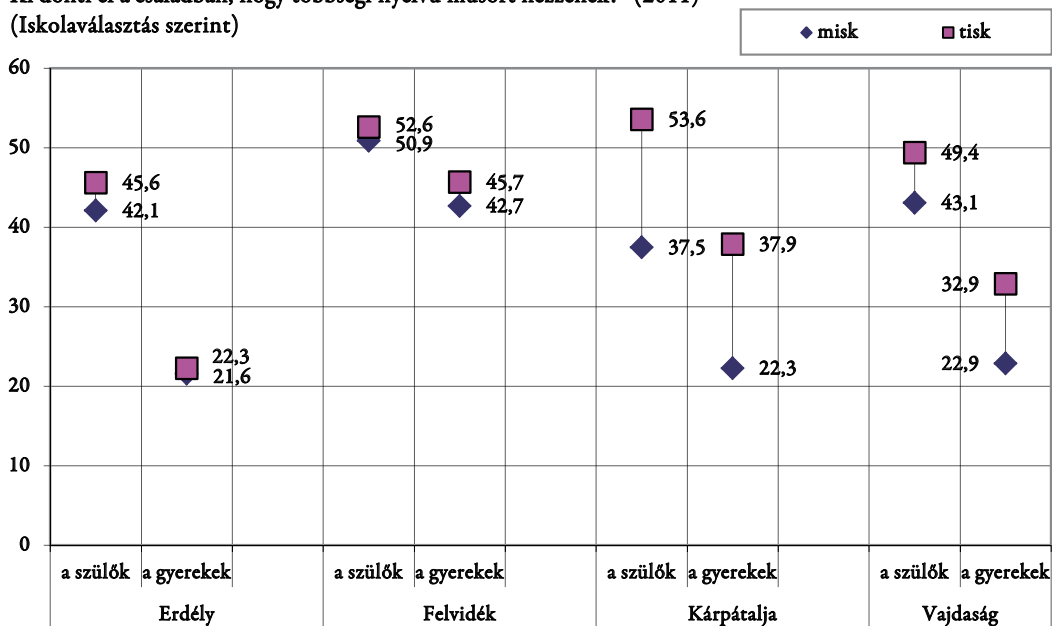
A 32. ábrán látható átlagmegoszlások⁴⁴ az előzőnél jelentősen kisebb mértékű szóródást mutatnak, melyek alapján elmondható, hogy miközben a többségi műsorok kiválasztása terén már közel sem érvényesül a korábban látott mértékben a család felnőtt tagjainak dominanciája, a gyermekeké ugyanakkor nagyságrendekkel megnőtt. A leginkább a Felvidéken (40,8 átlagpont), de a többi régióban is immáron a 20 átlagpontot meghaladó mértékben döntenek a család gyermek tagjai a többségi televíziók műsorszámainak nézése mellett. A kiskorúak idézett mértékű többségi nyelvű műsor-orientációja a nemzeti identitás megőrzésének szempontjából önmagában is több mint figyelemre méltó adat, leginkább azonban amiatt érdemel kiemelt figyelmet, mert előrevetíti az egy-két évtizeden belül bekövetkező nyelv váltási és beolvadási folyamat ma még beláthatatlanul növekvő nagyságrendjét.

Az elmondottak miatt fontos tehát, hogy a többségi műsorok kiválasztásával kapcsolatban feltárható tendenciákat az ismert asszimilációs változók szerint is megvizsgáljuk.⁴⁵ A 33–34. ábrákon az látható, hogy iskolaválasztás, illetve házasságtípusok szerint mekkora eltérések mutathatók ki a generációk között a többségi műsorszámok kiválasztása tekintetében.

Az említett tendenciák közül elsőként az érdemel említést, hogy két régióban (Erdély és a Felvidék) gyakorlatilag sem az eltérő iskolaválasztás, sem az intergenerációs megoszlás szerint nem mutathatók ki érdemi különbségek.

33. ábra

Ki dönti el a családban, hogy többségi nyelvű műsort nézzenek?* (2011)
(Iskolaválasztás szerint)

misk – gyermekeiket magyar iskolába járató családok körében

tisk – gyermekeiket többségi iskolába járató családok körében

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

A grafikonon az látható – egyébként eddigi adataink alapján igen meglepő módon –, hogy a legtöbb esetben kemény rétegképzőnek bizonyult eltérő nyelvű iskolaválasztás ellenére Erdélyben és a Felvidéken a magyar iskolát választó szülők és gyerekek ugyanolyan arányban döntenek a román és szlovák műsorok mellett, mint a többségi iskolát preferálók és gyerekeik. A két régió között lényeges különbség azonban, hogy amíg Erdélyben a

44 Ezzel kapcsolatban az egyes opciókra külön kérdések formájában lehetett válaszolni. Ez az oka annak, hogy az oszlopok összege eltér a 100 átlagponttól.

45 Ez esetben csupán az intergenerációs összefüggésekre koncentrálnunk, következésképpen a többségi nyelvű műsorválasztás gyakorlatát a szülők–gyerekek viszonylatában mutatjuk be.

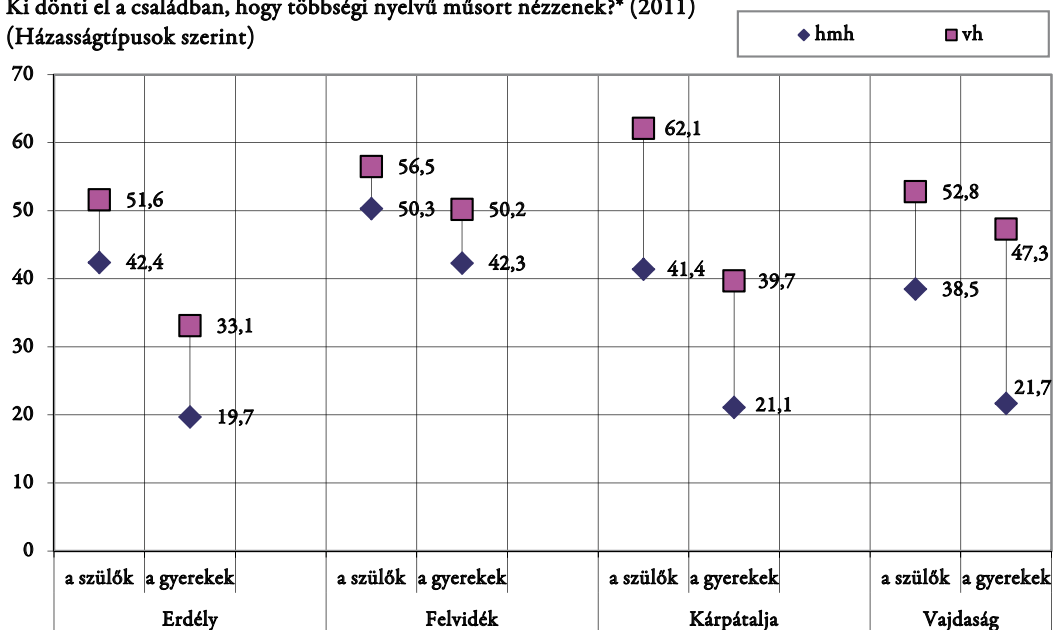
gyerekek szüleikhez képest csupán fele akkora arányban választják a román tévéműsorokat (21,6 és 22,3 átlagpont), mint a magyar nyelvűeket, addig a Felvidéken ez az arány megegyezően magas: 42,7 és 45,7 átlagpont, ami csupán alig 7–8 ponttal marad el a szülők esetében mért arányoktól. A magyar iskolába járó felvidéki gyerekek egyfelől nem csupán csaknem ugyanolyan gyakran választanak szlovák műsorszámokat, mint a szüleik (valamint a szlovák iskolát választó szülők és azok gyerekei), de ez a többi régióban élő magyar iskolát végző gyerekek gyakorlatahoz képest kétszer akkora gyakoriságot jelent. Ez a mutató félreérthetetlenül jelzi, hogy a felvidéki magyarság körében mennyire döbbenetes mértékű az asszimilációs tartalék a „magyar” almintákba tartozók esetében, másrészt világosan előrevetíti az egy nemzedékkel később várható nyelváltási, majd beolvadási folyamat exponenciális léptékű várható felgyorsulását.

A vizsgált kérdéssel kapcsolatban Kárpátalján és a Vajdaságban merőben eltérő megoszlásokat tapasztaltunk. E két régióban a többségi nyelvű televízió műsorok kiválasztása terén ugyanis – várakozásainknak megfelelően – határozottan elkülönül a különböző nyelvű iskolát választó szülők és gyerekek gyakorlata. Mindez azt jelenti, hogy a többségi iskolát preferáló családokban mind a szülők, mind gyermekeik lényegesen gyakrabban választják az ukrán, illetve szerb nyelvű televízió műsorokat, mint a magyar iskola mellett döntő családok felnőtt és kiskorú tagjai. Ez a gyakorlat egyébként újabb kézzelfogható bizonyítéka annak, hogy Kárpátalján és a Vajdaságban húzódik a legnagyobb szegregációs távolság az asszimiláns, illetve nemzeti identitásukat megőrzni kívánó rétegek között, ami még inkább beigazolódott a házasságtípusok szerinti műsorválasztási gyakorlatban.

34. ábra

Ki dönti el a családban, hogy többségi nyelvű műsort nézzenek?*(2011)

(Házasságtípusok szerint)

hmh – homogén magyar házasság

vh – vegyes házasság

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

A 34. ábrán látható megoszlások egyetlen kivételtől eltekintve az előbb vázolt tendenciák még hangsúlyosabb meglétét tükrözik. Az említett kivétel az erdélyi házasságtípusok szerint regisztráltuk, ahol – szemben azzal, amit az iskolaválasztással kapcsolatban tapasztaltunk – a homogén magyar házasságban élők és gyerekeik is lényegesen ritkábban döntenek a román nyelvű tévéműsorok nézése mellett, mint vegyes házasságban élő társaik. A korábban jelzett tendenciák közül újra visszaigazolódtott a felvidéki „magyar” almintákba tartozók fokozott asszimilációs tartaléka: a homogén magyar házasságban élő szülők 50,3, gyerekeik pedig 42,3 átlagpontnyi intenzitással választanak szlovák műsorszámokat. Következésképpen utóbbiak többségi nyelvű televízió iránti

igénye úgyszintén kétszeres a többi régió homogén magyar családjaiban élő gyerekekéhez képest. Kárpátalján és a Vajdaságban, mint említettük, az iskolaválasztással kapcsolatban bemutatott szegregációs távolság tovább nőtt: a vajdasági vegyes házasságban élő gyerekek például 25 átlagponttal gyakrabban döntenek a szerb műsorok nézése mellett, mint magyar iskolába járó társaik.

2.3.4. Televíziós műsorpreferenciák

A határon túli magyarság televízió-nézési szokásainak eddig áttekintett dimenziói kapcsán láthattuk a televízióhasználat és az asszimilációs érintettség összefüggéseit és azt, hogy egyre szélesebb rétegek körében erősödik a többségi és gyengül a magyar nyelvű televíziózás szerepe. Mindez egyértelműen arra utal, hogy a televízió-nézési gyakorlat igen számottevő mértékben gyengíti mind a nemzeti identitást, mind a nemzeti közösséghez való kötődést.

A jelzett folyamatot mindeddig csupán a különböző nyelven sugárzó televíziócsatornák hozzáférhetőségének, kiválasztásának és használati gyakoriságának mentén vizsgáltuk anélkül, hogy a televízió-nézés tartalmi vonatkozásait érintettük volna. Ez indokolja, hogy a továbbiakban figyelmünket a televíziók által sugárzott műsortípusok nézettségének behatárolása felé fordítsuk, azt vizsgálva, hogy az eddig megismert keretek között válaszadóink milyen információs tartalmakat követnek és mindennek milyen kihatásai lehetnek értékrendjük, valamint nemzeti identitásuk alakulására.

Miután a médiaelméleti szakirodalomban máig tisztázatlan az egyes televíziós műsortípusok és műfajok pontos meghatározása, rendszerezése és egymáshoz való viszonyának definiálása,⁴⁶ kutatási módszerünkben kizárólag gyakorlati szempontokat tartottunk szem előtt. Összességében 22–22 féle magyar, illetve többségi nyelvű műsortípus nézettségi gyakoriságát regisztráltuk, majd ezeket 5–5 összesítő kategóriába soroltuk az alábbiak szerint.

1. Értéktörző műsorok: ismeretterjesztő filmek, művészfilmek, hagyományörző műsorok, komolyzenei műsorok, irodalmi műsorok, vallási műsorok;
2. Tömegkulturális műsorok: vetélkedők, sorozatfilmek, bűnügyi filmek, kibeszélő műsorok, könnyűzenei műsorok, valóságshow-k, zenei vetélkedők, kíváncságműsorok;
3. Politikai/közéleti műsorok: hírműsorok, politikai vitaműsorok (stúdióbeszélgetések), politikai interaktív (betelefonálás) véleményműsorok;
4. Sportközvetítések;
5. Konzum-orientált műsorok: reklámok, betelefonálás jóslásműsorok, televíziós vásárlás műsorok.

Módszertanilag még inkább bonyolítja a helyzetet azonban, hogy a fenti klasszifikáció csupán kiindulási alapul szolgál, hiszen számunkra nem pusztán a felsorolt műsortípusok nézettségének arányai a fontosak, hanem elsősorban az, hogy ezek milyen irányban hatnak a befogadók identitás- és értékrend-változásaira, illetve, hogy pozitív, vagy negatív hatással lehetnek-e a vizsgált közösségek tagjainak asszimilációs érintettségére. Hasonló média-célkutatási előzmények és tapasztalatok híján ezért a regisztrált adatsorok bemutatása előtt szükséges meghatározni egy lehetséges értelmezési keretet, melynek révén a kialakult kategóriákat a nemzeti identitás összefüggésében elhelyezzük.

Kérdésfelvetésünk szempontjából aligha kétséges, hogy az értéktörző típusba sorolt műsorok hordozzák leginkább azokat a tartalmakat, melyek alkalmasak az organikus értékek megőrzésére és a nemzeti identitás szinten tartására, vagy megerősítésére. Ilyen értelemben a szóban forgó műsorok nézettségét a továbbiakban pozitív tényezőként kezeljük az asszimilációs nyomás elhárításának szempontjából.

Feltételezhetjük, hogy a tömegkulturális kategóriába sorolt műsortípusok uniformizált jellegüknel fogva kevésbé alkalmasak a nemzeti identitás megerősítésére, mint az értéktörző műsorok. Bár ez tartalmaz leegyszerűsítést, talán nem követünk el nagy hibát, ha az ilyen típusú műsorok iránt megnövekedő érdeklődést a nemzeti identitás megőrzése szempontjából nem tekintjük pozitív folyamatnak. Ismerve a kereskedelmi csatornák műsorpolitikáját, valamint egyéb műfaji jellegzetességeit, az ezeken látható tömegfogyasztási, illetve tömegkulturális információs és szórakoztató célzatú tartalmak véleményünk szerint aligha alkalmasak a nemzeti identitás, valamint az össznemzeti közösségi kohézió megerősítésének elősegítésére és ösztönzésére. Ennek kézzelfogható bizonyítéka, hogy a tárgyalt magyarországi tévécsatornák érdeklődésének homlokteréből az em-

⁴⁶ Ennek illusztrálására a rendelkezésre álló tengernyi elemzés közül lásd Pápai Júlia: Áll az alku, avagy a televíziós műfajhatárok összeméréséről. MédiaKutató 2007/4. 63–78.

lített tematikák teljesen kiesnek, a határon túli magyarság pedig csupán elvétve, egy-egy negatív szenzáció kapcsán szerepel a kereskedelmi televíziók (hír)műsoraiban.⁴⁷ A tömegkulturális kategóriába került műsorok hatását tehát mind tartalmi, mind formai szempontból negatív tényezőnek tekintjük az identitásörzés szempontjából, elsősorban uniformizált, az organikus értékrendet negligáló, vagy romboló alapmeghatározottsága miatt.

Ugyancsak az identitás gyengítése és az értékrend-erőző irányában ható műsorokként kezeljük kizárólagos fogyasztás-célzatú konzum-orientált kategóriába sorolt műsorszámokat. Elsősorban a reklámokat és a közvetlen vásárlási ajánlatokat tartalmazó műsorokat, ám ide sorolhatók a nyereséggel kecsegtető interaktív rejtveny-műsorok, valamint a különböző ezoterikus és egyéb jóslásműsorok is.

Az identitás- és értékörzés szempontjából köztes kategóriaként kezeljük a politikai/közéleti műsorokat, melyek nézettsége egyaránt lehet pozitív és negatív elsősorban aszerint, hogy az anyanyelvi, illetve többségi nyelvű általános információkon túl milyen előjelű tartalmakat hordoznak a határon túli magyar léttel és közösségi étellel kapcsolatban.⁴⁸

A sportközvetítések identitásra gyakorolt igen összetett kapcsolatával már foglalkoztunk, ezért a mostani műsorstruktúra elemzésünk során a sportműsorok nézettségének intenzitását csupán a táblázatok adataiban jelezzük, ám további értelmezésével nem foglalkozunk.⁴⁹

A különböző típusú műsorszámok népszerűségét egy skálával mértük, amelynek segítségével a válaszadók nyilvánították, hogy mennyire kedvelik az adott műsorszámot. Itt tehát a korábbi nézettségi intenzitáshoz képest szubjektívebb besorolásról beszélhetünk. Elemzésünk során feltételezzük, hogy a műsorszámok kedveltsége és nézettsége együtt mozog, ennek megfelelően a vizsgált műsorszámok nézettségéről vonunk le következtetéseket.

A fenti módszertani megfontolásokat szem előtt tartva először a jelenlegi műsorpreferencia gyakoriságokkal foglalkozunk, melyeket nyelvi dimenziók szerint a 35. ábra megoszlásai illusztrálnak. Eszerint a magyar nyelvű műsorszámok közül a vezető helyen mindegyik régióban a várakozásoknak megfelelően a tömegkulturális műsorok állnak, 100-as skálán 50 átlagpont körüli eredménnyel. A második helyen három régióban is az értékörző műsorok következnek, melyeket legintenzívebben a kárpátaljaiak néznek (51 átlagpont), legkevésbé pedig a felvidékiek (40 átlagpont), ami ott a vizsgált műsorszámok magyar nyelvű nézettsége tekintetében csupán a harmadik helyre elegendő).

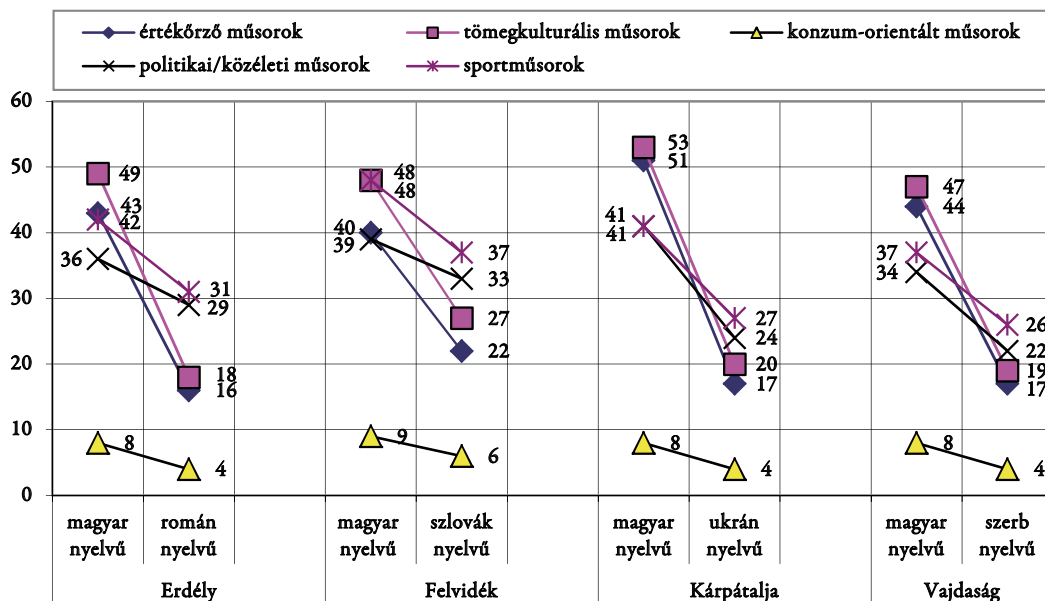
47 Ilyen volt például az erdélyi szíáni ikek esete, a magyar futballszurkolók elleni szlovák rendőrségi támadás, a Malina Hedvig-ügy, és még néhány hasonló esemény.

48 A válaszadók politikai/közéleti műsorokhoz, illetve a különböző nyelven sugárzott hírműsorokhoz való viszonyával ezért a továbbiakban külön is foglalkozunk.

49 Hasonlóan a konzum-orientált műsorokhoz, melyek alacsony arányú nézettsége nem teszi sem lehetővé, sem indokolttá a társadalmi rétegek szerinti elemzést.

35. ábra

Műsorpreferenciák a nyelvi dimenzió szerint* (2011)

„Ön mennyire kedveli a felsorolt televízió-műsorokat?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon)

A magyar nyelvű politikai és sportműsorok régiók szerint ugyancsak egymáshoz igen közeli mértékű nézettségi átlagokat mutatnak (34–42 pont), a Felvidék kivételével, ahol magyarul 10 átlagponttal inkább néznek sport-, mint politikai műsorokat. A sort mindegyik régióban erősen leszakadva a konzum-orientált műsorok zárják, melyek népszerűségi átlaga sehol sem éri el a 10 átlagpontot.

Az egyes kategóriákon belüli konkrét műsorszámok némelyikének nézettsége szempontjából taláunk régióspecifikus eltéréseket. (24. táblázat) Az mindegyik régióra jellemző, hogy az anyanyelvi értékőrző műsorok között az ismeretterjesztő filmek a vezető szerep, melyeket a hagyományőrző műsorszámok követnek. Ez utóbbi műsorokat azonban a felvidékiek – újra igazolván a többieknél jóval számottevőbb asszimilációs érintettségüket – egyedülként már csupán 50 átlagpont alatti intenzitással követik. Jelentősebb eltéréseket találtunk még a vallási műsorok nézettségével kapcsolatban is, amit az erdélyiek és kárpátaljaiak átlag fölötti arányban követnek (45–55 átlagpont), míg a náluk nagyságrendekkel szekularizáltabb életvitelt folytató felvidékiek és vajdaságiak ilyen műsorokat anyanyelvükön csupán 30 átlagpont körüli intenzitással néznek.

A tömegkulturális műsorok kategóriáján belül a vetélkedők és zenei tehetségkutató műsorok élvezik a legnagyobb népszerűséget (58–66 átlagpont között), amit a kíváncságműsorok (elsősorban Erdélyben és Kárpátalján), valamint a sorozat- és bűnügyi filmek követnek. A kibeszélő műsorokat és valóságshow-kat már lényegesen kevesebben nézik, ám – amint arra hamarosan visszatérünk – az ezekkel kapcsolatos negatív társadalmi megítélés közrejátszhat abban, hogy adataink ezúttal alighanem a ténylegesnél kisebb arányú nézettséget tükröznek.

25. táblázat

Magyar nyelvű műsorpreferenciák* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Értékőrző műsorok				
Regionális átlag	43	40	51	44
Ismeretterjesztő filmek	59	63	68	74
Művészfilmek	36	37	58	36
Hagyományörző műsorok	54	46	56	62
Komolyzenei műsorok	34	27	28	26
Irodalmi műsorok	32	37	38	32
Vallási műsorok	45	31	55	33
Tömegkulturális műsorok				
Regionális átlag	49	48	53	47
Vetélkedők	59	65	66	66
Sorozatfilmek	53	53	57	51
Bűnügyi filmek	45	54	58	57
Kibeszélő műsorok	32	28	27	27
Könnyűzenei műsorok	52	50	61	49
Valóságshow-k	41	34	35	34
Zenei vetélkedők	60	58	64	58
Kívánságműsorok	53	42	56	38
Konzum-orientált műsorok				
Regionális átlag	8	9	8	8
Reklámok	12	10	10	9
Betelefonálós jóslásműsorok	6	8	6	5
Betelefonálós rejtvenyműsorok	7	10	13	12
Televíziós vásárlás műsorok	6	6	4	5
Politikai/közéleti műsorok				
Regionális átlag	36	39	41	34
Hírműsorok	71	63	73	62
Politikai vitaműsorok (stúdióbeszélgetések)	25	33	32	25
Politikai (nézői) betelefonálós véleményműsorok	13	20	17	15
Sportműsorok				
Sportközvetítések	42	48	41	37

„Ön mennyire kedveli a felsorolt magyar nyelvű televízió-műsorokat?”

* Szociodemográfiai változók, valamint az asszimilációban való érintettség szerint 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon)

A magyar nyelvű politikai/közéleti műsorok között a hírműsorok dominanciája érvényesül (62–73 átlagpont), a politikai vitaműsorokat már alig 25–33 átlagpontnyi intenzitással nézik, a betelefonálós véleményműsorok nézettsége pedig csupán a Felvidéken éri el a 20 átlagpontot. Utóbbi két adat az érintettek nemzeti közösségük közéletétől való nagyfokú elfordulását jelzi mindegyik régióban.

A többségi nyelven sugárzott televízió-műsorok tekintetében az előbbinél merőben eltérő erősortrendet regisztráltunk. (35. ábra) Válaszdóink szerbül, románul stb. leginkább sport- és politikai műsorokat néznek (22–37 átlagpont). Ez a két műsортípus mindegyik régióban vezet, s ugyancsak mindenütt a többségi nyelvű értékőrző műsorszámok zárják a sort (a konzum-orientált műsorokat nem számítva).

Igen figyelemre méltó továbbá, hogy a többségi nyelven sugárzott tömeg-kulturális műsorok nézettsége mindegyik régióban az utolsó előtti helyre került és mindössze 17–22 átlagpont között mozog. Mindez azt jelenti, hogy a tárgyaltszlovák, szerb stb. nyelvű uniformizált műsorokat idegen nyelven mindenütt két-két és félszer kisebb intenzitással követik, mint a hasonló magyart. Ennek oka nagy valószínűség szerint az, hogy a különböző nyelven sugárzó kereskedelmi televíziók nem csupán ugyanolyan típusú műsorokat közvetítenek, de bizonyos időbeli csúszással igen gyakran ugyanazokat a filmsorozatokat, akciófilmeket stb. tűzik műsorukra.

Az identitásőrzés, illetve az asszimiláció szempontjából azonban magánál az erősortrendnél is fontosabb, hogy válaszdóink az anyanyelven nézett műsorokhoz képest milyen mértékben követik a többségi televíziók műsorait. E téren a kárpátaljaiak és vajdaságiak gyakorlata mutat közös vonásokat: amíg magyar műsorokat 34–53 átlagpontnyi intenzitással néznek, ukránt és szerbet csupán 17–26 pont között. Esetükben mondható tehát a most vizsgált műsортípusok szintjén legkevésbé intenzívnek a többségi nyelven való televíziózás.⁵⁰ Az erdélyi adatsorok e téren köztes állapotot tükröznek: románul 30 átlagpont körüli, relatíve nagy mértékben kedvelik a sport- és hírműsorokat, ám körükben már nem éri el a 20 átlagpontot a román tömegkulturális, valamint értékőrző műsorok követése.

Mindhárom említett régiótól eltér viszont a felvidéki magyarok szlovák nyelvű műsorokhoz való viszonya. Az egyes többségi nyelvű műsортípusok sorrendje ugyan itt is megegyezik a másutt tapasztalttal, ám szlovák műsorokat lényegesen nagyobb mértékben néznek, mint a többi régiókban (22–37 átlagpont). Még ennél is fontosabb azonban, hogy a felvidékiek esetében ugyanazon magyar, illetve szlovák műsортípusok nézettsége nagyságrendekkel közelebb áll egymáshoz, a másik három régióban tapasztaltnál képest. Amíg például a kárpátaljaiak 33 átlagponttal néznek kevésbé többségi nyelvű értékőrző műsorokat mint magyart, a felvidékiek esetében ez az arány mindössze ennek a fele (17 átlagpont). A felvidékiek esetében látszik tehát a leginkább összezáródnia az olló az anyanyelven, illetve szlovákul sugárzott televíziós műsorok nézettsége között, ami igen számottevő asszimilációs érintettséget bizonyít.

Ami a többségi nyelvű műsортípusokon belüli értékeket illeti, a konkrét műsorszámok nézettségével kapcsolatban kisebb mértékű regionális eltéréseket tapasztalunk, mint azt a magyar nyelvű műsorok esetében láttuk. (26. táblázat) Ezek közül ugyancsak a felvidékiek gyakorlata érdemel említést, akiknek körében a többségi nyelvű vetélkedők, sorozat- és bűnügyi filmek nézettsége 34–39 átlagpont között mozog, miközben a többi régióban ugyanezen műsorok csupán jóval csekélyebb, mindössze 22–27 átlagpont közötti kedveltséget érnek el. Ugyanez mondható el a többségi nyelvű értékőrző műsorokkal kapcsolatban is: egyetlen olyan e kategóriába tartozó konkrét műsor sem akadt, amelyet ne a felvidékiek néznének a többi régióhoz képest leginkább (az ismeretterjesztő filmeket például 42 átlagpontnyi intenzitással).

50 Természetesen csupán a teljes lakosságra vetítve, hiszen hamarosan látni fogjuk, hogy az ismert identitásváltozók szerint már korántsem ennyire egyértelmű és pozitív a helyzet.

26. táblázat

Többségi nyelvű műsorpreferenciák* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Értékőrző műsorok				
Regionális átlag	16	22	17	17
Ismeretterjesztő filmek	29	42	33	36
Művészfilmek	17	20	17	16
Hagyományőrző műsorok	15	20	16	18
Komolyzenei műsorok	15	17	12	12
Irodalmi műsorok	9	16	10	10
Vallási műsorok	10	16	12	9
Tömegkulturális műsorok				
Regionális átlag	18	27	20	19
Vetélkedők	22	34	23	26
Sorozatfilmek	25	39	21	25
Bűnügyi filmek	24	37	26	27
Kibeszélő műsorok	10	14	9	9
Könnyűzenei műsorok	22	30	34	23
Valóságshow-k	12	17	9	10
Kívánságműsorok	11	19	16	10
Konzum-orientált műsorok				
Regionális átlag	4	6	4	4
Reklámok	6	7	5	5
Betelefonálós jóslásműsorok	3	5	3	3
Betelefonálós rejtvenyműsorok	4	5	4	5
Televíziós vásárlás műsorok	3	5	3	3
Politikai/közéleti műsorok				
Regionális átlag	29	33	24	22
Hírműsorok	59	54	42	39
Politikai vitaműsorok (stúdiobeszélgetések)	20	30	20	17
Politikai (nézői) betelefonálós véleményműsorok	9	14	10	9
Sportműsorok				
Sportközvetítések	31	37	27	26

„Ön mennyire kedveli a felsorolt román, szlovák, ukrán, és szerb nyelvű televízió-műsorokat?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon)

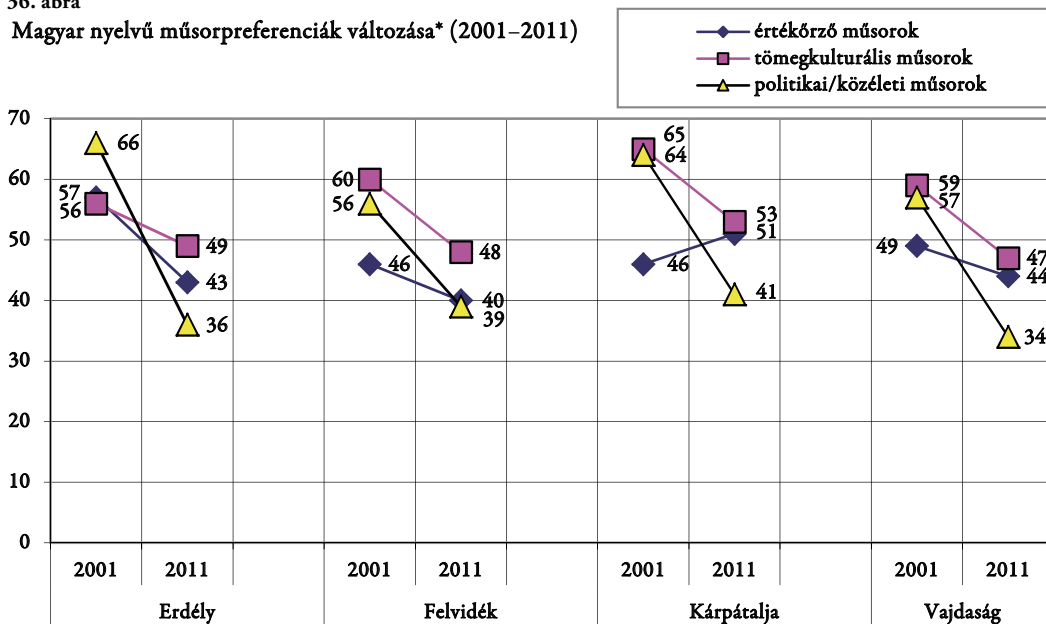
Ami a többségi nyelvű politikai/közéleti műsorokat illeti elmondható, hogy a hírműsorok dominanciája legalább akkora, mint azt a magyar nyelvű hasonló műsorok kapcsán tapasztaltuk. Némiképpen meglepő ugyan, hogy a nem anyanyelven sugárzott hírműsorok nézettsége tekintetében nem a felvidékiek, hanem az erdélyiek vezetnek (54 és 59 átlagpont), mint ahogy az is, hogy a vajdaságiak körében nem éri el a 40 átlagpontot a szerb nyelvű hírműsorok nézettsége.

2.3.4.1. Magyar nyelvű televíziós műsorpreferenciák

A magyar, illetve többségi nyelvű jelenlegi televíziós műsorpreferenciák áttekintése után azt vizsgáljuk, hogy tíz év alatt milyen mértékben és irányban változtak meg a határon túli magyarság magyar nyelvű televíziós műsorokkal kapcsolatos fogyasztási szokásai.⁵¹

36. ábra

Magyar nyelvű műsorpreferenciák változása* (2001–2011)

„Ön mennyire kedveli a felsorolt magyar nyelvű televízió-műsorokat?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon)

A grafikonon látható megoszlások⁵² az egy évtizeddel ezelőttihez képest megdőbbsentő mértékű visszaesést jeleznek a magyar nyelvű televízió-műsorok nézettsége tekintetében, hiszen a vizsgált 24 opció közül mindössze egyetlenegy példát találtunk arra, hogy tíz év alatt kis mértékben nőtt az adott anyanyelvi műsортípus nézettsége (az értéktörző műsoroké Kárpátalján). A relatíve csekélyebb – 5–13 átlagpontnyi – nézettségcsökkenést éppen az értéktörző műsorokkal kapcsolatban regisztráltuk. A legnagyobb arányút Erdélyben (13 átlagpont), ami kutatásaink során már sokad ízben arra utaló jel, hogy az erdélyi magyarok szilárd nemzeti identitás megőrzésével kapcsolatos közvélekedést az empirikus adatok egyre kevésbé támasztják alá.

51 Idősoros adatok a többségi nyelvű televíziós műsorpreferenciákkal kapcsolatban nem állnak rendelkezésre (2001-es értékrend-kutatásunk során területi okokból nem volt lehetséges ennek adatfelvétele), ám a magyar műsортípusok preferenciáival kapcsolatban tapasztalt, most bemutatásra kerülő adatsorok önmagukban is bőséges információval szolgálnak arról, hogy a vizsgált időszakban milyen lényegi változások mentek végbe a műsorválasztás terén.

52 A továbbiakban a könnyebb áttekinthetőség kedvéért a grafikonokban csupán a három legfontosabb műsортípusra vonatkozó adatokat ábrázoljuk, ám az ezt követő táblázatok a sport-, illetve konzum-orientált műsorokkal kapcsolatos megoszlásokat is tartalmazzák.

27. táblázat

Magyar nyelvű műsorpreferenciák változása* (2001–2011)

	Erdély		Felvidék	
	2001	2011	2001	2011
Értéktörző műsorok	57	43	46	40
Tömegkulturális műsorok	56	49	60	48
Konsum-orientált műsorok (reklámok)	20	12	17	10
Politikai (közéleti) műsorok	66	36	56	39
Sportműsorok	51	42	54	48
	Kárpátalja		Vajdaság	
	2001	2011	2001	2011
Értéktörző műsorok	46	51	49	44
Tömegkulturális műsorok	65	53	59	47
Konsum-orientált műsorok (reklámok)	16	10	18	9
Politikai (közéleti) műsorok	64	41	57	34
Sportműsorok	44	41	42	37

„Ön mennyire kedveli a felsorolt magyar nyelvű televízió-műsorokat?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon)

Ennek jelét láthatjuk abban is, hogy az erdélyiek körében csökkent legkevésbé (7 átlagponttal) a tömegkulturális műsorok nézettsége. Emellett jelenleg már csupán fele akkora intenzitással követik a magyar nyelvű politikai/közéleti műsorokat, mint tették azt egy évtizeddel ezelőtt (30 átlagpontos csökkenés). A közéleti műsorok iránti erdélyi magyar érdeklődés drasztikus mértékű visszaesése annál is inkább figyelmet érdemel, mert tíz évvel ezelőtt a tárgyalt műsorok nézettsége ebben a régióban még magasan vezető helyet foglalt el, míg mára a vizsgált műsortípusok között az utolsó helyen áll.

Ez utóbbi megállapítás a politikai/közéleti magyar nyelvű televízió-műsorokkal kapcsolatban a többi régió népességét ugyanúgy jellemzi: a nézettség csökkenése a Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban is igen tekintélyes mértékű (17–23 átlagpont).⁵³ Ez az egyöntetű tendencia az identitás és a közösségi értékek megőrzése szempontjából méltán nevezhető vészjóslónak. Az anyanyelven sugárzott politikai információbázistól való példátlan arányú elfordulás következménye ugyanis már a közeljövőben az lehet, hogy az érintett közösségek tagjai egyre inkább képtelenné válnak dekódolni a közösségi érdekvérvényesítés és a szülőföldön való megmaradás szempontjából elengedhetetlenül fontos „hívószavakat”. Mindennek – a bemutatott arányban növekvő politikai/közéleti alulinformáltságnak, illetve érdektelenségnek – folyományaként pedig egyre inkább védtelenné válnak a határon túli magyar közösségek érdekeivel ellentétes ideológiai/politikai manipulációkkal szemben.⁵⁴

A magyar nyelvű televíziós műsorpreferenciák össznépszerűsége vetített regionális változásával kapcsolatban végezetül említést érdemel a tömegkulturális műsortípusok nézettségének alakulása. Az ezzel kapcsolatban regisztrált – Erdélyben 7, a többi régióban pedig egyaránt 12 átlagpontnyi – relatív csökkenés az identitás megőrzés szempontjából akár pozitív fejleményként is értékelhető. Mindazonáltal a tárgyalt műsorok mindegyik régióban a legnézettebbek maradtak, dominanciájuk tehát egyáltalán nem roppant meg. A nézettségük csökkenésének valószínű oka egyfelől alighanem abban keresendő, hogy amíg tíz évvel korábban a kereskedelmi televíziózás megjelenése földrendésszerű átrendeződést generált az addigi televízió nézési gyakorlatban, az újdonság varázsának elmúltával az uniformizált műsorkínálat következtében bizonyos rétegek jelenleg relatíve kevésbé bizonyulnak „tömegkultúra-függő” fogyasztóknak.

53 Egy évtizeddel ezelőtt a politikai műsorok nézettsége másodikként még mindhárom régióban a tömegkulturális műsorokéval azonos nagyságrendet képviselt.

54 Ennek mintapéldáját láthattuk a Felvidéken, ahol a magyar szavazók százazres nagyságrendben juttattak a törvényhozásba kétszer is egy, az asszimilációt deklaráló politikájának középpontjába állító „vegyes” pártot.

Nem kizárt azonban az sem, hogy a tárgyalt tömegkulturális műsortípus nézettsége közel sem csökkent az általunk regisztrált és most bemutatott arányban. Amint arra korábban már utaltunk, elképzelhető, hogy ez esetben a valós nézettségi mutatók valójában sokkal magasabbak, ám a válaszadók a „gagyi” műsorszámokkal kapcsolatos, bizonyos társadalmi rétegek körében egyre negatívabb megítélés miatt ezúttal kevésbé voltak hajlamosak a tényleges nézettségi gyakorlat beismerésére.

Az anyanyelvi műsorpreferenciákkal kapcsolatos adataink azonban mindentől függetlenül az organikus értékektől, leginkább pedig a politikai/közéleti információktól való határozott elfordulást jelzik, miközben az uniformizált tömegkultúra nézettsége továbbra is őrzi domináns első helyét.

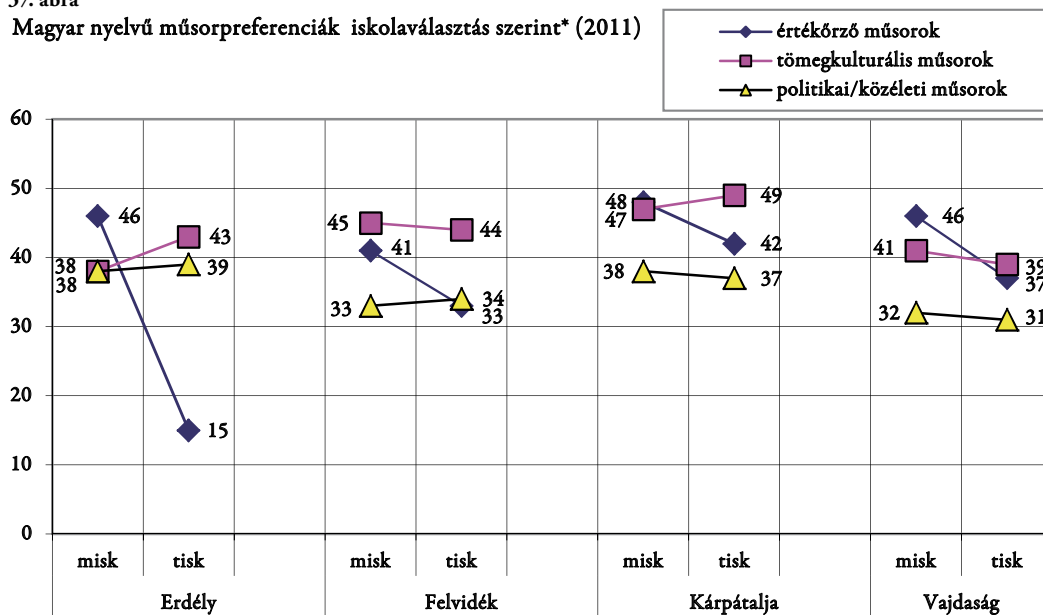
A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy a fenti, a teljes népességre jellemző tendenciák mennyiben módosulnak az asszimilációs érintettség különböző fokait reprezentáló identitásváltozók szerint. A 37–38. ábrák és a 28–29. táblázatok adatsorai a jelenlegi magyar nyelvű műsorpreferenciákat mutatják iskolaválasztás, illetve házasság-típusok szerinti bontásban; mely összefüggések egy-két kivételtől eltekintve mindegyik régióban hasonló tendenciákat tükröznek. Ezek között az első helyen említhető, hogy az asszimiláns almintákat alkotók mindenütt lényegesen kevésbé kísérik figyelemmel a magyar értékőrző műsorokat.⁵⁵ Az érdeklődés egységesen alacsony ezekben a csoportokban (10 átlagpont körüli), az asszimiláció által nem érintett csoportokhoz képest pedig Erdélyben találunk kiemelkedő különbséget: a gyermekeiket román iskolába járatók a magyar iskolát választókhöz képest több mint 30 átlagponttal kevésbé néznek magyar értékőrző műsorszámokat. Ami igen szemléletesen példázza az identitásőrzés, illetve az asszimiláció szempontjából kardinális iskolaválasztás döntő szerepét.

Az előzőnél sokkal meglepőbb, hogy a – mint láttuk ugyancsak drasztikusan visszaesett – magyar politikai/közéleti műsorok nézettsége tekintetében gyakorlatilag egyik régióban sem tapasztaltunk a magyar, illetve többségi iskolát választók között eltéréseket. Mindez azt jelenti, hogy a román, szerb stb. iskolát választó, és vegyes házasságban élő rétegek épp olyan – alacsony – gyakorisággal néznek magyar nyelvű hír- és egyéb politikai műsorokat, mint a magyar iskolát választók és homogén házasságban élők, másfelől mindez egyben annak is bizonyítéka, hogy a magyar politikai műsorok iránt fokozódó érdektelenség nem csupán az asszimiláns rétegek számlájára írható, hiszen abban a nemzeti identitásukat őrző alcsoportok tagjai éppúgy részesek.

55 Csupán az ukrán–magyar vegyes házasságban élők nézik ezeket a műsorszámokat ugyanolyan intenzitással, mint a kárpátaljai homogén magyar házasságban élők.

37. ábra

Magyar nyelvű műsorpreferenciák iskolaválasztás szerint* (2011)

„Ön mennyire kedveli a felsorolt magyar nyelvű televízió-műsorokat?”

misk – gyermekeiket magyar általános iskolába járatják

tisk – gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon)

28. táblázat

Magyar nyelvű műsorpreferenciák iskolaválasztás szerint* (2011)

	Erdély		Felvidék	
	misk**	tisk**	misk**	tisk**
Értékőrző műsorok	46	15	41	33
Tömegkulturális műsorok	38	43	45	44
Konzum-orientált műsorok (reklámok)	13	11	13	11
Politikai (közéleti) műsorok	38	39	33	34
Sportműsorok	37	39	43	48
	Kárpátalja		Vajdaság	
	misk**	tisk**	misk**	tisk**
Értékőrző műsorok	48	42	46	37
Tömegkulturális műsorok	47	49	41	39
Konzum-orientált műsorok (reklámok)	6	6	6	7
Politikai (közéleti) műsorok	38	37	32	31
Sportműsorok	43	47	45	49

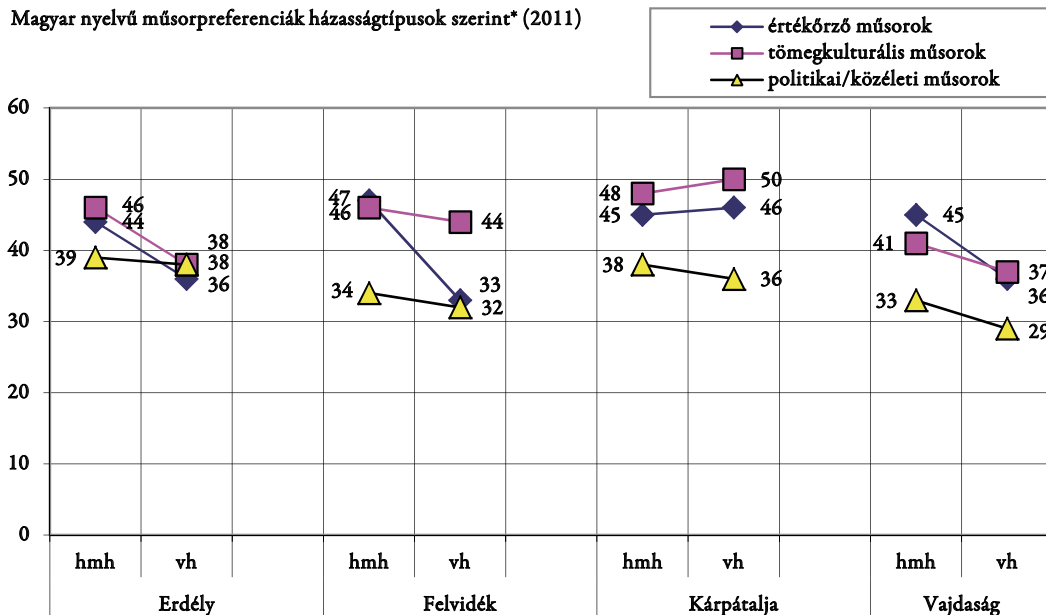
„Ön mennyire kedveli a felsorolt magyar nyelvű televízió-műsorokat?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon)

** misk – gyermekeiket magyar általános iskolába járatják

tisk – gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják

38. ábra
Magyar nyelvű műsorpreferenciák házasságtípusok szerint* (2011)

„Ön mennyire kedveli a felsorolt magyar nyelvű televízió-műsorokat?”
 hmh – homogén magyar házasság, vh – vegyes házasság
 * 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon)

29. táblázat
Magyar nyelvű műsorpreferenciák házasságtípusok szerint* (2011)

	Erdély		Felvidék	
	hmh**	vh	hmh	vh
Értékközlő műsorok	44	36	47	33
Tömegkulturális műsorok	46	38	46	44
Konzum-orientált műsorok (reklámok)	13	11	12	12
Politikai (közéleti) műsorok	39	38	34	32
Sportműsorok	39	38	46	45
	Kárpátalja		Vajdaság	
	hmh	vh	hmh	vh
Értékközlő műsorok	45	46	45	36
Tömegkulturális műsorok	48	50	41	37
Konzum-orientált műsorok (reklámok)	6	7	6	7
Politikai (közéleti) műsorok	38	36	33	29
Sportműsorok	47	41	47	45

„Ön mennyire kedveli a felsorolt magyar nyelvű televízió-műsorokat?”
 * 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon)
 ** hmh-homogén magyar házasság, vh-vegyes házasság

Úgyszintén nem minden tanulság nélkül való az asszimiláns almintákat alkotók magyar nyelvű tömegkulturális műsorokhoz való viszonyának alakulása sem: ezen csoportok tagjai – az erdélyi és vajdasági vegyes házasságban élőket kivéve – ugyanolyan arányban követik a tárgyalt műsorokat, mint a nem asszimiláns almintákba tartozók, egyes esetekben pedig néhány átlagponthoz még intenzívebben is (például az ukrán iskolát választók és az ukrán-magyar vegyes házasságban élők). Ez az összefüggés azonban azt jelzi, hogy a kulturális gyökereiktől (nemzeti identitásuktól) különböző fokon eltávolodott rétegek sem zárkoznak el kategorikusan a magyar nyelvű médiahasználatától. Mindez azonban aligha annak a jele, hogy magyar nyelvű műsorválasztásukat a nemzeti identitáshoz való kötődés motiválja. Sokkal inkább arról van szó, hogy a tömegkulturális műsorokban megjelenő információs és kulturális tartalmak anyanyelven való befogadása/követése révén az asszimiláns rétegek pusztán eszközként használják (anya)nyelvismeretüket a nemzeti identitásuk szempontjából indifferens kommersz műsorszámok elérése érdekében. A szóban forgó rétegek esetében a magyar tömegkulturális műsorok relatíve magas arányú nézettsége tehát végeredményben azt eredményezi, hogy csupán egy igen alacsony, „egydimenziós” szinten marad meg kötődésük eredeti identitásukhoz és anyanyelvükhöz, ami érdemben nem befolyásolja asszimiláns életvitelüket és értékrendjüket.

A magyar nyelvű műsorpreferenciák és az asszimilációs érintettség összefüggésének pozitívnak nem mondható bemutatása után a következőkben azt vizsgáljuk, hogy a különböző határon túli magyar közösségek szociodemográfiai rétegződés szerint hogyan viszonyulnak az anyanyelven sugárzott televíziós műsортípusokhoz.⁵⁶

Elsőként a magyar értékörző műsorokat reprezentáló faktorhoz való viszonyulásokat tekintjük át, melynek kapcsán néhány meglepő összefüggést tapasztaltunk. (30. táblázat) A fiatal korcsoport átlag körülinek bizonyult érdeklődése még nem tekinthető ilyennek, az azonban már igen, hogy az értékörző műsorok iránt három régióban is (a Felvidéket kivéve) legkevésbé az idős korosztály tagjai érdeklődnek. Ugyanez a műsorválasztási gyakorlat jellemzi a kevésbé iskolázottakat és a falun élőket, szociális-anyagi helyzet szerint pedig még egyértelműbb a helyzet: amíg a szegény és alsó-közép anyagi helyzetűek, valamint a válságos munkanélküli érintettségűek mélyen átlag alatti arányban követik csupán az értékörző televízió-műsorokat anyanyelvükön, a tehetősebb rétegek (különösen a felső-közép) tagjai, valamint a stabil munkapiaci helyzetben lévők mindegyik régióban átlag fölötti mértékben preferálják ezeket. Ezek az adatsorok elsősorban a társadalmi ranglétra alsó részén elhelyezkedők értékrend-eróziójára utalnak, amit a magyar nyelvű tömegkulturális műsorok nézettségével kapcsolatos adataink is visszaigazolnak. (31. táblázat)

56 A következő táblázatokban szereplő műsортípusok – a módszertani mellékletben ismertetett – főkomponens-elemzés révén létrejött változók (úgynevezett faktorok), melyeket regresszió-analízis segítségével vizsgáltunk annak érdekében, hogy bemutathassuk: a különböző határon túli magyar rétegeket milyen pozitív, illetve negatív viszony fűzi a tárgyalt műsorfajtákhoz. Az imént tárgyalt identitásváltozókat az említett módszerrel úgyszintén teszteltük és az ezzel kapcsolatos eredményeket a táblázatokban közzé tesszük. Tekintettel azonban arra, hogy az itt látható tendenciák kivétel nélkül visszaigazolják az ezzel kapcsolatban eddig leírtakat, az asszimilációban való érintettség szerinti összefüggésekre ezúttal nem térünk ki.

30. táblázat

A magyar nyelvű értékörző műsorok nézettsége* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	0	0	0	++
Középkorú	++	–	+	0
Idős	–	++	–	--
Iskolai végzettség szerint				
Általános	-----	–	----	----
Szaktanulmányos	0	--	0	0
Érettségi	++	0	0	+
Felsőfokú	+++	++	++++	++++
Településnagyság szerint				
Falu	--	--	--	0
Kisváros	–	+	0	0
Nagyváros	++++	0	++	–
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	---	--	0	---
Alsó-közép	0	0	--	--
Felső-közép	+++	++	++	++
Gazdag	+	0	0	++
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	++	+	++	++
Enyhe munkanélküli érintettség	0	0	0	0
Válságos munkanélküli érintettség	--	–	--	--
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	0	0	--	0
Szórványban élők	0	0	++	0
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	++	++	+	0
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	--	--	–	0
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	+	+++	–	–
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	–	----	+	+
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	++	+++	0	–
Vegyes házasság	--	----	0	+

* A magyar nyelvű értékörző faktorhoz (művészfilmek, irodalmi műsorok, ismeretterjesztő filmek, komolyzenei műsorok, hagyományörző műsorok) kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai változók, valamint az asszimilációban való érintettség szerint.

31. táblázat

A magyar nyelvű tömegkulturális műsorok nézettsége* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	++	++	+	+
Középkorú	+	–	--	0
Idős	----	--	+	0
Iskolai végzettség szerint				
Általános	0	++	++++	++++
Szakt munkás	+	0	0	–
Érettségi	+	0	0	–
Felsőfokú	----	--	-----	----
Településnagyság szerint				
Falu	0	+++	+	–
Kisváros	0	----	0	+
Nagyváros	0	0	--	0
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	--	+	++++	–
Alsó-közép	++	0	0	++
Felső-közép	0	0	----	0
Gazdag	–	--	0	--
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	0	--	----	–
Enyhe munkanélküli érintettség	+	+	0	0
Váltságos munkanélküli érintettség	0	0	+++	++
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	+	--	0	++
Szórványban élők	–	++	0	--
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeüket magyar általános iskolába járatják	++	–	0	+
Gyermeüket többségi nyelvű általános iskolába járatják	--	+	0	–
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	++	0	+	+
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	--	0	–	–
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	++	++	0	++
Vegyes házasság	--	--	0	--

*A magyar nyelvű tömegkulturális faktorhoz (valóság show-k, zenei vetélkedők, kibeszélő műsorok, vetélkedők, sorozatfilmek, könnyűzenei műsorok) kötődő modellált béta-együthetők szociodemográfiai változók, valamint az asszimilációban való érintettség szerint.

A tömegkulturális műsортípusok esetében az egyes társadalmi rétegek televízió-nézési gyakorlata épp ellenkező előjelű összefüggéseket mutat ahhoz képest, amit az értékörző műsorokkal kapcsolatban tapasztaltuk: a tömegkulturális műsортípusok nézői között elsősorban az általános és szakmunkás végzettséggel rendelkezők és az anyagilag nehéz körülmények között élők (az erdélyi és vajdasági szegényeken kívül), valamint a kistelepülések lakói felülreprezentáltak.

Igen lényeges tendenciaként értékelhető továbbá, hogy az értékörző műsorok terén átlagos nézettségről tanúbizonyságot tevő fiatal korosztály tagjai mindegyik régióban átlag fölötti intenzitással követik a magyar nyelvű tömegkulturális műsorok adásait. Miután velük szemben a közép- és idős korosztályhoz tartozókra sokkal kevésbé jellemző a tárgyalt műsorok nézése, nem kétséges, hogy közép- és hosszú távon a tömegkulturális műsортípusok mainál is számottevően erőteljesebb dominanciája érvényesül majd a határon túli magyarság televíziós fogyasztásában.

A jelzett tendencia bekövetkezte annál is inkább várható, mert az átlagnál kevésbé magyar nyelvű tömegkultúra-orientáltak olyan nézői csoportok bizonyultak (a gazdagok, a diplomások, vagy a nagyvárosban élők), melyek a vizsgált népességben belül csupán igen csekély hányadot képviselnek.

A magyar nyelvű politikai/közéleti műsorok nézettségével kapcsolatos béta-értékek az előzőekhez képest igen ritkán tapasztalható egyöntetű összképet tükröznek. (32. táblázat) Ennek lényege, hogy a korcsoportoktól, illetve az iskolai végzettségtől eltekintve a válaszadók az összes többi szociodemográfiai változó szerint átlag közeli intenzitással nézik a szóban forgó műsorokat. Mindez azt jelenti, hogy az anyanyelven sugárzott politikai műsorok nézettségével kapcsolatban korábban említett igen számottevő visszaesés a vizsgált határon túli magyar közösségek csaknem teljes spektrumát ugyanolyan mértékben jellemzi.

Az említett kivételek különösen az eddig megismert tendenciák tükrében igen tanulságosak, különösen ami a korcsoportok szerinti összefüggéseket illeti: miután láttuk, hogy a fiatalok körében a magyar nyelvű értékörző műsorok átlagos, a tömegkulturális adások pedig kiugróan intenzív nézettséggel bírnak, nem meglepő, hogy a politikai/közéleti műsorokat mindegyik régióban csupán mélyen – az egyébként is kritikus szint alá csökkent – átlag alatti mértékben követik. Ezt a korosztályt tehát mindegyik régióban fokozottan jellemzi a közügyekkel kapcsolatos információktól való kategorikus elfordulás, illetve az egyre növekvő érdektelenség, mely gyakorlat mind az identitás megőrzése, mind az asszimiláció további eszkalációja szempontjából is több, mint figyelmeztető adat.

A középkorúak, leginkább pedig az idősek esetében fordított tendencia érvényesül: ők a tömegkulturális műsorokhoz való átlag alatti viszonyulásuk mellett magasan átlag fölötti mértékben követik a magyar nyelvű politikai/közéleti műsorokat (a vajdasági középkorúakon kívül). Mindez a fiatalok apolitikus műsorpreferenciáit hosszú távon nyilvánvalóan nem ellensúlyozhatja. Következésképpen igen nagy az esélye annak, hogy az idő előre haladtával a határon túli magyarság közélettel kapcsolatos információs bázisa még a jelenleginél is sokkal inkább meg fog rendülni.

32. táblázat

A magyar nyelvű politikai/közéleti műsorok nézettsége* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	--	----	----	--
Középkorú	0	+	++	--
Idős	++	+++	++++	+++
Iskolai végzettség szerint				
Általános	--	--	0	--
Szaktanulmányos	++	0	+	+
Érettségi	0	0	--	0
Felsőfokú	+	+	+	0
Településnagyság szerint				
Falu	0	0	-	+
Kisváros	0	0	+	0
Nagyváros	0	0	0	0
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	0	-	+	0
Alsó-közép	0	0	0	-
Felső-közép	0	0	0	0
Gazdag	0	+	0	+
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	0	+	0	0
Enyhe munkanélküli érintettség	0	0	0	0
Váltságos munkanélküli érintettség	0	-	--	-
Tömb-szórvány szerint				
Tömbben élők	0	-	0	0
Szórványban élők	0	+	0	0
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	-	0	0	0
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	+	0	0	0
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	0	+	0	0
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	0	-	0	0
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	++	+	0	0
Vegyes házasság	--	-	0	0

* A magyar nyelvű politikai/közéleti faktorhoz (hírműsorok, politikai vitaműsorok, betelefonálás véleményműsorok) kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai változók, valamint az asszimilációban való érintettség szerint.

33. táblázat

A magyar nyelvű konzum-orientált műsorok nézettsége* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	0	+	0	++
Középkorú	0	–	0	0
Idős	0	0	+	--
Iskolai végzettség szerint				
Általános	0	++	+	+
Szakmunkás	0	0	–	–
Érettségi	–	0	0	+
Felsőfokú	–	–	0	--
Településnagyság szerint				
Falu	+	0	++	--
Kisváros	0	+	0	+++
Nagyváros	–	–	–	-----
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	++	++	0	–
Alsó-közép	--	+	0	0
Felső-közép	–	--	0	0
Gazdag	+	–	0	–
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	--	----	0	–
Enyhe munkanélküli érintettség	+	++	0	0
Válságos munkanélküli érintettség	0	++	+	+
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	0	+	--	0
Szórványban élők	0	–	++	0
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	--	+	0	++
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	++	–	0	--
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	--	0	++	–
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	++	0	--	+
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	--	–	+	0
Vegyes házasság	++	+	–	0

* A magyar nyelvű konzum-orientált faktorhoz (betelefonálás rejtvényműsorok, betelefonálás jóslásműsorok, televíziós vásárlás műsorok, reklámok) kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai változók, valamint az asszimilációban való érintettség szerint.

Ez utóbbi tendenciát erősítheti, hogy a vizsgált közösségeken belül igen tekintélyes számarányt képviselő általános iskolát végzettek ugyancsak mélyen átlag alatti arányban néznek magyar nyelven sugárzott politikai/közéleti műsorokat, hasonlóan az úgyszintén nem elhanyagolható – a fejletlenebb alrégiókban nem ritkán a magyar népesség 25–30%-át kitevő – arányú munkanélküliekhez.

Adataink tehát összességében egyértelműen nyugtalanító tendenciákat tükröznek a vizsgált magyar közösségek tagjainak anyanyelvi televíziós közéleti műsoraihoz való viszonyáról. Ez az oka annak, hogy a hírműsorok kapcsán a témára jelen alfejezet végén még visszatérünk.

A magyar nyelvű műsorpreferenciák szociodemográfiai áttekintését a konzum-orientált műsorokkal kapcsolatos nézettség vázlatos bemutatásával zárjuk. (32. ábra) Mint korábban láttuk, ezek a műsorszámok (reklámok, rejtvényműsorok, vásárlási ajánlatot tevő műsorok stb.) egyelőre ugyan igen alacsony – mindegyik régióban 10 átlagpont alatti – népszerűséget élveznek,⁵⁷ ám az előbb elemzett műsортípusokkal való összevetés megerősít néhány, az imént vázolt tendenciát.

Ezek között feltétlenül említést érdemel, hogy miután a fiatal korosztály átlag fölötti nyitottságot tanúsított a konzum-orientált műsorok iránt (különösen a Felvidéken és a Vajdaságban), mindez még inkább hangsúlyosá teszi a körökben tapasztalható tömegkultúra- és fogyasztás-centrikus televízió-nézési gyakorlatot. Ugyanez érvényes a társadalmi ranglétra alacsonyabb fokain elhelyezkedő rétegek esetében is: az általános iskolai végzettséggel rendelkezők, a szegények és munkanélküliek, valamint a falun élők egyaránt az átlagot meghaladó mértékben követik a reklám-, és egyéb hasonló műsorokat, aminek következtében magyar nyelvű televíziós műsorpreferenciáikat döntően – és alighanem visszafordíthatatlanul – a tömeg- és konzumkultúra dominanciája jellemzi.

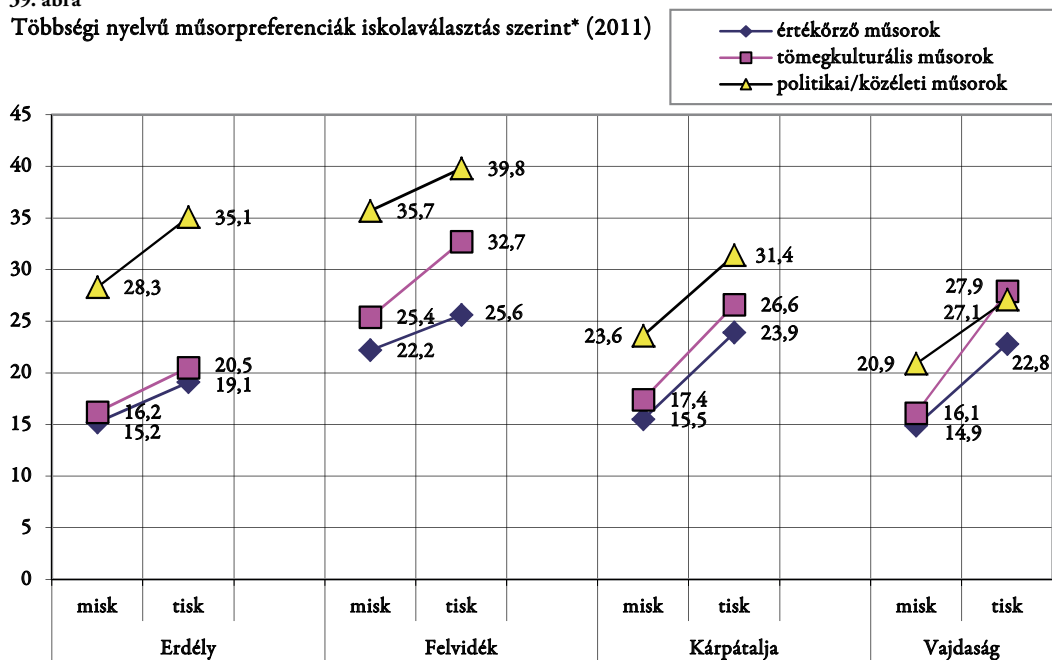
2.3.4.2. Többségi nyelvű televíziós műsorpreferenciák

Miután a többségi nyelvű televíziós műsorpreferenciák idősoros összehasonlításához nem állnak rendelkezésre korábbi kutatási adatok, az ezzel kapcsolatban regisztrált népszerűségi adatok bemutatását az asszimilációban való érintettség szerinti összefüggésekkel kezdjük.

57 Amelynek mértéke azonban – hasonlóan a tömegkulturális műsортípusok esetében elmondottakhoz – alighanem ennél lényegesen nagyobb, s a tárgyalt műsorok többnyire negatív társadalmi megítélése miatt regisztráltunk velük kapcsolatban igen alacsony nézettséget.

39. ábra

Többségi nyelvű műsorpreferenciák iskolaválasztás szerint* (2011)

„Ön mennyire kedveli a felsorolt többségi nyelvű televízió-műsorokat?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon)

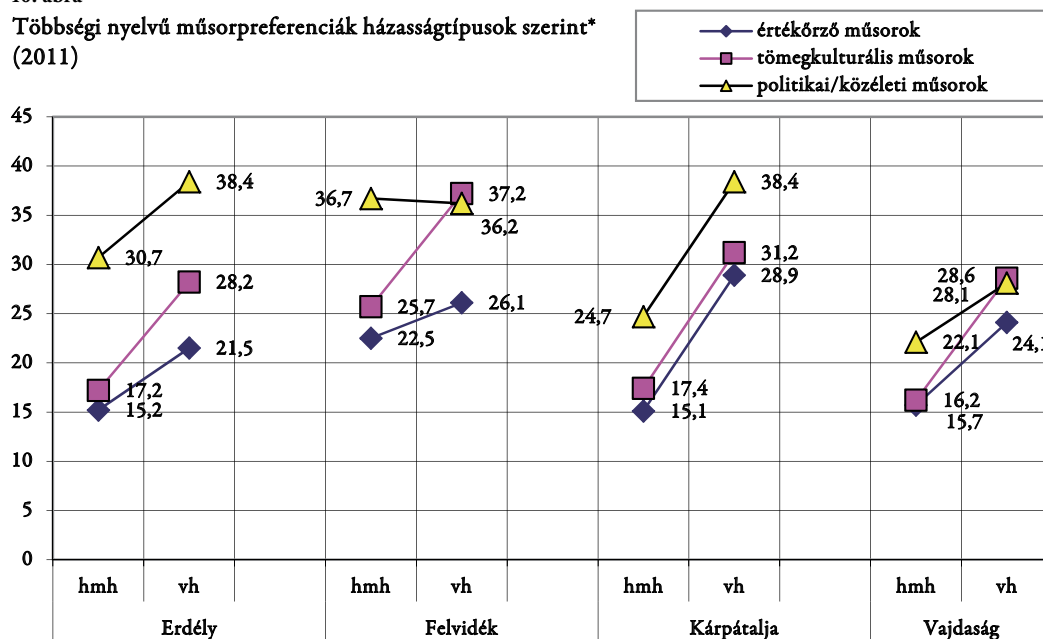
misk – gyermekeiket magyar általános iskolába járatják

tisk – gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják

A 39–40. ábrák adatai ugyanazokat az alapösszefüggéseket tükrözik mind az iskolaválasztás, mind a házasságtípusok szerint, s ezen belül csupán enyhe nagyságrendi különbségek mutathatók ki. A legnyilvánvalóbb azonosság a többségi nyelvű műsorszíntípusok nézettsége terén regionális eltérésekre való tekintet nélkül a politikai és közéleti műsorok dominanciájában rejlik. Szemben a magyar nyelvű műsorpreferenciákkal, ahol a politikai műsorok nézettségi aránya mindenütt csupán a harmadik helyet foglalta el, a többségi nyelvű politikai/közéleti adások követése mindegyik régióban magasan vezet, még hozzá asszimilációs érintettségétől függetlenül. Mindez azt jelenti, hogy a határon túli magyarság a többségi nyelven sugárzó televízió-műsorok kínálatát elsősorban politikai információforrásként használja, noha nem ugyanolyan mértékben. Amíg ugyanis a magyar nyelvű politikai műsorok esetében azt láttuk, hogy mind az asszimiláns, mind a nemzeti identitás fenntartásához ragaszkodó rétegek azonos arányban nézik a tárgyalt adásokat, a többségi nyelvű politikai műsorok esetében nem ez a helyzet.

40. ábra

Többségi nyelvű műsorpreferenciák házasságtípusok szerint* (2011)

„Ön mennyire kedveli a felsorolt többségi nyelvű televízió-műsorokat?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon)

hmh – homogén magyar házasság, vh – vegyes házasság

Az igaz ugyan, hogy a többségi nyelvű televíziók kínálatából a magyar iskolát választó és homogén házasságban élő csoportok is leggyakrabban a román, ukrán stb. hírműsorokat nézik, ám az asszimiláns rétegekhez tartozókhöz képest – egyetlen kivételtől eltekintve – kevésbé intenzíven. Ez leginkább a kárpátaljai és a vajdasági magyar iskolát választókra, valamint az ottani homogén magyar házasságban élőkre igaz, akik csupán alig 20–24 átlagpont körüli mértékben követik az ukrán és szerb nyelvű politikai/közéleti műsorokat, aminél már lényegesen gyakrabban nézik a román nyelvű hasonló adásokat az erdélyi nem asszimiláns almintákba tartozók (28,3 és 30,7 átlagpont). Az említett kivételt szokás szerint a felvidékiek jelentik: ebben a régióban ugyanis a magyar iskolát választók 35,7, a homogén magyar házasságban élők pedig 37,7 átlagpontnyi mértékben kedvelik a szlovák nyelvű politikai műsorokat. Mindez már önmagában is igen számottevő népszerűséget jelent a többi régióban regisztrált állapotához képest, ám az igazán megdöbbentő az, hogy egyfelől a felvidéki homogén magyar házasságban élők gyakrabban követik a szlovák hírműsorokat, mint a szlovák házaspárral rendelkezők, másrészt pedig a nem asszimiláns almintákba tartozók kevesebb magyar nyelvű politikai/közéleti adást néznek, mint szlovákok. Ez, a józan ésszel igen nehezen hihető – ám ennek ellenére adataink biztonsága szerint meg nem cáfolható – tendencia az egyik legpregnánsabb példája annak, hogy a felvidéki magyarság ez ideig még nemzeti identitásához ragaszkodó rétegeinek körében is milyen roppant mértékű rejtett asszimilációs tartalmak tapasztalhatók. Ami egyébként éppúgy jellemző a többi régió magyar almintáit alkotókra is, csak egyelőre nem ilyen kirívó arányban.

Az asszimiláns rétegek többségi nyelvű műsorpreferenciái is alátámasztják és árnyalják a nemzeti identitás fenntartása és a médiafogyasztás között meglévő túlnyomórészt negatív összefüggést: 27–40 átlagpont közötti mértékben kedvelik a többségi nyelvű politikai műsorokat, emellett pedig két régióban is (a Felvidéken és a Vajdaságban) a szlovák és szerb tömegkulturális műsортípusokat is ugyanilyen intenzitással követik. Ezek az adatok nem sok kétséget hagynak afelől, hogy az említett rétegek televízió-nézési szokásai egyértelműen az anyanyelven való információszerzéstől való egyre növekvő elfordulást bizonyítják, amit a többségi nyelvű értéktörző műsorokhoz való viszonyuk még inkább megerősít. Eszerint a szóban forgó műsorokat kivétel nélkül nagyobb gyakorisággal nézik, mint a nemzeti identitást őrzők csoportjába tartozók, s a különbség nem egy esetben

meghaladja a 10 átlagpontot (például az ukrán-magyar vegyes házasságban élők esetében). Mindez nem mondható meglepőnek, arra azonban ismét fel kell hívni a figyelmet, hogy a többségi nyelvű értékőrző műsorok nézettsége egyes nem asszimiláns csoportok körében is igen számottevő. Ez leginkább ugyancsak a felvidéki magyar iskolát választó és magyar házasságban élők jellemzi, akik a 20 átlagpontot meghaladó mértékben néznek szlovák nyelvű értékőrző műsorokat, ami csupán alig néhány átlagponttal marad el az asszimiláns almintába tartozók hasonló nézettségi mutatói mögött.

A többségi nyelvű műsorpreferenciák identitásváltozók szerinti értékelésével kapcsolatban elmondható tehát, hogy az asszimiláns rétegek televízió-nézési gyakorlata konzekvens a szerb, román stb. nyelvű adások preferálása tekintetében, miközben az identitásőrző almintákat alkotók első helyen politikai információforrásként használják a többségi televíziók műsorait. A továbbiakban annak járunk utána, hogy ezek az általános tendenciák műsortípusok szerint milyen mértékben jellemzik a különböző határon túli magyar társadalmi rétegeket.

A következő táblázatok adatsorai ugyancsak a már ismert faktor-kategóriák mentén követik nyomon a különböző többségi nyelvű televíziós műsortípusok nézettségét szociodemográfiai változók szerint. A szerb, szlovák stb. nyelvű értékőrző műsorok iránt ismét a fiatal korosztály tagjai, valamint a kevésbé iskolázott, a falun élő, a kedvezőtlen anyagi és válságos munkanélküli helyzetű rétegek bizonyultak a legkevésbé érdeklődőknek. (34. táblázat) Hozzájuk és a regionális átlagokhoz képest a többségi nyelvű értékőrző műsorok nézői között felülreprezentáltak az érettségizettek és diplomások, a felső-közép tagjai és a legjobb anyagi körülmények között élők, a városlakók és a szórványterületek lakói.

Az ukrán, román stb. tömegkulturális műsorokkal kapcsolatban adataink – az identitásváltozókat nem számítva – az előzőnél kevesebb eltérést mutatnak. (35. táblázat) Ez esetben csupán korcsoportok szerint tér el számottevő mértékben egymástól a tárgyalt műsorok nézettsége, miután a fiatalok kiugróan intenzíven, a középkorosztály tagjai átlag körüli arányban követik ezeket, az idősek pedig a legritkábban kapcsolnak többségi nyelvű tömegkulturális műsorszámokra. Úgyisintén átlag alatti mértékben követik ezeket a diplomások és a legjobb anyagi helyzetű réteg tagjai, mellettük pedig a nagyvárosiak. Az idézett megoszlások végeredményben azt mutatják, hogy a román, ukrán stb. nyelvű tömegkulturális műsorok átlag fölötti nézettsége az asszimilánsokon, a fiatal korosztályon, valamint a munkanélkülieken kívül a többi társadalmi réteg tagjait egy-két kivételtől eltekintve kevésbé jellemzi.

34. táblázat

A többségi nyelvű értékőrző műsorok nézettsége* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	–	0	--	0
Középkorú	0	–	++	+
Idős	0	0	0	0
Iskolai végzettség szerint				
Általános	--	–	--	---
Szaktanulmányos	–	0	0	0
Érettségi	+	+	–	0
Felsőfokú	++	+	++++	++++
Településnagyság szerint				
Falu	--	0	–	0
Kisváros	0	0	0	0
Nagyváros	+++	+	0	0
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	–	0	--	--
Alsó-közép	--	–	–	–
Felső-közép	++	++	++	+
Gazdag	++	–	++	+++
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	+	0	++	0
Enyhe munkanélküli érintettség	0	++	0	0
Válságos munkanélküli érintettség	--	–	0	–
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	--	0	-----	++
Szórványban élők	++	0	+++++	--
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	0	0	--	0
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	0	0	++	0
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	--	0	---	---
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	++	0	+++	+++
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	--	0	--	--
Vegyes házasság	++	0	++	++

* A többségi nyelvű értékőrző faktorhoz (művészfilmek, irodalmi műsorok, ismeretterjesztő filmek, komolyzenei műsorok, hagyományörző műsorok) kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai változók, valamint az asszimilációban való érintettség szerint.

35. táblázat

A többségi nyelvű tömegkulturális műsorok nézettsége* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	+	+++	+++	++
Középkorú	++	0	0	0
Idős	-	--	----	-
Iskolai végzettség szerint				
Általános	-	+	0	++++
Szakmunkás	0	0	+	-
Érettségi	++	0	0	-
Felsőfokú	-	--	--	----
Településnagyság szerint				
Falu	--	+	0	0
Kisváros	++	0	0	+
Nagyváros	0	-	0	--
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	-	++	0	0
Alsó-közép	0	0	0	0
Felső-közép	+	0	0	0
Gazdag	-	-	+	-
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	+	-	+	-
Enyhe munkanélküli érintettség	+	+	++	0
Válságos munkanélküli érintettség	-	+	0	++
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	-	0	----	++
Szórványban élők	+	0	+++	--
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	-	-	--	0
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	+	+	++	0
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	--	-	-----	0
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	++	+	++++	0
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	----	----	-----	-
Vegyes házasság	+++	+++	++++	+

*A többségi nyelvű tömegkulturális faktorhoz (valóságshow-k, zenei vetélkedők, kibeszélő műsorok, vetélkedők, sorozatfilmek, könnyűzenei műsorok) kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai változók, valamint az asszimilációban való érintettség szerint.

36. táblázat

A többségi nyelvű politikai/közéleti műsorok nézettsége* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	–	--	---	0
Középkorú	+	++	+++	–
Idős	0	+	0	+
Iskolai végzettség szerint				
Általános	--	--	--	--
Szaktanulmányos	++	+	++	+
Érettségi	0	0	–	0
Felsőfokú	++	++	++	+
Településnagyság szerint				
Falu	0	+	0	+
Kisváros	0	–	0	--
Nagyváros	0	0	0	+
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	–	–	0	–
Alsó-közép	0	0	0	–
Felső-közép	0	+	0	+
Gazdag	0	0	0	0
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	0	++	++	+
Enyhe munkanélküli érintettség	+	0	++	0
Váltságos munkanélküli érintettség	0	--	--	--
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	0	--	+	–
Szórványban élők	0	++	–	+
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	--	–	--	0
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	++	+	++	0
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	0	0	-----	--
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	0	0	++++	++
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	–	0	–	0
Vegyes házasság	+	0	++	0

* A többségi nyelvű politikai/közéleti faktorhoz (bírműsorok, politikai vitaműsorok, betelefonálás véleményműsorok) kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai változók, valamint az asszimilációban való érintettség szerint.

37. táblázat

A többségi nyelvű konzum-orientált műsorok nézettsége* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	0	0	0	0
Középkorú	0	0	+	0
Idős	–	0	0	0
Iskolai végzettség szerint				
Általános	0	+	+	0
Szakmunkás	0	0	0	0
Érettségi	0	0	0	+
Felsőfokú	–	–	–	–
Településnagyság szerint				
Falu	0	–	++	–
Kisváros	0	0	0	++
Nagyváros	–	0	–	–
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	0	+	0	–
Alsó-közép	0	+	0	0
Felső-közép	0	--	--	+
Gazdag	0	0	+	–
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	0	–	0	+
Enyhe munkanélküli érintettség	++	0	0	0
Válságos munkanélküli érintettség	0	++	0	–
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	0	++	0	0
Szórványban élők	0	--	0	0
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	–	–	0	++
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	+	–	0	--
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	–	–	0	–
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	+	+	0	+
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	--	0	0	++
Vegyes házasság	++	0	0	--

* A többségi nyelvű konzum-orientált faktorhoz (betelefonálás rejtvényműsorok, betelefonálás jóslásműsorok, televíziós vásárlás műsorok, reklámok) kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai változók, valamint az asszimilációban való érintettség szerint.

Ami a politikai/közéleti többségi nyelvű műsorok nézettségét illeti, a fiatalok apolitikus értékrendje ebben az esetben is tetten érhető. (36. táblázat) A hasonló magyar műsorokhoz képest azonban az idős korosztály tagjai kevésbé nézik az ukrán, szerb stb. politikai műsorokat, ezek követése leginkább a középkorúakra jellemző. Következésképpen a határon túli magyarság körében a politikai/közéleti műsorokból való tájékozódás terén (a műsorok nyelvtől függetlenül) a középkorosztályé a vezető szerep. Rajtuk kívül az átlagosnál intenzívebben követik a többségi nyelvű politikai műsorokat a felsőfokú végzettségűek, valamint a stabil munkapiaci helyzetűek, és a szakmunkások.

Amint azt korábban láttuk, válaszadóink többségi nyelven elsősorban politikai televízió-műsorokat néznek, ám mindez – az asszimilánsokon kívül – kiugró mértékben kevés társadalmi rétegre jellemző.

Ami a fogyasztás ösztönzésére irányuló konzum-orientált többségi nyelvű műsorok – igen csekély mértékű – nézettségének szociodemográfiai változók szerinti megoszlásait illeti, még inkább elmondható, hogy alig van értékelhető különbség a legkülönbözőbb társadalmi rétegek e téren mutatott gyakorlata között. A reklámok és egyéb hasonló műsorok a legkevésbé a magas műveltségű diplomások körében népszerűek, és legjobb anyagi körülmények között élők is csupán átlag alatti mértékben érdeklődnek a tárgyalt műsorszámok iránt.

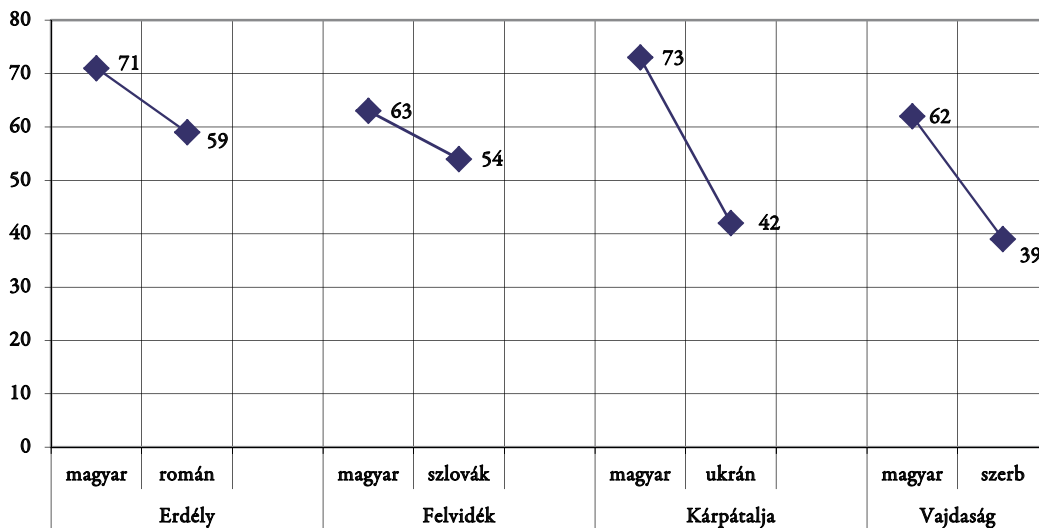
A többségi nyelvű televíziós műsorpreferenciák végeredményben az anyanyelvi információszerezéstől való egyre növekvőbb mértékű elfordulást bizonyítják a határon túli magyarság körében. Emellett súlyosbítja a helyzetet, hogy erőteljes nyelvváltásra utaló televízió-nézési gyakorlatot nem csupán az asszimiláns rétegek, hanem a nemzeti identitásukat különböző fokon őrzők körében ugyanúgy regisztráltunk.

2.3.4.3. Anyanyelvi és többségi nyelvű hírműsorok nézettsége

A határon túli magyarság televíziós műsorpreferenciáinak bemutatását a különböző nyelven sugárzott hírműsorok nézettségének összehasonlító áttekintésével zárjuk. Ezek ugyan az eddig elemzett politikai/közéleti műsортípus részét képezték, ám ennek ellenére nem minden tanulság nélkül való megvizsgálni, hogy válaszadóink milyen arányban szerzik be mindennapi közvetlen információikat a többségi, illetve magyar nyelvű híradásokból.

41. ábra

Magyar és többségi nyelvű hírműsorok nézettsége* (2011)

„Mennyire kedveli Ön a hírműsorokat?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon)

A televíziós hírműsorok nézettsége terén nyelvtől függetlenül az erdélyieké a vezető szerep, tehát ők mondhatók a legnagyobb hírfogyasztóknak; őket a felvidékiek és kárpátaljaiak követik, míg televíziós híreket relatíve legkevésbé a vajdaságiak néznek. A többségi nyelvű híradások esetében regionálisan ugyanez a sorrend, ám a magyar hírműsorokat legnagyobb arányban Kárpátalján és Erdélyben nézik, a másik két régióban azonban az anyanyelven sugárzott híreket csupán alig több mint 60 átlagpontnyi intenzitással követik. Mindezek alapján elmondható, hogy az anyanyelvi, illetve többségi nyelvű hírfogyasztás terén a legnagyobb távolság a kárpátaljaiakat és a vajdaságiakat jellemzi (a magyar hírműsorok javára), e két régió lakosai tehát döntően magyar hírforrásokból informálódnak (a Vajdaságban 23, Kárpátalján 29 átlagponttal nagyobb mértékben). Ezt az anyanyelvi dominanciát Kárpátalján valószínűleg a földfelszíni sugárzású magyarországi televíziók népszerűsége indokolja, a vajdaságiak esetében viszont aligha erről van szó. Sokkal inkább arról, hogy a közelmúlt polgárháborús évtizede során az ott élő magyarság körében a szerb hírműsorok hitelessége alapjaiban diszkreditálódott.

38/1. táblázat

Hírműsorok nézettsége* (2011)

	Erdély		Felvidék	
	Magyar nyelvű	Román nyelvű	Magyar nyelvű	Szlovák nyelvű
Regionális átlag	71	59	63	54
Korcsoportok szerint				
Fiatal	63	54	53	43
Középkorú	70	64	65	56
Idős	71	58	75	64
Iskolai végzettség szerint				
Általános	75	55	61	51
Szakmunkás	77	63	64	56
Érettségi	71	59	63	54
Felsőfokú	67	59	69	57
Településnagyság szerint				
Falu	72	58	62	55
Kisváros	41	62	64	52
Nagyváros	71	58	68	58
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	75	57	55	48
Alsó-közép	72	60	66	56
Felső-közép	66	60	63	54
Gazdag	69	59	65	54
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	69	61	67	55
Enyhe munkanélküli érintettség	70	62	61	54
Válságos munkanélküli érintettség	76	59	58	51
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	71	56	63	53
Szórványban élők	71	60	65	57
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeüket magyar általános iskolába járatják	75	57	67	56
Gyermeüket többségi nyelvű általános iskolába járatják	75	68	68	56
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	77	59	68	57
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	69	67	65	62
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	76	61	67	58
Vegyes házasság	64	75	57	56

„Ön milyen gyakran nézi a magyar, illetve többségi nyelvű hírműsorokat?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon gyakran)

38/2. táblázat

Hírműsorok nézettsége* (2011)

	Kárpátalja		Vajdaság	
	Magyar nyelvű	Ukrán nyelvű	Magyar nyelvű	Szerb nyelvű
Regionális átlag	73	42	63	39
Korcsoportok szerint				
Fiatal	66	35	51	36
Középkorú	78	52	61	39
Idős	80	34	69	40
Iskolai végzettség szerint				
Általános	74	36	60	34
Szaktudás	76	48	67	46
Érettségi	72	39	61	37
Felsőfokú	76	57	66	46
Településnagyság szerint				
Falu	71	41	63	38
Kisváros	77	42	63	36
Nagyváros	71	43	63	47
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	73	38	72	43
Alsó-közép	73	42	60	39
Felső-közép	76	43	62	38
Gazdag	66	55	60	38
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	71	48	63	39
Enyhe munkanélküli érintettség	76	45	60	39
Válságos munkanélküli érintettség	71	36	59	36
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	74	40	65	37
Szórványban élők	72	46	60	42
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	76	41	65	38
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	73	50	61	45
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	77	36	66	38
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	74	58	59	53
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	76	42	66	40
Vegyes házasság	76	62	51	47

„Ön milyen gyakran nézi a magyar, illetve többségi nyelvű hírműsorokat?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – egyáltalán nem... 100 – nagyon gyakran)

A hírműsorok nézettsége Erdélyben és a Felvidéken a másik két régiótól eltérő tendenciát mutat: válaszadóink a magyar nyelven sugárzottéhoz képest csupán 12, illetve 9 átlagponttal követik kevésbé a román, illetve szlovák televíziók híreit. (41. ábra) Mindez az egyre krónikusabb mértékű felvidéki akulturációs, nyelvváltási, asszimilációs folyamatokat tekintve nem mondható meglepőnek, az erdélyiek román nyelven történő hírfogyasztásának magas aránya (59 átlagpont) azonban már sokkal inkább ellentmondani látszik annak a széles körben elterjedt közvélekedésnek, hogy az ott élők a többi régió magyarságához képest sokkal szilárdabb identitásörző életvitelt folytatnak.

A különböző nyelvű hírműsorok nézettségével kapcsolatban bemutatott, régiók szerint számottevően eltérő gyakorlat indokolja, hogy a kérdést szociodemográfiai változók szerint tovább vizsgáljuk.

A román és szlovák hírműsorokat a magas regionális átlagoknál is nagyobb mértékben kedvelő társadalmi rétegek között a középkorúak, a szakmunkások, és a kisvárosiak felülreprezentáltak. (38/1. táblázat) Utóbbiak például Erdélyben magyar nyelvű híreket már csupán alig 41 átlagpontnyi gyakorisággal néznek, ami 30 ponttal marad el a regionális átlagtól. Emellett olyan erdélyi „mintaadó” rétegek is átlag alatti mértékben követik a magyar nyelvű hírműsorokat, mint a diplomások, valamint a felső-közép tagjai és a legjobb anyagi körülmények között élők.

Rajtuk kívül mindegyik régióban a fiatal korosztály tagjai számítanak a legkevésbé az anyanyelven sugárzott hírek nézőinek, ennek oka azonban mindenekelőtt apolitikus magatartásukban keresendő, hiszen a többségi nyelvű hírműsorokat ugyancsak átlag alatti mértékben nézik mindenütt.

A kárpátaljai és vajdasági adatsorok szerint (38/2. táblázat) ukrán és szerb nyelvű híreket leginkább ugyan csak a szakmunkások, a középkorúak, a felsőfokú végzettségűek, valamint a gazdagok néznek.

Az anyanyelvi és többségi nyelvű hírműsorok nézettségével kapcsolatban végeredményben elmondható, hogy a két legnépesebb határon túli magyar közösség körében a románul és szlovákul sugárzott, valamint a magyar nyelvű televíziós hírműsorokból az érintettek nagyságrendileg közel azonos arányban tájékozódnak. A Vajdaságban és Kárpátalján egyelőre az anyanyelven való tájékozódás dominanciája érvényesül, ám az asszimiláns rétegekben itt is, ahogy a másik két régióban a többségi nyelvű hírműsorok jelentik a fő információs forrást. Különösen érvényes mindez az erdélyi és a felvidéki vegyes házasságban élőkre, ám az ukrán házastárssal rendelkező kárpátaljaiak is 20 átlagponttal nagyobb intenzitással követik az ukrán híreket, mint a homogén házasságban élők.⁵⁸

58 Miután a vizsgált televíziós műsортípusok közül a hírműsorok bírnak a legközvetlenebb befolyással az adott közösségek politikai/közéleti viszonyaira – ennek folyományaként pedig az identitásvédő és közösségi érdekérvényesítő politikai gyakorlat választópolgári támogatottságára – igen tanulságos lenne a most tárgyalt hírműsor nézettségi mutatók pártpreferenciák és egyéb közéleti változók (például a válaszadók közéleti aktivitása, az autonómiához való viszony stb.) szerinti bemutatása. Miután mindeerre terjedelmi okokból ezúttal nem keríthetünk sort, a határon túli magyar médiahasználat ezen aspektusait egy külön utóelemzés formájában tervezzük közzétenni.

3. Rádióhallgatási szokások a határon túli magyarság körében

A médiafelületek „fiktív” erőssorrendjében erősen leszakadva mindegyik régióban a harmadik helyen végzett, s mindössze 10% körüli részarányt elérő rádióhasználat a valós hallgatottsági mutatók szerint igen változatos összképről tanúskodik. Ennek első bizonyítékát láthatjuk az alábbi adatsorban, amelyik azt mutatja, hogy a válaszadók a különböző helyszíneken milyen mértékben választják a rádiózást.

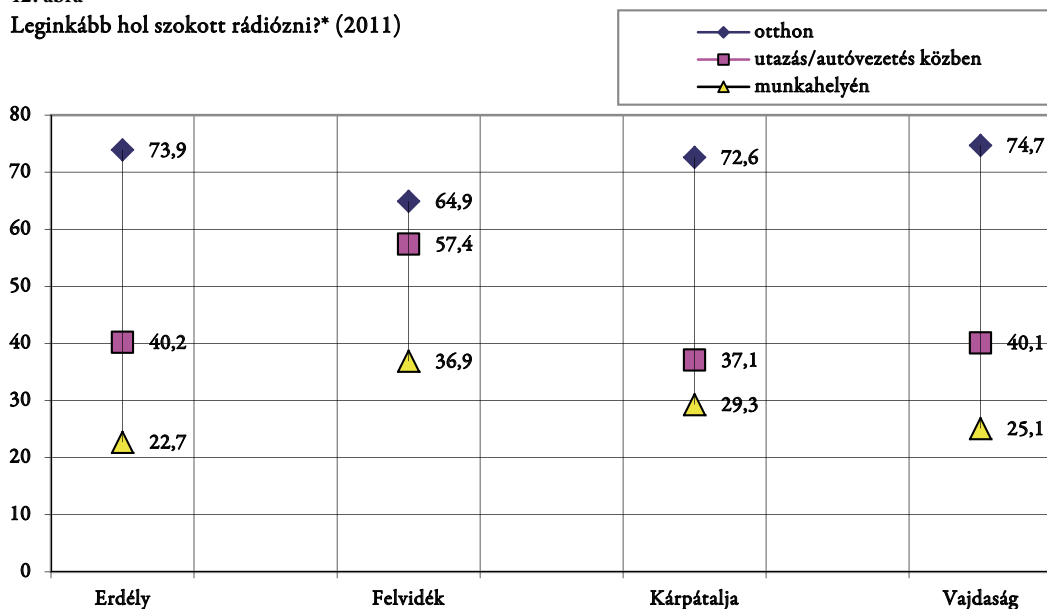
SZ/4. táblázat

Leginkább hol szokott rádiózni? (százalékban; 2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
otthon				
soha	17,6	18,4	12,7	12,8
ritkán	17,2	33,7	29,6	25,3
gyakran	65,1	48,0	57,7	61,9
utazás, autóvezetés közben				
soha	49,0	29,7	53,7	46,4
ritkán	22,4	26,5	19,3	27,9
gyakran	28,6	43,9	27,0	25,7
utazás, autóvezetés közben – van autó a családban				
soha	27,2	24,0	30,9	31,1
ritkán	28,6	26,7	25,5	33,3
gyakran	44,3	49,3	43,6	35,6
a munkahelyén				
soha	73,8	51,5	63,9	69,9
ritkán	8,4	24,2	14,9	11,3
gyakran	17,8	24,4	21,2	18,8
a munkahelyén – jelenleg aktívak				
soha	50,6	41,1	52,0	58,6
ritkán	14,0	27,7	20,3	13,4
gyakran	35,4	31,2	27,7	28,0

42. ábra

Leginkább hol szokott rádiózni?* (2011)

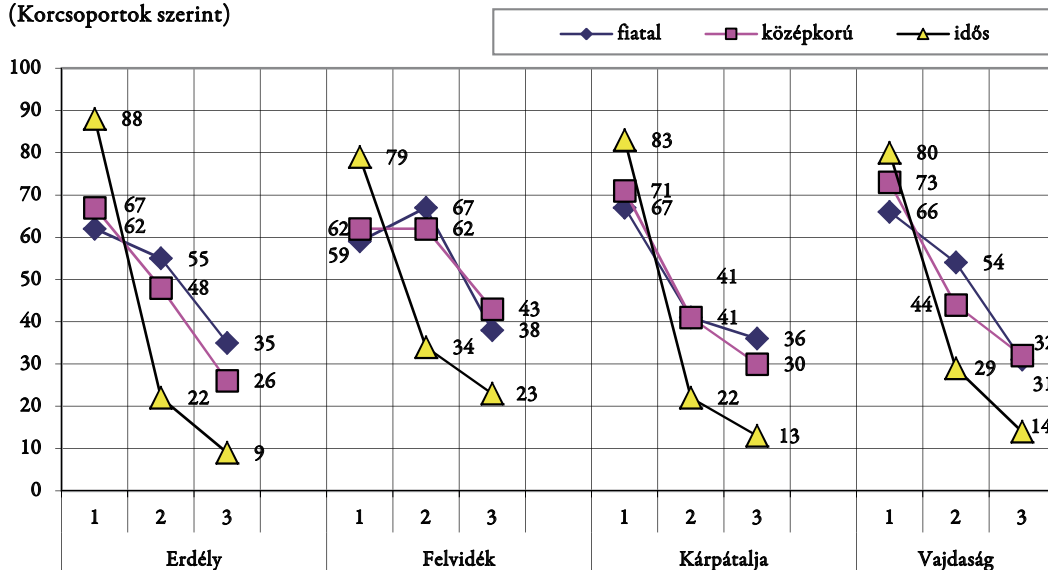
* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Ebből kiderül, hogy a rádióhallgatás döntően otthoni kikapcsolódási tevékenységnek számít: válaszadóink Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban jóval gyakrabban hallgatnak rádiót otthonukban, mint utazáskor, vagy mint a munkahelyükön. Mindez arra utal, hogy az említett régiókban a háttérrádiózás kevésbé elterjedt, mint a felvidékiek körében, akik immáron nagyságrendileg csaknem ugyanakkora intenzitással rádióznak utazás közben, mint otthon, emellett pedig több mint egyharmadnyi gyakorisággal hallgatnak rádiót a munkahelyükön is.⁵⁹ Az otthoni rádióhallgatás tekintetében természetesen igen számottevő különbségek vannak az egyes társadalmi rétegek között; korcsoportok szerint láthatunk a legnagyobb megosztottságot. (43. ábra) Eszerint érthető okokból a legkevésbé mobil és már részben nyugdíjas 55 év felettiiek hallgatnak a leggyakrabban mindegyik régióban otthon rádiót. Az otthoni rádiózás terén az erdélyi korcsoportok között mutatkozik a legnagyobb eltérés az idősek javára, a legkisebb pedig Kárpátalján és a Vajdaságban.

59 A különbségek mögött valószínűleg elsősorban az áll, hogy nem minden megkérdezettnek van autója, illetve munkahelye. Amennyiben az autóban, illetve a munkahelyen történő rádiózást azok körében vizsgáljuk, akiknek elvileg lehetőségük van az adott helyen rádiót hallgatni, jelentősen lecsökkennek a különbségek a helyszínek között és a felvidékiek többi régiótól eltérő magatartása sem mutatható ki. A felvidékiek átlagától eltérő viselkedése mögött az áll, hogy minden más régióban lakónál nagyobb valószínűséggel rendelkeznek autóval (73% szemben például az erdélyi 44%-kal) és munkahellyel (72% szemben például az erdélyi 41%-kal).

43. ábra

Leginkább hol szokott rádiózni?* (2011)
(Korcsoportok szerint)

1 – otthon

2 – utazás/autóvezetés közben

3 – a munkahelyén

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Az utazás/autóvezetés közbeni rádióhallgatás elsősorban a fiatal és középkorosztály tagjaira jellemző, ám régióként koránt sem azonos arányban. Ezen a téren a kárpátaljaiak gyakorlata a legcsekélyebb (41 átlagpont), míg Erdélyben és a Vajdaságban 54–55, a Felvidéken pedig kiugróan magas, 67–62 átlagpontot tesz ki az utazás közben rádiót hallgató fiatalok és középkorúak részaránya. Ez utóbbi adat egyben azt jelenti, hogy a Felvidéken élő utóbbi két korosztály tagjai – egyedülként a vizsgált régiók között – utazás és autóvezetés közben már többet rádióznak, mint az otthonukban. Ennek épp az ellenkezője jellemzi a hasonló korú kárpátaljaiakat, akik igen csekély mértékben, 26–30 átlagponttal kevésbé rádióznak csupán utazás közben, mint az otthonukban.

A rádióhallgatás harmadik színterével, a munkahelyen való rádiózással kapcsolatban adataink azt mutatják, hogy a két aktív korosztály tagjai 30 átlagpont körülül gyakorisággal hallgatnak munkahelyükön rádiót. A kivételt ezúttal is a felvidékiek képviselik, akik ennél relatíve intenzívebben, 38–43 átlagpontnyi intenzitással követik munkavégzés közben a rádiók műsorait.

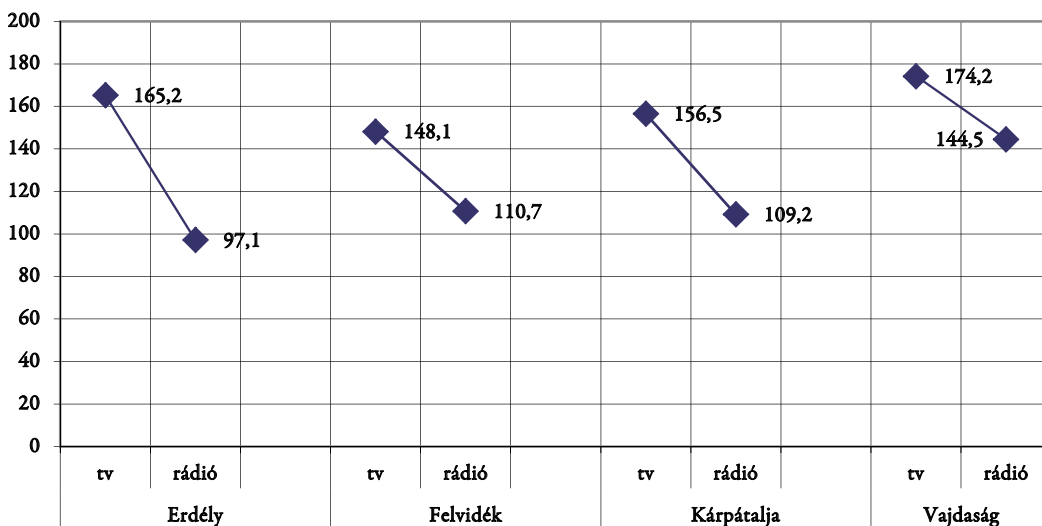
Ezek az adatok végeredményben azt mutatják, hogy noha a televízió nézéshez képest a rádióhallgatás sokkal kevésbé (lakó)helyhez kötött médiahasználati forma, egyelőre csupán relatíve kis mértékben és alig néhány társadalmi réteg körében lép ki érdemben a családi otthon keretei közül.

3.1. A rádióhallgatásra fordított idő

A vizsgált régiókban tapasztalt napi átlagos hallgatottság aránya több szempontból is váratlannak mondható. Először, mert a rádiózással, mint egyedüli információ-szerzési formával kapcsolatban mért igen csekély érdeklődéshez képest a rádiózással töltött idő nem marad el jelentősen a televíziózással töltött idő mögött.

44. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott televíziót nézni és rádiót hallgatni? (2011)

A rádióhallgatás három régióban nem éri el átlagosan a napi két órányi nagyságrendet – csupán a vajdaságiak hallgatnak ennél némiképpen többet naponta rádiót –, ami azt jelenti, hogy válaszadóink a rádióhallgatásra fordított időnél az utóbbi régióban csupán 30, a Felvidéken 38, Kárpátalján pedig 47 perccel néznek többet televíziót. Ennél lényegesen nagyobb különbséget mértünk Erdélyben, ahol a napi átlagos rádiózás több mint egy órával (68 perc) bizonyult kevesebbnek a tévénézéssel eltöltött időnél.

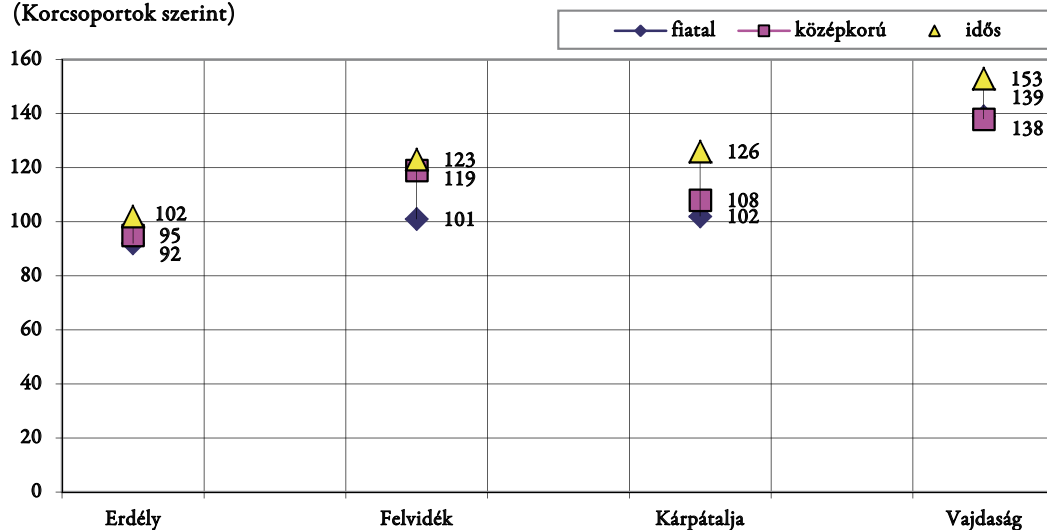
Mindezen túl további váratlan fejleménynek mondható, hogy – hasonlóan ahhoz, amit a napi televízió-nézési arányokkal kapcsolatban korábban tapasztaltunk – a határon túli magyarok körében nagyságrendekkel kisebb napi rádióhallgatást regisztráltunk az anyaországainál. Egy, a kutatásunk adatfelvételének időpontjában realizált magyarországi vizsgálat adatai szerint ugyanis a magyar állampolgárok naponta 265 percet töltenek rádióhallgatással, ami háromszorosa az erdélyi, mintegy két és félszerese a felvidéki és kárpátaljai, és kétszerese a vajdasági magyarság körében mért hallgatottsági arányoknak.⁶⁰

A regionális hallgatottsági arányok szociodemográfiai változók szerint igen változatos képet mutatnak. Ezek közül elsőként a korcsoportok szerinti megoszlások érdemelnek figyelmet, melyek mindegyik régióban azt mutatják, hogy a legtöbbet az idős korosztály tagjai rádióznak, a másik két korosztályhoz tartozók különböző mértékben lemaradva követik őket.

60 „2011 októberében egy adott napon a rádiózással eltöltött idő átlagosan 4 óra 25 perc volt.” – A GfK Hungária/Ipsos kutatás: <http://www.ipsos.hu/site/gfk-ipsos-stabilan-magas-r-di-hallgatotts-g/>. A rendkívüli nagyságrendű különbség alighanem a mérési módszerek különbözőségéből fakad, noha ez esetben a magyarországi kutatás sem mérőműszeres, hanem – adatfelvételünkhöz hasonlóan – kérdőíves lekérdezésen alapuló adatokat tartalmaz.

45. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig)
szokott rádiót hallgatni? (2011)
(Korcsoportok szerint)

E téren Erdélyben gyakorlatilag nincs érdemi különbség a három korcsoport között, ám a Felvidéken a középkorúak ugyanolyan gyakran hallgatnak rádiót, mint az idősek, Kárpátalján és a Vajdaságban pedig lényegesebb kevesebbet rádióznak a fiatalokkal együtt, akikre mindegyik régióban a legkevésbé jellemző a rádióhallgatás.

Az egyéb szociodemográfiai változók szerint nem mutatkoznak ennyire egyöntetű összefüggések. (38. táblázat) A ritka kivételek között említhető, hogy a több területeken élők mindegyik régióban lényegesen több időt töltenek rádióhallgatással, mint a szórvány régiók lakosai. Anyagi helyzet szerint egyébként régióként a legkülönbözőbb megoszlásokat tapasztaltuk, s a rádióhallgatás intenzitása terén csupán a Vajdaságban mutatható ki fokozatos összefüggés: a hallgatottság mértéke egyenes arányban csökken a szegényektől a gazdagokig.

Asszimilációs érintettség szerint ugyancsak nem regisztráltunk általánosan érvényes tendenciákat a rádióhallgatásra fordított idő szempontjából. A gyerekeik számára többségi iskolát választók és egyes házasságban élők ugyan három régióban is a regionális átlagoknál kevesebbet rádióznak közé tartoznak, ám a felvidéken a sorrend épp fordított: az asszimiláns rétegek jóval több időt töltenek rádiózással, mint a nemzeti identitásuk mellett kiállók.

39. táblázat

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott rádiót hallgatni? (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlag	97,1	110,7	109,2	144,5
Korcsoportok szerint				
Fiatal	92,6	101,5	101,6	139,1
Középkorú	95,5	111,8	107,8	138,6
Idős	101,9	123,0	126,5	153,7
Iskolai végzettség szerint				
Általános	88,2	99,3	113,1	157,8
Szaktunyas	113,0	118,4	104,5	157,7
Érettségi	95,4	114,9	117,8	111,5
Felsőfokú	97,7	119,9	76,6	122,5
Településnagyság szerint				
Falu	97,2	113,1	120,5	154,0
Kisváros	101,0	110,5	108,0	140,6
Nagyváros	92,5	98,6	98,6	151,0
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	100,6	97,0	106,0	182,6
Alsó-közép	94,2	94,4	106,4	159,6
Felső-közép	96,5	121,0	118,0	128,1
Gazdag	95,7	118,8	91,6	110,8
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	114,4	131,3	109,7	141,4
Enyhe munkanélküli érintettség	90,2	86,6	102,6	145,4
Válságos munkanélküli érintettség	92,9	94,6	96,7	185,4
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	116,1	112,1	117,6	163,5
Szórványban élők	81,4	106,9	87,8	108,8
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeküket magyar általános iskolába járatják	108,2	105,6	113,4	144,9
Gyermeküket többségi nyelvű általános iskolába járatják	69,4	124,4	87,2	134,9
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	112,7	101,3	118,1	149,6
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	78,5	130,3	92,0	117,3
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	107,0	107,5	110,6	145,7
Vegyes házasság	45,9	124,1	121,0	105,9

3.2. Anyanyelvi és többségi nyelvű rádióadók hallgatottságának változása

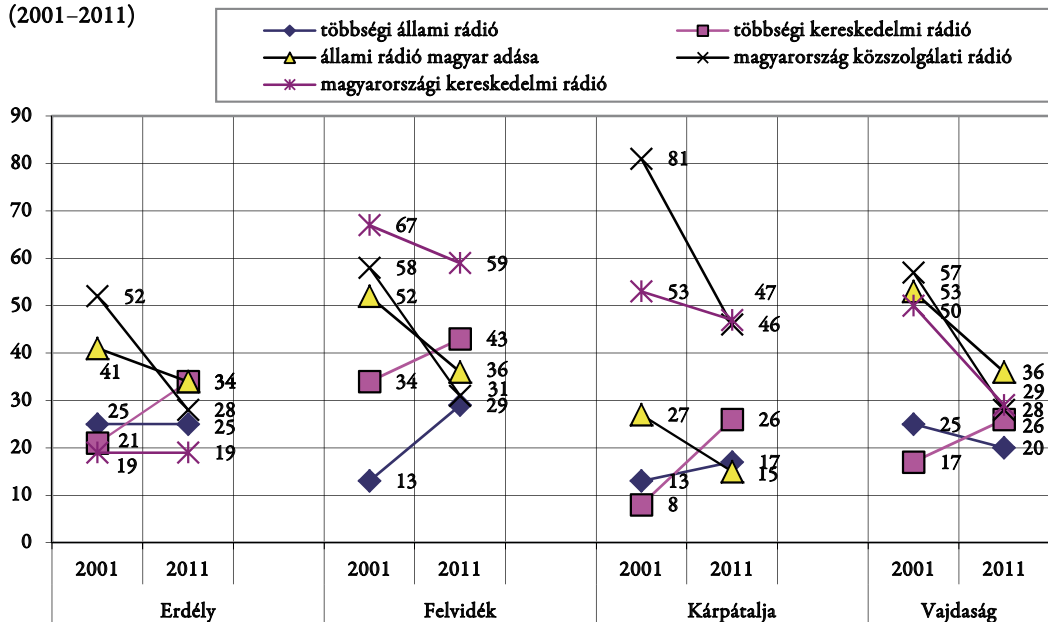
Az előző alfejezetben láthattuk, hogy a naponta rádióhallgatásra fordított idő szempontjából a vártnál kisebb különbség mutatkozott a televízió-nézés javára, ami a rádiózás pozíciójának relatív megőrzését jelzi. Mindez azonban nem jelenti egyben azt is, hogy a vizsgált egy évtizednyi időszak alatt ne ment volna végbe radikális módosulás a határon túli magyarság rádióhallgatási szokásai tekintetében. Épp ellenkezőleg: a 46. ábrán látható idősoros adatok a különböző típusú rádióadók hallgatottságával kapcsolatban számottevő elmozdulásokról tanúskodnak, melyek igen egyértelmű tendenciákat jeleznek.

SZ/5. táblázat

Rádióadó-állomások hallgatottsága (százalékban; 2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
többségi állami rádió				
soha	64,0	54,6	73,5	68,0
ritkán	23,3	34,1	20,0	25,4
gyakran	12,7	11,4	6,5	6,6
többségi kereskedelmi rádió				
soha	57,1	42,1	63,5	63,9
ritkán	19,6	31,4	21,9	20,9
gyakran	23,3	26,4	14,6	15,2
állami rádió magyar adása				
soha	53,8	49,5	75,5	50,3
ritkán	25,8	30,2	20,8	27,6
gyakran	20,3	20,4	3,7	22,1
magyarországi közszolgálati rádió				
soha	64,2	55,7	42,3	60,9
ritkán	17,2	27,5	23,7	23,9
gyakran	18,5	16,8	34,0	15,2
magyarországi kereskedelmi rádió				
soha	75,1	26,6	40,8	62,5
ritkán	13,5	28,7	24,1	17,8
gyakran	11,4	44,7	35,1	19,7

46. ábra

Rádióállomások hallgatottsága*
(2001–2011)

„Milyen gyakran tájékozódik az alábbi rádiók műsoraiból?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Az említett tendenciák röviden úgy foglalhatók össze, hogy tíz év alatt a magyar nyelven sugárzó rádióadók hallgatottsága mindegyik régióban csökkent, a többségi nyelvű rádióké pedig megnőtt. Ez a nemzeti identitás fenntartása, illetve az asszimilációs folyamatok szempontjából egyaránt negatív folyamat régióktól függetlenül mindenütt végbement, s különbség csupán az anyanyelven való rádiózástól való elfordulás nagyságrendjében mutatkozik.

E tekintetben viszonylag kevésbé a magyarországi rádióadók elérhetősége szempontjából speciális helyzetben lévő erdélyiek szokásai módosultak (ahol az UHR sávban közvetített rádióműsorok csupán a partiumi határ menti alrégiókban elérhetőek), ám a másutt is tapasztalható főbb tendenciák itt éppúgy tetten érhetőek. Ezek között első helyen az anyaországi közszolgálati adók hallgatottságának drasztikus – a korábbi részarány felére (!) történő – visszaesése említhető, valamint az, hogy mindeközben a román kereskedelmi rádiók hallgatottsága másfélszeresére nőtt körükben. Az erőssrend tehát alapvetően megváltozott, hiszen amíg egy évtizeddel ezelőtt az erdélyiek vezető rádiós információs forrásai még – a középhullámon jelenleg is ugyanúgy elérhető – Kossuth Rádió és a bukaresti rádió magyar adása voltak, napjainkban az első helyen ez utóbbi rádió már a román nyelvű kereskedelmi adókkal osztozik.

Ezek az egyes rádióadókkal kapcsolatos mutatók emellett visszaigazolják azt, a napi hallgatottság kapcsán már említett tény, hogy kétség kívül az erdélyi magyarság tekinthető a legkisebb mértékben rádióhallgató határon túli magyar közösségnek.

Amíg az erdélyi alacsony hallgatottság részben visszavezethető a vételi lehetőségek hiányára, a magyarországi rádiók adásaihoz való hozzáférés szempontjából sokkal kedvezőbb helyzetben lévő többi magyar közösség körében ugyancsak rendkívül számottevő visszaesését tapasztaljuk ezen adók hallgatottságának. Az erdélyi hallgatottsági mutatókhoz legközelebb álló vajdasági adatok szerint az ott élők körében például mára meghaladja a 60%-ot azok aránya, akik soha nem hallgatnak magyarországi rádióadókat, emellett pedig mind a három magyar nyelvű rádió esetében jelentős mértékű csökkenést regisztráltunk, beleértve a magyarországi kereskedelmi rádiókat is, melyeket tíz évvel ezelőtt még 50 átlagpontnyi gyakorisággal hallgattak a jelenlegi 28 átlagponttal szemben.

Az asszimilációs folyamatok szempontjából legkritikusabb helyzetben lévő felvidékiek esetében mondható a legkevésbé meglepőnek a magyarországi közszolgálati rádió, valamint a pozsonyi rádió magyar adása hallgatottságának nagyfokú visszaesése. Ebben a régióban a vezető helyet továbbra is a magyarországi kereskedelmi rádiók foglalják el, emellett a felvidékiek fokozott tömegkultúra-, illetve konzum-orientáltságának bizonyítéka, hogy második helyen pedig a szlovák nyelvű kereskedelmi rádióadók állnak. Ugyancsak atipikus, és a szlovák kultúrához, illetve nyelvi közeghez való egyre erősödő hasonulást példázza, hogy a felvidékiek esetében drasztikusan megnőtt a többségi nyelvű közszolgálati rádiók hallgatottsága (tíz év alatt több mint a duplájára), ami a többi régióban egyáltalán nem jellemző (a vajdaságiak körében például csökkent a szerb állami rádióadók műsorainak követése).

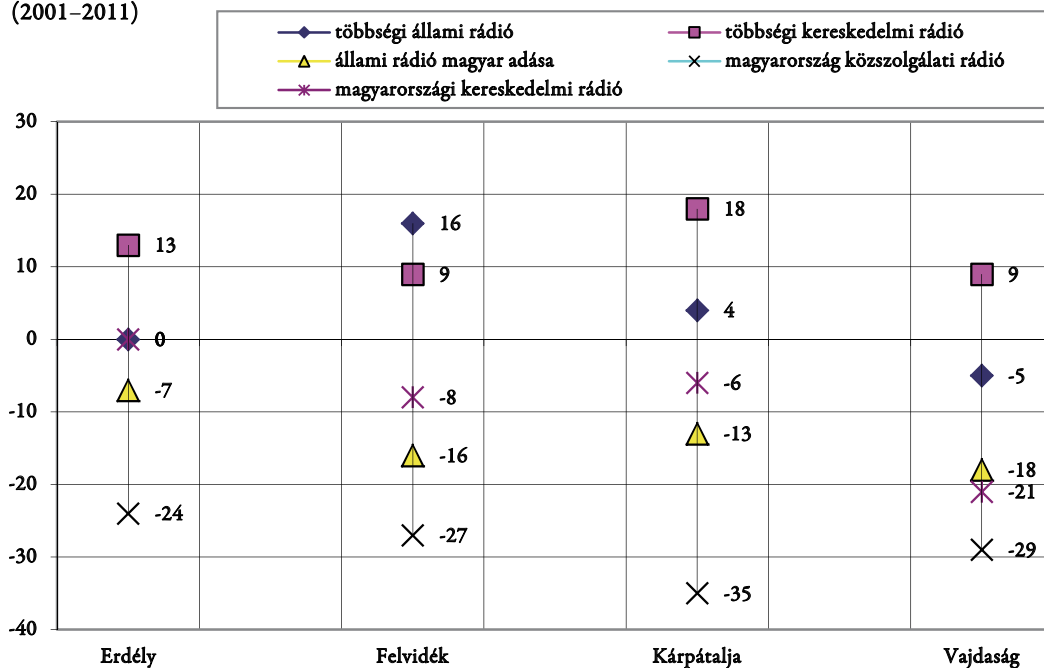
A kárpátaljai magyarság körében megmaradt ugyan a magyarországi rádiók vezető szerepe (58–59%-uk legalább néha hallgatja vagy a közszolgálati vagy a kereskedelmi rádiókat), ám mindez az egy évtizeddel korábbi mutatókhoz képest igen relatív, hiszen a Kossuth Rádió hallgatottsága például ebben a régióban csökkent a legnagyobb mértékben (a korábbi 81-ről 46 átlagpontra).

A magyar nyelvű rádióadók hallgatottságának igen nagyfokú csökkenése már önmagában is egyértelmű jele az anyanyelven való információszerezés erőteljes háttérbe szorulásának. Az asszimiláció szempontjából még inkább figyelmeztető jel azonban, hogy egy évtized alatt ezzel párhuzamosan mindegyik régióban egyaránt számottevően megnőtt a többségi nyelven sugárzó rádióadók hallgatottsága, elsősorban az ukrán, román stb. kereskedelmi rádióknak köszönhetően. Ezek hallgatottsága tíz évvel ezelőtt három régióban is még csupán 8–21 átlagpontot tett ki (a Felvidéken már akkor is 34-et), ami mára 26–34 átlagpontra nőtt.

Ezt a nemzeti identitás megtartásának szempontjából rendkívül negatív rádióhallgatási gyakorlatot igen plastikusan ábrázolják a 47. grafikon adatai, melyek az egyes rádióadók hallgatottságának pozitív és negatív irányú idősoros változásait illusztrálják.

47. ábra

Rádióállomások hallgatottságának változása* (2001–2011)

* 100-as skálára transzponált átlagok (1-soba.....100-gyakran)

Mint látható, a pozitív tartományban kizárólag a többségi nyelvű – elsősorban a kereskedelmi – rádióadók szerepelnek. A felvidékiek esetében utóbbiak népszerűség növekedését ugyan megelőzi az imént említett szlovák

állami rádió, ami azonban csupán részben köszönhető a közszolgálati rádió hallgatottságában bekövetkezett rendkívül nagyarányú növekedésnek. A szlovák nyelvű kereskedelmi adók relatíve kismértékű térnyerése ugyanis arra vezethető vissza, hogy ezeket a rádiókat az ott élők már egy évtizeddel ezelőtt is igen nagy gyakorisággal hallgatták, így a mostani szerény mértékű növekedés ellenére a felvidéki magyarok a többi régióban élőkhez képest még így is magasan vezetnek a többségi nyelven sugárzó kereskedelmi adások hallgatottsága tekintetében.

A 47. ábra adatai az anyanyelvi médiahasználat most vizsgált szegmense szempontjából igazán kedvezőtlen képet a negatív tartományban tartalmaznak: elsősorban a Magyarországról sugárzott közszolgálati rádió hallgatottságának drasztikus visszaesése formájában. Az érintett közösségek érdekérvényesítése és önismerete szempontjából legalább ennyire negatív fejleménynek számít az is, hogy tíz év alatt mindegyik régióban egyaránt jelentős mértékben csökkent az állami rádiók magyar adásainak hallgatottsága. Mindez arra utaló jel, hogy a tárgyalat műsorok közvetlen célközönsége egyre nagyobb mértékben fordul el a saját közösségét és közvetlen környezetét érintő anyanyelvi információktól. Ehelyett rádióhallgatási szokásai egyre inkább eltolódnak a többségi nyelvű tömegkulturális és fogyasztói műsorok sugárzó rádiók irányába.

A továbbiakban ennek, a nemzeti identitás megtartása szempontjából rendkívül aggasztó folyamatnak a szociológiai hátterét mutatjuk be a határon túli magyar rádióhallgatási szokások nyelvi dimenziói mentén a szociodemográfiai és identitásváltozók segítségével.

3.3. A rádióadók anyanyelvi és többségi nyelvű hallgatottságának intenzitása

A magyar nyelvű és a kisebbségi léttel összefüggő tartalmú rádiók figyelemmel követésének bemutatott alacsony mértéke fokozottan érvényes az asszimiláns csoportok esetében. Ezt példázzák a 48–50. grafikonok átlagai is, melyek az iskolaválasztás szerint mutatják a magyar, illetve többségi nyelven sugárzó rádióadók hallgatottságát.

Eszerint a magyar nyelvű adók hallgatottsága Erdélyben egyaránt igen alacsony mind a magyar, mind a román iskolát választók körében, a többi régióban azonban az identitásörző almintákba tartozók lényegesen gyakrabban hallgatnak rádiót anyanyelvükön, mint a gyermekeiket többségi iskolába járatók (48. ábra). A különbség Kárpátalján valamivel csekélyebb, ami annak köszönhető, hogy az asszimiláns rétegek tagjai ebben a régióban kötődnek a leginkább a magyarországi közszolgálati és kereskedelmi rádiókhoz.

Identitásváltozók szerint a Felvidéken és a Vajdaságban különbözik a leginkább a magyar nyelvű rádióadások hallgatottsága: mindhárom rádióadót jelentősen kisebb gyakorisággal hallgatják a szlovák és szerb iskolát választók az identitásukat őrző csoportokhoz képest.

Ugyancsak általánosan jellemző, hogy az asszimiláns rétegek anyanyelvükön túlnyomó többségben a magyarországi kereskedelmi rádiók adásait hallgatják, melyek csaknem száz százalékban angolszász zeneszámokból álló műsorkínálata a legkevésbé sem alkalmas sem az identitás megerősítésére, sem a közösség szempontjából fontos és hiteles információk továbbítására. E téren az egyetlen kivételt a vajdasági szerb iskolát választók képezik, akik magyar nyelven elsősorban az újvidéki rádió magyar adását hallgatják, hasonlóan a magyar iskolát választókhoz.

A magyar nyelvű rádiózástól való nagyfokú elfordulás természetesen a többségi nyelven sugárzó rádiók népszerűségének magas fokával jár együtt az asszimiláns rétegek körében, akik többségi nyelvű kereskedelmi rádiókat igen nagy intenzitással hallgatnak, de a szerb, szlovák stb. közszolgálati rádiók is igen számottevő népszerűséget élveznek körükben (49. ábra). A magyar iskolát választók ennél nagyságrendekkel kevésbé hallgatnak többségi nyelvű rádiókat. Legkevésbé az erdélyiek és vajdaságiak, leginkább pedig a felvidéki magyar iskolát választók. Következésképpen az asszimilációban való érintettség szerinti csoportok esetében újra a felvidékiek gyakorlata áll egymáshoz a legközelebb, míg a többségi rádióhallgatás szempontjából a legtávolabb egymástól az erdélyi és a vajdasági különböző iskolát választók mutatói állnak.

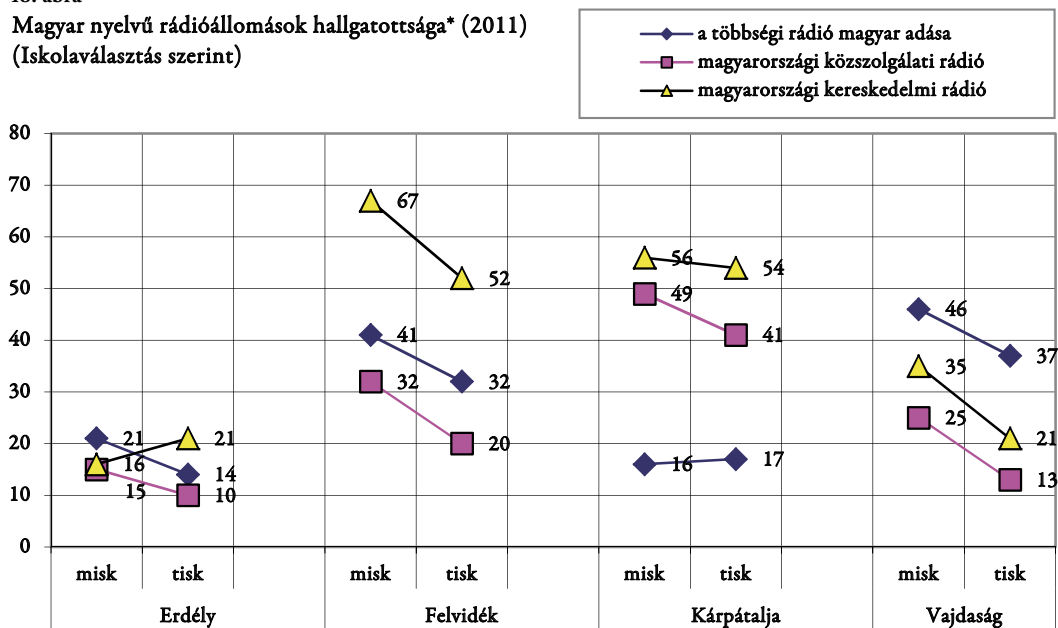
Ez utóbbi nagyfokú szegregációs távolságokat igazolják az 50. ábra adatai, melyek azt szemléltetik, hogy a gyerekeiket többségi iskolába járatók rádióhallgatási szokásai mennyiben térnek el a magyar iskolát választókéttól.

Az eddigiek fényében nem mondható meglepőnek, hogy a pozitív tartományban – egyetlen kivételtől eltekintve⁶¹ – kizárólag többségi rádióadók szerepelnek, míg az anyanyelven sugárzókat az asszimiláns rétegek tagjai mélyen átlag alatti arányban hallgatják csupán az identitásukat őrző csoportokhoz képest.

61 A román iskolát választók valamivel gyakrabban hallgatnak magyarországi kereskedelmi rádiókat.

48. ábra

Magyar nyelvű rádióállomások hallgatottsága* (2011)
(Iskolaválasztás szerint)

„Az alábbi rádióadók műsoraiból milyen gyakran tájékozódik?”

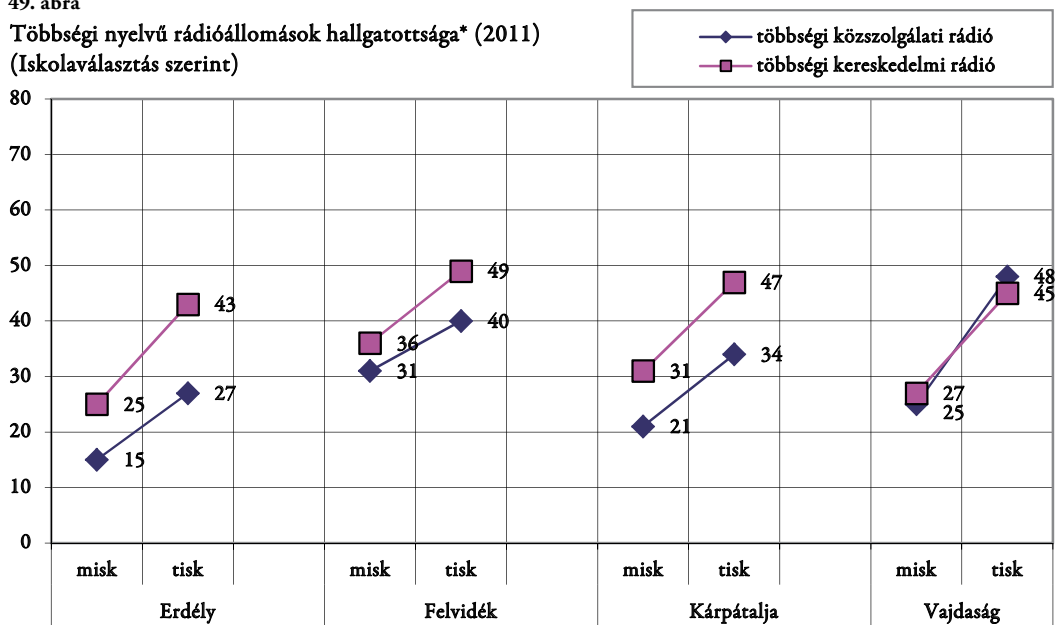
misk – gyerekeiket magyar iskolába járatják

tisk – gyerekeiket többségi nyelvű iskolába járatják

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

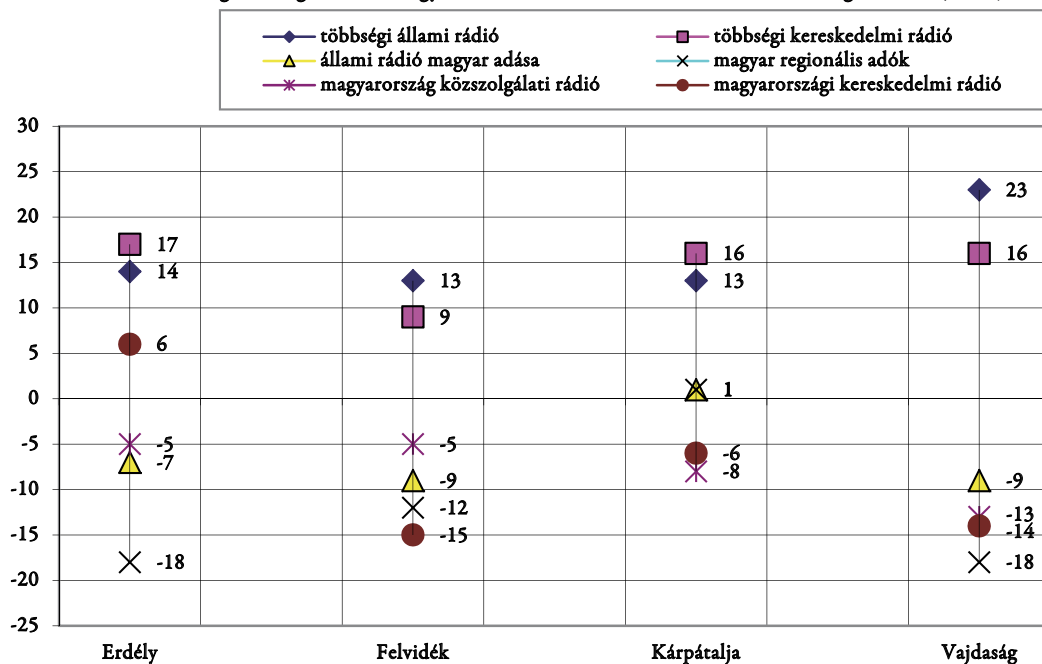
49. ábra

Többségi nyelvű rádióállomások hallgatottsága* (2011)
(Iskolaválasztás szerint)

50. ábra

A rádióállomások hallgatottságának eltérő gyakorlata az asszimilációban való érintettség szerint* (2011)

„Az alábbi rádióadók műsoraiból milyen gyakran tájékozódik?”

* a gyermeküket többségi iskolába járatók rádió csatorna-választási szegregációs távolsága a gyermekeik számára magyar iskolát választókhoz képest

** 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

A szegregációs távolságok a Felvidéken, illetve Kárpátalján a legkisebbek, noha eltérő okokból. A felvidékiek esetében a relatíve alacsony különbség annak tudható be, hogy az ottani magyar iskolát választók lényegesen gyakrabban hallgatnak többségi nyelvű rádiót, mint a többi régió hasonló kategóriába tartozó válaszadói. Kárpátalján a helyzet épp fordított: a gyerekeiket ukrán iskolába járatók relatíve magas anyanyelven való rádiózási gyakorlatának köszönhető.

Az asszimilációban való érintettség szerint a magyar és többségi nyelvű rádióadók hallgatottsága között a legnagyobb eltérést Erdélyben és a Vajdaságban élők körében regisztráltuk. Mindez azt jelenti, hogy az asszimiláns és identitásmegetartó rétegek rádióhallgatási gyakorlata az említett két régióban áll a legtávolabb egymástól. Ami egyben annak a jele, hogy az identitásukat megőrző rétegekhez képest az erdélyi és a vajdasági többségi iskolát választók fordultak el a legnagyobb arányban a rádióműsorokból való anyanyelvi információszerzéstől.

A továbbiakban a határon túli magyarság rádióhallgatási szokásainak áttekintését előbb a különböző nyelven sugárzó rádióadók, majd a közszolgálati és kereskedelmi rádiók szerint csoportosítva vizsgáljuk az ismert szociodemográfiai és identitásváltozók szerint. (39–42. táblázatok)

40. táblázat

Magyar nyelvű rádióadók hallgatottsága?* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	---	---	----	0
Középkorú	0	-	0	--
Idős	+++	++++	++++	+++
Iskolai végzettség szerint				
Általános	+++	0	0	0
Szakmunkás	0	0	0	-
Érettségi	--	--	-	0
Felsőfokú	0	0	+	++
Településnagyság szerint				
Falu	0	-	++	+
Kisváros	0	0	-	+
Nagyváros	0	0	--	--
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	++	+	+	0
Alsó-közép	-	++	-	-
Felső-közép	----	--	0	0
Gazdag	0	0	++	+
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	--	--	-	0
Enyhe munkanélküli érintettség	0	-	0	--
Váltságos munkanélküli érintettség	+++	++	0	0
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	++++	++	++	+
Szórványban élők	----	--	--	-
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeüket magyar általános iskolába járatják	--	+++	+	+
Gyermeüket többségi nyelvű általános iskolába járatják	++	----	-	-
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	0	++	++	+
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	0	--	--	-
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	++	+	+++	++
Vegyes házasság	--	-	----	--

* A magyar nyelvű rádióadók faktorhoz (magyarországi közszolgálati és kereskedelmi adók, valamint a román, szlovák, ukrán, szerb közszolgálati rádiók magyar adásaihoz) kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai, valamint az asszimilációt érintő független változók szerint.

A magyar és többségi nyelvű rádióadókat tartalmazó faktorok alapján korcsoportok szerint újra jelentősen megosztott összképet kaptunk, még hozzá a már ismert, az anyanyelvi médiahasználat szempontjából döntően negatív értelemben: a fiatal és középkorosztály tagjaira az átlagosnál kevésbé jellemző a magyar rádióműsorok hallgatása, és a regionális átlagok fölötti arányban jellemző rájuk, hogy többségi nyelven sugárzó rádiókat hallgatnak. (40. és 43. táblázat)

Következésképpen elmondható, hogy jelenleg már csupán az 55 éven felüliek követik a regionális átlagokat meghaladó mértékben a magyar nyelven szóló rádióműsorokat. Mindez azt jelenti, hogy a felnövekvő generációk révén az anyanyelven való rádiózás belátható időn belül a mostani hallgatottság töredékére eshet vissza, és a határon túli magyarság információs terében végképp a perifériára szorulhat.

A válaszadók iskolai végzettsége szerint azt látjuk, hogy míg magyar nyelvű rádiókat átlag fölötti mértékben az erdélyi általános iskolát végzettek, illetve a kárpátaljai és a vajdasági diplomával rendelkezők hallgatnak, addig a többségi nyelven sugárzó rádiók műsorait a legkevésbé képzetteken kívül gyakorlatilag az összes többi kategóriát képviselők magasan a regionális átlagok fölötti arányban hallgatják. (Leginkább az erdélyi és kárpátaljai érettségizettek és diplomások.)

Hasonló társadalmi törésvonalak mentén alakul a rádiózás a válaszadók anyagi helyzete szerint is mindegyik régióban: a főként anyanyelvi rádiókat hallgató szegényeken (és részben az alsó-közép tagjain) kívül mind a felső-közép anyagi helyzetűekre, mind a legtehetősebbekre sokkal inkább jellemző, hogy átlagon felüli mértékben hallgatnak többségi nyelvű rádiót, és átlaghoz képest kevesebb magyart. Az anyagi helyzettel kapcsolatban rögzített tendenciák ugyanúgy érvényesek munkapiaci helyzet szerint is: csupán a válságos helyzetű munkanélkülieket jellemzi az átlag fölötti arányú anyanyelvi rádióhallgatás, a népesség túlnyomó hányadát kitevő stabil munkapiaci helyzetűek, valamint az enyhe munkanélküli érintettségűek azonban inkább a többségi rádiók hallgatósága közé tartoznak.

Diametrálisan eltérő rádióhallgatási gyakorlatot regisztráltunk továbbá a lakóhely tömb-, illetve szórványjellege szerint is, hiszen – amint az várható volt – a tömbben élők elsősorban magyar, a szórványlakosok pedig magasan átlag fölötti mértékben többségi nyelvű rádióadókat hallgatnak. Hasonlóan a különböző asszimilációs érintettségű csoportok szerinti megoszláshoz: az asszimiláns csoportokat alkotókra minden esetben a többségi nyelven sugárzó rádióműsorok hallgatottsága jellemző magasan a regionális átlagok fölött, ahogy azt az elemzés korábbi részében már láttuk.

Az egyes nemzeti identitás-, illetve általános **értékrendtípusok**ba tartozók rádióhallgatási szokásai úgyszintén nagyon tanulságos megoszlásokat tükröznek, amelyek szervesen beleillenek az eddig vázolt összképbe. A 40–41. táblázatokban az látható, hogy amíg a magyar nyelven sugárzó rádióadók népszerűsége mind a szilárd, mind a megtagadó nemzeti identitástípust alkotók esetében csupán átlag körülínek mondható – tehát a magyarságukat őrző rétegek sem hallgatják ezeket magasan a regionális átlagok fölött –, addig a többségi nyelvű rádiókat a megtagadó/defenzív identitásúak sokkal nagyobb gyakorisággal kísérik figyelemmel.

41. táblázat

Az anyanyelven történő rádióhallgatás intenzitása nemzeti identitástípusok és általános értékrendtípusok szerint* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Nemzeti identitástípusok szerint				
Szilárd nemzeti identitás	0	+	0	+
Megtagadó/defenzív nemzeti identitás	+	–	0	0
Általános értékrendtípusok szerint				
Fogyasztói/egyéni érdek-orientált értékrend	– – – –	– – – –	–	–
Toleráns értékrend	– – –	+	– –	–
Konzervatív értékrend	++ +	+++ +	+++	++

* A magyar nyelvű rádióadók faktorhoz (magyarországi közszolgálati és kereskedelmi adók, valamint a román, szlovák, ukrán, szerb közszolgálati rádiók magyar adásaihoz) kötődő modellált béta-együtthatók identitás- és értékrendtípusok szerint.

42. táblázat

A többségi nyelven történő rádióhallgatás intenzitása nemzeti identitástípusok és általános értékrendtípusok szerint* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Nemzeti identitástípusok szerint				
Szilárd nemzeti identitás	-----	-	-	-
Megtagadó/defenzív nemzeti identitás	+	++	0	++
Általános értékrendtípusok szerint				
Fogyasztói/egyéni érdek-orientált értékrend	++++	++++	++++	0
Toleráns értékrend	--	+	0	+
Konzervatív értékrend	--	--	---	-

* A többségi nyelvű rádióadók faktorhoz (többségi közszolgálati és kereskedelmi adók adásaihoz) kötődő modellált béta-együtthatók identitás- és értékrendtípusok szerint.

Az anyanyelven való rádióhallgatás és az értékrendtípusok közötti összefüggés is jelentős: mind a fogyasztói, mind a toleráns értékrenddel bírók mélyen átlag alatti arányban hallgatnak csupán magyar nyelvű rádióműsorokat, a többségi nyelvűeket viszont annál inkább (különösen a sikert, az anyagi haszonszerzést stb. értékrendjük centrumába állítók). Miután jelenleg már e két típus képezi a vizsgált közösségek túlnyomó – és egyre inkább gyarapodó – többségét, a közeljövőben a velük kapcsolatban bemutatott negatív tendenciák további térnyerése várható, amit egyre kevésbé lesz képes ellensúlyozni az, hogy a konzervatív értékrenddel bíró határon túli magyar rétegek rádióhallgatási szokásai egyelőre az anyanyelven való rádiózás dominanciáját jelzik.

A több szempontból is erőteljesen negatív állapotot tükröző rádiózással kapcsolatos tendenciák vizsgálatát a továbbiakban az egyes szociodemográfiai és identitásváltozók mentén aszerint elemezzük, hogy a különböző társadalmi rétegek milyen intenzitással hallgatják a közszolgálati és a kereskedelmi rádióadókat, valamint az állami rádiók magyar adásait.

43. táblázat

Többségi nyelvű rádióadók hallgatottsága?* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	++++	+	++	+
Középkorú	++	++	0	0
Idős	-----	-----	--	-
Iskolai végzettség szerint				
Általános	-----	--	--	0
Szakt munkás	-	++	0	0
Érettségi	+++	+	+	0
Felsőfokú	++++	0	++	0
Településnagyság szerint				
Falu	-----	++	0	+
Kisváros	0	--	0	0
Nagyváros	++++	0	0	0
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	-----	0	---	--
Alsó-közép	0	--	0	-
Felső-közép	++++	+	+++	+
Gazdag	++	++	++	++
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	++	++	+++	0
Enyhe munkanélküli érintettség	+++	+	++	++
Válságos munkanélküli érintettség	--	---	-	0
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	-----	--	-----	--
Szórványban élők	++++	++	++++	++
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	0	--	---	---
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	0	++	+++	+++
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	-----	---	-----	-----
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	++++	+++	++++	++++
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	--	--	---	--
Vegyes házasság	++	++	+++	++

* A többségi nyelvű rádióadók faktorhoz (többségi közszolgálati és kereskedelmi adók adatai) kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai, valamint az asszimilációt érintő független változók szerint.

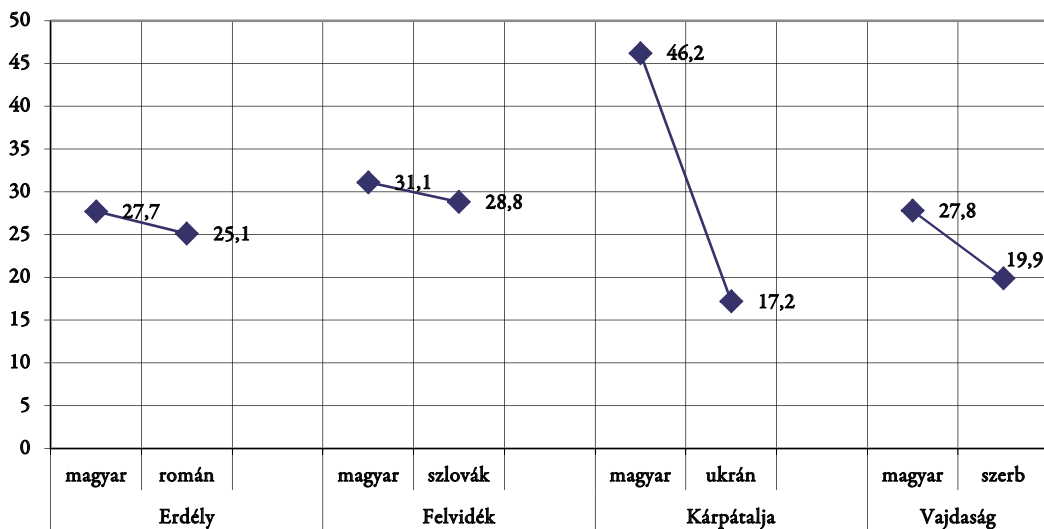
A műsorait magyar és többségi nyelven sugárzó rádióadók hallgatottságának összehasonlító bemutatása előtt – hasonlóan a televízió csatornák nézettségével kapcsolatban leírtakhoz – ez esetben is szükséges annak módszertani meghatározása, hogy a különböző rádiók műsorkínálatának mennyiben van pozitív, illetve negatív hatása a határon túli magyar közösségek tagjainak identitására és asszimilációs érzettségére.

A rádióadók esetében némiképpen egyszerűbb a fenti klasszifikáció elvégzése, mint azt a televízió csatornák műsoraival kapcsolatban tapasztaltuk. Eszerint a közszolgálati rádiók hallgatottságát nem tekintjük primer asszimilációs tényezőnek még a többségi nyelvű rádióadók esetében sem, miután a határon túli magyar lét szerves velejárója a mindkét nyelven való információszerezés. Ebben az értelemben tehát a közszolgálati rádiók hatását pozitív tényezőként tételezzük, amely a nyelvi dimenzióra való tekintet nélkül hasznos mind a mindennapi életvitel, mind a szélesebb társadalmi közegben való eligazodás szempontjából.

Az identitás megőrzése tekintetében egyértelműen negatív hatást tulajdonítunk viszont a kereskedelmi rádiók hallgatottságának. Ezek tömegkulturális műsorkínálata már az anyanyelven való rádiózásakor is erősen identitásromboló hatással bír, ami a többségi nyelvű kereskedelmi adók esetében hatványozottan érvényesül. Tekintettel a fentiekre, a továbbiakban a minél intenzívebb közszolgálati rádiózást pozitív, a kereskedelmi viszont negatív tényezőnek tekintjük, tekintet nélkül annak nyelvi dimenziójára.

A fenti módszertani megfontolásokat szem előtt tartva elmondható, hogy régiók szerint számottevően különböző gyakorlatot regisztráltunk mind a közszolgálati, mind a kereskedelmi rádiók hallgatottságával kapcsolatban.

51. ábra

A közszolgálati rádióállomások hallgatottsága* (2011)

„Milyen gyakran tájékozódik a közszolgálati rádiók műsoraiból?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

A mindkét nyelven történő információszerezés szempontjából az erdélyiek és a felvidékiek rádiózási szokásai mondhatók a leginkább kiegyensúlyozottnak, akik csupán néhány átlagponttal hallgatnak gyakrabban anyanyelvi közszolgálati adókat, mint román, illetve szlovákot. A másik pólust a kárpátaljaiak képviselik, akik ugyanezen rádiótípust 30 átlagponttal nagyobb mértékben hallgatják magyarul, mint ukránul, ami egyben azt jelenti, hogy a rádiózásból szerzett információik döntő hányadát a Kossuth Rádió műsoraiból merítik. A közbülső fokozatot a vajdaságiak körében mértük, ahol magyar nyelvű közszolgálati rádiót az erdélyiekkel és a felvidékiekkel azonos mértékben hallgatnak, emellett azonban a szerb közszolgálati rádiók hallgatottsága alacsony.

Korcsoportok szerint újra az egyéb vonatkozásban már ismert, s az asszimiláció, illetve nyelvváltás szempontjából negatív tendenciák érvényesülnek. (44/1–2. táblázat) A fiatalok és a középkorúak Erdélyben és a Felvidéken nagyobb gyakorisággal hallgatnak román, illetve szlovák közszolgálati rádiókat, mint magyart, de a kárpátaljai és a vajdasági fiatalok is a regionális átlagok fölötti mértékben számítanak a többségi nyelvű közszolgálati rádiók hallgatósága közé. Az ugyancsak nem mondható meglepőnek, hogy az idős korcsoportba tartozók hallgatnak kevesebb többségi nyelvű, és több anyanyelven sugárzott közszolgálati rádióműsort. A régiók közötti különbségek azonban figyelmet érdemelnek, hiszen míg a vajdasági és az erdélyi idősök csupán 35–38 átlagpontos intenzitással hallgatják a tárgyalt magyar nyelvű rádiókat, a Felvidéken ez eléri a 48 pontot, Kárpátalján pedig – igazolva az ott élők relatíve nagyobb kötődését az anyanyelvi rádiózáshoz – kiugró mértékű (66 átlagpont).

Iskolai végzettség szerint hasonló, fokozatok szerinti megoszlásokat nem tapasztaltunk. Egyedül az erdélyiekre jellemző, hogy az iskolai végzettségi fokozatok emelkedésével egyenes arányban nő a román közszolgálati rádiók hallgatottsága. Az pedig mindenképpen meglepő, és regionális összehasonlításban példátlan, hogy az erdélyi diplomával rendelkezők lényegesen gyakrabban hallgatnak román közszolgálati rádiót, mint magyart. A többi régióban elsősorban a szakmunkás réteg mondható a vizsgált vonatkozásban leginkább többségi rádió hallgatónak, az általános iskolát végzettek pedig a legkevésbé. Anyagi és szociális helyzet szerint ugyancsak mindegyik régióban hasonló rádióhallgatási gyakorlatot regisztráltunk: a többségi nyelvű közszolgálati rádiók hallgatottsága mindenütt egyenes arányban nő a szegényektől a gazdagokig, ezen belül azonban egyelőre csupán az erdélyi és a felvidéki gazdagokra jellemző, hogy a magyar nyelvű rádiókhoz képest immáron igen számottevően (10–12 átlagponttal) gyakrabban hallgatnak román és szlovák rádiókat.

A kétnyelvű rádióhallgatás szempontjából a valódi töréspont újfent az egyes identitásváltozók között tapasztalható. A vegyes házasságban élők kivétel nélkül nagyobb gyakorisággal kapcsolnak a többségi közszolgálati rádióadókra, mint a magyarra, s a gyermekeiket többségi iskolába járatók ugyancsak mindegyik régióban nagyszámúval gyakrabban tájékozódnak román, szerb stb. nyelvű rádiókból, mint az anyanyelvükön sugárzott közszolgálati műsorokból.

Noha a többségi nyelven való információszerzést önmagában nem tekintjük asszimilációs tényezőnek, ám miután a bemutatott igen számottevő arányban teret nyert szlovák, ukrán stb. rádiók hallgatottsága közel sem tükröz egyensúlyra való törekvést, mindez mégis egyértelműen negatív tendenciának tekinthető a nyelvváltás, illetve asszimilációs folyamatok szempontjából.

44/1. táblázat

A közszolgálati rádióállomások hallgatottsága?* (2011)

	Erdély		Felvidék	
	Román nyelvű	Magyar nyelvű	Szlovák nyelvű	Magyar nyelvű
Regionális átlagok	25,0	27,7	28,8	31,0
Korcsoportok szerint				
Fiatal	24,8	18,5	23,8	22,8
Középkorú	29,0	23,2	32,1	29,0
Idős	22,0	38,2	29,3	47,8
Iskolai végzettség szerint				
Általános	16,1	38,4	24,3	33,2
Szaktanulmányos	22,7	24,4	38,3	32,8
Érettségi	29,6	21,2	28,0	24,2
Felsőfokú	33,5	27,4	27,6	35,1
Településnagyság szerint				
Falu	22,1	27,4	30,4	28,1
Kisváros	24,1	28,2	27,3	32,8
Nagyváros	34,6	28,3	32,0	35,3
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	22,8	33,6	33,0	39,8
Alsó-közép	22,8	27,2	25,9	33,7
Felső-közép	28,1	21,8	28,7	28,5
Gazdag	42,7	29,9	36,3	26,6
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	25,5	20,3	30,6	29,3
Enyhe munkanélküli érintettség	31,5	25,6	28,8	25,3
Váltságos munkanélküli érintettség	21,9	40,7	24,8	40,0
Tömb-szórvány szerint				
Tömbben élők	17,6	17,6	27,4	28,9
Szórványban élők	32,2	37,5	32,8	36,8
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	21,3	30,6	28,1	37,9
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	35,0	40,1	40,8	22,5
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	20,3	32,1	26,7	37,1
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	33,8	27,5	41,1	25,7
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	23,7	40,2	33,4	34,6
Vegyes házasság	43,7	35,7	44,7	30,3

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

44/2. táblázat

A közszolgálati rádióállomások hallgatottsága?* (2011)

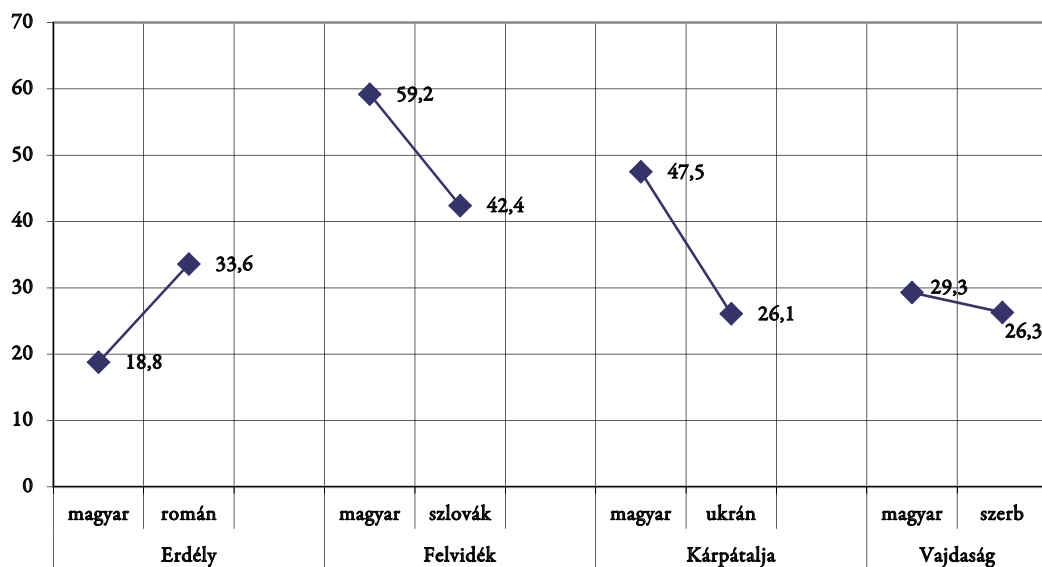
	Kárpátalja		Vajdaság	
	Ukrán nyelvű	Magyar nyelvű	Szerb nyelvű	Magyar nyelvű
Regionális átlagok	17,2	46,2	19,9	27,5
Korcsoportok szerint				
Fiatal	18,7	39,7	22,3	25,3
Középkorú	17,0	44,1	19,5	20,5
Idős	14,9	66,5	19,1	35,1
Iskolai végzettség szerint				
Általános	13,3	44,6	19,6	27,7
Szakmunkás	20,8	53,5	22,8	23,9
Érettségi	17,6	43,9	19,0	26,7
Felsőfokú	22,3	50,9	17,8	34,7
Településnagyság szerint				
Falu	16,7	50,6	24,1	39,0
Kisváros	18,4	46,5	19,9	29,1
Nagyváros	15,7	40,4	17,3	17,4
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	11,2	52,1	13,2	31,8
Alsó-közép	17,5	44,5	20,3	25,9
Felső-közép	21,0	43,6	20,8	27,0
Gazdag	29,6	58,5	24,5	38,4
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	19,0	42,9	18,2	27,4
Enyhe munkanélküli érintettség	23,2	47,6	26,1	20,3
Válságos munkanélküli érintettség	13,0	44,6	21,8	25,0
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	12,8	41,1	19,0	27,9
Szórványban élők	28,1	59,0	21,4	27,5
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	25,2	51,9	18,2	29,1
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	26,2	45,1	35,7	28,6
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	12,1	49,3	18,3	28,9
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	28,9	43,7	37,9	21,5
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	15,0	49,0	20,2	27,9
Vegyes házasság	36,8	33,4	33,8	22,1

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

A közszolgálati rádióadókkal kapcsolatban vázolt negatív tendenciák még inkább visszaigazolódnak a kereskedelmi rádiózással kapcsolatos adatainkban.

52. ábra

A kereskedelmi rádióállomások hallgatottsága* (2011)

„Milyen gyakran tájékozódik a kereskedelmi rádiók műsoraiból?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

A grafikon adatai ugyan azt bizonyítják, hogy válaszadóink két régióban (Felvidék és Kárpátalja) nagyságrendekkel gyakrabban hallgatnak magyar kereskedelmi rádióadásokat, mint többségi nyelvűt, szociodemográfiai változók szerint az összkép már koránt sem ennyire megnyugtató. (45/1–2. táblázatok)

Mielőtt ezekre rátérnénk, említést érdemel, hogy a regionális összehasonlításban atipikus – a többségi nyelvű kereskedelmi rádiók túlsúlyát mutató – erdélyi hallgatottsági adatok csupán részben magyarázhatók azzal, hogy a távoli Székelyföldön URH frekvenciákon sugárzó magyarországi kereskedelmi rádióadók nem foghatóak. Mindez önmagában még aligha indokolhatja, hogy Erdélyben csaknem kétszer annyian hallgatnak román nyelvű kereskedelmi rádiót, mint magyart. Ebben az esetben is sokkal inkább arról van szó, hogy az erdélyi magyarság körében is igen számottevő asszimilációs potenciál van jelen, aminek egyik fontos bizonyítékát kell látnunk a román nyelvű kereskedelmi rádiók kiugróan magas népszerűségében.

Ami a szociodemográfiai változók szerinti megoszlásokat illeti, kutatásunk egyik legkevésbé meglepő eredménye, hogy a kereskedelmi rádiók adatai elsöprő mértékű népszerűségnek örvendenek a fiatal korosztály – legnagyobb mértékben a felvidéki fiatalok – körében, ami mindegyik régióban arányos léptékű fokozatokban csökken az életkor növekedésével. Ugyanez a tendencia érhető tetten az anyagi helyzet szerint is: mindkét nyelven legkevésbé a szegények és a válságos munkanélküli helyzetűek hallgatnak kereskedelmi rádiókat.

45/1. táblázat

A kereskedelmi rádióállomások hallgatottsága?* (2011)

	Erdély		Felvidék	
	Román nyelvű	Magyar nyelvű	Szlovák nyelvű	Magyar nyelvű
Regionális átlagok	33,6	18,8	42,4	59,2
Korcsoportok szerint				
Fiatal	47,1	28,6	45,5	64,9
Középkorú	37,6	20,6	47,4	63,0
Idős	20,4	10,2	26,9	42,3
Iskolai végzettség szerint				
Általános	19,9	9,4	38,4	52,7
Szaktunók	29,8	16,8	47,4	62,3
Érettségi	41,0	23,1	43,1	64,2
Felsőfokú	48,1	29,9	43,7	60,9
Településnagyság szerint				
Falu	29,9	14,1	46,5	61,9
Kisváros	34,5	20,7	38,8	57,8
Nagyváros	44,1	31,4	47,0	54,6
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	21,3	8,1	44,4	51,1
Alsó-közép	33,7	18,8	34,9	54,7
Felső-közép	44,6	28,9	44,5	62,1
Gazdag	59,6	35,7	57,8	68,5
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	39,4	23,0	46,6	61,5
Enyhe munkanélküli érintettség	46,4	33,2	42,8	63,8
Válságos munkanélküli érintettség	30,4	11,2	33,8	45,6
Tömb-szórvány szerint				
Tömbben élők	24,6	13,7	39,8	58,6
Szórványban élők	42,4	23,7	49,7	61,0
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeküket magyar általános iskolába járatják	26,1	18,3	37,9	60,3
Gyermeküket többségi nyelvű általános iskolába járatják	31,2	7,0	48,6	51,4
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	22,3	13,8	35,8	59,5
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	43,0	21,4	52,3	56,0
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	27,5	17,4	38,9	59,1
Vegyes házasság	51,7	7,3	55,1	53,5

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

45/2. táblázat

A kereskedelmi rádióállomások hallgatottsága?* (2011)

	Kárpátalja		Vajdaság	
	Ukrán nyelvű	Magyar nyelvű	Szerb nyelvű	Magyar nyelvű
Regionális átlagok	26,1	47,5	26,3	29,3
Korcsoportok szerint				
Fiatal	31,9	59,9	36,8	44,4
Középkorú	25,8	43,4	29,5	33,8
Idős	16,6	32,5	18,3	17,6
Iskolai végzettség szerint				
Általános	22,1	40,5	24,4	25,0
Szaktmunkás	26,4	54,3	25,6	33,5
Érettségi	27,9	51,5	31,6	36,1
Felsőfokú	32,3	49,0	28,0	29,3
Településnagyság szerint				
Falu	27,4	50,0	31,2	30,6
Kisváros	25,1	48,9	26,9	31,3
Nagyváros	26,5	41,9	21,5	22,4
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	15,9	39,5	16,3	13,3
Alsó-közép	25,3	43,0	20,6	21,6
Felső-közép	33,9	60,0	30,9	37,8
Gazdag	46,2	66,8	48,4	40,4
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	30,6	53,0	28,1	35,0
Enyhe munkanélküli érintettség	32,2	50,9	37,7	34,0
Válságos munkanélküli érintettség	21,9	40,9	23,4	19,1
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	21,3	48,8	23,8	35,8
Szórványban élők	38,4	44,2	30,5	17,7
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeüket magyar általános iskolába járatják	32,5	38,6	22,8	38,8
Gyermeüket többségi nyelvű általános iskolába járatják	38,0	44,6	39,4	8,1
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	20,1	46,8	23,0	28,8
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	37,2	40,6	43,7	16,6
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	35,0	47,7	35,6	28,0
Vegyes házasság	40,2	37,7	43,0	11,5

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Iskolai végzettség szerint néhány kivételtől eltekintve az a tendencia érvényesül, hogy az iskolázottabb rétegek tagjai lényegesen gyakrabban hallgatnak többségi nyelvű kereskedelmi rádiókat, ám ez esetben Erdélyt leszámítva (ahol a diplomások két és félszer intenzívebben követik a tárgyalt rádióadók többségi nyelvű műsorait az általános iskolát végzettekhez képest) a korcsoportok esetében tapasztalt nagyságrendű szegregációs távolságok nem jellemzőek.

Tömb–szórvány változó szerint ez esetben is érvényesül a lokális környezet hatása: többségi nyelvű kereskedelmi rádiókat a szórványlakosok lényegesen nagyobb gyakorisággal hallgatnak. Ezzel kapcsolatban említést érdemel a magyarországi kereskedelmi rádiók vétele szempontjából speciális erdélyi helyzet, ahol a határhoz közelebb eső – elsősorban partiumi – szórványrégiók lakói 10 átlagponttal gyakrabban hallgatják a tárgyalt rádióadók magyar nyelvű műsorait, mint a tömb régióban (a Székelyföldön) élők.

Az identitásváltozók szerinti megoszlások terén is az eddig egyéb vonatkozásban megismert nagyfokú szegregációs távolságokat regisztráltunk. Többségi nyelvű kereskedelmi rádióműsorokat az asszimiláns rétegek tagjai mindegyik régióban nagyságrendekkel gyakrabban hallgatnak, mint magyart. Az anyanyelven sugárzó kereskedelmi rádiókat pedig legkevésbé az erdélyi, illetve vajdasági nemzeti identitásuktól elfordulók hallgatják, elenyésző, mindössze 7,3 és 11,5 átlagpontnyi arányban.

A közszolgálati, illetve kereskedelmi mindkét nyelven való rádiózással kapcsolatban regisztrált tendenciák végeredményben egyaránt az identitás folyamatos, emellett igen erőteljes gyengülésének tendenciáját igazolják a határon túli magyarság körében. Elsősorban amiatt, mert a közérdekű információkkal szolgáló rádióadók hallgatottsága mindegyik régióban egyre inkább elmarad a kereskedelmi rádiók műsorainak figyelemmel kísérése mögött.

Miután mindez igen komoly negatív hatással van az érintettek kollektív és egyéni önismeretére, a rádióhasználatról foglalkozó fejezetünket annak rövid áttekintésével zárjuk, hogy az egyes régiókban fogható közszolgálati rádiók magyar adásainak, valamint a Kossuth Rádió „Határok nélkül” című műsorának hallgatottsága mennyire tudja árnyalni az eddig vázolt döntően negatív összképet.

Ezzel kapcsolatban relatíve pozitív fejlemény, hogy a határon túli régiókban az ottani állami rádiók magyar adásait három régióban is (Erdély, Felvidék, Vajdaság) néhány átlagponttal intenzívebben hallgatják, mint a Magyarországról sugárzott közszolgálati adásokat. Ez ugyan azt jelzi, hogy a tárgyalt magyar nyelvű állami rádiók, melyek főként a saját közösséggel kapcsolatos információkat közvetítik, jobban/inkább elérik célközönségüket, ám ennek mértéke (csupán 33–36 átlagpont) már korántsem megnyugtató. Különösen igaz mindez a kárpátaljaiak esetében, akik az ungvári rádió magyar nyelvű műsorait igen alacsony – mindössze 14,8 átlagpontnyi – intenzitással követik, amivel újabb bizonyítékát adják annak, hogy médiahasználatuk csaknem teljes spektrumát az anyaországi elektronikus médiafelületek teszik ki.

Ami az egyes társadalmi rétegekkel kapcsolatos megoszlásokat illeti, atipikus, és az eddigiekben megismert tendenciák egyaránt megfigyelhetők. Előbbiek között említhető, hogy a kárpátaljaiak körében korcsoportok között nincs szignifikáns eltérés, valamint, hogy az ott élő asszimiláns rétegek gyakrabban hallgatják a tárgyalt magyar nyelven sugárzó adókat, mint a nemzeti identitásukhoz különböző fokon ragaszkodók.

46. táblázat

A közszolgálati rádiók magyar adásainak hallgatottsága?* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	33,7	35,9	14,8	36,2
Korcsoportok szerint				
Fiatal	27,7	26,1	13,7	31,8
Középkorú	34,9	35,1	14,4	33,3
Idős	37,5	52,1	17,3	41,1
Iskolai végzettség szerint				
Általános	34,3	36,5	11,6	37,3
Szaktanulmányok	41,4	35,7	15,2	36,7
Érettségi	29,9	34,0	15,9	28,9
Felsőfokú	31,5	37,1	19,5	40,8
Településnagyság szerint				
Falu	36,4	36,8	16,8	47,4
Kisváros	30,8	34,5	16,1	33,7
Nagyváros	28,9	40,6	10,0	37,6
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	37,2	39,0	11,2	35,7
Alsó-közép	34,7	39,8	14,0	35,6
Felső-közép	29,2	32,9	17,2	36,4
Gazdag	30,7	37,4	38,0	44,3
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	32,2	33,3	17,8	36,4
Enyhe munkanélküli érintettség	33,9	35,0	16,8	34,5
Váltságos munkanélküli érintettség	30,0	40,9	13,0	37,3
Tömb-szórvány szerint				
Tömbben élők	42,9	31,9	11,1	33,9
Szórványban élők	24,9	46,6	24,1	40,7
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	37,3	39,7	14,9	40,2
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	36,2	30,8	21,0	44,3
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	40,2	40,1	13,1	36,3
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	29,4	35,5	20,4	45,3
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	38,0	39,6	15,3	40,3
Vegyes házasság	22,5	32,8	18,8	41,7

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Az állami magyar rádióadások hallgatottsága – mint az imént említettük, a kárpátaljaiakat kivéve – egyenes arányban növekedik az életkorral. Mindez úgyszintén azt, az eddig több vonatkozásban is megfigyelt negatív tendenciát erősíti, mely szerint a jelenleg fiatal korosztály felnövésével a saját közösség kohéziója, illetve az eredeti nemzeti identitás megőrzése szempontjából fontos információk iránti érdeklődés akár már belátható időn belül a kritikus szint alá csökkenhet.

Vagyoni helyzet szerint régióként erősen megosztott rádióhallgatási szokásokat regisztráltunk. Amíg a Felvidéken e tekintetben nincs értékelhető különbség az egyes vagyoni kategóriákba tartozók között, addig Kárpátalján és a Vajdaságban egyenes arányú növekedés mutatkozik az állami adók magyar adásainak népszerűségében a szegényektől a gazdagokig. Ettől alapvetően eltérő tendencia érvényesül viszont Erdélyben, ahol az említett adók legkevesbé a jó anyagi körülmények között élők hallgatják, leginkább pedig az alsó-középosztály tagjai, valamint a szegények.

Az iskolai végzettség szerinti megoszlások ugyancsak az erdélyiek esetében bizonyultak atipikusnak a többi régióhoz képest. Ott az iskolázottabb rétegekhez tartozók átlag alatti mértékben követik csupán a magyar adások műsorait, míg a többi régióban a helyzet épp fordított: a közösségük helyzetével foglalkozó rádióműsorokat a diplomások hallgatják a legnagyobb arányban.

Egyértelműen megosztott rádióhallgatási gyakorlatot és számottevő szegregációs távolságokat regisztráltunk viszont tömb–szórvány megoszlás szerint, mellyel kapcsolatban Erdélyt kivéve – némi meglepetésre – azt tapasztaltuk, hogy az állami rádiók magyar adásait a szórványban élők sokkal nagyobb gyakorisággal hallgatják, mint a tömb régiók lakosai.

Az egyes identitásváltozók szerinti megoszlások különösebb meglepetést ezúttal sem tartogatnak, hiszen – az említett kárpátaljaiakon kívül – az identitásukat megőrizni kívánó rétegek mindegyik régióban lényegesen gyakrabban követik nyomon az állami rádiók magyar adásait, mint az asszimiláns rétegek.

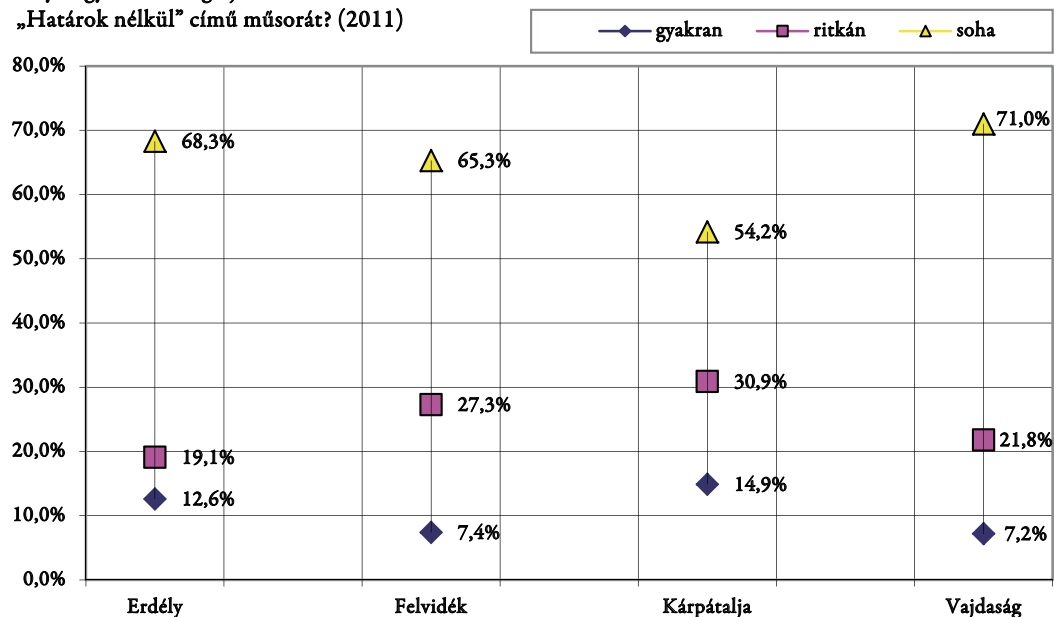
A rádióhasználatról foglalkozó fejezetünket annak rövid áttekintésével zárjuk, hogy az egyes régiókban fogható közszolgálati rádiók magyar adásainak, valamint a Kossuth Rádió „Határok nélkül” című műsorának hallgatottsága mennyire képes árnyalni az eddig vázolt döntően negatív összképet.

A határon túli magyarság életviszonyainak folyamatos nyomon követését célul kitűző „Határok Nélkül” című műsorfolyam hallgatottsága tekintetében a leginkább figyelmet érdemlő adat, hogy még az egyébként is rendkívül alacsony hallgatottságú magyar közszolgálati rádióadók egyéb műsorainál is lényegesen kisebb mértékben hallgatják minden régióban. (47. táblázat) Ez a különbség Erdélyben és a Vajdaságban valamivel kisebb, mint a Felvidéken és Kárpátalján.

Az adatok százalékos megoszlása szerint azt látjuk (53. ábra), hogy a felvidékiek és a vajdaságiak csupán elenyésző (7%-os) mértékben követik rendszeresen a „Határok nélkül” című műsort, és ez az arány Erdélyben, illetve Kárpátalján sem haladja meg számottevően a 10%-ot. Emellett a közösségi értékektől való nagyfokú elfordulás korábban már több ízben is említett folyamatának markáns visszaigazolását abban láthatjuk, hogy Erdélyben és a Felvidéken a megkérdezettek kétharmada, a Vajdaságban csaknem háromegyede, Kárpátalján pedig több mint fele soha nem hallgatja a „Határok nélkül” című műsort.

53. ábra

Milyen gyakran hallgatja a Kossuth Rádió „Határok nélkül” című műsorát? (2011)

Szociodemográfiai változók szerint ez esetben is ugyancsak a jól ismert megoszlásokat tapasztaltuk (47. táblázat). A fiatalokat mindegyik régióban jellemző drasztikus mértékű érdektelenséghez hasonlókat tapasztalunk a Határok nélkül hallgatottságában, valamint a közösségen belül mintaadó szerepet játszó erdélyi iskolázottabb, valamint tehetősebb rétegek tagjai között, de a tömb alrégiók lakosai is mindenütt a regionális átlagok alatti arányban követik csupán a műsort. Az érdeklődés hiányát mutatja, hogy ezek a hallgatottsági mutatók összességükben már alig haladják meg azt a szintet, amilyen gyakorisággal a vegyes házasságokban élők, tehát az asszimilációban előrehaladott csoportok hallgatják a „Határok nélkül” című műsort.

A rádiózásra vonatkozó eredményeket értékelve azt mondhatjuk, hogy noha a rádióhallgatásra fordított idő tekintetében egy évtized alatt jelentős mértékű visszaesés nem történt, a rádiózás tartalmi vonatkozásai tekintetében igen súlyos értékrend-erőziora és identitás válságra utaló jeleket regisztráltunk. Ebből a szempontból – paradox módon – még talán kedvezőnek is mondható az asszimilációs folyamatokat illetően, hogy a rádióhallgatás erőteljesen jelentőségét veszítette a határon túli magyarság mindennapi információszerezése tekintetében.

47. táblázat

Milyen gyakran hallgatja Ön a Kossuth Rádió „Határok Nélkül” című műsorát?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	22,9	21,7	30,8	18,7
Korcsoportok szerint				
Fiatal	13,8	13,9	19,8	15,0
Középkorú	17,3	19,0	30,6	14,4
Idős	33,4	39,5	49,9	24,5
Iskolai végzettség szerint				
Általános	31,5	21,8	26,4	19,0
Szakmunkás	22,4	24,0	39,2	16,4
Érettségi	17,3	16,7	29,7	16,8
Felsőfokú	20,1	27,6	31,2	23,4
Településnagyság szerint				
Falu	24,0	28,2	31,9	24,1
Kisváros	22,2	24,4	32,4	19,7
Nagyváros	20,1	20,8	26,7	13,1
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	31,8	17,9	29,0	17,3
Alsó-közép	20,6	25,8	31,6	18,7
Felső-közép	16,9	19,8	30,6	18,6
Gazdag	14,5	23,3	32,1	24,5
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	17,0	21,7	29,4	18,8
Enyhe munkanélküli érintettség	20,0	14,2	27,5	13,8
Válságos munkanélküli érintettség	33,8	30,9	28,1	15,9
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	14,7	21,4	26,4	16,9
Szórványban élők	30,3	22,3	42,4	22,1
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeküket magyar általános iskolába járatják	21,1	27,8	37,0	19,8
Gyermeküket többségi nyelvű általános iskolába járatják	35,0	16,0	27,4	24,9
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	29,6	27,2	34,4	20,3
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	23,6	18,6	32,1	13,5
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	27,8	25,7	35,9	20,2
Vegyes házasság	17,1	19,3	19,0	14,3

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

4. A nyomtatott sajtó a határon túli magyarság körében

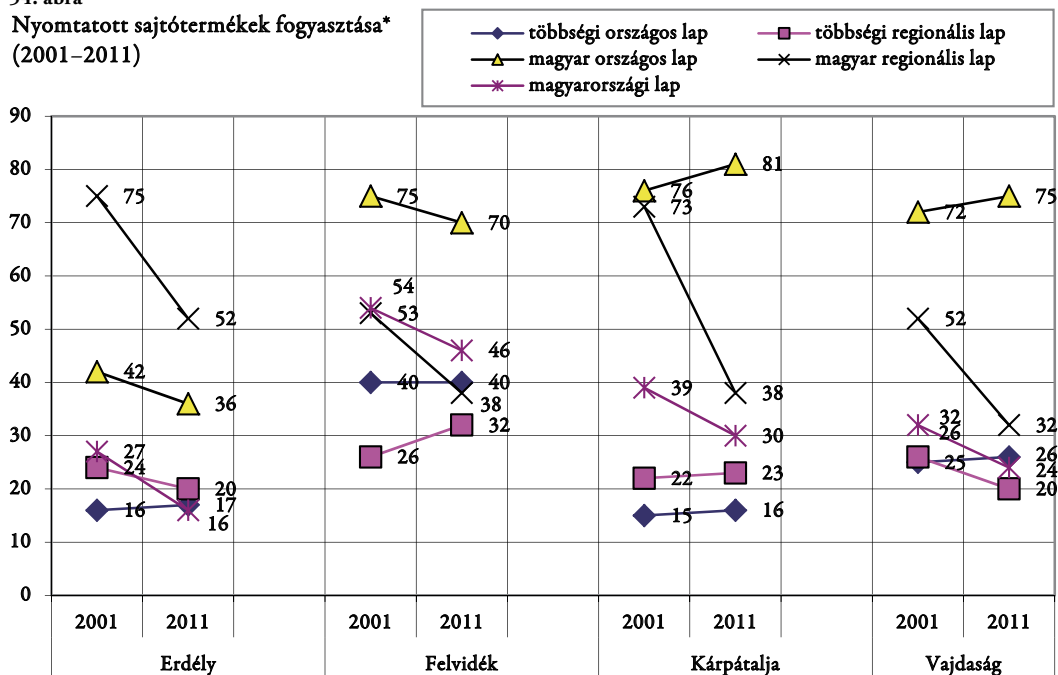
A rádióhallgatás népszerűségének számottevő arányú csökkenése mellett a nyomtatott sajtó – mint leghagyományosabb információforrás – egy évtizeddel korábbi pozíciói is jelentősen megrendülni látszanak. Ennek bizonyítékát már elemzésünk első, a médiafelületek „fiktív” erőssorrendjét bemutató fejezetében is láthattuk: az újságolvasás mindegyik régióban egységesen az utolsó helyen végzett, hiszen immáron mindössze 5–6%-ban választanák egyedüli információforrássul az országot, illetve regionális lapokat.

SZ/6. táblázat

Nyomtatott sajtótermékek fogyasztása (százalékban; 2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
többségi országos lap				
soha	75,3	38,1	74,7	57,7
ritkán	17,5	44,4	20,4	34,1
gyakran	7,2	17,4	4,9	8,1
többségi regionális lap				
soha	69,7	48,5	65,0	65,6
ritkán	21,3	39,6	25,3	29,7
gyakran	9,0	11,9	9,7	4,8
magyar nyelvű országos lap				
soha	53,7	11,7	8,6	7,2
ritkán	20,7	36,6	21,1	35,0
gyakran	25,6	51,7	70,3	57,8
magyar nyelvű regionális lap				
soha	35,9	41,4	47,0	57,8
ritkán	24,2	42,5	31,7	22,3
gyakran	39,9	16,1	21,4	19,9
magyarországi lap				
soha	75,1	33,3	47,2	61,5
ritkán	18,9	42,2	46,3	30,8
gyakran	6,0	24,5	6,6	7,7

54. ábra

Nyomtatott sajtótermékek fogyasztása*
(2001–2011)

„Milyen sajtótermékeket, újságokat szokott olvasni?”

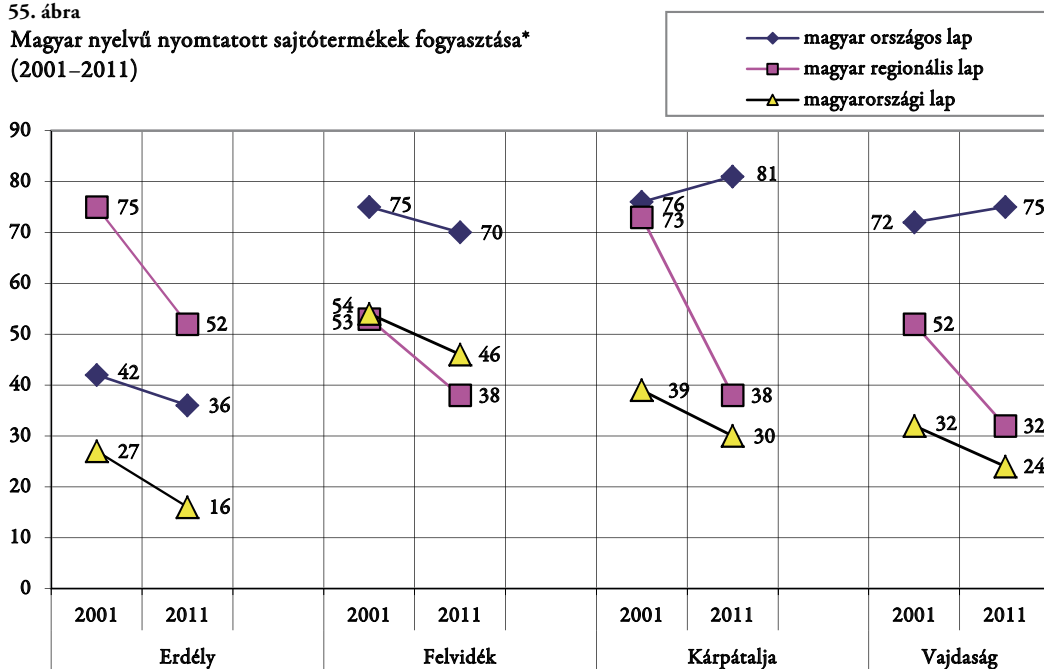
* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Az idősoros adatokat tartalmazó grafikonjaink a nyomtatott sajtóval kapcsolatban a legnagyobb mértékű visszaesést az anyanyelven kiadott sajtótermékek használata szempontjából mutatják: néhány szabályt erősítő kivételtől eltekintve mindegyik magyar nyelvű nyomtatott sajtótermék olvasottsága nagyságrendekkel csökkent, miközben a többségi nyelven kiadottaké vagy az egy évtizeddel korábban mért szinten maradt, vagy némi növekedést mutat. Mindez egyben azt jelenti, hogy a nyomtatott sajtó használatának radikális visszaesése csaknem kizárólag a magyar sajtótermékektől való elfordulásnak köszönhető.

A közösségi értékek erodálódása, valamint az asszimiláció fokozódása szempontjából kiemelkedően érzékeny veszteségnek számít, hogy a legszámottevőbb mértékben a magyar nyelvű regionális és helyi sajtótermékek, kiadványok olvasottsága csökkent: Kárpátalján 35, Erdélyben 23, a Vajdaságban 19, a Felvidéken pedig 14 százalékponttal (57. ábra).

55. ábra

Magyar nyelvű nyomtatott sajtótermékek fogyasztása*
(2001–2011)

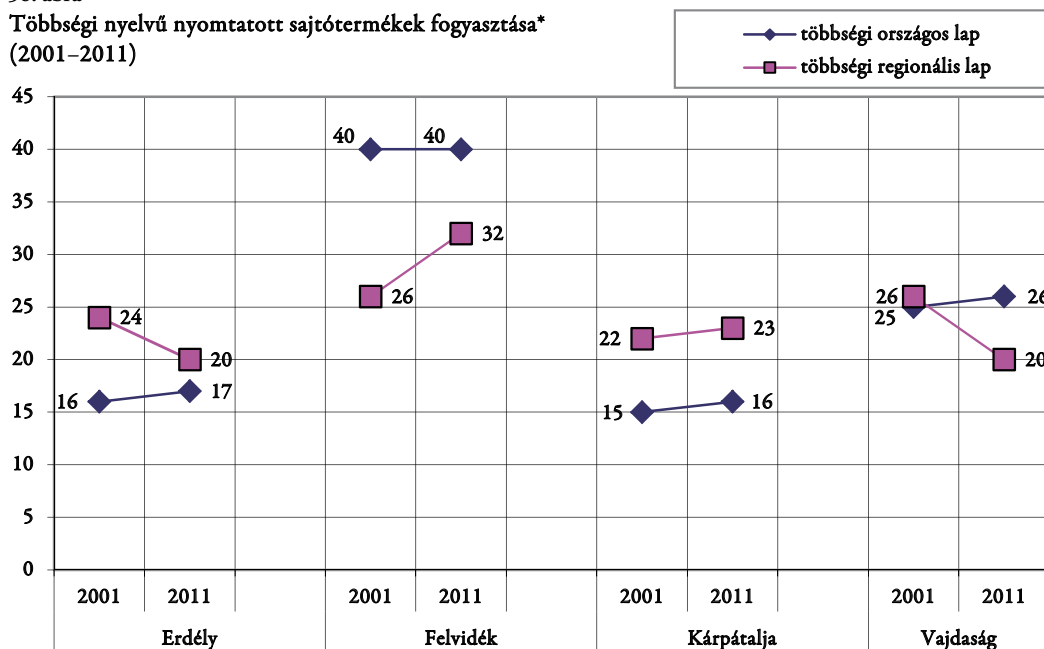

„Milyen sajtótermékeket, újságokat szokott olvasni?”

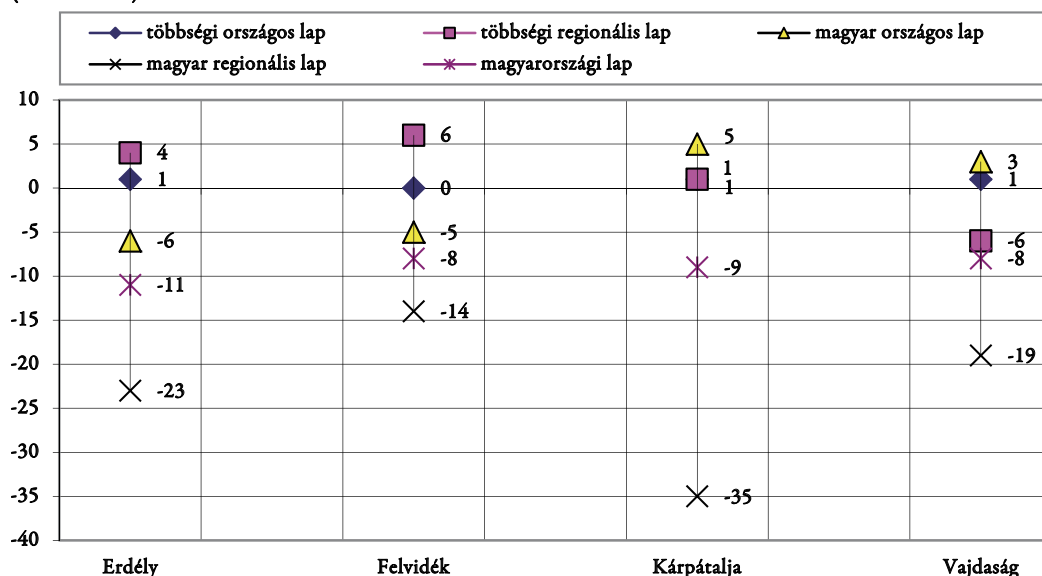
* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

56. ábra

Többségi nyelvű nyomtatott sajtótermékek fogyasztása*
(2001–2011)

57. ábra
Nyomtatott sajtótermékek olvasásának változása*
(2001–2011)

* 100-as skálára transzponált átlagok (1-soba.....100-gyakran)

A magyar nyelvű regionális lapok használatának idézett arányú visszaesésében alighanem gazdasági okok is közrejátszanak. Elsősorban az, hogy ezek kiadása csupán igen kevés – elsősorban tömb jellegű – régióban és alrégióban tartható fenn rentábilisan, következésképpen a vizsgált tíz éves időszakban számtalan magyar nyelvű regionális sajtótermék kiadása szűnt meg finanszírozási okokból. Bizonyosan ez történt Kárpátalján, valamint a gazdasági szempontból ugyanúgy kritikus helyzetben lévő Vajdaságban is. Említést érdemel azonban, hogy egy évtizeddel ezelőtt ez a hátrányos gazdasági helyzet ugyanúgy jellemző volt a két említett régióra, ám az ott élők ennek ellenére a mostaninál mégis nagyságrendekkel intenzívebb gyakorisággal forgatták a magyar nyelvű regionális kiadványokat.

A magyar regionális kiadványok olvasottságának 14 százalékpontos visszaesése a Felvidéken is csupán részben vezethető vissza a kínálat szűkösségére, hiszen a szlovák nyelvű sajtótermékek kínálata a magyarok által lakott térségekben hasonlóképpen szűkös, ám olvasottságuk a vizsgált időszakban ennek ellenére nem csökkent. Ez esetben tehát sokkal inkább arról a már említett súlyosan negatív jelenségről lehet szó, hogy a felvidéki magyarság közösségi kohéziója rendült meg leginkább a vizsgált régiók közül, amihez csupán egyetlen adalék, hogy információis terükben az anyanyelvi regionális kiadványok – a vizsgált régiók között egyedülként – az utolsó helyre csúsztak vissza.

Az anyanyelven való információszerzés szempontjából ugyancsak nyugtalanító az erdélyi regionális kiadványoktól való megdöbbentő arányú elfordulás (23 százalékpont). Ez elsősorban amiatt mondható súlyosan negatív fejleménynek, mert a többi régióhoz képest itt nagyságrendekkel sokszínűbb és telítettebb, emellett pedig nagyobb hagyományokra tekint vissza a tárgyalt regionális sajtótermékek kínálata. Alighanem ez utóbbinak köszönhető, hogy Erdélyben ugyan csaknem 50% alá zuhant a tárgyalt kiadványok olvasottsága, ám a regionális sajtó még így is megőrizte vezető helyét.

A határon túli magyar regionális sajtótermékek jelentőségének drasztikus mértékű visszaesése a fentiekben kifejtettekén kívül alighanem még egy objektív okra visszavezethető. Nevezetesen, hogy az elmúlt több mint két évtizedben sem az anyaországi, sem a határon túli nemzetpolitika nem szentelt kellő figyelmet a magyar nyelven kiadott lokális szintű sajtótermékek támogatásának, s az ezzel kapcsolatban időszakosan előforduló próbálkozásokra leginkább az esetlegesség volt a jellemző. Következésképpen napjainkban az anyanyelvi információszerzés

terén egy igen lényeges szegmens látszik teljességgel súlytalanná válni és visszafordíthatatlanul kiesni a nemzeti identitást, valamint a közösségi értékrendet fenntartani és megőrizni hivatott információs bázis homlokteréből.

Az országos terjesztésű magyar nyelvű lapok⁶² esetében az előbbinél némiképpen eltérő olvasottsági gyakoriságokat regisztráltunk. (55. ábra) Ezek népszerűsége három régióban is az első helyen áll (70–81 átlagpont), noha – amint arra a lábjegyzetben utalunk – csupán a pozsonyi *Új Szó* és a bukaresti *Új Magyar Szó* mondható klasszikus értelemben vett magyar nyelvű országos napilapnak.

Az anyanyelvi nyomtatott sajtó harmadik szegmense, a magyarországi lapok olvasottsága tekintetében mind egyik régióban ugyanazt a tendenciát tapasztaltuk. Eszerint az anyaországi sajtótermékek népszerűsége egy évtized alatt mindenütt csökkent, és három régióban is az utolsó helyet foglalja el. Erdélyben jelenleg már csupán elenyésző gyakorisággal olvasnak magyarországi lapokat (a megkérdezettek háromnegyede soha nem olvas), de közel ugyanez mondható el a kárpátaljai és a vajdasági helyzetről is, mely régiókban 24–30 átlagpontot ér el a tárgyalt sajtótermékek olvasottsága. A Felvidéken élők jellemzőbben forgatnak magyarországi lapokat (67%-uk legalább alkalmanként). Ennek okai egyfelől alighanem abban keresendők, hogy a felvidéki magyar közösség tagjai a többi régió magyar népességéhez képest nagyságrendekkel szorosabb mindennapi interperszonális és egyéb kapcsolatot tartanak az anyaországgal.

A nyomtatott sajtó használatával kapcsolatos, a teljes népességre vonatkozó tendenciák áttekintése után azt vizsgáljuk, hogy a sajtótermékek regionális átlagolvasottságához képest milyen eltérések tapasztalhatók társadalmi rétegek szerint.

62 Miután Ukrajnában országos terjesztésű magyar sajtótermékről nem beszélhetünk, válaszadóink alighanem a legrégebbi múltra visszatekintő Kárpáti Igaz Szó-t sorolták ebbe a kategóriába. Ez az oka egyben annak is, hogy a többi régióhoz képest körükben olvassák a legnagyobb gyakorisággal az „országos” (valójában tartalmilag regionális) lapot, míg a többi magyar nyelvű sajtóterméket csupán 43 átlagponttal kisebb mértékben. A vajdaságiak esetében közel hasonló helyzetről beszélhetünk, ahol az újvidéki Magyar Szó tölti be ezt a „pszeudo-országos lefedettség” szerepet a magyar nyelvű sajtótermékek piacán.

48/1. táblázat

Nyomtatott sajtótermékek használata* (2011)

	Erdély		Felvidék	
	Román nyelvű	Magyar nyelvű	Szlovák nyelvű	Magyar nyelvű
Korcsoportok szerint				
Fiatal	+	+	–	0
Középkorú	++	0	++	0
Idős	--	–	–	+
Iskolai végzettség szerint				
Általános	-----	-----	----	–
Szaktunyas	–	–	++	0
Érettségi	+++	++	+	0
Felsőfokú	+++	+++	+	0
Településnagyság szerint				
Falu	----	–	+	0
Kisváros	++	+	–	0
Nagyváros	++	0	0	–
Vagyon helyzet szerint				
Szegény	----	----	–	--
Alsó-közép	0	0	--	–
Felső-közép	+++	++	++	+
Gazdag	++	+	0	++
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	+++	+	++	+
Enyhe munkanélküli érintettség	++	0	0	–
Válságos munkanélküli érintettség	--	--	--	–
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	-----	++++	--	0
Szórványban élők	++++	-----	++	0
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeküket magyar általános iskolába járatják	--	+++	----	++++
Gyermeküket többségi nyelvű általános iskolába járatják	++	----	++++	-----
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	----	++++	----	++++
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	+++	-----	++++	-----
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	----	++++	----	++++
Vegyes házasság	+++	-----	++++	-----

* A többségi nyelvű és anyanyelvi nyomtatott sajtótermékek faktorokhoz kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai, valamint az asszimilációt érintő független változók szerint.

48/2. táblázat

Nyomtatott sajtótermékek használata* (2011)

	Kárpátalja		Vajdaság	
	Ukrán nyelvű	Magyar nyelvű	Szerb nyelvű	Magyar nyelvű
Korcsoportok szerint				
Fiatal	--	---	0	0
Középkorú	++	+	+	0
Idős	0	+	-	0
Iskolai végzettség szerint				
Általános	---	---	---	--
Szakmunkás	++	+	0	-
Érettségi	---	0	+	++
Felsőfokú	++++	+++	++	++++
Településnagyság szerint				
Falu	--	+++	+	0
Kisváros	0	0	--	+
Nagyváros	++	--	+	-
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	0	---	-	--
Alsó-közép	-	0	-	--
Felső-közép	0	+++	+	+++
Gazdag	+++	++	+	++
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	+++	+++	++	+++
Enyhe munkanélküli érintettség	++	--	0	-
Válságos munkanélküli érintettség	---	-	0	--
Tömb-szórvány szerint				
Tömbben élők	---	--	----	++++
Szórványban élők	+++	++	++++	----
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	---	0	---	++
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	+++	0	+++	--
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	----	+	----	++
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	++++	-	++++	--
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	----	+++	--	++
Vegyes házasság	++++	---	++	----

* A többségi nyelvű és anyanyelvi nyomtatott sajtótermékek faktorokhoz kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai, valamint az asszimilációt érintő független változók szerint.

A 48/1–2. táblázat adatai a többségi és a magyar nyelvű nyomtatott sajtótermékek használatának regionális átlagoktól való eltéréseit mutatják, és az összes vizsgált régióra érvényes összefüggéseket jeleznek mind szociodemográfiai, mind identitászváltozók szerint. Ezek között elsőként az említhető, hogy az újság, illetve egyéb nyomtatott kiadványok olvasása tekintetében a nyelvi dimenzió csupán az asszimilációban való érintettség szerint játszik szerepet, ám az egyéb társadalmi rétegek gyakorlatára nincs kihatással: mindegyik régióban az jellemző, hogy amelyik réteg tagjai átlag fölötti, vagy az alatti mértékben olvasnak nyomtatott sajtótermékeket, azt mindkét nyelven közel ugyanolyan gyakorisággal teszik.

A korcsoportok közül a nyomtatott sajtótermékek fogyasztása legnagyobb mértékben a középkorosztályok tagjait jellemzi. A fiatalok egyedül Erdélyben olvasnak enyhén átlag fölötti arányban újságokat, a többi régióban élő 18–35 évesekre – leginkább a Kárpátalján élőkre – inkább a nyomtatott sajtó iránti nagyfokú érdektelenség jellemző. Mindez az idős korosztállyal kapcsolatban is elmondható – némi meglepetésre, hiszen a vizsgált médiafelületek közül a nyomtatott sajtó tekinthető a leginkább tradicionálisnak –, hiszen mind a többségi, mind az anyanyelven hozzáférhető kiadványokat vagy a regionális átlagok alatti, vagy azokkal megegyező arányban olvasnak csupán.

Ugyancsak mindenütt érvényes összefüggés és mindkét nyelvű sajtóterméknél igaz, hogy az ezekhez való viszonyt a válaszadók társadalmi ranglétrán elfoglalt helye sokkal inkább meghatározza, mint azt az eddig tárgyalt médiafelületek használatával kapcsolatban tapasztaltuk. Az elmondottakat bizonyítja, hogy az általános iskolát végzettek, a szegények és a válságos munkanélküli helyzetűek mindegyik régióban kivétel nélkül mélyen átlag alatti arányban olvasnak újságot, vagy egyéb nyomtatott kiadványokat mindkét nyelven. Velük szemben az iskolázottabb rétegek tagjai, a felső-közép és gazdag anyagi, valamint a stabil munkapiaci helyzetűek ugyancsak mindegyik régióban kivétel nélkül az átlagot magasán meghaladó mértékben szerzik információikat többségi és magyar nyelvű kiadványokból. A táblázatok adataiban bemutatott, és a szociodemográfiai változók szerint igen számottevő arányú szegregációs távolságok félreérthetetlenül azt jelzik, hogy a társadalmi ranglétra alsóbb fokain elhelyezkedők információszerezési gyakorlatában a nyomtatott sajtó immáron csupán elenyésző fontossággal bír függetlenül annak nyelvétől. Elsősorban tehát nekik köszönhető, hogy a nyomtatott sajtótermékek népszerűsége tíz év alatt jelentősen csökkent a határon túli magyarság körében, amit a vizsgált nemzeti közösségek sokkal csekélyebb hányadát kitevő tehetősebb és iskolázottabb rétegek átlag fölötti érdeklődése egyre kevésbé képes ellensúlyozni.

A fentiekhez hasonlóan ugyancsak mindegyik régióra egyaránt érvényes összefüggéseket regisztráltunk az asszimilációs érintettség, valamint tömb–szórvány szerint, ám ez esetben az újságolvasási szokások a nyelvi dimenzió szerint már erősen eltérnek egymástól. Az utóbbi változók esetében azt tapasztaltuk, hogy amíg a tömbben élők mélyen a regionális átlagok alatt érdeklődnek csupán a többségi nyelvű nyomtatott sajtótermékek iránt, addig a szórványlakosok ezeket kiugróan magas gyakorisággal olvassák. Ez a tendencia fordítva is érvényes: a tömb alrégiók lakosai – a Felvidéket kivéve – mindenütt magasán átlag fölötti mértékben olvasnak magyar nyelven kiadott nyomtatott sajtótermékeket, ami azonban a szórványban élőkre – a kárpátaljaiakon kívül, ahol, mint láthattuk, relatíve a legerősebb maradt az anyanyelvi médiahasználat – egyáltalán nem jellemző.

Még az előbbinél is élesebb kontúrok mentén különül el a nyomtatott sajtótermékek fogyasztása asszimilációs érintettség szerint, amiben ugyancsak a nyelvi dimenzió játssza a döntő szerepet. Az asszimilációs, valamint a nemzeti identitásukhoz ragaszkodó rétegek között mindegyik régióban diametrálisan eltérő újságolvasási gyakorlat lényege, hogy amíg az előbbiek igen alacsony mértékben olvassák az anyanyelvükön kiadott sajtótermékeket, addig az utóbbiak a többségi nyelven írott újságok és egyéb kiadványok iránt mutatnak ugyanekkora érdektelenséget. Miután az asszimilációs rétegek részaránya becslések szerint mindegyik régióban 30–35%-ot (a Felvidéken pedig valószínűleg még ennél is nagyobb részarányt) tesz ki, a magyar nyelvű sajtótermékek népszerűségének bemutatott mértékű visszaesésében az érintett csoportok gyakorlata szerepet játszhat.

A határon túli magyarság körében a nyomtatott sajtó használata terén összességében igen erőteljes negatív tendenciákat regisztráltunk a nemzeti identitás megőrzése szempontjából. A legklasszikusabb információszerezési forma népszerűsége számos réteg körében a perifériára szorult, de a bemutatott arányban csökkenő regionális átlagok fölötti gyakorisággal újságot olvasók is nagyságrendekkel kevésbé fordulnak a nyomtatott sajtó felé, mint tették azt egy évtizeddel ezelőtt. Különösen igaz mindez a magyar nyelvű regionális sajtótermékek esetében, amelyekkel kapcsolatban krónikus arányú visszaesést regisztráltunk. Azzal, hogy ez, a közösségi kohézió és a nemzeti identitás megerősítése szempontjából kiemelkedően fontos lokális információforrás bizonyult a nyomtatott sajtótermékek terén a leggyengébb láncszemnek, több mint figyelmeztető jel a nemzetstratégia számára, hogy az eddiginél sokkalta átgondoltabb és következetesebb támogatáspolitikával segítse az összeomlóban lévő regionális anyanyelvi nyomtatott sajtó fennmaradását és megerősítését.

5. Internethasználat a határon túli magyarság körében

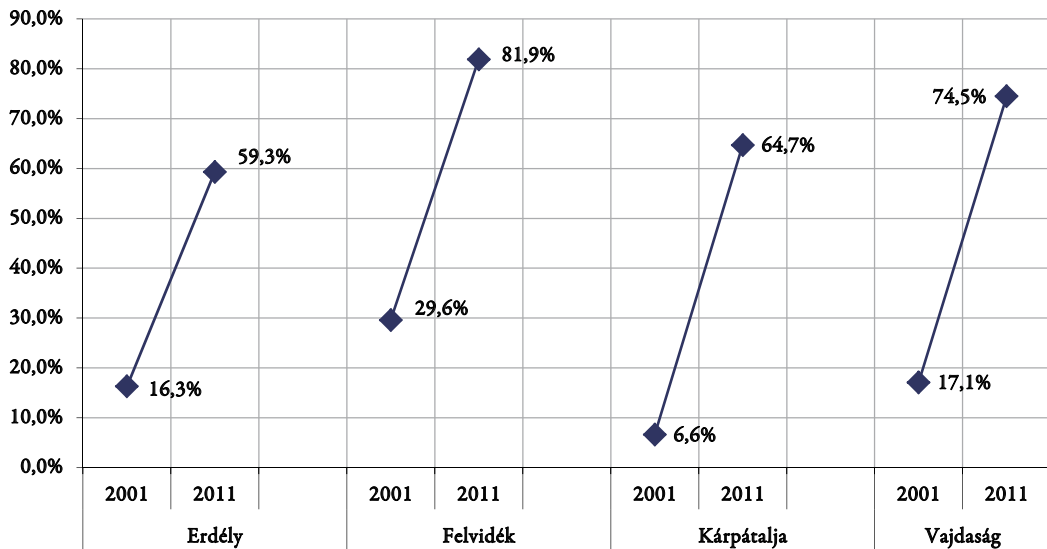
A határon túli magyarság körében elsőként megvalósított összehasonlító média-célkutatásunk módszertani felépítése során nem volt kétségünk afelől, hogy a BFI értékrend-kutatásainak részeként egy évtizeddel ezelőtt regisztrált állapothoz képest az internethasználattal kapcsolatban fogjuk mérni a legszámtovább változásokat. Az ugyan már a hétköznapi tapasztalás szintjén is vitathatatlannak tűnt, hogy a vizsgált időszak alatt az internet által reprezentált információs forradalom elérte a határon túl élő magyar nemzeti közösségeket is; ennek nagyságrendjéről, valamint tartalmi elemeiről azonban mind ez ideig empirikus adatok nem álltak rendelkezésre. Ez volt az oka annak, hogy az internethasználatnak kiemelt figyelmet – részletes kérdésblokkokat – szenteltünk, melynek eredményeit foglaljuk össze az alábbiakban.

5.1. Az internet-hozzáférés változása

Miután a világháló elérhetőségének alapfeltétele a számítógép, az internet elterjedtség terén tapasztalható változások áttekintése előtt röviden bemutatjuk a számítógéppel való ellátottság régiók szerinti alakulását az elmúlt tíz évben.

58/1. ábra

Számítógéppel való ellátottság változása, 2001–2011

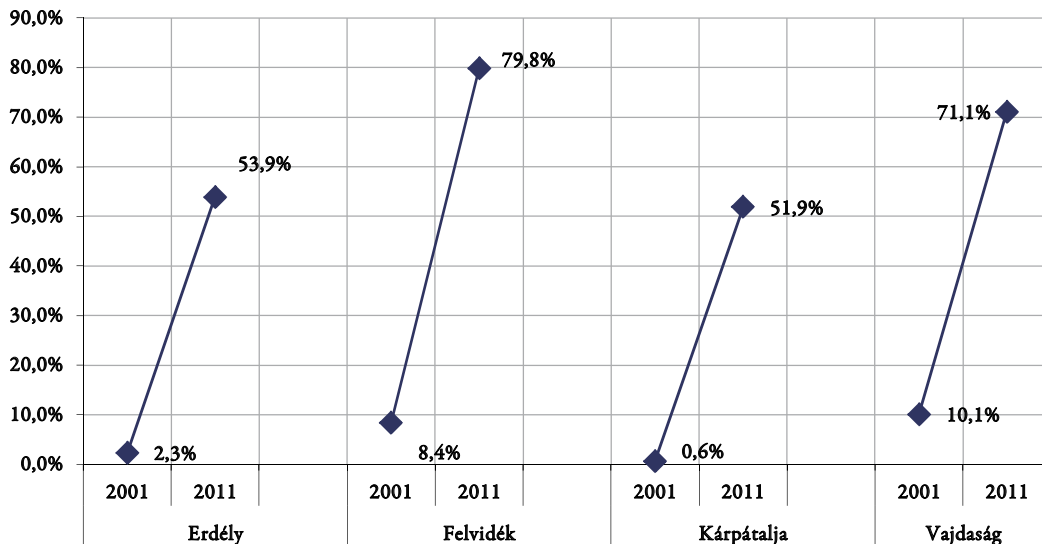

Mint látható, a vizsgált időszak alatt mindegyik régióban a többszörösére nőtt a számítógépek aránya a határon túli magyar háztartásokban. Leginkább – közel tízszeresére – Kárpátalján, ám jelenleg a legnagyobb számban számítógéppel a felvidékiek és a vajdaságiak rendelkeznek, s csupán Erdélyben nem éri el a 60%-ot a számítógép-tulajdonosok részaránya. Ezt a nagyfokú növekedést kétséget kizáróan az internethez való hozzáférés generálta, hiszen, mint látni fogjuk, az internet-hozzáférés gyakorlatilag mindenütt megegyezik a számítógép park nagyságrendjével.

Az internethasználattal kapcsolatos egyik legfontosabb kérdés, hogy a vizsgált határon túli magyar közösségek körében egy évtized alatt milyen arányú változás ment végbe a hozzáférés tekintetében, mely alapkérdésre az alábbi grafikon adatai adják meg a pontos választ.

58/2. ábra

Az otthoni internet-hozzáférés változása, 2001–2011

Eszerint elmondható, hogy a határon túli magyar háztartásokban az internet-hozzáférés 2001-hez képest a Felvidéken közel tízszeresére, a Vajdaságban hétszeresére, Erdélyben a huszonháromszorosára, Kárpátalján pedig még extrémebb arányban, több mint nyolcvanszorosára (!) nőtt. Ezek az idősoros megoszlások tehát valóban olyan forradalmi információs robbanásként értékelhetők, ami alapjaiban strukturálta át az érintett közösségek tagjainak közelmúltbeli információszerzési gyakorlatát.

A fenti adatok ismeretében kutatásunk egyik legfontosabb feladata, hogy bemutassuk: ez az elképesztő mértékű információs robbanás milyen hatást gyakorol(t) a nemzeti identitás megőrzésére, illetve az asszimilációs folyamatokra a határon túli magyar közösségeket alkotók körében. Az internethasználat tartalmi jegyeinek részletezése előtt szükséges annak bemutatása, hogy a régiók, valamint a szociodemográfiai és identitásváltozók szerint milyen eltérések tapasztalhatók az internethez való hozzáférés szempontjából.

Az 58/2. ábrán látható megoszlások ugyanis nem csupán az internet-hozzáférés terén bekövetkezett növekedés nagyságrendjét mutatják, hanem azt is, hogy régiók szerint jelenleg számottevőbb nagyságrendi eltérések vannak a lefedettség tekintetében, mint azt egy évtized előtt tapasztaltuk. Az internetkapcsolattal való ellátottság 2001-ben még csupán a Vajdaságban érte el a 10%-ot, a Felvidéken 8,4%-os lefedettséget tapasztaltunk, míg Erdélyben (2,3%), különösen pedig Kárpátalján (0,6%) gyakorlatilag ismeretlen volt az internet használata. Idősoros adataink azt mutatják, hogy az akkori lefedettség-különbségek a mindenütt roppant nagyságrendű fejlődés ellenére a mai napig megmaradtak.

49. táblázat

Otthoni internet-hozzáférés gyakoriság (százalékban; 2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	53,9	79,8	51,9	71,1
Korcsoportok szerint				
Fiatal	67,9	92,7	57,5	86,0
Középkorú	64,9	83,2	56,5	83,2
Idős	34,5	52,9	34,1	52,9
Iskolai végzettség szerint				
Általános	19,7	66,7	39,3	60,0
Szaktanulmányok	46,8	78,7	57,1	65,1
Érettségi	72,7	89,3	51,0	91,3
Felsőfokú	94,9	93,9	82,5	93,3
Településnagyság szerint				
Falu	43,8	75,6	46,6	68,9
Kisváros	63,4	83,0	49,4	72,6
Nagyváros	72,6	80,4	62,6	68,1
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	7,7	14,3	5,3	9,0
Alsó-közép	62,0	66,3	52,6	56,9
Felső-közép	96,1	95,3	82,6	95,3
Gazdag	100,0	100,0	100,0	100,0
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	75,5	91,3	60,4	81,0
Enyhe munkanélküli érintettség	70,3	78,8	48,4	83,2
Váltságos munkanélküli érintettség	35,2	52,9	40,9	60,0
Tömb-szórvány szerint				
Tömbben élők	49,5	82,2	51,4	72,1
Szórványban élők	57,5	73,6	53,2	69,3
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	53,0	78,9	50,6	72,5
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	38,1	68,9	52,0	48,8
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	48,1	76,8	49,1	71,1
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	56,6	76,9	56,8	68,3
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	52,3	77,8	53,4	70,9
Vegyes házasság	53,3	77,8	47,9	78,6

Azokban a régióban, ahol már tíz évvel ezelőtt is relatíve nagyobb volt az internet-lefedettség jelenleg 70 (Vajdaság), illetve 80%-os (Felvidék), míg tőlük jelentősen lemaradva Erdélyben a háztartások 54, Kárpátalján pedig 52%-a rendelkezik internetkapcsolattal.⁶³

A határon túli magyarság körében mért kiugróan magas arányú internetelérés mindegyik régióban igen jelentősen szóródik a különböző társadalmi rétegek szerint, amit a 49. táblázat adatai illusztrálnak. Korcsoportok szerint természetesen a fiatalok (57–93%) és a középkorúak (57–83%) dominanciája érvényesül. Az időskorosztály tagjai ugyan a regionális átlagoknál mindenütt számottevően csekélyebb arányban rendelkeznek internet-hozzáféréssel, ám körükben is tekintélyes, 34–53%-ot tesz ki azon háztartások részaránya, ahol létezik internetkapcsolat. Mindez azt jelenti, hogy az 55 éven felüliek információszerzési gyakorlatában is igen számottevő mértékben van jelen az internethasználat. Ezt igazolja például, hogy a felvidéki idős háztartásainak több mint a fele rendelkezik internetkapcsolattal.

Iskolai végzettség szerint ugyancsak egyértelmű tendenciaként jelentkezik mindegyik régióban, hogy a képzettség növekedésével egyenes arányban nő az internet-előfizetések mértéke, a konkrét arányok azonban ennek ellenére igen tanulságosak. Az általános iskolát végzettek között csupán az erdélyiek esetében nem éri el a 20%-ot az internet-előfizetéssel rendelkezők részaránya, aminél a kárpátaljai hasonló réteghez tartozók internet-hozzáférése kétszer, a vajdaságiaké és felvidékieké pedig háromszor nagyobb. Az utóbbi régióban például az általános iskolai végzettséggel rendelkezők kétharmada rendelkezik internetkapcsolattal, ami nem várt egészen kimagasló aránynak számít.

A települések nagyságrendje szerint adataink ugyancsak meglepőnek mondható megoszlásokat tükröznek. A leginkább meglepő, hogy a települések típusa a Felvidéken és a Vajdaságban nincs kihatással az internet-hozzáférés sűrűségére: a falun, illetve a kis- és nagyvárosokban élők nagyságrendileg ugyanolyan arányban rendelkeznek internetkapcsolattal. E tekintetben egyedül Erdélyben mondható igen számottevőnek a falun élők lemaradása, akiknek a városiaknál 30 százalékponttal alacsonyabb arányban van internet-előfizetésük, Kárpátalján azonban ez a különbség már az erdélyiek csupán a felét teszi ki (16 százalékpont). Tekintettel arra, hogy az internethálózat technikai kiépítése a vidéki kistélepléseken problematikusabb, a falun élők internettel való 44–76%-os ellátottsága igen kimagasló eredménynek számít, mely téren szintén a felvidékieké a vezető szerep, ahol a falun élők több mint háromnegyede számára elérhető az internet.

Az internet-csatlakozással való ellátottság terén a válaszadók vagyoni helyzete szerint tapasztaltuk a legszámottevőbb szóródásokat, miután a legnehezebb anyagi körülmények között élők Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban 10% alatti mértékben rendelkeznek csupán internettel, és részarányuk a legsűrűbb lefedettséggel bíró Felvidéken sem éri el a 15%-ot. Mindez azt jelzi, hogy az internethasználattal járó ráfordítás ugyan bizonyos rétegek számára túlságosan jelentős anyagi terhet jelent, ám az összkép mégis azt mutatja, hogy a túlnyomó többség családi költségvetésének egyre inkább szerves részét képezik az ezzel kapcsolatos kiadások. Ezt bizonyítja, hogy a szegényeknél alig jobb anyagi helyzetben lévő alsó-középosztály tagjai már 52–66%-ban rendelkeznek internettel (a felvidéki e kategóriába tartozóknak több mint kétharmada). Ugyancsak ez a tendencia érvényesül a szociális helyzet szerint is, hiszen az internet még a válságos munkanélküli érintettségű háztartásokban is 35–60%-ban megtalálható.

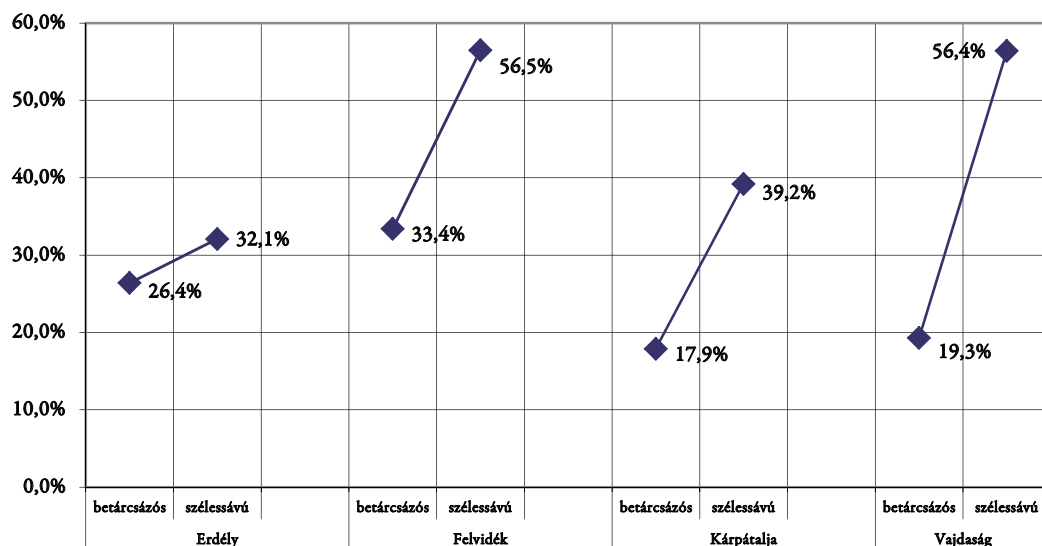
Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy az internet a vizsgált közösségeket alkotó rétegek túlnyomó többsége számára egyre inkább a mindennapi lét alapkellékévé vált. Ennek markáns példáját láthatjuk abban is, hogy a felső-közép anyagi helyzetűek háztartásaiban pedig az internet-ellátottság közelít a 100%-hoz, míg a gazdagok körében az összes régiót tekintve egyetlen olyan családot sem találtunk, ahol hiányzott volna az internet-hozzáférés.

Asszimilációs érintettség szerint hasonló eltéréseket nem tapasztaltunk. Az ugyan három régióban is jellemző, hogy az erdélyi, felvidéki és vajdasági, gyermekeiket magyar iskolába járató szülők lényegesen nagyobb arányban rendelkeznek internet csatlakozással, mint a többségi iskolát választók, ám házasságtípusok szerint – a Vajdaságot kivéve, ahol a vegyes házasságban élők körében több az internet-előfizetés – már egymáshoz igen közeli, azonos nagyságrendű részarányokat regisztráltunk.

63 A piacon lévő szolgáltatók által megadott statisztikai adatok – tehát nem kérdőíves adatfelvétel – alapján Magyarországon 2011-ben a felnőtt korú népesség 60%-a internetezett otthon, vagy másutt. Noha az eltérő módszerekkel kapott adatok direkt módon nem összevethetők, az nagy valószínűséggel elmondható, hogy a határon túli magyarság az internethez való hozzáférés terén nagyságrendjét tekintve egyazon színvonalon áll az anyaországi internet-felhasználókkal. A felvidéki és vajdasági adataink alapján még az is több mint valószínű, hogy az ott élő magyarok internet használata intenzívebb a Magyarországon tapasztalathoz képest. http://nmhh.hu/dokumentum/2220/lakossagi_net_2011_vegleges_webre.pdf.

59. ábra

Az otthoni internet-hozzáférés részaránya kapcsolattípusok szerint

Az internethasználattal kapcsolatos adataink bemutatását ezek után azzal folytatjuk, hogy röviden áttekintjük: az internetet használó családok milyen típusú (betárcsázós, illetve szélessávú) internet-hozzáféréssel rendelkeznek.

Az 59. ábra adatai e téren ugyan három régióban is immáron a szélessávú kapcsolat masszív dominanciáját jelzik, a 17–33%-nyi betárcsázós, manapság már elavult kapcsolattípus részaránya azonban meglepően magasnak tűnik, mely jelenség alighanem a településtípusokkal kapcsolatban imént felvetett technikai-műszaki problémákra vezethető vissza.

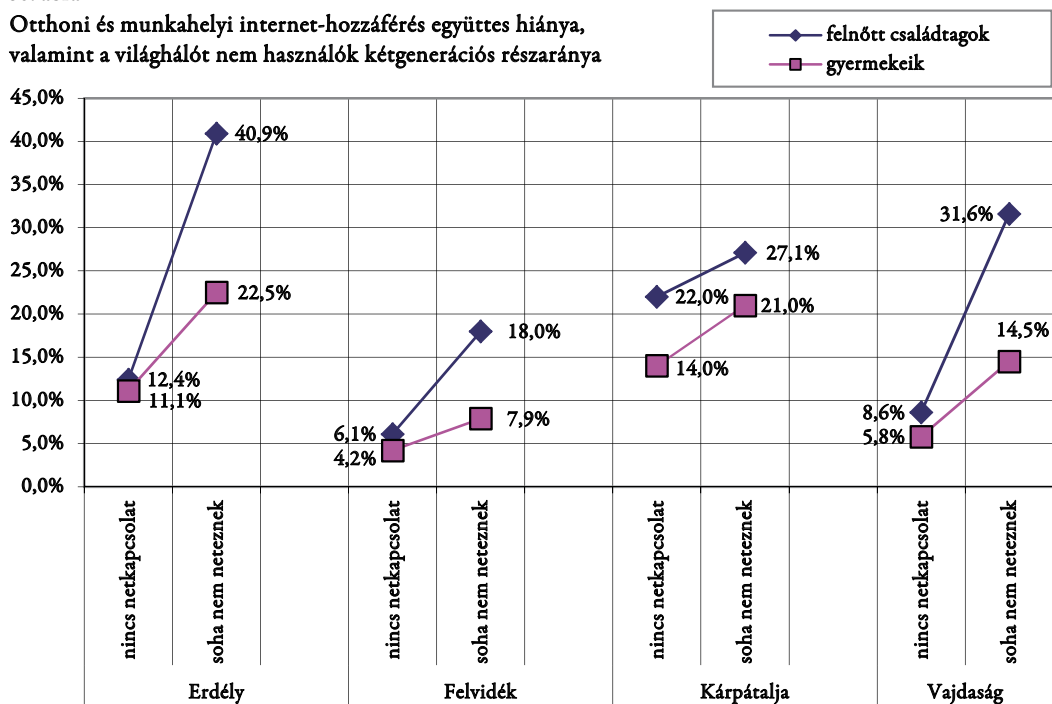
Ezt igazolják adataink is, melyek egyértelműen azt jelzik, hogy a betárcsázós internetkapcsolatokat döntő többségben a falusi és kisvárosi internetezők használják. Arányuk az összes betárcsázós kapcsolaton belül a Felvidéken 91, a Vajdaságban 87,5, Kárpátalján 78, Erdélyben pedig 70%, tehát valóban a kistelepüléseken meglévő korlátozott technikai lehetőségeknek köszönhető a lassúbb és elavultabb internetkapcsolatok meglétének máig meglepően igen magas aránya.

Ami a szélessávú hozzáférések nagyságrendjét illeti, régiók között a korábban bemutatott szegregációs távolságok köszönnek vissza. E tekintetben ismét az erdélyi helyzet a legkevésbé rózsás, ahol kevesebb, mint minden harmadik internetező rendelkezik szélessávú kapcsolattal, aminél még Kárpátalján is kedvezőbb a helyzet (39,2%). Az említett régióknál sokkal magasabb szintű internet-hozzáféréseket regisztráltunk a Felvidéken és a Vajdaságban, ugyanis a szélessávú internetkapcsolat elterjedtsége már mindkét helyen meghaladja az 50%-ot.

Az internethez való hozzáféréssel kapcsolatban végezetül röviden azt vizsgáljuk, hogy régiók szerint hogyan alakult az internetkapcsolattal nem rendelkezők, valamint az internetet egyáltalán nem használók részaránya.

60. ábra

Otthoni és munkahelyi internet-hozzáférés együttes hiánya, valamint a világhálót nem használók kétgenerációs részaránya

Az eddig elmondottak fényében nem meglepő, hogy ezzel kapcsolatban is azt látjuk: az erdélyi és a kárpátaljai helyzet mondható a legkevésbé jónak. Utóbbiaknak abból a szempontból a legrosszabb a helyzete, hogy körükben több mint minden ötödik válaszadónak nincs sem otthon, sem a munkahelyén netkapcsolata, amely részaránya a többi régióban mindössze 6 és 12 százalék között mozog.

Az erdélyiek viszont a „soha nem interneteznek” kategóriában állnak magasan az első helyen, hiszen a többi régiót nagyságrendekkel megelőzve körükben megdöbbentően nagy arányban, 41%-ban nem használták még az internetet. Miután ebben a régióban a válaszadók csupán 12%-a nem rendelkezik internetkapcsolattal, mindez egyben azt jelenti, hogy az erdélyiek 28,5%-a annak ellenére nem internetezik soha, hogy otthonában, vagy a munkahelyén van működő internet. Közel hasonló a vajdasági felnőtt családtagok esete is, ahol a 30%-ot meghaladja azok részaránya, akik sosem interneteznek, annak ellenére, hogy csupán 8,6%-uk nem rendelkezik internetkapcsolattal. Az internetet nem használó felnőttek részaránya természetesen a felvidékiek körében a legcsekélyebb, mindössze 18%, így amíg Erdélyben például a felnőtt családtagoknak csupán a 60% használja az internetet, a Felvidéken ez az arány 82%-ot tesz ki.

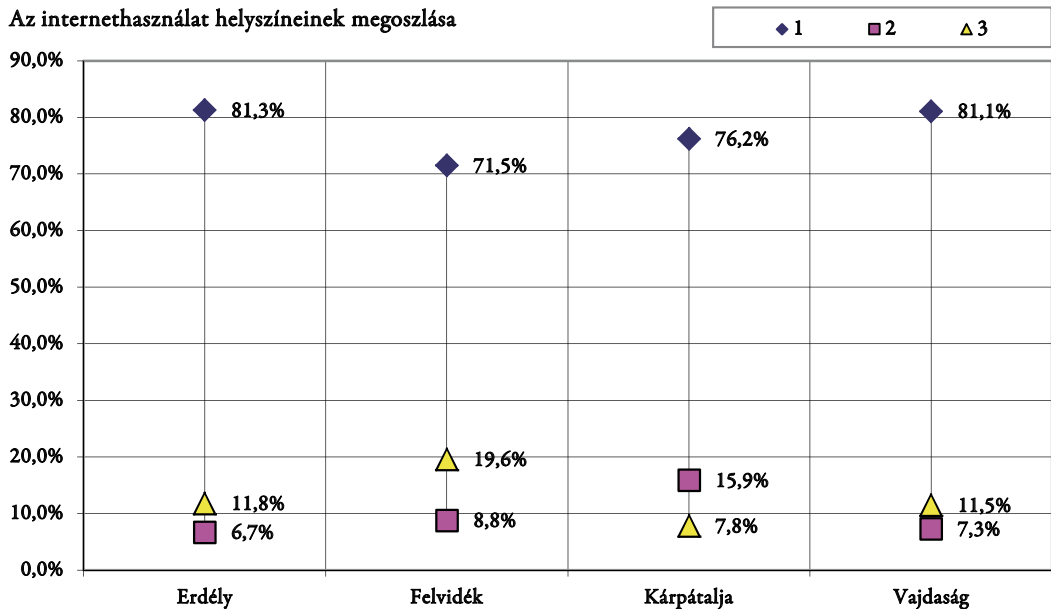
A gyermekkoriúak a várakozásoknak megfelelően mindegyik régióban lényegesen többet interneteznek szüleiknél. Leginkább a felvidékiek, akik közül csupán 7,9% nem használja az internetet. Ehhez képest az erdélyi és kárpátaljai gyerekek csaknem háromszor többen nem jutnak internethez, míg a vajdaságiak közül minden hatodik számít ebbe a kategóriába, ami az összes régiót tekintve lényegesen kisebb arány, mint azt a szülők esetében tapasztaltuk.

Végeredményben az eddig megismert internet lefedettséggel kapcsolatos regionális alaptendenciák a most vizsgált vonatkozásban is visszaigazolódtak, mely szerint az erdélyiek és a kárpátaljaiak internet-kötődései lényegesen gyengébbek a Vajdaságban, különösen pedig a Felvidéken regisztrált mutatókhoz képest.

Mielőtt rátérnénk a tényleges internethasználat legkülönbözőbb aspektusainak bemutatására, röviden azt vizsgáljuk, hogy – némiképpen kötődve az előbbi témához – a válaszadók vajon milyen gyakorisággal használják az internetet otthon, illetve a munkahelyükön.

61. ábra

Az internethasználat helyszíneinek megoszlása

„Otthon, vagy a munkahelyükön interneteznek-e többet?”

1 – inkább otthon

2 – inkább a munkahelyen

3 – mindkét helyen ugyanolyan mértékben

Az internethasználat helyszínei tekintetében régiók szerint a vártnál lényegesen kisebb szóródást tapasztalunk. Ennek fő oka, hogy az internetet használó határon túli magyarok mindegyik régióban csaknem ugyanolyan elsősorban otthonukban interneteznek. Az említett részarány Erdélyben és a Vajdaságban meghaladja a 80%-ot, ám ennél nem sokkal kevesebben használják kizárólag otthoni környezetben az internetet a kárpátaljaiak (76,2%) és a felvidékiek is (71,5%).

A 61. grafikonon látható megoszlások alapján némiképpen meglepőnek mondható, hogy a válaszadók a munkahelyükön három régióban is csupán 10% körüli arányban használják az internetet inkább, mint otthon, és még a leginkább internet-orientált felvidékiek körében sem éri el a 20%-ot a kizárólag a munkahelyen internetezők részaránya.⁶⁴

Némileg árnyalja ezt az összképet, amennyiben mindehhez hozzávesszük a „mind a munkahelyen, mind otthon ugyanolyan mértékben” opciót is. Elsősorban a Felvidéken és Kárpátalján, ahol már megközelíti a 25–30%-ot a csak otthon internetezőkhöz képest mindkét helyen internetet használók nagyságrendje.

5.2. Az internethasználat intenzitása

Az internetezéssel kapcsolatos lefedettség és egyéb strukturális vonatkozások áttekintése után a továbbiakban az egyes régiókban tapasztalható jelenlegi tényleges internethasználatot vizsgáljuk a határon túli magyarság körében. Elemzésünk fókuszába az internetezés intenzitását állítjuk, melyet előbb a családon belüli generációk (szülők–gyerekek) szintjén, majd a különböző nyelvű honlapok látogatottsága, tehát a nyelvi dimenzió mentén vizsgálunk. Befejezésül pedig annak bemutatása következik, hogy a világhálón való információszerzés célja szerint miként alakul az internethasználat intenzitása a vizsgált közösségek különböző rétegeinek körében.

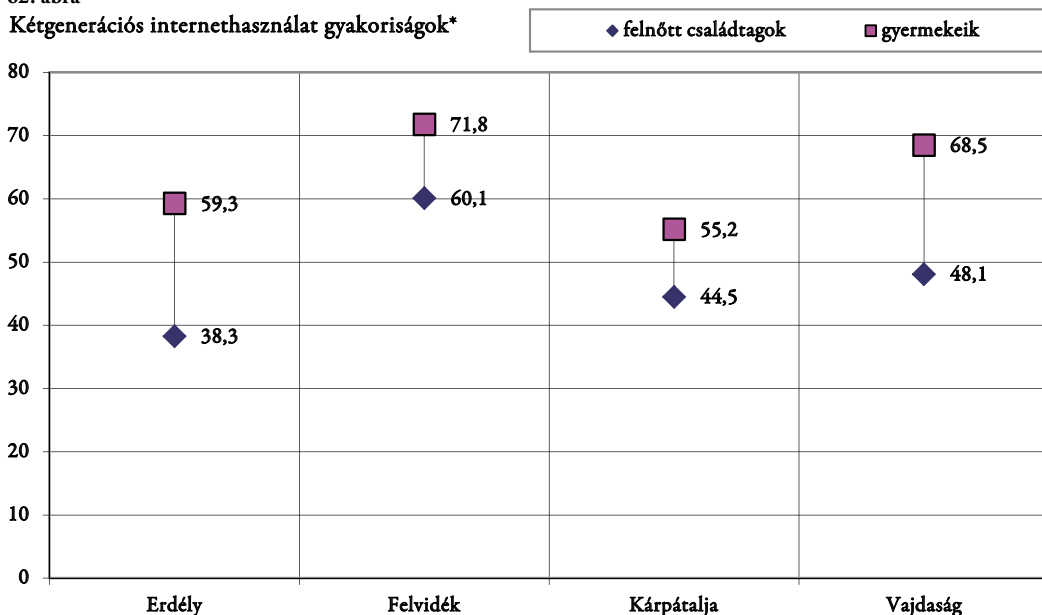
⁶⁴ Az internethasználatról foglalkozó elemzésünk egy további alfejezetében látni fogjuk, hogy munkavégzésre ennél lényegesen többen használják az internetet.

5.2.1. Az internethasználat intenzitása a szülők és a gyerekek generációjában

A felnőtt családtagok, illetve gyerekeik internethasználatának gyakoriságát egy négyfokozatú ordinális átlagskála alapján vizsgáltuk,⁶⁵ melynek eredményeit az alábbi grafikon adatai mutatják.

62. ábra

Kétgenerációs internethasználat gyakoriságok*

„Ön (vagy házastársa) és gyerekeik milyen gyakran szoktak internetezni?”

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – naponta többször)

Az igen szemléletes és egyben tanulságos megoszlások közül elsőként az érdemel figyelmet, hogy az internethez való viszony terén eddig megismert, regionálisan eltérő tendenciák nagymértékben visszaigazolódtak. A két generáció együttes internetezési gyakorisága Erdélyben (97,6) és Kárpátalján (99,7) száz átlagpont alatt maradt, megerősítve azt, hogy az internethasználat e két régióban sokkal kevésbé elterjedt, mint a Vajdaságban és különösen a Felvidéken, ahol a szülők és gyerekeik együttesen lényegesen nagyobb arányban, 116,6 és 131,9 átlagpontnyi gyakorisággal használják az internetet.

A kétgenerációs internetezési szokásokkal kapcsolatban a következő regionális különbségekre való tekintet nélküli alaptendencia a legkevésbé meglepő, hiszen azt a széles körben ismert hétköznapi tapasztalatot bizonyítja immáron konkrét szám adatok alapján, hogy a családok gyermektagei szüleiknél mindegyik régióban nagyságrendekkel több időt töltenek az internet előtt. Az ezzel kapcsolatos megoszlások egyfelől azt mutatják, hogy amíg a felnőttek körében három régióban nem éri el az 50 átlagpontot (Erdélyben még a 40-et sem) az internetezés gyakorisága (csupán a Felvidéken jelentősebb ennél – 60,1 átlagpont), a gyerekek már 55,2 és 71,8 átlagpontnyi intenzitással használják a világhálót. Amíg tehát a felnőttek között sokkal kevesebb (Erdélyben például csupán alig több mint egyharmadnyi) az internetet használók részaránya, mint a nem internetezőké, a gyerekek esetében az arány épp fordított: mindenütt (de különösen a Felvidéken és a Vajdaságban) sokkal kevesebben vannak azok a kiskorúak, akik nem használják az internetet, mint azok, akik igen.

A regionális összintákra vonatkozó tendenciák bemutatása után a következőkben részletesen foglalkozunk azzal, hogy társadalmi rétegződés, valamint az identitásváltozók szerint milyen különbségek mutathatók ki válaszadóink, illetve gyerekeik internethasználatának gyakoriságában. Ami a felnőtt korú családtagokat illeti, társadalmi rétegenként az internethasználat intenzitása ugyanazokat az egyenes arányosságok mentén növekvő/

65 „Milyen gyakran szokott Ön és házastársa (valamint gyerekeik) internetezni?” 1-soha; 33-csak hetente néhányszor; 66-naponta legalább egyszer; 100-naponta többször is.

csökkenő trendeket követi, mint amit az eddigiekben tapasztaltunk, ám a régiók között, valamint az egyes változókon belüli részarányok több szempontból is figyelmet érdemlőek. (50. táblázat)

Korcsoportok szerint ez esetben is nagyságrendekkel csökken az internetezésre fordított idő az életkor növekedésével: a leginkább Kárpátalján, ahol a fiatalok négy és félszer, illetve a Felvidéken és a Vajdaságban, ahol két és félszer-háromszor nagyobb gyakorisággal interneteznek, mint az idősek (utóbbiak Kárpátalján mindössze 10,5 átlagpontnyi arányban). A vizsgált vonatkozásban az erdélyi korcsoportok internethasználata áll relatíve a legközelebb egymáshoz, ám a fiatalok itt is 20 átlagponttal intenzívebben használják a világhálót, mint az idősek.

Képzettségi fokozatok szerint még inkább elkülönül a világháló használati gyakorlat: legnagyobb mértékben Erdélyben, ahol az általános iskolát végzetek (mindössze 7,8 átlagpont) tízszer kevésbé használják az internetet mint a diplomások. Ekkora szakadékszerű különbséget a többi régióban nem tapasztaltunk, ám a jelzett tendencia mindenütt ugyanúgy érvényes. A vizsgált vonatkozásban külön is figyelmet érdemelnek a felvidéki megoszlások. Elsősorban az általános iskolai végzettséggel rendelkezők, akik ugyan a regionális átlag alatt, ám a többi régióhoz képest kiugró, 43 átlagpontnyi arányban interneteznek, ami például több mint ötszöröse az erdélyi hasonló kategóriába tartozók esetében mért értéknek.

A települések nagyságrendje szerint – a Vajdaságot leszámítva – ugyancsak egyértelmű tendenciaként érvényesül a városiak gyakoribb internethasználata, noha jelentős nagyságrendi különbséget csupán az erdélyiek, illetve kárpátaljaiak esetében regisztráltunk, ahol a falun élők kétszer-másfélszer kevesebbet interneteznek.

50. táblázat

Internethasználat gyakoriság – felnőttek* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	34,0	56,4	34,8	44,1
Korcsoportok szerint				
Fiatal	52,7	79,1	47,5	74,2
Középkorú	35,9	52,6	36,5	49,9
Idős	32,7	30,3	10,5	24,6
Iskolai végzettség szerint				
Általános	7,8	43,0	19,5	34,0
Szakmunkás	24,6	46,0	41,3	36,8
Érettségi	47,0	69,3	34,8	62,6
Felsőfokú	76,4	78,0	68,6	66,1
Településnagyság szerint				
Falu	25,6	52,6	29,8	45,3
Kisváros	40,7	59,1	29,3	44,1
Nagyváros	50,9	58,1	51,5	43,1
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	6,4	17,4	5,0	7,4
Alsó-közép	33,4	40,9	34,5	31,6
Felső-közép	66,4	70,9	56,6	60,2
Gazdag	71,5	69,3	61,0	73,1
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	50,6	64,8	44,6	53,8
Enyhe munkanélküli érintettség	40,9	53,2	33,6	50,4
Válságos munkanélküli érintettség	20,2	38,4	23,6	30,5
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	32,0	58,3	38,3	43,7
Szórványban élők	35,7	51,4	33,6	44,8
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeküket magyar általános iskolába járatják	27,3	52,1	29,3	38,7
Gyermeküket többségi nyelvű általános iskolába járatják	18,7	42,2	28,4	23,2
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	24,4	51,6	30,1	38,3
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	33,8	49,7	36,6	45,4
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	28,3	51,1	32,7	39,0
Vegyes házasság	32,3	49,9	37,1	53,1

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – naponta többször)

51. táblázat

Internethasználat gyakoriság – gyerekek* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	52,9	68,9	47,5	64,7
Korcsoportok szerint				
Fiatal	40,1	45,6	32,8	39,7
Középkorú	61,8	70,5	56,5	67,8
Idős	42,3	79,0	47,2	67,7
Iskolai végzettség szerint				
Általános	38,0	63,0	38,9	57,2
Szaktanulmányok	51,3	65,4	57,2	70,4
Érettségi	64,8	76,1	43,7	68,3
Felsőfokú	68,0	73,2	71,8	78,8
Településnagyság szerint				
Falu	45,2	67,8	45,5	69,9
Kisváros	58,1	69,2	43,9	64,6
Nagyváros	71,1	72,2	58,2	61,1
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	29,7	43,6	20,7	42,2
Alsó-közép	60,2	62,7	47,5	61,5
Felső-közép	77,2	75,4	63,0	71,5
Gazdag	57,6	83,6	77,8	71,9
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	61,7	75,1	52,5	67,2
Enyhe munkanélküli érintettség	55,0	59,1	43,5	56,1
Váltságos munkanélküli érintettség	45,9	61,4	41,1	64,5
Tömb-szórvány szerint				
Tömbben élők	51,3	68,3	48,1	65,6
Szórványban élők	54,2	70,2	47,2	63,1
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	56,5	68,9	52,1	66,9
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	51,8	74,6	44,3	58,6
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	55,4	67,2	47,7	65,5
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	53,6	73,6	53,1	54,6
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	55,3	69,9	49,1	66,3
Vegyes házasság	52,7	68,2	49,6	46,6

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – naponta többször)

A felnőttek internethasználatának intenzitásával kapcsolatban – a korábban tapasztaltakhoz hasonlóan ugyancsak – az anyagi helyzetet tükröző kategóriák szerint mértük a legnagyobb különbségeket. A szegények Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban egyaránt több mint tízszer ritkábban használják az internetet (mindössze elenyésző, 5–7,4 átlagpontnyi mértékben), s részarányuk csupán a felvidéki szegények körében éri el a 17 átlagpontot. Miután a munkapiaci helyzet szerint is hasonlóan egyértelmű tendenciát tapasztaltunk (az internethasználat egyenes arányban csökken a munkával rendelkezőktől a válságos munkanélküli kategória felé), elmondható, hogy az internethasználat szempontjából kétséget kizáróan az anyagi-szociális helyzet bizonyult a leginkább meghatározónak.

Közel sem ennyire világos trendek mutatkoznak azonban az identitásváltozók szerint. Az ugyan mindegyik régióban érvényes, hogy a gyermekek számára anyanyelvi oktatást választók intenzívebb internethasználóknak bizonyultak az utódaikat többségi iskolába járatóknál, ám házasságtípusok szerint már vagy közel azonos arányú internetezést mértünk (Erdélyben és a Felvidéken), vagy azt tapasztaltuk, hogy a vegyes házasságban élők gyakrabban használják a világhálót a homogén magyar házasságban élőknél (Kárpátalja és a Vajdaság).

A vizsgált régiók felnőtt korú népessége különböző rétegeinek körében tehát igen számottevő szegregációs távolságok léteznek az internethasználat intenzitása szempontjából, amit azonban a következő generációváltás alapvetően átformálhat. Mindez elsősorban annak alapján állítható nagy bizonyossággal, hogy a gyermekek jelenlegi internethasználatával kapcsolatban regisztrált adataink az előbbinél sokkal kevésbé szóródó tendenciákat tükröznek. (51. táblázat)

A gyermekek szülei gyakorlatához képest relatíve kiegyensúlyozottabb internethasználatát leginkább az anyagi helyzet szerinti megoszlások reprezentálják. Ezzel kapcsolatban az imént láthattuk, hogy a szegény körülmények között élő felnőttek csupán elenyésző mértékben számítanak internet felhasználóknak. Ehhez képest gyerekeik Erdélyben négy és félszer, Kárpátalján pedig kétszer akkora intenzitással interneteznek (egyaránt 38 átlagpont), emellett mind a felvidéki, mind a vajdasági szegény családokban élő gyerekek is 20 átlagpontnál nagyobb gyakorisággal használják az internetet, mint szüleik.

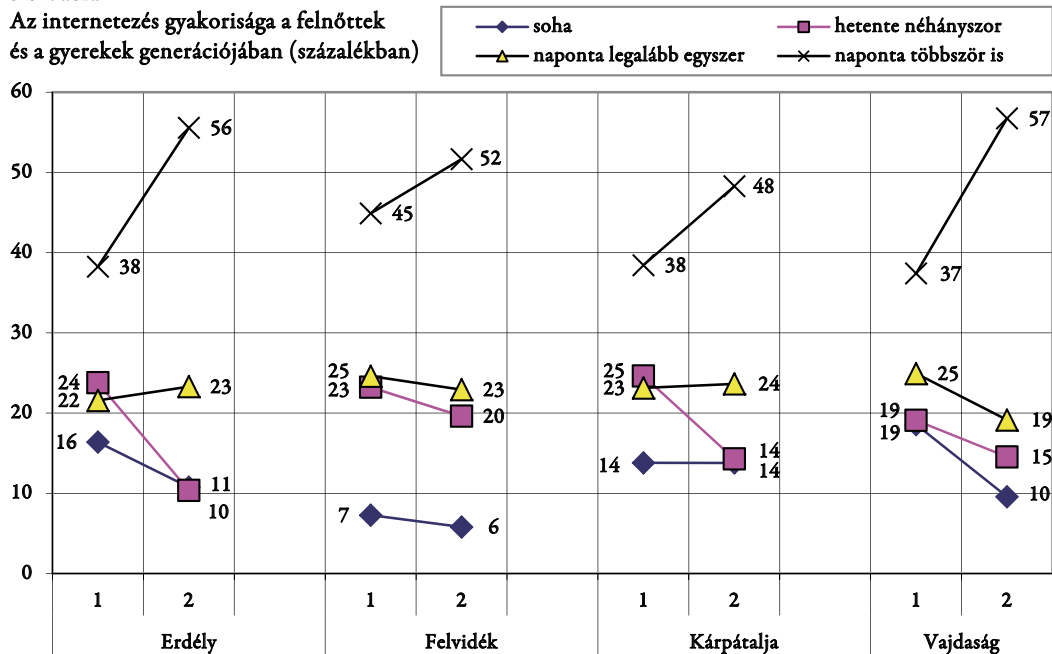
Ugyanez a tendencia jellemzi a különböző fokú iskolai végzettséggel rendelkező gyermekeinek – a szülők iskolázottságával egyenes arányban növekvő – internethasználatát is. A csupán általános iskolát végzettek saját internet használati gyakoriságához képest gyermekeik már Erdélyben ötször, Kárpátalján pedig kétszer nagyobb arányban interneteznek, míg a másik két régióban szüleiknél 20 átlagponttal gyakoribb intenzitással használják a világhálót. Mindez újra előrevetíti az internethasználat közeljövőbeli szerepének felértékelődését, egy újabb, a maihoz csaknem hasonló mértékű növekedés valószínűségét. Különösen érvényes mindez a felvidéki és vajdasági gyermekek esetében, akik között nem csupán az iskolázottabb szülők gyerekei körében bizonyult igen magasnak az internethasználat, de a legszegényebb rétegek gyerekei is igen kimagasló (63 és 57,2 átlagpontot kitevő) intenzitással használják az internetet. Az identitásváltozók szerint ez esetben is a korábban tapasztalt megoszlások érvényesek: a magyar iskolába járó gyerekek lényegesen nagyobb gyakorisággal interneteznek, emellett azonban a vegyes házasságban élő gyerekekre Kárpátalján és a Vajdaságban ugyanez jellemző.

5.2.2. Az internethasználat intenzitása a szülők és a gyerekek generációjában az otthoni internet-hozzáféréssel rendelkezők körében

A felnőtt családtagok, illetve gyerekeik internethasználatának gyakoriságát a válaszadók négy kategória segítségével mondhatták meg, ennek eredményeit az alábbi grafikon mutatja. A felnőttek adatai a gyermektelen háztartásokat is tartalmazzák, a gyermekeké természetesen csak azokat, ahol van kiskorú a családban.

62/2. ábra

Az internetezés gyakorisága a felnőttek és a gyerekek generációjában (százalékban)

„Ön (vagy házastársa) és gyerekeik milyen gyakran szoktak internetezni?”

1 – felnőttek

2 – gyerekek

Az adatok az otthon internettel rendelkezőkre vonatkoznak

A négy régió közül a Felvidéken a legalacsonyabb az otthonukban soha nem internetezők aránya az internet-hozzáféréssel rendelkezők között mind a felnőttek, mind a gyerekek között. A másik három területen közel egyforma arányban fordulnak elő nem internetezők. A gyerekek a felnőtteknél valamivel nagyobb arányban használják otthon az internetet és különösen abban térnek el a felnőttektől, hogy a használók kimagasló arányban rendszeresen, naponta többször is interneteznek. Az otthonukban internettel rendelkező felnőttek közel 50%-a nem ennyire aktív felhasználó.

A regionális összminták bemutatása után a következőkben részletesen foglalkozunk azzal, hogy társadalmi rétegződés, valamint az asszimilációs érintettség szerint milyen különbségek mutathatók ki az otthonukban internet-hozzáféréssel rendelkező válaszadóink, illetve gyerekeik internethasználatának gyakoriságában.⁶⁶ Ami a felnőtt korú családtagokat illeti, társadalmi rétegenként az internethasználat intenzitása ugyanazokat az összefüggéseket követi, mint amit az eddigiekben tapasztaltunk, ám a régiók között, valamint az egyes változók belüli részarányok több szempontból is figyelmet érdemlőek. (52. táblázat)

Az életkor növekedésével nagyságrendekkel csökken az otthon stb. internetezésre fordított idő; leginkább Kárpátalján, a Felvidéken és a Vajdaságban, ahol két és félszer-háromszor nagyobb valószínűséggel interneteznek a fiatalok naponta többször, mint az idősek. A vizsgált vonatkozásban az erdélyi korcsoportok internethasználat áll relatíve a legközelebb egymáshoz, ám a fiatalok itt is intenzívebben használják a világhálót, mint az idősek.

Képzettségi fokozatok szerint a legnagyobb különbségeket Kárpátalján és Erdélyben találjuk, ahol a diplomások több mint tízszer akkora valószínűséggel használják az internetet bármilyen gyakorisággal, mint az általános iskolát végzettek. Ekkora szakadékszerű különbséget a többi régióban nem tapasztaltunk, ám a jelzett összefüggés mindenütt ugyanúgy érvényes. A vizsgált vonatkozásban külön is figyelmet érdemelnek a felvidéki megoszlások. Elsősorban az általános iskolai végzettséggel rendelkezők, akik ugyan a regionális átlag alatt, ám

⁶⁶ Az összehasonlíthatóság kedvéért ez esetben is skálaként kezeljük és átlagoljuk az adatainkat, nem feledkezve meg arról, hogy nem valódi skáláról van szó és az elemzés során kontrollálva az összefüggéseket a százalékos adatokkal.

a többi régióhoz képest kiugró, 89%-os arányban interneteznek, ami például csaknem négyszerese az erdélyi hasonló kategóriába tartozók esetében mért értéknek.

Településtípusok szerint vizsgálva a kérdést – a Vajdaságot leszámítva – a városlakók gyakoribb internethasználatát mutatható ki, noha jelentős nagyságrendi különbséget csupán az erdélyiek, illetve kárpátaljaiak esetében regisztráltunk, ahol a falun élők másfélszer-háromszor alacsonyabb arányban interneteznek a soha nem internetzők aránya alapján.

A felnőttek internethasználatának intenzitásával kapcsolatban – a korábban tapasztaltakhoz hasonlóan – az anyagi helyzetet tükröző kategóriák szerint mértük a legnagyobb különbségeket. A szegény családokban élők Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban egyaránt a jobb anyagi helyzetűektől jelentősen elmaradó mértékben használják az internetet.

Az asszimilációban való érintettség szerint nincs szignifikáns különbség az internethasználat terén egy-két kivételt leszámítva: Erdélyben a legalább részben többségi iskolát végzett szülők internethasználatát a magyar iskolát végzettekétől kicsivel elmarad; a vajdasági vegyes házasságban élők pedig a homogén házasságban élőkénél gyakrabban használják az internetet.

52. táblázat

Az internethasználat gyakorisága – felnőttek* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	60,5	68,9	62,0	60,3
Korcsoportok szerint				
Fiatal	73,5	83,0	74,1	83,4
Középkorú	53,4	63,0	59,1	58,8
Idős	50,6	51,1	31,0	44,9
Iskolai végzettség szerint				
Általános	34,5	63,9	48,6	54,1
Szaktanulmányok	49,7	58,3	61,8	53,1
Érettségi	61,4	74,2	61,6	69,5
Felsőfokú	79,8	79,3	76,2	69,9
Településnagyság szerint				
Falu	55,1	66,7	54,7	61,9
Kisváros	60,4	70,2	56,6	59,6
Nagyváros	69,8	70,3	75,9	61,6
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	48,6	70,6	46,6	66,8
Alsó-közép	50,6	58,7	57,6	52,8
Felső-közép	68,5	72,7	67,1	62,0
Gazdag	74,1	69,3	66,5	76,2
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	65,2	68,9	66,9	65,6
Enyhe munkanélküli érintettség	56,1	66,7	63,3	60,2
Váltságos munkanélküli érintettség	53,7	70,2	51,5	48,2
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	60,3	69,4	60,6	58,8
Szórványban élők	60,7	67,4	65,2	63,0
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	49,8	63,5	53,2	52,3
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	45,8	58,9	52,0	47,6
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	47,9	64,4	56,6	53,0
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	57,8	62,5	61,0	63,6
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	51,4	63,0	57,9	53,7
Vegyes házasság	55,0	62,9	66,4	69,8

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – naponta többször)

53. táblázat

Az internethasználat gyakorisága – gyerekek* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	74,5	73,3	68,7	74,3
Korcsoportok szerint				
Fiatal	56,9	49,7	50,7	48,8
Középkorú	79,8	77,3	78,0	74,2
Idős	80,0	81,9	71,7	82,9
Iskolai végzettség szerint				
Általános	70,9	72,5	65,3	72,3
Szakmunkás	77,3	65,8	77,6	77,5
Érettségi	77,2	80,5	65,7	72,5
Felsőfokú	68,2	71,0	71,9	78,1
Településnagyság szerint				
Falu	72,9	75,6	72,5	82,4
Kisváros	72,5	71,8	63,0	74,8
Nagyváros	79,2	72,3	74,7	66,7
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	55,9	59,6	55,7	50,5
Alsó-közép	73,6	66,8	64,5	73,7
Felső-közép	78,2	75,1	71,9	74,6
Gazdag	61,3	83,6	87,4	75,9
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	75,1	76,5	70,7	74,8
Enyhe munkanélküli érintettség	69,9	66,8	63,6	68,0
Válságos munkanélküli érintettség	75,2	73,8	75,8	72,3
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	73,1	71,6	71,9	74,7
Szórványban élők	75,5	78,5	61,8	73,6
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeküket magyar általános iskolába járatják	75,3	73,4	74,7	76,6
Gyermeküket többségi nyelvű általános iskolába járatják	80,6	80,5	63,8	68,2
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	72,7	72,5	71,1	74,2
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	77,8	76,0	68,5	58,8
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	74,8	74,7	69,9	74,6
Vegyes házasság	73,5	72,5	70,2	53,1

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – naponta többször)

A gyermekek szüleiük gyakorlatához képest relatíve kiegyensúlyozottabb internethasználatát mutatja, hogy míg a felnőtteknél a társadalmi helyzet jelentősen befolyásolta az internethasználatot, addig a gyerekeknél ilyen összefüggés egyáltalán nincs: sem a szülők iskolai végzettsége, sem anyagi helyzetük nincs szignifikáns hatással. Ám ez csak azon családokban érvényes, akiknél van otthon internet, márpedig a szegény kategóriába tartozó családok 86–92%-ánál nincs; tehát nem olvashatjuk ki az összefüggések hiányából az internet társadalmi egyenlőtlenséget kiegyenlítő hatását.

5.2.3. Az internethasználat intenzitása a honlapok nyelve szerint

A kétgenerációs általános internethasználati gyakoriságok áttekintése után a nemzeti identitás szempontjából kiemelten fontos témakörhöz érkeztünk, amelynek segítségével arra keressük a választ, hogy a világháló használata során az érintettek (a családon belüli két nemzedék, a szülők és gyerekeik gyakorlatát továbbra is külön vizsgálva) milyen arányban látogatnak anyanyelvi, többségi, valamint egyéb idegen nyelvű honlapokat. Figyelmünket elsősorban a magyar és a többségi nyelvű internetfelületek használatára fordítjuk, hiszen az egyéb idegen nyelven hozzáférhető internetes tartalmak követése nem minősül a kisebbségi környezet lényegéből következő asszimilációs tényezőnek, csupán a világháló lényegéből fakadó multilingvisztikus ismeretszerzési információs formának.

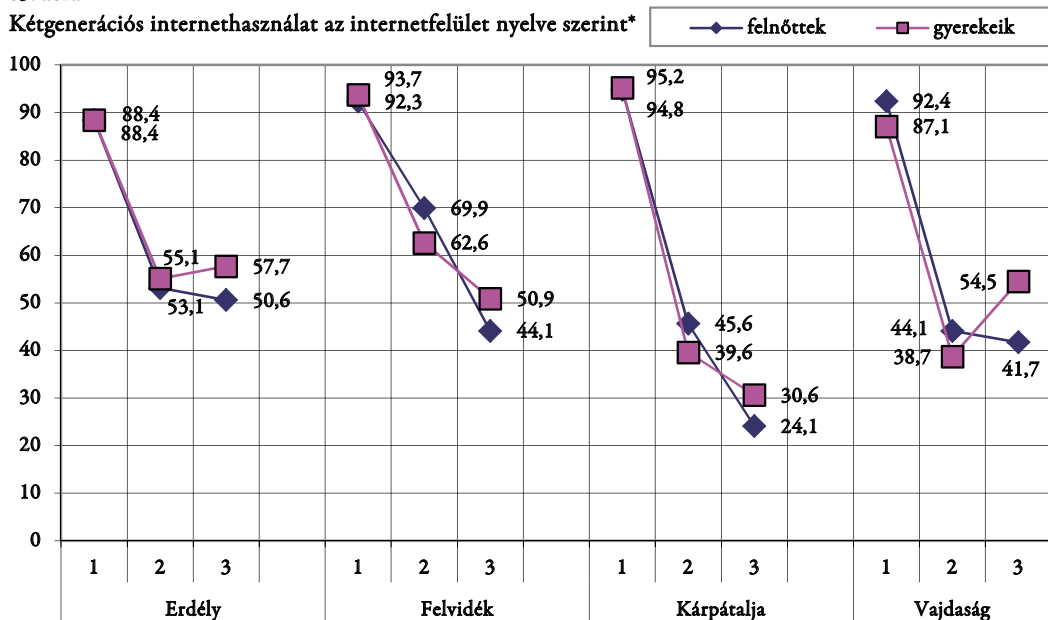
SZ/6. táblázat

Az internethasználat intenzitása az internetfelület nyelve szerint a szülők és a gyerekek generációjában (százalékban; 2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
felnőttek				
magyarul				
soha	4,2	2,0	3,1	4,5
ritkán	14,9	11,3	4,1	6,1
gyakran	80,9	86,8	92,8	89,4
többségi nyelven				
soha	28,6	8,1	31,3	34,2
ritkán	37,1	43,8	46,9	44,1
gyakran	34,3	48,0	21,9	21,8
egyéb idegen nyelven				
soha	33,4	38,0	64,1	39,3
ritkán	32,5	36,8	24,9	38,7
gyakran	34,1	25,3	11,0	22,0
gyerekeik				
magyarul				
soha	5,6	1,5	1,9	10,5
ritkán	12,0	9,5	6,1	5,2
gyakran	82,4	88,9	92,0	84,3
többségi nyelven				
soha	26,0	13,5	43,0	43,1
ritkán	38,4	48,1	35,5	36,8
gyakran	35,7	38,4	21,5	20,1
egyéb idegen nyelven				
soha	26,2	26,8	55,1	27,6
ritkán	32,6	45,0	29,7	36,2
gyakran	41,2	28,2	15,3	36,2

63. ábra

Kétgenerációs internethasználat az internetfelület nyelve szerint*

1 – magyarul

2 – többségi nyelven

3 – egyéb idegen nyelven

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

A „Milyen nyelven használják (Ön, házastársa és a gyerekeik) az internetet?” kérdésre⁶⁷ érkezett válaszmező-összlások egyaránt tartalmaznak regionálisan egyező és egymástól eltérő tendenciákat is. Az mindegyik régióban érvényes, hogy a válaszadók és gyermekeik legnagyobb mértékben az anyanyelvükön interneteznek. Ugyanolyan magas intenzitással (81 és 93% közötti arányban használják gyakran magyarul a világhálót), ám régióként jelentős eltérések vannak a többségi és egyéb nyelven történő internethasználat tekintetében.

Az anyanyelv dominanciája jelen esetben is a kárpátaljai körében a legnagyobb, ahol ukrán nyelvű honlapokat a magyarnál jóval csekélyebb gyakorisággal néznek (a felnőttek többségi nyelvű honlapokat 22%-ban keresnek fel gyakran, miközben magyart 93%-ban), és a különbség a Vajdaságban is csupán néhány százalékponttal kevesebb. A többségi nyelvű és a magyar nyelvű internethasználat különbsége tekintetében az erdélyiek képviselik az átmenetet, miután a felnőttek románul 34%-ban interneteznek gyakran, magyarul pedig 81%-ban. A sort természetesen ezúttal is a felvidékiek zárják, akik között a felnőttek 48, a gyerek 38%-a gyakran internetezik szlovák nyelven, ami a többi régióban tapasztalathoz képest újra lényegesen erőteljesebb asszimilációs (nyelvváltási) érzetességet jelez, hiszen Kárpátaljához, illetve a Vajdasághoz képest például körülbelül 26 százalékponttal magasabb a többségi nyelvű honlapok gyakori látogatásának aránya körükben. Némiképpen meglepő ezzel kapcsolatban, hogy az erdélyi internethasználók – amint azt látni fogjuk, elsősorban a szórványban élők – relatíve igen magas arányban néznek román nyelvű portálokat generációkra való tekintet nélkül.

A szülők és gyermekek internethasználatának nyelvi dimenziói terén ugyancsak mindenütt általános tendencia, hogy a világhálót néhány kivételtől eltekintve mindhárom nyelvi közeget tekintve nagyságrendileg ugyanolyan, vagy közel hasonló mértékben használják. Említésre érdemes kivétel ez esetben az egyéb idegen nyelven történő internethasználatl kapcsolatban regisztráltunk, hiszen mindegyik régióban jellemző, hogy a gyerekek szüleiknél gyakrabban keresnek fel ilyen nyelvű honlapokat. E téren a legnagyobb különbséget a Vajdaságban tapasztaltuk, ahol a gyerekek egyéb idegen nyelven szüleiknél 14 százalékponttal nagyobb arányban interneteznek gyakran, emellett pedig ők az egyedüliek, akik csaknem 16 százalékponttal magasabb arányban követnek inkább egyéb idegen nyelvű honlapokat, mint többségi (szerb) nyelvűeket.

67 A világhálón való nyelvhasználatra nem egyetlen ordinális skála, hanem külön kérdések formájában kérdeztünk rá.

Az eddigi adatok összességében tehát azt mutatják, hogy az internethasználat során a határon túli magyarok ugyan elsősorban az anyanyelvükön elérhető honlapokat látogatják, ám régiók szerint már számottevő eltérések mutatkoznak a többségi, valamint egyéb nyelveken való internetezés intenzitásában. Ez indokolja, hogy a regionális adatsorokon túl eddigi gyakorlatunknak megfelelően azt is megvizsgáljuk, hogy az egyes társadalmi rétegek, valamint az identitásváltozók szerint milyen különbségek tapasztalhatók a felnőtt lakosság és gyerekeik internethasználatának nyelvi dimenziói tekintetében.

Az 54/1–2. táblázatok adatsorai mindkét generáció esetében visszaigazolják az anyanyelven való internethasználat kiugró mértékű intenzitását. Szociodemográfiai változók szerint néhány kivételtől eltekintve mindegyik társadalmi réteg internethasználó tagjai a rendkívül magas regionális átlagoknak megfelelő gyakorisággal használják anyanyelvükön a világhálót. Valamivel alacsonyabb arányban interneteznek magyar nyelven az erdélyi és vajdasági városlakók, valamint az utóbbi régióban élő fiatal szülők gyerekei. A felnőtt internetezők különböző rétegei között még ennyi eltérést sem regisztráltunk, s a regionális átlagot csupán a vajdasági általános iskolát végzettek, valamint az erdélyi gazdagok és szórványban élők nem érik el a magyar nyelvű honlapok látogatottsága terén.

Az anyanyelven való internethasználat terén igen tekintélyes eltérés van az asszimiláns rétegek és gyerekeik, valamint az identitásörzők és gyerekeik között.

54/1. táblázat

Anyanyelvi internethasználat – felnőttek* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	88,4	92,3	94,8	92,4
Korcsoportok szerint				
Fiatal	89,2	95,1	96,9	93,5
Középkorú	87,2	90,9	93,4	93,8
Idős	88,8	89,6	89,2	89,6
Iskolai végzettség szerint				
Általános	95,6	92,7	93,7	89,4
Szaktanulmányok	89,6	91,6	93,8	93,8
Érettségi	85,8	91,9	95,5	93,3
Felsőfokú	90,4	93,3	95,3	97,2
Településnagyság szerint				
Falu	89,0	91,9	96,8	97,9
Kisváros	88,1	92,7	95,7	91,9
Nagyváros	87,6	91,9	92,0	90,9
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	93,4	88,9	82,3	100,0
Alsó-közép	86,4	91,9	94,2	86,5
Felső-közép	90,0	92,3	96,6	95,2
Gazdag	81,5	95,4	100,0	93,7
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	89,6	92,7	94,4	90,9
Enyhe munkanélküli érintettség	85,3	90,9	93,1	98,4
Váltságos munkanélküli érintettség	88,0	93,2	97,1	91,3
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	95,0	91,9	94,9	93,7
Szórványban élők	83,7	93,9	94,2	89,9
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	92,3	94,6	96,3	93,0
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	77,2	75,5	85,4	79,1
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	95,2	95,5	98,2	93,4
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	82,2	82,1	86,2	85,4
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	92,1	92,9	97,1	94,0
Vegyes házasság	76,1	79,2	79,0	72,3

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

54/2. táblázat

Anyanyelvi internethasználat – gyerekek* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	88,4	93,7	95,0	87,0
Korcsoportok szerint				
Fiatal	86,5	98,2	91,5	68,3
Középkorú	88,2	92,3	96,1	89,3
Idős	89,5	94,0	95,7	89,3
Iskolai végzettség szerint				
Általános	89,6	93,3	94,0	88,6
Szaktanulmányos	89,8	93,4	93,4	85,7
Érettségi	87,0	93,7	96,7	81,3
Felsőfokú	87,9	94,7	94,9	90,2
Településnagyság szerint				
Falu	93,9	95,9	95,7	89,2
Kisváros	88,2	91,9	96,1	91,9
Nagyváros	77,2	93,8	91,8	70,9
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	92,3	95,6	95,4	85,1
Alsó-közép	85,6	93,3	93,8	85,7
Felső-közép	88,8	93,8	96,7	88,3
Gazdag	100,0	92,6	93,7	85,4
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	88,2	92,5	94,0	84,0
Enyhe munkanélküli érintettség	89,0	94,7	93,1	85,6
Válságos munkanélküli érintettség	88,4	95,5	98,5	92,2
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	95,8	93,9	95,1	91,3
Szórványban élők	83,0	93,0	94,7	80,3
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Magyar általános iskolába járnak	92,5	96,8	97,0	90,8
Többségi nyelvű általános iskolába járnak	76,6	78,4	86,5	67,6
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	94,5	95,6	97,8	89,4
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	79,1	88,3	89,7	72,7
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	92,6	95,6	96,1	89,2
Vegyes házasság	52,5	79,1	88,0	53,5

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Az említett eltérés regionális különbségekre való tekintet nélkül abban nyilvánul meg, hogy az asszimiláns rétegekhez tartozók mélyen átlag alatti gyakorisággal használják az internetet anyanyelvükön.

Ugyanezek a mutatók a gyerekek esetében még inkább negatív tendenciát tükröznek (54/2. táblázat) a nemzeti identitás és az anyanyelvhasználat szempontjából. Ezt példázza, hogy a szerb iskolába járó gyerekek sokkal kevésbé keresnek rá magyar nyelvű honlapokra, mint magyar iskolát végző társaik, a vegyes házasságban élő gyermekek pedig még ennél is csekélyebb gyakorisággal interneteznek magyarul. Az asszimiláns családok gyermekei tehát már szüleiknél sokkal kevésbé látogatnak magyar nyelvű internetes oldalakat, ami – több, eddigiekben említett intergenerációs negatív tendenciához hasonlóan – annak ellenére előrevetíti az anyanyelvhasználat interneten való közeljövőbeli háttérbe szorulásának valószínűségét, hogy regionális szinten a magyar nyelvű internethasználat egyelőre mindenütt erőteljes vezető szerepet tölt be.

A többségi nyelvű internetezés kétgenerációs vizsgálata az iskolai végzettség szerint is megerősíti az anyanyelvhasználat gyengülésével kapcsolatban imént elmondottakat: a felnőttek körében Kárpátalján kívül az összes régióban a képzettséggel egyenes arányban nő a többségi nyelvű honlapok látogatottsága. (55/1. táblázat) Anyagi-szociális helyzet szerint ugyanez jellemző: többségi nyelven a szegények és a munkanélküliek – különösen Erdélyben és Kárpátalján – nagyságrendekkel kevésbé interneteznek, mint a társadalmi ranglétrán magasabban álló felső-közép tagjai, a gazdagok, valamint a stabil munkapiaci helyzetűek.

E téren újra a felvidéki felnőttek esete jelenti a szabályt erősítő kivételt, akik között a szegények látogatnak legnagyobb gyakorisággal szlovák honlapokat. A többségi nyelven való internetezés terén a felvidéki magyarok gyakorlata egyébként is alapvetően eltérni látszik a többi régióban tapasztalt – társadalmi rétegek szerint megosztottabb – gyakorlattól. Ennek lényege, hogy a felvidéki internethasználó felnőttek társadalmi csoportok szerint alig szóródó mértékben látogatnak szlovák nyelvű honlapokat, tehát a regionális összehasonlításban egyébként is legnagyobb arányúnak bizonyult többségi nyelven való internethasználatuk ugyanolyan mértékben jellemzi az összes társadalmi réteget.

A gyerekek többségi nyelvű internethasználatára ez esetben is az eddig több téma kapcsán bizonyítást nyert intergenerációs tendenciákat tükrözi: szüleikhez képest nem egy esetben extrém mértékben nagyobb gyakorisággal látogatnak szlovák, román stb. portálokat. (55/2. táblázat)

55/1. táblázat

Többségi nyelvű internethasználat – felnőttek* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	53,1	69,9	45,6	44,1
Korcsoportok szerint				
Fiatal	51,6	69,8	45,1	48,2
Középkorú	58,4	69,1	46,1	43,4
Idős	47,3	73,0	45,5	41,5
Iskolai végzettség szerint				
Általános	41,7	66,4	45,4	43,1
Szakmunkás	39,7	67,2	50,2	37,9
Érettségi	53,7	72,9	41,9	42,7
Felsőfokú	63,7	73,0	49,5	52,3
Településnagyság szerint				
Falu	46,5	69,4	48,9	45,2
Kisváros	54,3	70,4	37,1	42,0
Nagyváros	62,7	70,4	53,5	49,0
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	40,8	72,3	32,5	61,3
Alsó-közép	46,4	63,7	42,0	37,5
Felső-közép	59,1	72,3	50,6	44,3
Gazdag	57,2	69,4	54,7	66,8
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	57,5	70,9	47,3	50,5
Enyhe munkanélküli érintettség	52,4	69,7	47,3	38,8
Válságos munkanélküli érintettség	46,9	67,0	38,6	38,0
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	41,0	70,6	45,4	38,8
Szórványban élők	61,6	67,9	46,0	54,3
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeküket magyar általános iskolába járatják	53,8	64,4	39,9	41,1
Gyermeküket többségi nyelvű általános iskolába járatják	63,8	88,5	55,3	63,4
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	39,1	63,7	33,1	42,5
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	60,6	81,0	63,2	61,2
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	51,9	65,7	39,8	43,3
Vegyes házasság	80,1	84,0	71,2	69,6

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

55/2. táblázat

Többségi nyelvű internethasználat – gyerekek* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	55,1	62,6	39,6	38,7
Korcsoportok szerint				
Fiatal	48,2	51,0	21,2	20,1
Középkorú	55,1	61,6	41,7	36,4
Idős	57,9	71,4	52,9	46,2
Iskolai végzettség szerint				
Általános	53,1	61,1	41,5	39,0
Szaktanulmányok	53,3	64,4	40,9	41,5
Érettségi	58,5	65,1	30,4	33,8
Felsőfokú	50,5	57,7	52,4	40,5
Településnagyság szerint				
Falu	49,0	62,2	36,3	41,2
Kisváros	58,6	62,6	36,7	37,5
Nagyváros	64,7	64,7	49,4	41,5
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	61,4	56,6	41,3	35,7
Alsó-közép	50,3	62,3	37,1	40,4
Felső-közép	58,3	62,0	42,0	37,6
Gazdag	40,7	73,2	50,1	44,4
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	53,2	61,8	39,8	38,0
Enyhe munkanélküli érintettség	45,6	60,6	41,8	32,8
Váltságos munkanélküli érintettség	61,9	69,4	33,8	38,4
Tömb-szórvány szerint				
Tömbben élők	43,9	62,7	35,5	33,8
Szórványban élők	63,5	62,1	47,9	46,7
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Magyar általános iskolába járnak	49,4	57,3	33,6	37,4
Többségi nyelvű általános iskolába járnak	75,3	85,2	65,7	76,1
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	47,9	56,4	31,0	38,2
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	65,9	75,5	55,9	50,3
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	50,3	58,8	36,1	38,9
Vegyes házasság	94,8	83,8	63,7	59,1

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Ez utóbbi megállapítás különösen az erdélyi, illetve felvidéki vegyes házasságban született gyermekekre jellemző, akik extrém mértékben interneteznek román és szlovák nyelven. Hasonló a helyzet az internetet használó többségi iskolába járó gyerek esetében is, akik minden régióban a szüleiknél jelentősen gyakrabban látogatnak román, ukrán és szerb portálokat. A felvidékiek annyiban eltérnek a többi csoporttól, hogy szüleik is kiugróan magas intenzitással használják a szóban forgó szlovák nyelvű honlapokat.

Az utóbb felsorolt adatok az asszimiláció várható eszkálációja szempontjából annak ellenére figyelemre méltóak, hogy egyelőre az anyanyelven való internetezés a regionális összminták szintjén még sokkal inkább jellemzi a vizsgált közösségek mind felnőtt, mind kiskorú tagjait.

Az egyéb nyelvű internetezés kapcsán mért gyakoriságok Kárpátalján kívül meglepően nagyfokú intenzitást mutatnak. (56/1–2. táblázat) A felnőttek például Erdélyben és a Vajdaságban ugyanakkora arányban látogatnak egyéb nyelvű honlapokat, mint románokat és szerbeket, és a Felvidéken is jelentékeny az ilyen internethasználat. Ez az adat utóbbiak esetében egyébként indirekt bizonyítéka az erőteljes többségi nyelvváltásnak, hiszen amíg az erdélyi és vajdasági felnőttek, mint említettük, azonos arányban néznek román és szerb, valamint egyéb nyelvű honlapokat, a felvidékiek 26 átlagponttal sűrűbben használják szlovákul az internetet, mint egyéb idegen nyelveken.

A szociodemográfiai változók szerint – egyáltalán nem meglepő módon – azt találtuk, hogy az esetek többségében azok a felnőtt rétegek használják inkább egyéb nyelveken az internetet, akik életkoruk, illetve képzettségük folytán jobb idegennyelv-tudással rendelkeznek. Ilyenek elsősorban a 18–35 év közötti fiatalok, az érettségizettek és diplomások, a jobb anyagi körülmények között élők, valamint a nagyvárosiak.

Identitásváltozók szerint hasonlóan arányos megoszlásokat nem tapasztaltunk. Ennek oka feltehetően az, hogy az asszimiláns rétegek tagjai több régióban is azért interneteznek egyéb nyelveken nagyságrendekkel csekélyebb arányban mint románul, szlovákul stb. mert – amint az adatainkból világosan kiderül – számukra a többségi nyelven való információszerzés élvez sokkal nagyobb fokú prioritást. Ezzel együtt mind a gyermekeiknek többségi iskolát választók, mind a vegyes házasságban élők sokkal nagyobb intenzitással használják az internetet egyéb idegen nyelveken, mint a nemzeti identitásuk mellett kiálló alcsoportok tagjai. Mindezek ellenére azonban elmondható, hogy az asszimiláns rétegek esetében a többségi nyelv használata egyben nagyobb arányú egyéb nyelven való internethasználatot is generál.

A kiskorúak egyéb nyelven való internethasználata terén az egyik fő tapasztalat, hogy szüleikhez képest csaknem mindegyik társadalmi réteg körében nagyságrendekkel többet interneteznek idegen nyelveken. Ez alól csupán a fiatal korosztály gyermekei jelentik a kivételt (hasonlóképpen, mint azt a többségi nyelven való internethasználattal kapcsolatban tapasztaltuk), hiszen az ő gyerekeik alacsony életkoruknál fogva egyelőre még kevésbé beszélnek idegen nyelveken.

56/1. táblázat

Egyéb nyelvű internethasználat – felnőttek* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	50,6	44,1	24,1	41,7
Korcsoportok szerint				
Fiatal	57,6	57,4	26,8	59,9
Középkorú	47,1	34,4	21,2	37,2
Idős	41,4	37,4	22,0	32,4
Iskolai végzettség szerint				
Általános	46,4	45,5	20,9	36,5
Szaktanulmányos	41,7	28,9	20,4	34,5
Érettségi	49,1	41,4	22,5	51,6
Felsőfokú	60,4	49,8	31,5	47,4
Településnagyság szerint				
Falu	45,6	37,9	21,1	35,8
Kisváros	46,2	46,6	15,3	40,3
Nagyváros	40,4	57,1	37,6	49,0
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	45,4	53,1	16,0	50,2
Alsó-közép	45,9	40,5	21,2	32,2
Felső-közép	53,1	44,5	28,1	43,3
Gazdag	66,3	46,4	28,3	68,2
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	49,6	38,8	27,1	42,6
Enyhe munkanélküli érintettség	53,8	49,9	16,3	40,3
Váltságos munkanélküli érintettség	43,4	50,3	18,3	38,1
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	46,3	43,5	26,0	41,6
Szórványban élők	53,8	45,3	20,1	42,0
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	41,3	38,7	18,8	33,8
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	34,4	29,6	26,9	47,7
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	34,2	40,6	27,0	34,4
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	48,7	38,0	31,8	51,6
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	37,4	38,7	31,3	35,6
Vegyes házasság	48,8	35,5	33,8	61,9

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

56/2. táblázat

Egyéb nyelvű internethasználat – gyerekek* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	57,7	50,9	30,6	54,5
Korcsoportok szerint				
Fiatal	49,2	44,0	15,5	27,8
Középkorú	56,6	49,8	35,3	53,6
Idős	62,1	57,6	35,1	62,5
Iskolai végzettség szerint				
Általános	52,5	49,0	30,0	49,9
Szakmunkás	53,3	46,5	24,9	57,4
Érettségi	62,7	55,4	26,2	56,0
Felsőfokú	58,5	52,0	43,9	60,8
Településnagyság szerint				
Falu	52,0	48,3	34,6	51,4
Kisváros	49,8	52,5	22,3	53,9
Nagyváros	76,2	54,6	40,5	58,3
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	54,1	39,0	20,0	53,6
Alsó-közép	55,0	49,8	32,5	50,3
Felső-közép	63,5	50,0	29,0	56,5
Gazdag	50,3	73,1	43,1	64,1
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	59,3	51,8	29,3	54,3
Enyhe munkanélküli érintettség	46,3	49,2	34,6	53,2
Válságos munkanélküli érintettség	40,7	52,5	30,8	53,2
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	53,9	51,8	31,0	51,0
Szórványban élők	60,7	48,2	29,9	60,0
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Magyar általános iskolába járnak	56,2	49,9	36,9	55,5
Többségi nyelvű általános iskolába járnak	60,5	54,3	33,8	69,1
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	55,6	49,8	28,8	53,2
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	59,8	51,2	34,8	65,6
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	54,4	50,2	36,5	54,6
Vegyes házasság	72,0	49,0	31,3	65,8

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Az egyéb nyelveken legnagyobb gyakorisággal internetező gyerekek között említhetők a magasabb képzettséggel rendelkező családokból származók, a nagyvárosiak, valamint (Erdélyt kivéve) a legjobb anyagi körülmények között élők. Iskolájuk tanítási nyelve szerint ugyan a többségi iskolába járók interneteznek valamivel többet egyéb idegen nyelveken, ám ez esetben kisebb a távolság az anyanyelvükön tanulókhoz képest, mert utóbbiak nagyobb intenzitással használják az egyéb nyelvű honlapokat, mint a többségi nyelvűeket.

A határon túli magyar internethasználat nyelvi dimenzióinak bemutatását annak áttekintésével zárjuk, hogy internetező válaszadóink – ezúttal csupán a felnőttek – a többségi és egyéb nyelvű honlapok mellett milyen gyakorisággal követik a magyarországi, illetve helyi (regionális) magyar honlapokat.

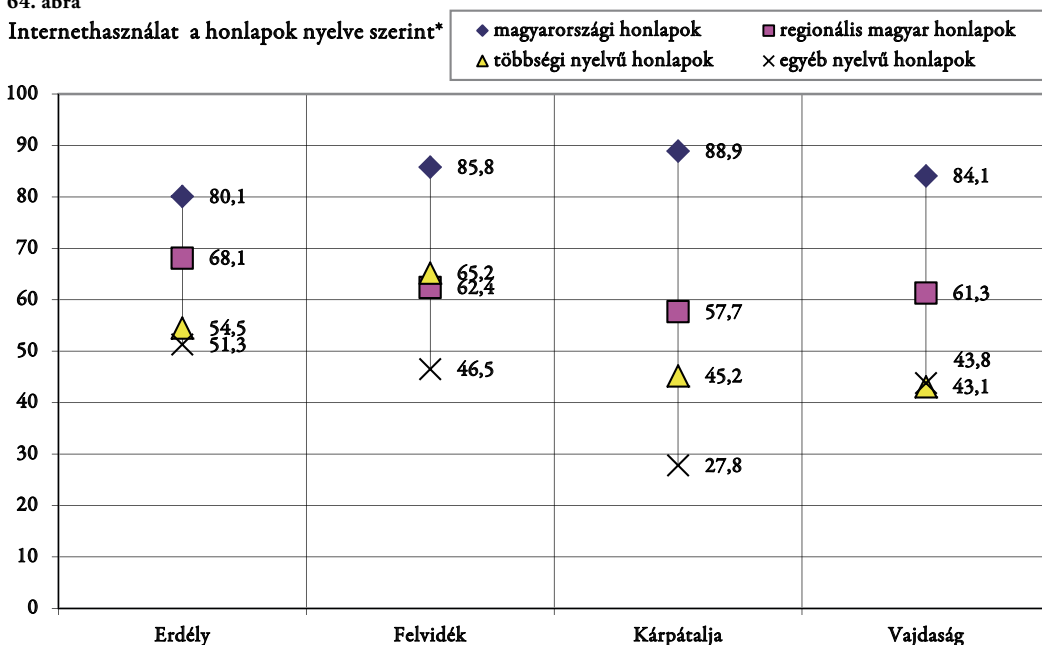
SZ/7. táblázat

Az internethasználat intenzitása a honlapok nyelve és származási helye szerint (százalékban; 2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
magyarországi honlapok				
soha	6,1	5,0	4,8	6,2
ritkán	27,8	18,5	12,5	19,4
gyakran	66,1	76,6	82,7	74,5
regionális magyar honlapok				
soha	14,2	17,3	18,8	16,8
ritkán	33,5	40,6	47,2	43,8
gyakran	52,3	42,0	34,0	39,4
többségi nyelvű honlapok				
soha	24,8	12,1	32,6	33,4
ritkán	41,9	45,4	44,9	47,5
gyakran	33,4	42,5	22,5	19,1
egyéb nyelvű honlapok				
soha	32,1	34,1	56,1	36,8
ritkán	33,9	39,3	33,3	39,7
gyakran	34,0	26,6	10,5	23,5

64. ábra

Internethasználat a honlapok nyelve szerint*

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Figyelmünket elsősorban a két magyar kategóriára összpontosítjuk, ám a grafikonon látható megoszlások abból a szempontból is tanulságosak, hogy régióként mennyire szóródik a különböző nyelvű honlapok látogatottságának gyakorisága. Ez utóbbi szempontból a kárpátaljaiak internethasználatára bizonyult a legkevésbé egységesnek, hiszen körükben a legmagasabb a magyarországi honlapok népszerűsége és egyben a legcsekélyebb az egyéb idegen nyelveken hozzáférhetőké. Ehhez képest a különböző nyelvű honlapok látogatottsága terén az erdélyiek gyakorlata áll egymáshoz legközelebb, itt a legkisebb a különbség a leginkább és legkevésbé népszerű internetfelületek között.

Mint látható, a magyarországi honlapok dominanciájához nem férhet kétség (mindenütt 80 átlagpont fölötti látogatottság), melyet három régióban a helyi (erdélyi, kárpátaljai és vajdasági) internetes portálok népszerűsége követ.

Az érintett magyar közösségek közéletének és életviszonyainak alakulása szempontjából kiemelt fontossággal bíró lokális információkat tartalmazó regionális magyar nyelvű honlapokat kisebb intenzitással követik a vizsgált csoportok (mindössze 34–52%-ban állították, hogy gyakran látogatják ezeket). Ebben elsősorban nyilván a regionálisan jelentősen eltérő kínálat játszik döntő szerepet, hiszen Erdélyen kívül mindenütt meglehetősen gyérnek mondható a magyar nyelven megjelenő honlapok száma. Különösen igaz mindez a kárpátaljai helyzetre, következésképpen nem meglepő, hogy körükben az ottani magyar nyelvű honlapokat az internetezőknél csupán alig több mint fele látogatja.

A tárgyalt vonatkozásban egyébként újra a felvidékiek internetezési szokásai mondhatók atipikusnak (az asszimilációs folyamatok szempontjából pedig leginkább negatívnak), hiszen a többi régióhoz képest csupán a körükben tapasztalható, hogy a többségi (szlovák) nyelvű honlapok látogatottsága – ugyan csupán néhány átlagponttal, de – megelőzi a felvidéki magyar honlapok népszerűségét.

Társadalmi rétegek szerint sem a magyarországi, sem a határon túli magyar regionális honlapok látogatottsága tekintetében nem regisztráltunk számottevő különbségeket, csaknem mindegyik kategória szerint a regionális átlagokhoz közeli értékeket tapasztaltunk (57–58. táblázat). A ritka kivételek között említhető, hogy a magyarországi internetfelületeket leginkább a fiatalok látogatják (Erdélyt kivéve, ahol mindez az idős korosztályra jellemző inkább). A határon túli magyar honlapok népszerűségével kapcsolatban ugyancsak csekély számú regionális eltérést mutatnak az adatok a társadalmi összefüggések terén. Ezeket legnagyobb gyakorisággal

szinte mindenütt az idős, a diplomás, a szegény (Kárpátalján és a Vajdaságban a gazdag) internethasználók nézik, legkevésbé pedig a nagyvárosiak, a képzetlenebbek, valamint Erdélyben és a Felvidéken a gazdagok.

Az asszimilációban való érintettség befolyásolja az interneten való tájékozódást is: az asszimiláns rétegekhez tartozók mindegyik vizsgált régióban immáron nagyságrendekkel (nem ritkán 20 átlagponttal) kisebb gyakorisággal követik a tárgyalat magyar nyelvű honlapokat, mint az identitásukat őrző rétegekbe sorolt internet-felhasználók.

57. táblázat

Magyarországi honlapok nézettsége* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	80,0	85,8	88,9	84,1
Korcsoportok szerint				
Fiatal	78,2	91,6	93,1	87,4
Középkorú	80,3	83,1	84,0	85,6
Idős	83,5	78,6	88,2	78,7
Iskolai végzettség szerint				
Általános	73,6	83,4	90,2	82,7
Szakmunkás	79,0	86,9	82,5	83,6
Érettségi	78,9	86,2	91,1	88,4
Felsőfokú	84,7	87,8	88,0	83,4
Településnagyság szerint				
Falu	75,7	84,1	89,2	89,6
Kisváros	85,3	86,9	89,3	85,5
Nagyváros	82,1	87,5	88,2	77,6
Vagyon helyzet szerint				
Szegény	81,2	82,4	84,6	66,6
Alsó-közép	80,2	85,2	88,4	76,3
Felső-közép	79,7	86,2	90,4	88,0
Gazdag	81,7	86,4	85,0	89,6
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	79,2	84,9	87,6	85,3
Enyhe munkanélküli érintettség	84,3	89,9	89,9	87,5
Válságos munkanélküli érintettség	78,6	81,1	91,2	78,8
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	85,4	85,0	89,3	87,4
Szórványban élők	79,6	88,6	88,2	78,0
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeüket magyar általános iskolába járatják	82,0	87,0	88,7	84,3
Gyermeüket többségi nyelvű általános iskolába járatják	72,4	69,3	79,6	64,1
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	84,2	88,5	93,4	83,0
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	76,0	75,5	76,3	82,1
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	81,5	85,1	90,9	83,9
Vegyes házasság	70,6	74,0	72,4	72,3

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

58. táblázat

Határon túli magyar honlapok nézettsége* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	69,1	62,4	57,7	61,3
Korcsoportok szerint				
Fiatal	70,1	63,6	53,7	60,7
Középkorú	66,2	60,0	60,8	61,7
Idős	72,3	67,1	66,8	61,5
Iskolai végzettség szerint				
Általános	59,0	61,2	52,7	61,2
Szakmunkás	69,1	60,1	53,9	60,6
Érettségi	67,4	63,0	55,1	63,2
Felsőfokú	75,3	66,0	67,4	59,8
Településnagyság szerint				
Falu	65,0	64,3	59,0	75,0
Kisváros	78,1	63,0	55,8	59,3
Nagyváros	67,5	47,5	59,3	59,0
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	74,1	76,6	54,0	72,2
Alsó-közép	66,3	59,8	54,6	56,3
Felső-közép	70,9	64,0	60,6	62,9
Gazdag	67,3	53,7	77,8	66,7
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	69,3	59,6	60,0	66,1
Enyhe munkanélküli érintettség	73,2	72,5	60,3	56,4
Válságos munkanélküli érintettség	68,9	55,5	50,2	56,2
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	76,3	62,6	55,6	59,1
Szórványban élők	64,0	62,4	62,6	65,9
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeküket magyar általános iskolába járatják	71,2	67,0	59,6	64,2
Gyermeküket többségi nyelvű általános iskolába járatják	59,7	47,0	61,6	50,2
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	73,8	69,3	57,4	65,3
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	63,1	55,5	62,2	50,2
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	70,4	64,0	60,6	64,4
Vegyes házasság	61,2	60,1	52,1	47,4

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

5.2.4. Az internethasználat intenzitása az információszerzés célja szerint

A határon túli magyarok internethasználatának nyelvi dimenzióival kapcsolatos tendenciák áttekintése után végzetül azt vizsgáljuk, hogy az információszerzés célja szerint milyen különbségek mutathatók ki a régiók, valamint az egyes társadalmi és asszimilációs érintettség szerinti csoportok között. Miután az internet segítségével napjainkban már nem csupán a legkülönbözőbb információkhoz juthatunk hozzá, hanem az igen széleskörű interaktív és egyéb tevékenységek folytatására is ugyanúgy alkalmas, az internetezés tartalmi elemeit egy terjedelmes, tizenkét itemből álló kérdéssor segítségével vizsgáltuk. Az egyes tevékenységek intenzitását továbbra is az eddig megszokott – és a regionális összehasonlítás szempontjából bevált módon (soha–ritkán–gyakran válaszkategóriák) segítségével mértük, emellett pedig a jobb áttekinthetőség kedvéért három különböző kategóriába soroltuk. (65/1-3. ábra)

SZ/8. táblázat

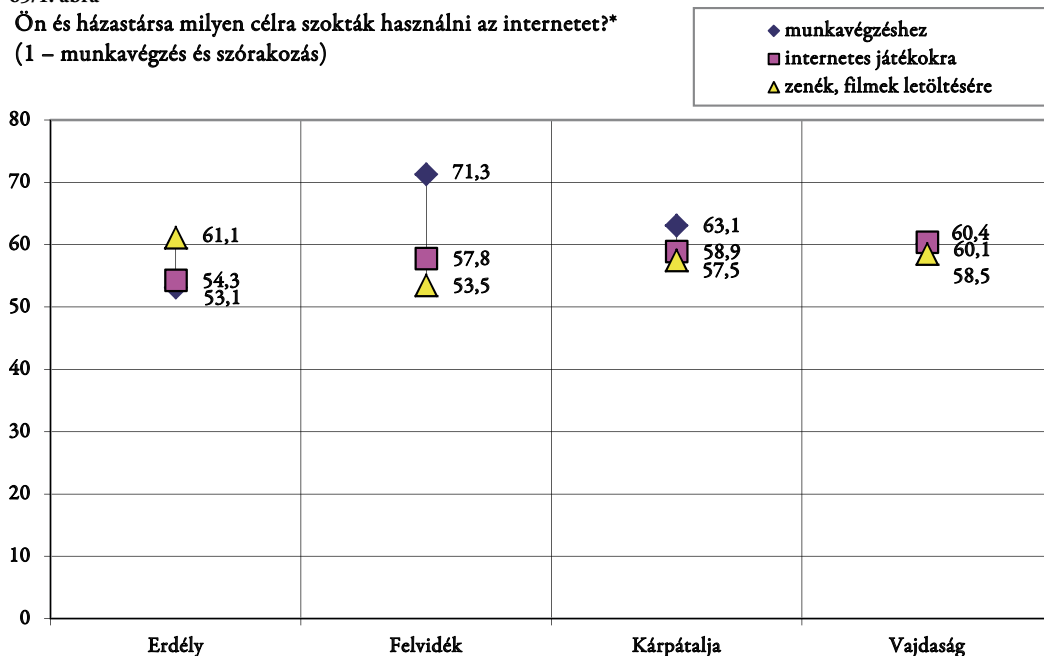
Ön és házasátársa milyen célra szokták használni az internetet I. – munkavégzés, szórakozás (százalékban; 2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
munkavégzéshez				
soha	37,8	17,1	22,7	26,0
ritkán	19,0	23,5	28,7	28,3
gyakran	43,1	59,4	48,6	45,7
internetes játékokhoz				
soha	33,1	25,3	33,2	29,5
ritkán	25,8	34,3	29,4	20,6
gyakran	41,1	40,4	37,4	49,8
zenék, filmek letöltésére				
soha	28,7	29,9	28,4	28,0
ritkán	21,1	33,6	28,7	27,6
gyakran	50,2	36,5	42,9	44,4

65/1. ábra

Ön és házasátársa milyen célra szokták használni az internetet?*

(1 – munkavégzés és szórakozás)

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Ezek közül elsőként az interneten való munkavégzéssel és szórakozással kapcsolatos gyakoriságokat tekintjük át, melyek több szempontból is figyelmet érdemlő megoszlásokat mutatnak. Munkavégzésre az internetet (az internetet egyáltalán használókon belül) a legnagyobb mértékben a felvidékiek (83%) használják, őket a kárpátaljaiak és a vajdaságiak követik (77 és 74%), míg legkevésbé az erdélyiekre jellemző ez (62%).

Mindezek alapján nem kétséges, hogy a határon túli magyarok az internetet igen számottevő arányban használják a munkavégzésükhöz szükséges feladatok elvégzésére. Ennek bemutatott arányú intenzitása annál is inkább meglepő, mert nagyságrendileg három régióban is megegyezik azzal (a Felvidéken pedig jelentősen meg is haladja azt), amilyen gyakorisággal válaszadóink szórakozási célra használják az internetet.⁶⁸ A zenék és filmek letöltésére, valamint az internetes játékokra fordított idő mindegyik régióban gyakorlatilag ugyanakkora intenzitást mutat: körülbelül az internetezők 67–71%-a használja ilyen célokra a világhálót.

Az internethasználat imént tárgyalt összetevőiehez képest régiók szerint számottevő különbségeket regisztráltunk viszont azzal kapcsolatban, hogy válaszadóink milyen gyakorisággal használják a világháló által kínált lehetőségeket információszerezésre és -cserére, valamint az interperszonális kapcsolattartásra.

A 65/2. ábra adatai egyfelől igen meglepően azt mutatják, hogy a határon túli magyar felnőtt korú internetezőkre⁶⁹ a legkevésbé mindegyik régióban az internetes fórumokban való részvétel a jellemző. Amennyiben mindehhez hozzávesszük, hogy az internetes újságok olvasása ugyancsak mindegyik régióban csupán a harmadik, az online rádióhallgatás és televízió nézés pedig az utolsó előtti helyen áll, nem kétséges, hogy mindez újra az érintettek – egyéb vonatkozásban már említett – közügyektől és politikától való nagyfokú elfordulását bizonyítja.

A határon túli magyarság internet használati szokásaival kapcsolatban nyert eredmények közül kétség kívül az egyik leginkább figyelemre méltó tény, hogy a világhálót elsősorban nem az imént bemutatott konvencionális információs tartalmak (például internetes újságok, vagy egyéb médiafelületek világhálón is elérhető honlapjainak) követésére használják, hanem a valóságos, vagy virtuális interperszonális- illetve közösségi hálózatokkal való kapcsolattartásra. Ezt bizonyítja, hogy mindegyik régióban a „barátokkal és ismerősökkel való kapcsolat-

68 Amint azt hamarosan látni fogjuk, szociodemográfiai változók szerint az összkép ennél természetesen jóval megosztottabb.

69 A kiskorúak internethasználatát a most tárgyalt vonatkozásban nem állt módunkban monitorozni. Aminek fő oka, hogy a szülők csupán minimális információkkal rendelkeznek a tekintetben, hogy gyermekeik milyen céllal használják a világhálót.

tartás” opció áll az első helyen (az internetezők 76–87%-a használja ilyen célra régiótól függően), míg a második a „közösségi hálózatokban (IWIW, Facebook stb.) vesz részt” (61–77%).

A nagyon magas gyakorisági arányok némi magyarázatra szorulnak. A BFI korábbi, valamint 2011-es értékrend- és életmódvizsgálatai szerint a határon túli magyarság körében az elmúlt két évtized során igen jelentős „szétszóródás” – időszakos, vagy végleges külföldre való migráció – ment végbe. A vajdasági magyarok körében mindennek már sok évtizedes, a Titói korszakig visszavezethető előzményei voltak, amit a kilencvenes évek polgárháborúja tovább fokozott, s közel ugyanez mondható el az erdélyiekkel kapcsolatban is, akik a kelet-közép-európai változások után közvetlenül több százezer nagyságrendben hagyták el szülőföldjüket, a Kárpát-alján élők pedig mindmáig korlátozottabb külföldre való utazási lehetőségeik ellenére ugyancsak igen jelentős számban keresik anyagi gyarapodásukat távol szülőföldjüktől (leginkább magyarországi vendégmunkásként). A kivételt ez esetben is a felvidékiek képezik, ahol az EU-csatlakozásig még nem volt számottevő az elvándorlás mértéke. Ezt követően azonban igen rövid idő alatt bekövetkezett körükben egy drasztikus mértékű (elsősorban a nyugati EU-országok felé irányuló) migrációs robbanás, melynek következtében 2011-es adataink szerint jelenleg már minden második felvidéki magyar családban, vagy a szűkebb rokonságban vannak más országokban ideiglenesen dolgozó, vagy végleg letelepedett családtagok.

SZ/9. táblázat

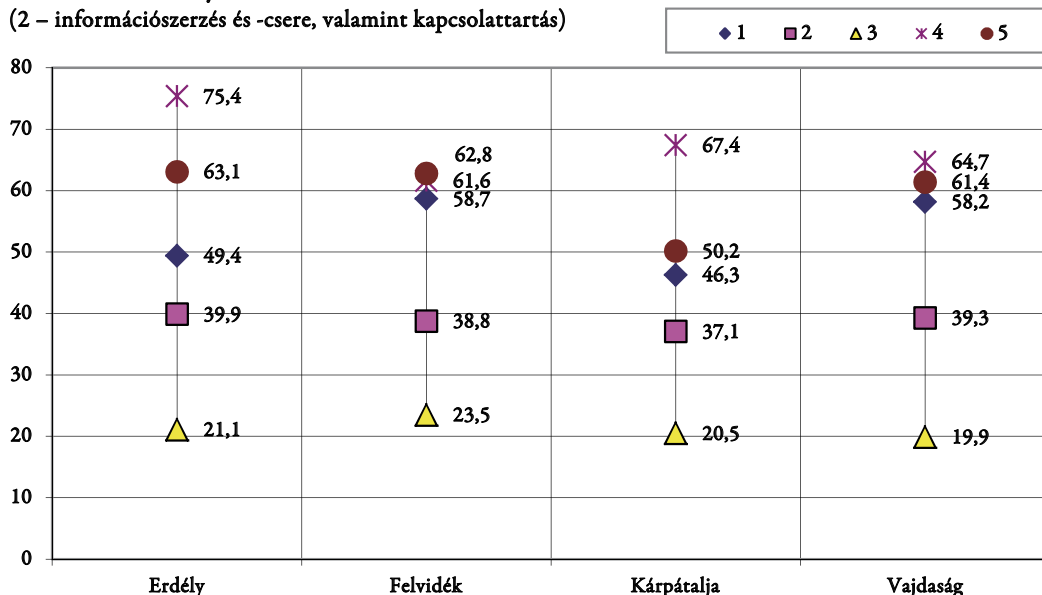
Őn és házastársa milyen célra szokták használni az internetet II. – információszerezés és -csere, valamint kapcsolattartás (százalékban; 2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
internetes újságokat olvasnak				
soha	35,0	23,8	33,4	26,6
ritkán	31,8	35,5	41,1	31,3
gyakran	33,1	40,7	25,4	42,1
online rádiókat hallgatnak				
soha	46,6	45,1	46,7	48,3
ritkán	28,1	32,9	33,2	25,7
gyakran	25,4	22,0	20,1	26,0
aktívan részt vesznek különböző internetes fórumokon				
soha	69,1	64,4	69,3	69,9
ritkán	21,0	25,2	21,7	21,7
gyakran	9,9	10,4	9,0	8,4
rokonaikkal, ismerőseikkel való kapcsolattartásra használják (MSN, Skype stb.)				
soha	13,1	21,4	18,1	24,3
ritkán	23,3	34,3	29,5	22,4
gyakran	63,6	44,3	52,4	53,3
közösségi hálózatokban vesznek részt (IWIW, Facebook, Twitter stb.)				
soha	24,8	23,0	38,9	30,7
ritkán	24,9	28,8	22,6	16,4
gyakran	50,3	48,2	38,5	52,9

65/2. ábra

Ön és házastársa milyen célra szokták használni az internetet?*

(2 – információszerzés és -cseré, valamint kapcsolattartás)

1 – internetes újságokat olvasnak

2 – online rádiókat hallgatnak és televíziókat néznek

3 – aktívan részt vesznek a különböző internetes fórumokon

4 – rokonaikkal, ismerőseikkel való kapcsolattartásra használják (MSN, Skype stb.)

5 – közösségi hálózatokban vesznek részt (IWTW, Facebook, Twitter stb.)

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

Az elmondottak tükrében tehát nem mondható meglepőnek, hogy mindegyik határon túli magyar közösség körében miért is játszik a bemutatott igen számottevő mértékben szerepet az internet személyközi kapcsolattartást lehetővé tevő szegmense.

Ezzel kapcsolatban külön figyelmet érdemel, hogy az erdélyi internethasználó magyarok mind a kapcsolattartás (75,4 átlagpont), mind a közösségi hálózatokban való részvétel (63,1 átlagpont) terén megelőzik a többi régióban élőket. Mindez egyfelől azért érdekes, mert az eddigiek során azt láttuk, hogy az internethasználat gyakorisága Erdélyben elmarad a Felvidéken és a Vajdaságban tapasztalt nagyságrendtől. Az tehát, hogy a távol élő családtagokkal és barátokkal való kapcsolattartás terén ennek ellenére vezető pozíciót mondhatnak magukénak, annak egyértelmű jele, hogy az erdélyiek a többi régióban élőkhez képest sokkal szorosabb interperszonális kapcsolatokat ápolnak a szülőföldön kívül élő rokonaikkal, barátaikkal és ismerőseikkel. Mondhatni, az elmúlt két évtizedben többek között tökélyre fejlesztették a személyes kapcsolatokon (úgynevezett migrációs burkon) keresztül történő külföldi vendégmunka-vállalást, aminek mostani adataink szerint az internet segítségével történő kapcsolattartás vált az egyik igen hasznos eszközévé, valamint egyre inkább meghatározó elemévé.

Ami a világháló segítségével való szolgáltatások igénybe vételét illeti, az egyes régiók szerint igen jelentős különbségeket regisztráltunk.

SZ/10. táblázat

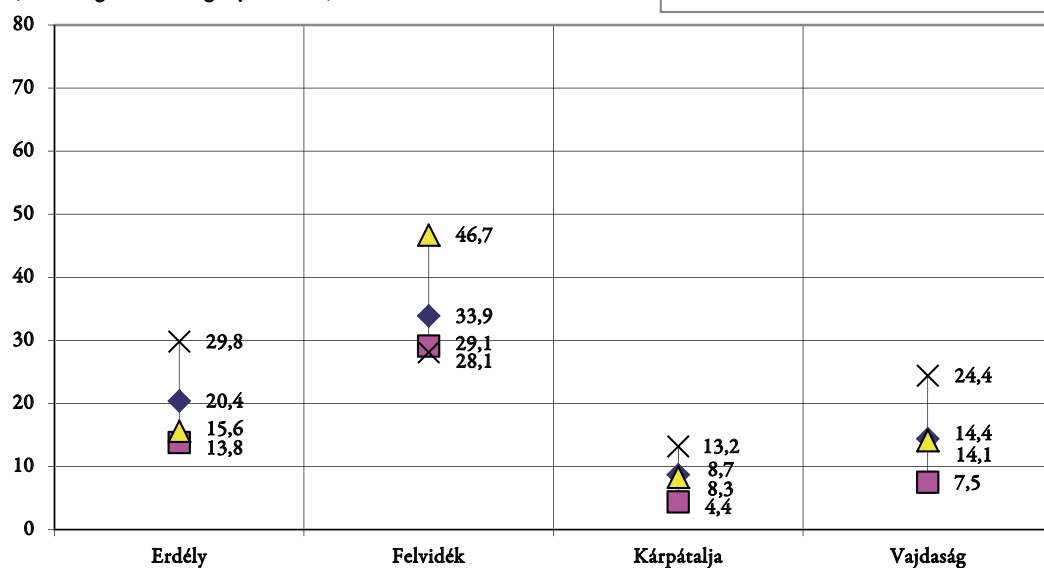
Milyen célra szokták használni az internetet III. – szolgáltatások igénybevétele (százalékban; 2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
online vásárlásokra				
soha	70,6	48,1	86,0	77,8
ritkán	19,5	37,0	12,2	17,2
gyakran	9,9	14,9	1,7	5,0
szolgáltatások megrendelésére (koncertjegy, szállodafoglalás stb.)				
soha	78,6	53,4	93,8	87,5
ritkán	16,7	36,0	5,6	11,3
gyakran	4,7	10,5	0,7	1,3
internetbankos szolgáltatásokra (átutalások, parkolási-, autópályadíj befizetése stb.)				
soha	79,9	41,9	87,8	82,7
ritkán	10,5	23,7	9,4	8,0
gyakran	9,6	34,4	2,8	9,3
hirdetések feladására, vagy keresésére (ingatlan, albérlet, használt autó stb.)				
soha	55,8	56,8	80,8	63,0
ritkán	29,8	31,3	13,6	26,5
gyakran	14,3	11,8	5,6	10,5

65/3. ábra

Ön és házastársa milyen célra szokták használni az internetet?*

(3 – szolgáltatások igénybevétele)

1 – online vásárlásokra

2 – szolgáltatások megrendelésére (koncertjegy, szállodafoglalás stb.)

3 – internetbankos szolgáltatásokra (átutalások, parkolási, autópályadíj befizetése stb.)

4 – hirdetések feladására, vagy keresésére (ingatlan, albérlet, használt autó stb.)

* 100-as skálára transzponált átlagok (1 – soha... 100 – gyakran)

A grafikon adatai egyfelől azt mutatják, hogy az előbb tárgyalt felhasználási módokhoz képest válaszadóink az internetet mindegyik régióban nagyságrendekkel kevésbé használják arra, hogy különböző szolgáltatásokhoz hozzájussanak. A legkisebb mértékben Kárpátalján (81–94%-ban soha nem használják ilyen célra az internetet) és a Vajdaságban (63 és 88% között mozog a soha nem használók aránya az internetezők között), s ennél nem sokkal nagyobb gyakorisággal rendelnek szolgáltatásokat a világhálón keresztül az erdélyiek sem. A meglehetősen alacsony fokú igénybe vett internetes szolgáltatások sorrendje mindhárom régióban megegyezik: első helyen a hirdetések feladása áll, ami mögött jelentősen elmaradva az online vásárlások és internetbankos tranzakciók következnek, legkevésbé pedig az utazással, szállodafoglalással és koncertjegy igényléssel kapcsolatban használják a világháló adta lehetőségeket.

Egészen más a helyzet a Felvidéken, ahol mindegyik vizsgált internetes szolgáltatást sokkal nagyobb gyakorisággal használják. Az elérhető szolgáltatások közül elsősorban az internetbankos tranzakciók emelkednek ki (ezeket a felvidékiek négyszer-tizenegyszer nagyobb arányban használják gyakran, mint a többi régióban élők – 34%), emellett pedig online vásárlásokat is nagyságrendekkel gyakrabban eszközölnék (15% gyakran és további 37% ritkán vásárol) az interneten keresztül. Érdekes, hogy körükben az utolsó helyre került a másutt magasan vezető internetes hirdetések használata, ám regionális összehasonlításban ennek ellenére e téren is a második helyen állnak az erdélyiek mögött. Mindezek tükrében aligha kétséges, hogy az internethasználat tekintetében egyébként is sok egyéb téren élen járó felvidékiek élnek a leginkább a világháló adta széles lehetőségekkel, s a többi régióban élők – az erdélyiek kiugróan intenzív internetes interperszolális kapcsolattartását nem számítva – mögöttük igen jelentősen lemaradva kevésbé széles skálán használják az internetet.

Az egyes régiókban belül a társadalmi-demográfiai, és az asszimilációban való érintettség szerint meghatározott csoportok között alig találunk szignifikáns különbséget.⁷⁰ (59/1–2. táblázat)

Az internethasználat különböző céljainak társadalmi-demográfiai és asszimilációs érintettséggel kapcsolatos szerteágazó összefüggései között elsőként az alapjaiban eltérő intergenerációs gyakorlat említhető a szórakozás és kapcsolattartás céljából való internethasználat terén. Mindegyik régióra ugyanúgy jellemző ugyanis, hogy amíg a középkorúak és idősek mélyen átlag alatti arányban használják az internetet az említett célokból, addig a fiatalok elsősorban – szinte kizárólagos – mértékben interneteznek szórakozási és kapcsolattartási célból. Hozzájuk képest kevésbé, ám még így is a regionális átlagok fölött használják a tárgyalta célra az internetet a munkanélküliek, a gazdagok és nagyvároslakók, míg legkevésbé mindez a szakmunkásokra, diplomásokra, valamint a munkahellyel bírókra jellemző.

Az asszimilációban való érintettség a munkavégzési célú internethasználat esetén van összefüggésben a megkérdettek viselkedésével: mind a gyermekeiket anyanyelvi oktatásban részesítők, mind a homogén magyar házasságban élők sokkal intenzívebben használják az internetet ilyen célra, mint az asszimiláns kategóriába tartozók. (59/2. táblázat)

70 A faktoranalízis nyomán létrejött internethasználói típusok eltérnek az általunk eddig három csoportba sorolt beosztástól. Az első faktorba a szórakozás és kapcsolattartás, míg a másodikba a munkával kapcsolatos internethasználat, valamint az információszerezés és a szolgáltatások igénybevétele került.

59/1. táblázat

Internethasználat munka, információszerezés és szolgáltatások igénybevétele céljából* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	0	+	0	+
Középkorú	+	+	0	0
Idős	-	-	0	+
Iskolai végzettség szerint				
Általános	-----	---	----	--
Szaktanulmányos	--	0	-	--
Érettségi	-	+	-	++
Felsőfokú	++++	++	++++	++
Településnagyság szerint				
Falu	--	--	0	+
Kisváros	0	+	-	0
Nagyváros	++	+	+	-
Vagyoni helyzet szerint				
Szegény	--	0	--	-
Alsó-közép	----	-	--	----
Felső-közép	++	0	++	-
Gazdag	++++	++	+++	+++
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	+++	++	++	++
Enyhe munkanélküli érintettség	0	0	-	-
Válságos munkanélküli érintettség	--	--	-	--
Tömb-szórvány szerint				
Tömbben élők	-	+	-	-
Szórványban élők	0	0	+++	----
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermekeiket magyar általános iskolába járatják	++	+	++	-
Gyermekeiket többségi nyelvű általános iskolába járatják	0	-	--	0
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	0	+	0	-
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	0	-	+++	+
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	0	++	+++	0
Vegyes házasság	-	--	0	+

* A faktorhoz kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai változók, valamint az asszimilációban való érintettség szerint.

59/2. táblázat

Internethasználat szórakozás és kapcsolattartás céljából* (2011)

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint				
Fiatal	++++	++++	++++	++++
Középkorú	----	-----	-----	----
Idős	----	--	--	-----
Iskolai végzettség szerint				
Általános	0	++	0	++
Szaktunyas	-	-	--	0
Érettségi	+	0	+++	+
Felsőfokú	-	--	--	-----
Településnagyság szerint				
Falu	+	0	0	-
Kisváros	-	0	-	+
Nagyváros	0	+	++	0
Vagyonil helyzet szerint				
Szegény	0	0	-	0
Alsó-közép	0	-	0	--
Felső-közép	0	0	+	+
Gazdag	+	+	+	+
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet	--	----	--	-
Enyhe munkanélküli érintettség	+	0	++	++
Válságos munkanélküli érintettség	+	++	0	0
Tömb–szórvány szerint				
Tömbben élők	+	0	----	+++
Szórványban élők	0	-	+	+
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeküket magyar általános iskolába járatják	--	++	--	0
Gyermeküket többségi nyelvű általános iskolába járatják	0	--	++	+
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	0	++	----	+
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	0	--	0	-
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	0	+	0	-
Vegyes házasság	+	-	----	0

* A faktorhoz kötődő modellált béta-együtthatók szociodemográfiai változók, valamint az asszimilációban való érintettség szerint.

Adataink alapján elmondható továbbá, hogy az iskolai végzettség növekedésével mindenütt egyenes arányban nő a világháló munkavégzés, információszerzés stb. célú használata, ami úgyszintén igaz a települések nagyságrendje, valamint vagyoni helyzet szerint. Az utóbbi két esetben a tárgyalt tevékenységeket az interneten az átlagnál gyakrabban a városlakók, a felső-középhez tartozók és a gazdagok, valamint a stabil munkapiaci helyzetűek végzik.

6. Összegzés

Végére érve a határon túli magyarság médiahasználati szokásai és gyakorlata terén feltárt tendenciák idősoros bemutatásának, röviden összefoglaljuk a kutatás főbb tapasztalatait.

„Fiktív” médiafelület-hierarchia a határon túli magyarság körében

Az egyes médiafelületek közötti „fiktív” hierarchia vizsgálatával célunk az volt, hogy vázlatos betekintést nyerjünk abba a komplex (tömeg)kommunikációs térbe, amely a határon túli magyarság számára a mindennapi információkínálatot biztosítja. Az „amennyiben két héten át csupán egyetlen hírforrást használhatna, melyiket választaná?” kérdéssel kapcsolatos válaszadói reakciók azt illusztrálják, hogy a különböző médiafelületek között maguk a befogadók milyen hierarchikus (fontossági) sorrendet állítottak/állítanának fel.

Eszerint egyedüli hírforrásként a televíziót választók részaránya három régióban is meghaladja az 50%-ot (s csupán a Felvidéken marad valamelyest ez alatt). A másik két hagyományos médiafelület „fiktív” presztízse meglepően alacsony értékeket mutat: a rádióhallgatást 8,7 és 14,4% között választották, a nyomtatott sajtótermékektől – mint egyedüli információforrástól – való elfordulás azonban még drasztikusabb mértékűnek mondható, s mindössze 4,6 és 6,4%-ot tesz ki.

A médiafelületek közötti „fiktív” erőssorrendben az internet választása mind a négy régióban a második helyen szerepel, válaszadóink tehát az internetet a televízió után kétséget kizáróan a második számú legfontosabb információforrásnak tartják. Az internetet kizárólagos információforrásként a kárpátjai magyarok közül több mint minden ötödik, az erdélyiek esetében minden negyedik, a vajdaságiak körében csaknem minden harmadik megkérdezett kívánná igénybe venni, a felvidékiek között pedig kiugróan magas, 40,1%-ot tesz ki az ebbe a kategóriába tartozó válaszadók részaránya.

Mindegyik régióban egyöntetűen az idős korosztály tagjai ragaszkodnak a televízióhoz a legmagasabb, a fiatalok pedig a legkisebb arányban. Míg előbbiek magasan a regionális átlagok fölött választanák egyedüli hírforrásként a televíziót (58,8–72,4%), ez az arány a 18–35 éves korcsoport esetében már csupán 27,5–48,8%-ot ér el. A televízió presztízse legkevésbé a felvidéki és vajdasági fiatalok körében mondható jelentősnek: jelenleg már csupán alig több mint egynegyedük (27,5%), illetve kevesebb, mint egyharmaduk (32,4%) választaná ezt az információforrást. A vizsgált közösségek derékhadát képviselő középkorosztály tagjainak körében a televízió népszerűsége mindegyik régióban közelebb áll az idősök esetében mért értékekhez, elmondható, hogy a televíziózás presztízse egyenes arányban nő a fiatal korosztálytól az idősekig.

Vagyoni, illetve munkapiaci helyzet szerint adataink alapján beigazolódtott továbbá az a médiászociológia által közismert tapasztalat, hogy a televíziót kizárólagos információs forrásul választók között mindegyik régióban elsősorban a társadalmi ranglétra alsó felében elhelyezkedők felülreprezentáltak. Mindemellert az is bizonyosodott, hogy a munkanélküliség fokának súlyosbodásával egyenes arányban nő a televíziózás iránti igény.

Miután jelen médiakutatásunk kiemelt célja a nemzeti identitás változása, valamint az asszimilációs érintettség és a médiahasználat összefüggéseinek feltárása volt, ilyen összefüggésben is megvizsgáltuk a kérdést és azt találtuk, hogy mind a négy régióban a gyermekeik számára többségi nyelvű iskolát választók számítanak inkább televízió-orientáltaknak. E téren a legnagyobb eltérést a Felvidéken tapasztaltuk, ahol a szlovák iskolát preferálók csaknem 20 százalékponttal többen választották a televíziót kizárólagos információs forrásként, mint a gyerekeiket magyar nyelvű iskolába járatók.

A televízióhoz való nézői kötődések szintjén vázolt töréspontok érvényesek a rádióval mint „fiktív” kizárólagos hírforrással kapcsolatban is: rádió-orientáltak átlag fölötti arányban az idősek, az általános iskolai végzettségűek, a szegények és munkanélküliek, valamint a falun élők (8,9–16,9%) bizonyultak. Összességében elmondható, hogy a rádióhallgatás vizsgált értelemben vett presztízse megdöbbentő arányban csökkent. Olyannyira, hogy néhány réteg (leginkább a társadalmi ranglétra felső szintjéhez tartozók) esetében ez a kötődés a vizsgált vonatkozásban közelít a teljes érdektelenség felé.

A nyomtatott sajtó iránti „fiktív” érdeklődés olyannyira kritikus határig süllyedt, hogy az ezzel kapcsolatos megoszlásokat további elemzés nélkül, csupán illusztrációképpen közöltük.

Az internettel kapcsolatos adataink mindenekelőtt azt mutatják, hogy az egyes társadalmi rétegek között szakadékszerű – a televízió és rádió esetében tapasztaltnál is nagyságrendekkel számottevőbb – szegregációs

távolságok léteznek aszerint, hogy válaszadóink milyen mértékben választanak az internetet egyedüli információ forrásként. Mindezen túl a Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban az internet a diplomásokon kívül az egyéb végzettségűek körében is jóval elfogadottabbá vált. Ezt bizonyítja többek között, hogy a felvidéki általános iskolát végzettek csaknem 6-szor (28%), a vajdaságiak pedig 4-szer többen (22,2%) választanak egyetlen hírforrásként az internetet, mint a hasonló kategóriába tartozó erdélyiek.

Adatsoraink cáfolhatatlanul bizonyítják végezetül, hogy jelenleg – minden egyéb szociodemográfiai változót megelőzve – a vagyoni–anyagi helyzet bír mind pozitív, mind negatív értelemben a legmeghatározóbb hatással az internethasználat iránti igényekre.

Televízió-nézési szokások a határon túli magyarság körében

Televíziókészülékekkel való ellátottság és vételi lehetőségek

Adataink szerint mindegyik régióban meghaladja az 50%-ot azon háztartások részaránya, melyekben kettő, vagy annál több televíziót használnak. Kárpátalján kívül az az általános tendencia, hogy az egy, illetve annál több készülékkel rendelkező háztartások mindegyik régióban közel azonos részarányt képviselnek, miközben a kettőnél több televízióval rendelkező családok részaránya sehol sem éri el a 15%-ot.

A bemutatott adatok arra utalnak, hogy a televíziókészülék-park tekintetében társadalmi rétegek szerint igen számottevő különbségek léteznek a határon túli magyarság körében. Például minél idősebb, illetve minél kevésbé képzett rétegekről van szó, annál kevesebb televíziókészülékkel rendelkeznek, s ez jellemzi a falun élőket is a kis- és nagyvárosiakhoz képest, valamint ugyancsak egyenes arányban nő a televízióval való ellátottság a szegényektől a legkedvezőbb anyagi helyzetűek felé.

Ez a differenciált kép még tovább árnyalható, amennyiben a használatban lévő televíziókat típusok, vagyis aszerint is megvizsgáljuk, hogy milyen arányban alkalmasak csupán analóg, illetve digitális vételre.

Adataink az analóg vételre alkalmas készülékek elsöprő dominanciáját jelzik, hiszen a Felvidéken kívül a többi régióban csupán 3,6–8,4%-ot tesz ki azon háztartások részaránya, ahol már egyáltalán nem található analóg televízió, emellett pedig sem Erdélyben és Kárpátalján, sem a Vajdaságban nem éri el a 20%-ot a digitális televízióval rendelkezőké. A Felvidéken viszont jelenleg már több mint minden második háztartásban van digitális vételre alkalmas televízió (53,9%). Amíg tehát a digitális televízióval való ellátottság egyelőre három régióban is még csupán a ritka státuszszimbólum szerepét tölti be egy-két szűk társadalmi réteg körében, addig a Felvidéken a túlnyomó többség számára már relatíve könnyen elérhető fogyasztási cikként van jelen.

A televíziózással kapcsolatos technikai háttér terén regisztrált különbségek ellenére a meglévő készülék-park egyelőre – a teljes digitális szórásra való átállás időpontjáig – egyik régióban sem képezi akadályát annak, hogy az érintettek számára hozzáférhetővé váljanak mind az anyanyelvi, mind az egyéb nyelven sugárzott televíziócsatornák, illetve -műsorok.

Ami a vételi lehetőségeket illeti, a két EU-tagországban élő magyarok háztartásainak kábeltévé-ellátottsága számottevően meghaladja a vajdasági, különösen pedig a kárpátaljai szintet. Mindkét utóbbi régióval kapcsolatban elmondható, hogy a tisztázatlan gazdasági–törvényi viszonyok nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy az érintett közösségek tagjai (elsősorban a kárpátaljaiak) a televíziós műsorkínálat tekintetében nagyságrendekkel hátrányosabb helyzetben vannak erdélyi és felvidéki társaiknál.

A televíziózásra fordított napi idő

Idősoros adataink egyértelműen azt jelzik, hogy a televízió napi átlagnézettsége a határon túli magyarság körében egy évtized alatt egyik régióban sem nőtt: csupán Erdélyben maradt a korábbi szinten; a Felvidéken és a Vajdaságban némileg, Kárpátalján pedig jelentősnek mondható mértékben csökkent. Ezen a téren egyébként aránylag csekély regionális különbségeket regisztráltunk: a legtöbb időt a vajdaságiak töltik a televízió előtt (174 perc), őket követik az erdélyiek (165), valamint a kárpátaljaiak (156), és csupán a felvidékiek esetében nem éri el a 150 percet a naponta televíziózásra fordított idő nagyságrendje.

A műholdas/kábeltelevíziós csatlakozás megléte három régióban is nagyobb nézettséget generál: a felvidéki, illetve vajdasági kábeltévé előfizetők mintegy 20, az erdélyiek azonban már 40 perccel többet tévéznek napon-ta csupán földfelszíni adást nézőkhöz képest. Ez utóbbi adat egyébként újra azt bizonyítja, hogy leginkább „kábeltévé-függőknek” az erdélyi magyarok tekinthetők, legkevésbé pedig – a relatíve magas fokú lefedettség ellenére – a felvidékiek. A kárpátaljaiak körében viszont a kábeltévével rendelkezők némiképpen kevesebb időt töltenek televíziónézéssel, mint a csupán földfelszíni sugárzású adókat használó túlnyomó többség. Mindez arra utal, hogy a kárpátaljai magyarság televíziózási szokásai mondhatók relatíve a legkevésbé modernizáltak, következésképpen atipikusnak tekinthetjük a többi régióban tapasztalt gyakorlathoz képest.

A televíziónézésre fordított idő szociodemográfiai változók szerinti megoszlása azt mutatja, hogy a társadalmi ranglétra alsóbb fokain álló rétegek regionális különbségekre való tekintet nélkül lényegesen több időt töltenek televíziózással, mint az iskolázottabbak, illetve jobb anyagi–szociális helyzetben lévők. Emellett a munkanél-küliek is mindegyik régióban több időt töltenek televíziózással, mint a munkaviszonnal rendelkezők, ám nem kirívóan nagyobb arányban.

Korcsoportok szerint igen markánsan elkülönül az idősek és a többi korcsoport gyakorlata. Előbbiek lényegesen több időt töltenek naponta televíziónézéssel, mint a fiatalok, akik a középkorúakkal együtt mélyen a regionális átlagok alatti mértékben televízióznak csupán.

Összességében a televízió napi átlagnézettségével kapcsolatos adataink részben visszaigazolták, részben pedig árnyalták eddigi ismereteinket. Az mindenképpen meglepőnek mondható, hogy – szemben a magyarországi el-lentéses előjelű tendenciával – a határon túli magyarság körében egy évtized alatt – Erdélyt kivéve – jelentősnek mondható arányban csökkent a televíziónézésre fordított idő.

A televíziócsatornák nézettségének változása (1999–2011)

A vizsgált tizenkét éves időszak alatt – néhány regionális eltéréstől eltekintve – alapvető változások mentek végbe mind a magyar, mind a többségi nyelven sugárzó televíziócsatornák használata tekintetében. Ami az utóbbit illeti, Erdélyben és Kárpátalján jelentős mértékben csökkent a román és ukrán közszolgálati televíziók nézettsége, míg a Felvidéken és a Vajdaságban a korábban mért szinten maradt. A többségi nyelvű kereskedelmi televíziókat jelenleg Erdélyben 21 százalékponttal nézik többen (77%) mint 1999-ben, a kárpátaljaiak körében a nézettségük megkétszereződött (23 és 50%), a Vajdaságban pedig 2001-hez képest némi növekedés tapasztalható a szerb nyelvű kereskedelmi televíziók nézettsége terén (54%). A felvidéki magyarság továbbra is magasan vezet a többségi nyelvű kereskedelmi televízió használat tekintetében: részarányuk immáron több mint egy évtizede stabilan meghaladja a 80%-ot. Mindez annyit jelent, hogy a felvidékiek csupán alig több mint 10%-a nem kapcsol a szlovák nyelvű kereskedelmi adókra (elsősorban az ezek között nézettség tekintetében toronyma-gasan vezető Markízára).

Összességében elmondható tehát, hogy a többségi nyelven való televíziózás aránya – elsősorban a román, ukrán stb. kereskedelmi televízióknak köszönhetően – inkább nőtt, semmint csökkent a határon túli magyarság körében.

A magyar nyelven sugárzó televíziócsatornák nézettségével kapcsolatban elsőként az érdemel figyelmet, hogy a vizsgált régiókban élő magyarság számára sugárzó állami/közszolgálati televíziók magyar nyelvű adá-sainak nézettsége 1999 óta mindenütt drasztikusnak mondható arányban csökkent. Elsősorban Erdélyben (-35 százalékpont) és Kárpátalján (-31 százalékpont), de számottevőnek mondható a Felvidéken mért 24, illetve a Vajdaságban tapasztalt 19 százalékpontos csökkenés részaránya is.

A Magyarországról sugárzott közszolgálati televíziók nézettségének alakulása tekintetében elmondható, hogy az M1 csatorna iránti érdeklődés elsősorban Erdélyben nőtt a vizsgált időszakban, az M2 csatornára pedig válaszadóink három régióban is nagyságrendekkel többet kapcsolnak 1999-hez képest: a Felvidéken 25, a Vaj-daságban 29 százalékponttal, Kárpátalján pedig a korábbinál ötször nagyobb arányban. Az említett régiókban tapasztalt növekedés alighanem a műholdas/kábeltévé előfizetések elterjedésének köszönhető, s ugyanerre vezet-hető vissza, hogy Erdélyben – ahol a kábeltévézés a legkorábban vált dominánssá – az M2 nézettsége 1999 óta folyamatosan eléri, illetve meghaladja a 70%-ot.

Az elmondottak még inkább jellemzik a Duna TV nézettségét illusztráló adatainkat. A határon túli ma-gyarok tájékoztatását és szórakoztatását alapfeladatként felvállaló csatornát jelenleg az erdélyi magyarok csu-pán 18%-a nem követi, amely részarány a Vajdaságban 23, a Felvidéken 31, a műholdas/kábeltelevíziós vétel

szempontjából leginkább elmaradott Kárpátalján pedig 55%. A vizsgált időszakban a közszolgálati televíziócsatornák közül egyértelműen a Duna TV mondható a legdinamikusabban fejlődőnek a határon túli magyarság körében. Mindez azonban csupán az „eredeti” Duna TV csatornára vonatkozik, mert a Duna Autómia/World csupán nagyságrendekkel csekélyebb nézettséget élvez.

A magyarországi országos kereskedelmi televíziók műsorainak figyelemmel kísérése terén azt tapasztaljuk, hogy azokban a régiókban, ahol az RTL Klub és a TV2 műsorai földfelszíni sugárással foghatók, már működésük kezdete óta rendkívül magas népszerűségnek örvendenek és ezek a nézettségi arányok a mai napig sem mutatnak csökkenő tendenciát. Így például 2001-ben ezeket a csatornákat a Felvidéken a válaszadók 92, Kárpátalján 86, a Vajdaságban pedig 73%-ban nézték, a Vajdaságban pedig egy évtized alatt 13–16 százalékponttal még nőtt is a nézettségük. Ezek az idősoros adatok tehát nem hagynak kétséget afelől, hogy a határon túli magyarság médiahasználatában a magyarországi kereskedelmi televíziók tartósan domináns helyet foglalnak el.

Ugyanez mondható el az erdélyiekkel kapcsolatban is, azzal az igen lényeges különbséggel, hogy körükben a magyarországi kereskedelmi televíziók dominanciája csupán a legutóbbi évtized eredménye. 1999-ben, illetve 2001-ben az RTL Klub és a TV2 még az Erdélyben élő magyarok jóval kevesebb, mint 50%-a számára volt csupán elérhető (41–46%), ami azonban mára – alighanem a nagy műholdas és kábelszolgáltatók megjelenésének köszönhetően – nagyságrendileg már csaknem eléri a többi régióban tapasztalt nézettségi arányokat (81 és 68%).

Végezetül: a regionális magyar nyelvű televíziócsatornák nézettségével kapcsolatban adataink alapján bizonyosnak mondható, hogy az anyanyelvi elektronikus információforrások között egyelőre a legkevésbé elterjedt.

A televíziócsatornák anyanyelvi és többségi nyelvű nézettségének intenzitása

Az anyanyelven való televízió nézéssel kapcsolatban a kutatás egyik legfontosabb (negatív) tapasztalata, hogy a határon túli magyarság körében vérszesen háttérbe szorult mind a szűkebb, mind a tágabb értelemben vett saját közösséghez való tartozás tudata. A többségi (állami) közszolgálati televíziók magyar adásaival kapcsolatos igen nagyfokú érdektelenség ugyanis egyértelmű jele a közösségi értékektől való elfordulásnak, aminek egyenes következménye a közösségi kohéziós erő megroppanása, ezzel összefüggésben pedig az érintettek atomizálódása, illetve asszimilációja.

Ezt a tendenciát erősítik a magyarországi közszolgálati televíziók nézettségének változásával kapcsolatos adataink is, amelyek az egyes csatornák elérési mutatóin kívül a nézettség intenzitásáról is információt tartalmaznak. Eszerint az M1 és M2 nézettségének egy évtizeddel ezelőtti domináns (három régióban is vezető) szerepe mára erőteljesen megrendült: a tárgyalat televíziócsatornákat jelenleg a Vajdaságban, Erdélyben és Kárpátalján a korábbinál valamivel kevesebben nézik, a Felvidéken pedig megdőbbsentő arányban csökkent a nézettségük.

A Duna Televízió erdélyi – eleve igen magas szintről induló – nézettsége 2001-hez képest ugyanazon szinten maradt, ám így is ebben a régióban örvend továbbra is a legnagyobb népszerűségnek. A Duna TV-t az erdélyihez képest alig nézik kisebb intenzitással a Vajdaságban, a legnagyobb nézettség növekedést pedig Kárpátalján tapasztaltuk. A felvidékiek körében mutatkozó csekély mértékű növekedés pedig alighanem annak köszönhető, hogy az ottani rendkívül sűrű/kiterjedt műholdas/kábeltvé lefedettség következtében olyan háztartásokban is elérhetővé vált, ahol csupán a Duna TV elérhetősége kedvéért korábban nem eszközöltek külön befektetést (parabolaantenna vásárlást).

A Duna Autómia csatorna nézettsége ezzel szemben mindegyik régióban csupán alig fele akkora, mint a Duna főadójáé, ami arra vezethető vissza, hogy ezt a csatornát a műsorcsomagok nem mindegyike tartalmazza.

A magyar nyelvű televíziók nézettségének alakulásával kapcsolatban végezetül a kereskedelmi csatornák (RTL Klub, TV2) dominanciája érdemel kiemelt figyelmet. Ezek mindegyik vizsgált régióban az első számú televíziós információforrásnak számítanak, s regionális különbségek csupán a téren mutathatók ki, hogy nézettségük mennyivel előzi meg a közszolgálati televíziókéét. Ebből a szempontból Erdély számít az egyetlen kivételnek. Egyrészt, mert tíz év alatt itt nőtt a legnagyobb arányban a nézettségük, s mert itt a Duna TV nagyságrendileg hasonló mértékű nézettséggel bír, mint a magyarországi kereskedelmi televíziók. A többi régióban azonban utóbbiak népszerűsége tetemesnek mondható a második helyen álló M1 és M2 televíziókhoz, és még inkább a Duna TV-hez képest. Mindennek alapján elmondható, hogy a kereskedelmi tévék dominanciája a Felvidéken, és kiváltképpen a kárpátaljai magyarság körében a legnagyobb. Az anyanyelven sugárzó különböző televíziók nézettsége ezzel szemben a Vajdaságban áll egymáshoz relatíve a legközelebb.

A nemzeti identitásukhoz való pozitív, illetve negatív viszony alapján kialakított csoportokba tartozó válszadóinkat diametrálisan eltérő gyakorlat jellemzi a magyar nyelven sugárzó televíziócsatornák használatára szempontjából. Ennek lényege, hogy a gyermekeiket többségi iskolába járató, korábban önmaguk is ilyen nyelvű általános iskolában tanuló, valamint a vegyes házasságban élő szülők információs terében az anyanyelven való tájékozódás (ez esetben televízió-nézés) egyaránt drasztikus mértékben háttérbe szorult.

A többségi nyelven sugárzó televíziócsatornák nézettségével kapcsolatos adataink azt mutatják, hogy a román, szlovák stb. kereskedelmi televíziók népszerűsége egy évtized alatt mindegyik régióban számottevően megnőtt (leginkább Erdélyben) az ugyanolyan nyelvű közszolgálati adókhoz képest. A legnagyobb mértékben az erdélyiek és a felvidékiek néznek román, illetve szlovák kereskedelmi televíziókat, hozzájuk képest elmaradva követik a többségi nyelvű kereskedelmi televíziók műsorait a kárpátaljaiak és a vajdaságiak. A többségi nyelven való televíziózás kétség kívül a felvidéki magyarok körében a legelterjedtebb: ők nézik a leginkább a szlovák kereskedelmi csatornákat, emellett azonban a szlovák közszolgálati adókat is nagyságrendekkel nagyobb arányban kísérik figyelemmel, mint a többi régióban élők az ottani többségi nyelvű állami televíziókat.

Az asszimiláns rétegek televíziós információs bázisa csaknem kizárólag a többségi nyelvű adók műsoraira, valamint a mindkét nyelvű kereskedelmi televíziók adásaira épül. Következésképpen a közszolgálati magyar nyelvű adók nagyságrendekkel kisebb, esetenként csupán elenyésző arányban vannak jelen az érintettek televízió-nézési gyakorlatában.

Anyanyelvi, illetve többségi nyelvű műsorválasztás a családokon belül

Azzal kapcsolatban, hogy a családon belül elsősorban ki dönt a műsor kiválasztásáról a legliberálisabb gyakorlat a felvidékieket jellemzi, akiknek körében meghaladja a 70%-ot „a műsortól függően bárki”, illetve a „családtagok közösen” együttes részaránya, miközben a család felnőtt tagjai csupán kevesebb, mint 25%-ban döntenek el, hogy melyik műsort nézzék. A többi régióban a műsorválasztás terén egyértelműen a szülői dominancia érvényesül. Leginkább Erdélyben (41,3%) és Kárpátalján (37,7%), de a Vajdaságban is meghaladja az egyharmadot a család felnőtt tagjainak döntéshozói szerepe abban, hogy mikor melyik műsorszámot nézzék. A Felvidéken tapasztalt liberális családon belüli műsorválasztás az említett régiókban sokkal kevésbé jellemző: csupán 53–59% között mozog.

A többségi műsorok kiválasztása terén már közel sem érvényesül az említett mértékben a család felnőtt tagjainak dominanciája, a gyermekeké ugyanakkor nagyságrendekkel megnőtt. A leginkább a Felvidéken, de a többi régióban is számottevő mértékben döntenek a család gyermek tagjai a többségi televíziók műsorszámainak nézése mellett. A kiskorúak idézett mértékű többségi nyelvű műsor-orientációja a nemzeti identitás megőrzésének szempontjából önmagában is figyelmeztető adat, leginkább azonban amiatt érdemel kiemelt figyelmet, mert előrevetíti az egy-két évtizeden belül bekövetkező nyelvváltási és beolvadási folyamat ma még beláthatatlanul növekvő nagyságrendjét. Ez a mutató emellett félreérthetetlenül jelzi, hogy a felvidéki magyarság körében milyen döbbenetes mértékű az asszimilációs tartalék a nemzeti identitásuk mellett egyelőre kitarató, a családokban is.

Televízió-nézési szokások a nyelvi dimenzió szerint

A televízió-nézés nyelvi dimenziói tekintetében azt tapasztaltuk, hogy a gyermekeknek többségi iskolát választó szülők anyanyelvükön 100-as skálára vetítve alig 60 átlagpontnyi gyakorisággal követik a televíziók műsorait, a vegyes házasságban élők esetében pedig szakadékszerűnek mondható a különbség a nemzeti identitásuk mellett kitarató rétegek magyar nyelven történő televízió-nézési szokásaihoz viszonyítva. E téren Erdélyben, a Felvidéken és a Vajdaságban a leginkább kedvezőtlen a helyzet, ahol a vegyes házasságokban élők gyakorlatilag már ugyanolyan (fele-fele) arányban néznek többségi nyelvű televíziót, mint magyart, és Kárpátalján is csupán mélyen a regionális átlag alatti mértékben teszik ugyanezt a magyar–ukrán házastársak.

Az anyanyelvi, illetve többségi nyelvű televízióhasználat további fokmérője, hogy az érintettek milyen nyelvű csatornákat választanak abban az esetben, ha mind a magyar, mind a román, szlovák stb. televíziók ugyanazt a közvetítést/eseményt, műsort sugározzák. Ezzel kapcsolatos adataink azt mutatják, hogy három régióban (Erdély, Felvidék, Vajdaság) 80 átlagpont körüli értéket ér el a jelzett esetben magyar nyelvű televíziót nézők nagyságrendje, ami Kárpátalján közel 90 átlagpontnyi. Ezek a részarányok ugyan önmagukban nem mondhatók

vészjóslónak az anyanyelven való tájékozódás (televíziózás) szempontjából, ám megnyugtatóak sem, hiszen azt mindenképpen a magyarul történő informálódástól való számottevő elfordulás jeleként kell értékelnünk, hogy az érintettek régiótól függően 4–10%-ban immáron akkor is többségi nyelven tájékozódnak a televízióműsorokból, mikor azt az anyanyelvükön is megtehetnék.

A televíziózás nyelvi dimenziójával kapcsolatban további kérdéseink arra irányultak, hogy a nemzetközi sport és kulturális események televíziós közvetítése során válaszadóink milyen arányban azonosulnak a magyar, illetve a többségi nemzet csapataival, képviselőivel. Ezzel kapcsolatos adataink egyfelől azt tanúsítják, hogy a magyar csapatokhoz kötődő szimpátia-fok relatíve alacsonynak mondható (csupán 71–81 átlagpont közötti), ami a nemzeti kötődés jelentős arányú meglazulásáról árulkodik. Leginkább a fiatal korosztály körében, akik a többi korcsoporthoz képest mindegyik régióban a legkevésbé hajlamosak a magyar csapatoknak szurkolni (66–79 átlagpont). Az asszimilációban való érintettséget leíró változók – kiváltképpen a vegyes, illetve homogén házasság – esetében ugyancsak szignifikáns megoszlások bizonyítják, hogy a televíziók által egyazon időpontban közvetített magyar–többségi sportesemények egyre inkább alkalmat adnak az előbbieknél új identitásuk meg erősítésére, következésképpen a magyar kötődéseiktől való elfordulásra.

A „kinek szurkol Ön a tévé előtt, ha nemzetközi eseményeken (eurovíziós dalfesztivál, kulturális vetélkedők stb.) a magyarok és a románok, szlovákok stb. is jelen vannak?” kérdésre a legkülönbözőbb változók szerint csaknem ugyanolyan megoszlásokat tapasztaltunk, mint a sportközvetítések kapcsán. Az említett televíziós multikulturális eseményeken a magyar szereplőkkel való szimpátia foka ugyancsak 71–80 átlagpont között mozog, és az asszimiláns rétegek is nagyságrendileg az imént említett mértékben bizonyultak a regionális átlagokhoz képest nyitottabbnak a többségi, és távolságtartóknak a magyar szereplőkkel kapcsolatban.

Az említett tendenciák végeredményben a nemzeti közösséghez való tartozás kötelekeinek igen erőteljes meglazulásáról tanúskodnak, és egzakt mutatók mentén engednek bepillantást a beolvadási folyamat, valamint a médiahasználat összefüggéseinek mélyrétegeibe.

Televíziós műsorpreferenciák

A különböző nyelven sugárzó televíziócsatornák hozzáférhetőségének, kiválasztásának és használati gyakoriságának áttekintése után a televíziózás tartalmi vonatkozásait vizsgáltuk. Figyelmünket annak megismerésére fordítottuk, hogy megismert keretek között válaszadóink milyen információs tartalmakat követnek és mindenek milyen kihatásai lehetnek értékrendjük, valamint nemzeti identitásuk alakulására.

A magyar nyelvű műsортípusok közül a vezető helyen – a várakozásoknak, valamint korábbi kutatásaink eredményeinek megfelelően – mindegyik régióban a tömegkulturális műsorok állnak, az ide sorolt műsorok nézettségét összefoglaló 1 és 100 közötti értékű skálán 50 átlagpont körüli nézettséggel. A második helyen három régióban is az értékörző műsorok következnek, melyeket legintenzívebben a kárpátaljaiak néznek (51 átlagpont), legkevésbé pedig a felvidékiek (csupán 40 átlagpont, ami az ottani magyar műsorok nézettsége tekintetében csupán a harmadik helyre elegendő). A magyar nyelvű politikai és sportműsorok régiók szerint ugyancsak egymáshoz igen közeli mértékű nézettségi arányokat mutatnak (34–42 átlagpont), a Felvidék kivételével, ahol magyarul 10 átlagponttal inkább néznek sport-, mint politikai műsorokat. A sort mindegyik régióban erősen leszakadva a konzum-orientált műsorok zárják, melyek nézettsége sehol sem éri el a 10 átlagpontot.

A tömegkulturális műsorok kategóriáján belül a vetélkedők és zenei tehetségkutató műsorok élvezik a legnagyobb népszerűséget, melyek nézettsége 58–66 átlagpont közötti, amit a kíváncságműsorok (elsősorban Erdélyben és Kárpátalján), valamint a sorozat- és bűnügyi filmek követnek. A kibeszélő műsorokat és valóság show-kat már lényegesen kevesebben nézik, ám az ezekkel kapcsolatos negatív társadalmi megítélés közrejátszik abban, hogy adataink ezúttal alighanem a ténylegesnél jóval kisebb arányú nézettséget tükröznek.

A magyar nyelvű politikai/közéleti műsorok között a hírműsorok dominanciája érvényesül (62–73 átlagpont), a politikai vitaműsorokat már alig 25–33 átlagpontnyi intenzitással nézik, a betelefonálás véleményműsorok nézettsége pedig csupán a Felvidéken éri el a 20 átlagpontot. Utóbbi két adat mindenképpen az érintettek nemzeti közösségük közéletétől való nagyfokú elfordulását jelzi regionális különbségekre való tekintet nélkül.

A többségi nyelven sugárzott televízióműsorok tekintetében az előbbihez képest merőben eltérő erőssorrendet regisztráltunk. Válaszadóink szerbül, románul stb. leginkább sport- és politikai műsorokat néznek (22–37 átlagpont). Ez a két műsортípus mindegyik régióban vezet, s ugyancsak mindenütt a többségi nyelvű értékörző műsorszámok zárják a sort (a konzum-orientált műsorokat nem számítva).

A többségi nyelven sugárzott tömegkulturális műsorok nézettsége mindegyik régióban az utolsó előtti helyre került és mindössze 17–22 átlagpont között mozog. Mindez azt jelenti, hogy a tárgyalt szlovák, szerb stb. nyelvű uniformizált műsorokat idegen nyelven mindenütt csupán két-két és félszer kisebb intenzitással követik, mint a hasonló magyart. Ennek oka nagy valószínűség szerint az, hogy a különböző nyelven sugárzó kereskedelmi televíziók nem csupán ugyanolyan típusú műsorokat közvetítenek, de bizonyos időbeli csúszással igen gyakran ugyanazokat a filmsorozatokot, akciófilmeket stb. tűzik műsorukra.

Ami a többségi nyelvű politikai/közéleti műsorokat illeti elmondható, hogy a hírműsorok dominanciája legalább akkora, mint azt a magyar nyelvű hasonló műsorok kapcsán tapasztaltuk.

Magyar nyelvű televíziós műsorpreferenciák

Adataink az egy évtizeddel ezelőttihez képest megdöbbentő arányú visszaesést jeleznek a magyar nyelvű televízióműsorok nézettsége tekintetében, hiszen a vizsgált 24 opció közül mindössze egyetlenegy példát találtunk arra, hogy tíz év alatt kis mértékben nőtt az adott anyanyelvi műsortípus nézettsége (az értékörző műsoroké Kárpátalján).

Erdélyben már csupán fele akkora intenzitással követik a magyar nyelvű politikai/közéleti műsorokat, mint tették azt egy évtizeddel ezelőtt. A közéleti műsorok iránti erdélyi magyar érdeklődés drasztikus mértékű visszaesése annál is inkább figyelmet érdemel, mert tíz évvel ezelőtt a tárgyalt műsorok nézettsége ebben a régióban még magasan vezető helyet foglalt el, míg mára a vizsgált műsortípusok között az utolsó helyen áll. A magyar nyelvű közéleti műsorok nézettségének csökkenése a Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban is igen tekintélyes mértékű, ami az identitás és a közösségi értékek megőrzése szempontjából méltán nevezhető vészjóslónak.

A magyar nyelvű tömegkulturális műsorok nézettsége terén regisztrált relatív csökkenés ellenére ez műsortípus mindegyik régióban a legnézettebb maradt, dominanciája tehát egyáltalán nem roppant meg. Különösen nem az asszimiláns rétegek, valamint a társadalmi ranglétra alsóbb fokain elhelyezkedők körében, akiknek igen tekintélyes része immáron egyre inkább csupán a kereskedelmi televíziók által sugárzott uniformizált (a köznyelv által gagyiként ismert) műsorokon keresztül kapcsolódik az anyanyelvéhez.

Az anyanyelvi műsorpreferenciákkal kapcsolatos adataink végeredményben az organikus értékektől, leginkább pedig a politikai/közéleti információktól való határozott elfordulást jelzik, miközben az uniformizált tömegkultúra nézettsége továbbra is őrzi domináns első helyét. Különösen érvényes mindez a fiatal korosztály esetében, akiknek egyre növekvő érdektelensége mind az identitás megőrzése, mind az asszimiláció további eszkalációja szempontjából figyelmeztető adat. Következésképpen igen nagy az esélye annak, hogy az idő előre haladtával a határon túli magyarság közélettel kapcsolatos információs bázisa még a jelenleginél is sokkal inkább meg fog rendülni.

Többségi nyelvű televíziós műsorpreferencia

A legnyilvánvalóbb azonosság a többségi nyelvű műsortípusok nézettsége terén regionális eltérésekre való tekintet nélkül a politikai és közéleti műsorok dominanciájában rejlik. Szemben a magyar nyelvű műsorpreferenciákkal, ahol a politikai műsorok nézettségi aránya mindenütt csupán a harmadik helyet foglalta el, a többségi nyelvű politikai/közéleti adások követése mindegyik régióban magasan vezet, méghozzá mind a magyar, mind a többségi identitásváltozókat tekintve. Mindez azt jelenti, hogy a határon túli magyarság a többségi nyelven sugárzó televízióműsorok kínálatát elsősorban politikai információforrásként használja.

A legkirívóbbnak ezzel kapcsolatban a felvidékiek esete mondható, ahol a homogén magyar házasságban élők gyakrabban követik a szlovák hírműsorokat, mint a szlovák házaspárral rendelkezők, másrészt pedig a mindkét nemzeti identitáshoz ragaszkodóként definiált almintába (homogén házasságban élők és gyermekeiknek magyar iskolát választók) tartozók kevesebb magyar nyelvű politikai/közéleti adást néznek, mint szlovákot. Ez, a józan ésszel igen nehezen hihető – ám ennek ellenére adataink bizonyossága szerint meg nem cáfolható – tendencia az egyik legpregnansabb példája annak, hogy a felvidéki magyarság ez ideig még nemzeti identitásához ragaszkodó rétegeinek körében is milyen roppant mértékű rejtett asszimilációs tartalékok tapasztalhatók. Ami egyébként éppúgy jellemző a többi régió magyar almintáit alkotókra is, csak egyelőre nem ilyen kirívó arányban.

A többségi nyelvű televíziós műsorpreferenciák végeredményben az anyanyelvi információszerzéstől való egyre növekvőbb mértékű elfordulást bizonyítják a határon túli magyarság körében. Emellett súlyosbítja a helyzetet, hogy erőteljes nyelvváltásra utaló televízió-nézési gyakorlatot nem csupán az asszimiláns rétegek, hanem a nemzeti identitásukat különböző fokon őrzők körében ugyanúgy regisztráltunk.

Anyanyelvi és többségi nyelvű hírműsorok nézettsége

A televíziós hírműsorok mindkét nyelvű össznézettsége terén az erdélyieké a vezető szerep, tehát ők mondhatók a legnagyobb hírfogyasztóknak; a felvidékiek és kárpátaljaiak követik őket, míg televíziós híreket relatíve kevésbé a vajdaságiak néznek. A többségi nyelvű híradások esetében regionálisan ugyanez a sorrend, ám a magyar hírműsorokat legnagyobb arányban Kárpátalján és Erdélyben nézik, a másik két régióban azonban az anyanyelven sugárzott híreket alig több mint 60 átlagpontnyi intenzitással követik. Mindezek alapján elmondható, hogy az anyanyelvi, illetve többségi nyelvű hírfogyasztás terén a legnagyobb szegregációs távolság a kárpátaljaiakat és a vajdaságiakat jellemzi (a magyar hírműsorok javára), e két régió lakosai tehát döntően magyar hírforrásokból informálódnak.

A hírműsorok nézettsége kapcsán Erdélyben és a Felvidéken eltérő tendenciákat regisztráltunk. Ezekben a régiókban válaszadóink a magyar nyelven sugárzottéhoz képest csupán 12, illetve 9 átlagponttal követik kevésbé a román, illetve szlovák televíziók híreit. Mindez az egyre krónikusabb mértékű felvidéki akulturációs, nyelvváltási, asszimilációs folyamatokat tekintve nem mondható meglepőnek, az erdélyiek román nyelven történő hírfogyasztásának magas aránya (59 átlagpont) azonban már sokkal inkább ellentmondani látszik annak a széles körben elterjedt közvélekedésnek, hogy az ott élők a többi régió magyarságához képest sokkal szilárdabb identitásörző élvitelt folytatnak.

Az anyanyelvi és többségi nyelvű hírműsorok nézettségével kapcsolatban végeredményben elmondható, hogy a két legnépesebb határon túli magyar közösség körében a románul és szlovákul sugárzott, valamint a magyar nyelvű televíziós hírműsorokból az érintettek nagyságrendileg közel azonos arányban tájékozódnak, a Vajdaságban és Kárpátalján pedig egyelőre az anyanyelven való tájékozódás dominanciája érvényesül.

A határon túli magyarság televízió nézési szokásainak bemutatott dimenziói kapcsán szerteágazó egzakt adatsorok mentén láthattuk, hogy a televízió használat és az asszimilációs érintettség összefüggései arra utalnak: egyre szélesebb rétegek körében erősödik a többségi és gyengül a magyar nyelvű televíziózás szerepe/jelentősége. Mindez egyértelműen arra utal, hogy a jelenlegi televízió nézési gyakorlat igen számottevő mértékben gyengíti mind a nemzeti identitást, mind a nemzeti közösséghez való kötődést.

Rádióhallgatási szokások a határon túli magyarság körében

A rádióhallgatás három régióban is döntően otthoni kikapcsolódási tevékenységnek számít: válaszadóink Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban csaknem kétszer olyan gyakorisággal hallgatnak rádiót otthonukban, mint utazáskor, és mintegy háromszor gyakrabban, mint a munkahelyükön. Mindez arra utal, hogy az említett régiókban a háttérrádiózás kevésbé elterjedt, mint a felvidékiek körében, akik immáron nagyságrendileg csaknem ugyanakkora intenzitással rádióznak utazás közben, mint otthon, emellett pedig több mint egyharmadnyi gyakorisággal hallgatnak rádiót a munkahelyükön is.

A rádiózással, mint egyedüli/kizárólagos információ-szerzési formával kapcsolatban mért igen csekély érdeklődéshez képest a rádióműsorok hallgatottsága a valóságban nem marad el drasztikusan a televíziónézés napi gyakorisága mögött.

Anyanyelvi és többségi nyelvű rádióadók hallgatottságának változása

A dataink szerint egy évtized alatt a magyar nyelven sugárzó rádióadók hallgatottsága mindegyik régióban csökkent, a többségi nyelvű rádióké pedig megnőtt, elsősorban a szlovák, ukrán stb. kereskedelmi adóknak köszönhetően. Ez a nemzeti identitás fenntartása, illetve az asszimilációs folyamatok szempontjából egyaránt negatív

folyamat regionális megoszlásra való tekintet nélkül mindenütt végbement, s különbség csupán az anyanyelven való rádiózástól való elfordulás nagyságrendjében mutatkozik.

Az anyanyelvi médiahasználat most vizsgált szegmense szempontjából igazán sokkoló fejlemény a Magyarországról sugárzott közszolgálati rádiók hallgatottságának drasztikus (24–35 átlagpontnyi) visszaesése. Az érintett közösségek érdekérvényesítése és önismerete szempontjából legalább ennyire negatív fejleménynek számít az is, hogy tíz év alatt mindegyik régióban egyaránt jelentős arányban csökkent az állami rádiók magyar adásainak hallgatottsága (7 és 18 átlagpont között). Mindez arra utaló jel, hogy a tárgyalt műsorok közvetlen célközönsége egyre számottevőbb mértékben fordul el a saját közösségét, és közvetlen környezetét érintő anyanyelvi információktól, következésképpen rádióhallgatási szokásai egyre inkább eltolódnak a többségi nyelvű tömegkulturális és fogyasztói műsorokat sugárzó rádiók irányába.

A közszolgálati, illetve kereskedelmi mindkét nyelven való rádiózással kapcsolatban regisztrált tendenciák végeredményben egyaránt az identitás folyamatos, emellett igen erőteljes gyengülésének tendenciáját igazolják a határon túli magyarság körében. Elsősorban amiatt, mert a közérdekű információkkal szolgáló rádióadók hallgatottsága mindegyik régióban egyre inkább elmarad a kereskedelmi rádiók műsorainak figyelemmel kísérése mögött.

Miután jelenleg már csupán az 55 év fölötti korosztály tagjai követik a regionális átlagokat meghaladó mértékben a magyar nyelven szóló rádióműsorokat, a felnövekvő generációk által „hozott” (napjainkban jellemző), egyre csekélyebb arányú anyanyelven való rádiózás belátható időn belül a mostani hallgatottság töredékére eshet vissza, és a határon túli magyarság információs terében végképp a perifériára szorulhat.

Nyomatott sajtó használat a határon túli magyarság körében

Idősoros adataink a nyomtatott sajtó tekintetében igen negatív tendenciát az anyanyelven kiadott sajtótermékek használatára szempontjából mutatnak. Ennek alapján elmondható, hogy néhány szabályt erősítő kivételtől eltekintve mindegyik magyar nyelvű nyomtatott sajtótermék olvasottsága nagyságrendekkel csökkent, miközben a többségi nyelven kiadottaké vagy az egy évtizeddel korábban mért szinten maradt, vagy némi növekedést mutat. Mindez egyben azt jelenti, hogy a nyomtatott sajtó használatának radikális visszaesése csaknem kizárólag a magyar sajtótermékektől való elfordulásnak köszönhető. A közösségi értékek erodálódása, valamint az asszimiláció fokozódása szempontjából kiemelkedően érzékeny veszteségnek számít ezen belül, hogy a legszámottevőbb mértékben mindegyik régióban a magyar nyelvű regionális/lokális sajtótermékek, kiadványok olvasottsága csökkent.

Az országos terjesztésű magyar nyelvű lapok népszerűsége három régióban is az első helyen áll (70–81 átlagpont), noha csupán a pozsonyi *Új Szó* és a bukaresti *Új Magyar Szó* mondható klasszikus értelemben vett magyar nyelvű országos napilapnak.

Az anyanyelvi nyomtatott sajtó harmadik szegmense, a magyarországi lapok és sajtótermékek olvasottsága tekintetében mindegyik régióban ugyanazt a tendenciát tapasztaltuk. Eszerint az anyaországi sajtótermékek népszerűsége egy évtized alatt mindenütt 10 átlagpont körüli arányban csökkent, és három régióban is az utolsó helyet foglalja el.

Az újságolvasás tekintetében mindenütt érvényesnek bizonyult az a tendencia, hogy mind a magyar, mind a többségi nyelven kiadott nyomtatott sajtótermékekhez való viszonyt a válaszadók társadalmi rétegződésben elfoglalt helye sokkal inkább meghatározza, mint azt az eddig tárgyalt médiafelületek használatával kapcsolatban tapasztaltuk. Adataink azt jelzik, hogy a társadalmi ranglétra alsóbb fokain elhelyezkedők információszerzési gyakorlatában nyomtatott sajtó immáron csupán elenyésző fontossággal bír a kiadványok nyelvétől függetlenül. Elsősorban tehát nekik köszönhető, hogy a nyomtatott sajtótermékek népszerűsége tíz év alatt jelentősen csökkent a határon túli magyarság körében, amit a vizsgált nemzeti közösségek sokkal csekélyebb hányadát kitevő tehetősebb és iskolázottabb rétegek átlag fölötti érdeklődése egyre kevésbé képes ellensúlyozni.

A határon túli magyarság körében tapasztalt nyomtatott sajtó használat terén összességében igen erőteljes negatív tendenciákat regisztráltunk. A legklasszikusabb információszerzési forma népszerűsége számos réteg körében a perifériára szorult, de a bemutatott arányban csökkenő regionális átlagok fölötti gyakorisággal újságot olvasók is nagyságrendekkel kevésbé fordulnak a nyomtatott sajtó felé, mint tették azt egy évtizeddel ezelőtt. Különösen igaz mindez a magyar nyelvű regionális sajtótermékek esetében, amelyekkel kapcsolatban

krónikus arányú visszaesést regisztráltunk. Azzal, hogy ez, a közösségi kohézió és a nemzeti identitás megerősítése szempontjából kiemelkedően fontos lokális információforrás bizonyult a nyomtatott sajtótermékek terén a leggyengébb láncszemnek, több mint figyelmeztető jel a nemzetstratégia számára, hogy az eddiginél sokkalta átgondoltabb és következetesebb támogatáspolitikával segítse az összeomlóban lévő regionális anyanyelvi nyomtatott sajtó fennmaradását és megerősítését.

Internethasználat a határon túli magyarság körében

A határon túli magyar háztartásokban az internetelterjedtség 2001-hez képest a Felvidéken közel tízszeresére, a Vajdaságban hétszeresére, Erdélyben a huszonháromszorosára, Kárpátalján pedig még extrémebb arányban, több mint nyolcvanszorosára (!) nőtt. Ezek az idősoros megoszlások tehát valóban olyan forradalmi információs robbanásként értékelhetők, ami alapjaiban strukturálta át az érintett közösségek tagjainak közelmúltbeli információszerezési gyakorlatát.

Azokban a régióban, ahol már tíz évvel ezelőtt is relatíve nagyobb volt az internettel rendelkezők részaránya jelenleg 70 (Vajdaság), illetve 80%-os (Felvidék), míg tőlük némiképpen lemaradva Erdélyben a háztartások 54, Kárpátalján pedig 52%-a rendelkezik internet kapcsolattal.

Az internet-hozzáférés terén mindegyik régióban a fiatalok (57–93%) és a középkorúak (57–83%) dominanciája érvényesül. Az idős korosztály tagjai ugyan a regionális átlagoknál mindenütt számottevően csekélyebb arányban rendelkeznek internet-hozzáféréssel, ám körükben is tekintélyes, 34–53%-ot tesz ki azon háztartások részaránya, ahol létezik internetkapcsolat.

Iskolai végzettség szerint ugyancsak egyértelmű tendenciaként jelentkezik mindegyik régióban, hogy a képzettség növekedésével egyenes arányban nő az internet előfizetések mértéke, ám az általános iskolát végzettek között csupán az erdélyiek esetében nem éri el a 20%-ot az internet előfizetéssel rendelkezők részaránya, aminél a kárpátaljai hasonló réteghez tartozók internet-hozzáférése kétszer, a vajdaságiaké és felvidékieké pedig háromszor nagyobb.

Az internetcsatlakozással való ellátottság terén a válaszadók vagyoni helyzete szerint tapasztaltuk a legszámottevőbb szóródásokat, miután a legnehezebb anyagi körülmények között élő szegények Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban 10% alatti mértékben rendelkeznek csupán internettel, és részarányuk a legsűrűbb lefedettséggel bíró Felvidéken sem éri el a 15%-ot. Ezzel szemben a felső-közép anyagi helyzetűek háztartásaiban az internetlefedettség közelít a 100%-hoz, míg a gazdagok körében az összes régiót tekintve egyetlen olyan családot sem találtunk, ahol hiányzott volna az internet-hozzáférés.

Összességében azt találtuk, hogy az internet a vizsgált közösségeket alkotó rétegek túlnyomó többsége számára egyre inkább a mindennapi lét alapkellékévé vált. Mindez az erdélyiekre vonatkozik relatíve a legkevésbé, akik a „soha nem internetezik” kategóriában magasan az első helyen állnak, hiszen a többi régiót nagyságrendekkel megelőzve körükben megdöbbentően nagy arányban, 41%-ban nem használják az internetet.

A gyermekkorúak a várakozásoknak megfelelően mindegyik régióban lényegesen többet interneteznek szüleiknél. Leginkább a felvidékiek, akik közül csupán 7,9% nem használja az internetet. Ehhez képest az erdélyi és kárpátaljai gyerekek csaknem háromszor többen nem jutnak internethez, míg a vajdaságiak közül minden hatodik számít ebbe a kategóriába, ami az összes régiót tekintve lényegesen kisebb arány, mint azt a szülők esetében tapasztaltuk.

Az internethasználat helyszínei tekintetében régiók szerint a vártnál lényegesen kisebb szóródást tapasztaltunk. Ennek fő oka, hogy az internetet használó határon túli magyarok mindegyik régióban csaknem ugyanolyan kiugró mértékben az otthonukban interneteznek. Az említett részarány Erdélyben és a Vajdaságban meghaladja a 80%-ot, ám ennél nem sokkal kevesebben használják leginkább otthoni környezetben az internetet a kárpátaljaiak (76,2%) és a felvidékiek is (71,5%).

Az internethasználat intenzitása a szülők és a gyerekek generációiban

A kétgenerációs internetezési szokásokkal kapcsolatban elmondható, hogy amíg a felnőttek körében három régióban nem éri el az 50 átlagpontot az internetezés gyakorisága (csupán a Felvidéken jelentősebb ennél), a gyerekek már 55,2 és 71,8 átlagpontnyi intenzitással használják a világhálót. Amíg tehát a felnőttek között sokkal kevesebb (Erdélyben például csupán alig több mint egyharmadnyi) az internetet használók részaránya, mint a nem internetezőké, a gyermekek esetében az arány épp fordított: mindenütt (de különösen a Felvidéken és a Vajdaságban) sokkal kevesebben vannak azok a kiskorúak, akik nem használják az internetet, mint azok, akik igen.

Korcsoportok szerint ez esetben is nagyságrendekkel csökken az internetezésre fordított idő az életkor növekedésével: a leginkább Kárpátalján, ahol a fiatalok négy és félszer, illetve a Felvidéken és a Vajdaságban, ahol két és félszer-háromszor nagyobb gyakorisággal interneteznek, mint az idősek.

Képzettségi fokozatok szerint még inkább elkülönül a világháló használati gyakorlat: legnagyobb mértékben Erdélyben, ahol az általános iskolát végzettek (mindössze 7,8 átlagpont) tízszer kevésbé használják az internetet mint a diplomások. Ekkora szakadékszerű különbséget a többi régióban nem tapasztaltunk, ám a jelzett tendencia mindenütt ugyanúgy érvényes.

A felnőttek internethasználatának intenzitásával kapcsolatban ugyancsak az anyagi helyzetet tükröző kategóriák szerint mértük a legnagyobb különbségeket. A szegények Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban egyaránt több mint tízszer ritkábban használják az internetet (mindössze elenyésző, 5–7,4 átlagpontnyi mértékben), s részarányuk csupán a felvidéki szegények körében éri el a 17 átlagpontot.

A gyermekek internet használatának gyakorisága tekintetében nem csupán az érdemlő figyelmet, hogy szüleihez képest sokkal intenzívebben használják az internetet, ám az is, hogy a társadalmi ranglétra alján lévő rétegek gyermekei is igen számottevő gyakorisággal teszik. Ezt bizonyítja, hogy a szegény családok gyermekei Erdélyben négy és félszer, Kárpátalján pedig kétszer nagyobb intenzitással interneteznek szüleiknél. Ugyanez mondható el a felvidéki és vajdasági általános iskolát végzett szülők gyerekeiről, akik kimagasló, 63 és 57,2 átlagpontot kitevő intenzitással használják az internetet.

Az internethasználat intenzitása a szülők és a gyerekek generációiban az otthonukban internet-hozzáféréssel rendelkezők körében

A négy régió közül a Felvidéken a legalacsonyabb a soha nem internetező aránya az internet-hozzáféréssel rendelkezők között mind a felnőttek, mind a gyerekek között. A másik három területen közel egyforma arányban fordulnak elő nem internetezők. A gyerekek a felnőtteknél valamivel nagyobb arányban használják az internetet és különösen abban térnek el a felnőttektől, hogy a használók kimagasló arányban rendszeresen, naponta többször is interneteznek. Az otthonukban internettel rendelkező felnőttek közel 50%-a nem ennyire aktív felhasználó. Korcsoportok szerint azt láthatjuk, hogy az idősek jóval alacsonyabb intenzitással interneteznek, mint a fiatalabbak.

Képzettségi fokozatok szerint a legnagyobb különbségeket Kárpátalján és Erdélyben találjuk, ahol a diplomások több mint tízszer akkora valószínűséggel használják az internetet bármilyen gyakorisággal, mint az általános iskolát végzettek.

A felnőttek internethasználatának intenzitásával kapcsolatban – a korábban tapasztaltakhoz hasonlóan – az anyagi helyzetet tükröző kategóriák szerint mértük a legnagyobb különbségeket. A szegény családokban élők Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban egyaránt a jobb anyagi helyzetűektől jelentősen elmaradó mértékben használják az internetet. A gyermekek szülei gyakorlatához képest relatíve kiegyensúlyozottabb internethasználatát mutatja, hogy míg a felnőtteknél a társadalmi helyzet jelentősen befolyásolta az internethasználatot, addig a gyerekeknél ilyen összefüggés egyáltalán nincs: sem a szülők iskolai végzettsége, sem anyagi helyzetük nincs szignifikáns hatással. Ám ez csak azon családokban érvényes, akiknél van otthon internet, márpedig a szegény kategóriába tartozó családok 86–92%-ánál nincs.

Az internethasználat intenzitása a honlapok nyelve szerint

Mindegyik régióban érvényes tendencia, hogy a válaszadók és gyermekeik legnagyobb mértékben az anyanyelvükön interneteznek (87–95 átlagpont között), ám a többségi nyelven történő internethasználat tekintetében régióként jelentős eltéréseket is regisztráltunk. Ezek között említhető, hogy a Felvidéken élő felnőttek már 70, gyerekeik pedig 63 átlagpontnyi gyakorisággal interneteznek szlovák nyelven, ami a többi régióban tapasztalathoz képest lényegesen erőteljesebb asszimilációs (nyelvváltási) érintettséget jelez. Némiképpen meglepő ezzel kapcsolatban, hogy az erdélyi internethasználók – elsősorban a szórványban élők – relatíve igen magas (az 50 átlagpontot meghaladó) arányban néznek román nyelvű portálokat generációkra való tekintet nélkül.

Az anyanyelven való internethasználat terén igen tekintélyes arányú eltérés van az asszimiláns rétegek és gyerekeik, valamint az identitásörző csoportok gyakorlata között, ami regionális különbségekre való tekintet nélkül abban nyilvánul meg, hogy az asszimiláns rétegekhez tartozók mélyen átlag alatti gyakorisággal használják az internetet anyanyelvükön. Az asszimiláns családok gyermekei még szüleiknél is sokkal kevésbé látogatnak magyar nyelvű internetes oldalakat, ami – több, eddigiekben említett intergenerációs negatív tendenciához hasonlóan – annak ellenére előrevetíti az anyanyelvhasználat interneten való közeljövőbeli háttérbe szorulásának valószínűségét, hogy a magyar nyelvű internethasználat egyelőre mindenütt erőteljes vezető szerepet tölt be.

A gyerekek többségi nyelvű internethasználata ez esetben is az eddig több vonatkozásban bizonyítást nyert negatív intergenerációs tendenciákat tükrözi: szüleikhez képest extrém mértékben nagyobb gyakorisággal látogatnak szlovák, román stb. portálokat. Ez utóbbi megállapítás különösen az erdélyi, illetve felvidéki vegyes házasságban született gyermekekre jellemző, akik immáron extrém mértékben, 94,8 és 83,8 átlagpontnyi gyakorisággal interneteznek román és szlovák nyelven.

Ami a magyarországi, illetve helyi (regionális) magyar nyelvű honlapok látogatottságát illeti, az előbbieket dominanciájához nem férhet kétség (mindenütt 80 átlagpont fölötti látogatottság), melyet három régióban a helyi (erdélyi, kárpátaljai és vajdasági) internetes portálok népszerűsége követ. Miután az érintett magyar közösségek közéletének és életviszonyainak alakulása szempontjából a lokális információk kiemelt fontossággal bírnak, nem mondható megnyugtatónak azonban, hogy válaszadóink a tárgyalt regionális magyar nyelvű honlapokat csupán 57,7–68,1 átlagpontnyi intenzitással követik. A tárgyalt vonatkozásban egyébként újra a felvidékiek internetezési szokásai mondhatók atipikusnak (az asszimilációs folyamatok szempontjából pedig leginkább negatívnak), hiszen a többi régióhoz képest csupán a körükben tapasztalható, hogy a többségi (szlovák) nyelvű honlapok látogatottsága megelőzi a felvidéki magyar honlapok népszerűségét.

Az identitászváltozók szerinti megoszlások terén mind a magyarországi, mind a regionális magyar internetes portálok látogatottságával kapcsolatban egyértelmű és igen jelentős szegregációs távolságokat mutató tendenciákat tapasztaltunk. Ennek lényege, hogy az asszimiláns réteghez tartozók mindegyik vizsgált régióban immáron nagyságrendekkel kisebb gyakorisággal követik a tárgyalt magyar nyelvű honlapokat, mint az identitásukat őrző rétegek közé tartozó internet felhasználók.

Az internethasználat intenzitása az információszerzés célja szerint

A határon túli magyarok az internetet igen számottevő arányban használják a munkájukhoz szükséges feladatok elvégzésére. Ennek intenzitása (53,1–71,3 átlagpont) annál is inkább meglepő, mert nagyságrendileg három régióban is megegyezik azzal (a Felvidéken pedig jelentősen meg is haladja azt), amilyen gyakorisággal válaszadóink szórakozási célra használják az internetet.

Igen számottevően megoszló adatsorokat regisztráltunk viszont azzal kapcsolatban, hogy válaszadóink milyen gyakorisággal használják a világháló által kínált lehetőségeket információszerzésre és -cserére, valamint az interperszonális kapcsolattartásra. Ezzel kapcsolatban az egyik leginkább figyelemre méltó tény, hogy válaszadóink a világhálót elsősorban nem az internet konvencionális információs tartalmainak (például internetes újságok, vagy egyéb médiafelületek világhálón is elérhető honlapjainak) követésére használják, hanem a valóságos, vagy virtuális interperszonális-, illetve közösségi hálózatokkal való kapcsolattartásra. Ezt bizonyítja, hogy mindegyik régióban a „barátokkal és ismerősökkel való kapcsolattartás” opció áll az első helyen (61,6 és 75,4 átlagpont), míg a másodikon a „közösségi hálózatokban (IWIW, Facebook stb.) vesz részt” lehetőséget választották (50,2–63,1 átlagpont). Az interneten való interperszonális kapcsolattartás jelzett arányú intenzitása

alighanem annak indirekt lenyomata, hogy a határon túli magyarság körében az elmúlt két évtized során igen jelentős „szétszóródás” – időszakos, vagy végleges külföldre való migráció – ment végbe. Következésképpen nem mondható meglepőnek, hogy az érintettek internet használatában a bemutatott igen számottevő mértékben játszik szerepet az interperszonális kapcsolattartás.

Az ímént tárgyalt felhasználási módokhoz képest válaszadóink az internetet mindegyik régióban nagyságrendekkel kevésbé használják arra, hogy különböző szolgáltatásokhoz hozzájussanak. Ezek között az első helyen a hirdetések feladása áll, ami mögött jelentősen elmaradva az online vásárlások és internetbankos tranzakciók következnek, legkevésbé pedig az utazással, szállodafoglalással és koncertjegy igényléssel kapcsolatban használják a világháló adta lehetőségeket. A Felvidéken ezzel szemben mindegyik vizsgált internetes szolgáltatást sokkal nagyobb gyakorisággal használják. Az elérhető szolgáltatások közül elsősorban az internetbankos tranzakciók emelkednek ki (ezeket a felvidékiek háromszor-hatszor nagyobb arányban használják, mint a többi régióban élők), emellett pedig online vásárlásokat is nagyságrendekkel gyakrabban eszközőlnek (33,9 átlagpont) az interneten keresztül. Mindezek tükrében aligha kétséges, hogy az internethasználat tekintetében egyébként is sok egyéb vonatkozásban élen járó felvidéki magyarok élnek a leginkább a világháló adta széles lehetőségekkel, s a többi régióban élők – az erdélyiek kiugróan intenzív internetes kapcsolattartását nem számítva – mögöttük igen jelentősen lemaradva kevésbé széles skálán használják az internetet.

A világháló különböző célú felhasználásával kapcsolatban társadalmi rétegek szerint kevés egymástól szignifikánsan eltérő internetezési gyakorlatot tapasztaltunk. A figyelmet érdemlő kivételek között az alapjaiban eltérő intergenerációs gyakorlat említhető a szórakozás és kapcsolattartás céljából való internethasználat terén. Mindegyik régióra ugyanúgy jellemző ugyanis, hogy amíg a középkorúak és idősek mélyen átlag alatti arányban használják az internetet az említett célokból, addig a fiatalok elsöprő – szinte kizárólagos – mértékben interneteznek szórakozási, illetve kapcsolattartási célból.

Kutatásunk fő célkitűzése annak a mind ez ideig feltáratlan folyamatnak a megismerése volt, hogy a legkülönbözőbb médiafelületeken megjelenő információtartalmak miként határozzák meg a határon túli magyar befogadók identitását és értékrendjét, következésképpen milyen hatással bírnak különböző társadalmi rétegeinek asszimilációs érintettségére.

A négy országban élő magyar közösségek tagjainak médiahasználatával kapcsolatban megismert szerteágazó tendenciák összességében igen nyugtalanító állapotról tanúskodnak, különös tekintettel a jelenleg tapasztalt negatív tendenciák várható következményeire. E téren a fiatal korosztály, valamint az asszimiláns rétegekhez tartozók médiahasználati szokásai már jelenleg is baljós jeleket mutatnak, ami az anyanyelven való információszerezéstől való nagyfokú elfordulásban nyilvánul meg csaknem mindegyik médiafelületen.

A nemzeti identitás és értékrend megtartása szempontjából elsősorban az tekinthető igen aggályosnak, hogy mindegyik régióban drasztikusan csökkent a közszolgálati információforrások használata, ami éppúgy érvényes mind a helyi, mind a magyarországi médiumok esetében. A csökkenés nagyságrendje igen sok esetben megközelíteni látszik azt a határmezsgyét, amelyet átlépve a vizsgált határon túli népesség tagjainak számottevő hányada visszafordíthatatlanul képtelenné válhat a közösségi létet fenntartó kohéziós erőteréhez szükséges információk befogadására.

Erre utal például, hogy az asszimiláns rétegek televíziós információs bázisa csaknem kizárólag a többségi nyelvű tömegtájékoztató médiumokra, emellett pedig mindkét nyelven a kereskedelmi televíziók adásaira épül. A kutatás egyik leginkább vészjósló tapasztalata azonban, hogy mindez nem kizárólag az említett asszimiláns csoportok médiahasználati gyakorlatát jellemzi, de több társadalmi rétegre is jellemző, ami annak a kézzelfogható jele, hogy a médiahasználat során egyre nagyobb arányú asszimilációs tartalék mutatkozik az eddig szilárd nemzeti elkötelezettségű almintákba tartozó válaszadók körében is.

Az internethasználat terén tartalmilag ugyan regionálisan egymástól erősen különböző felhasználási gyakorlatot regisztráltunk, azonban egyelőre még mindegyik régióban az anyanyelven való internetezés dominanciája érvényesül. Mindez azt jelenti, hogy – szemben a hagyományos médiafelületekkel – a világhálóban szinte korlátlan, ám eddig sajnálatosan kihasználatlan lehetőségek rejlenek a határon túli magyarság eredeti kulturális közegéhez, anyanyelvéhez és identitásgyökereihez való kapcsolódásának megerősítése szempontjából. Mindez azonban csupán az eddiginél lényegesen határozottabb információs nemzetstratégia segítségével lenne elérhető.

Kutatási eredményeink végső soron azt mutatják, hogy a határon túli magyarság médiahasználatára épp azon, több szempontból is egyre kritikusabb töréspontok meglétét tükrözi, melyeket az érintett közösségek tagjainak értékrendjével, identitásával és asszimilációs érzékenységgel kapcsolatban korábban regisztráltunk. A nyilvánvaló kölcsönhatás indokolja, hogy további kutatások segítségével rendszeresen monitorozzuk a jelzett, túlnyomórészt negatív folyamatok várható felgyorsulásának, vagy – ami sokkal kevésbé valószínű – szinten maradásának, illetve lassulásának mindenkor mértékét.

7. Melléklet

7.1. A kutatás paramétere

A B-Fókusz Intézet (BFI) 2011. november 10. és december 10. között szociológiai adatfelvételt végzett a határon túli magyarság körében. A vizsgálat folytatása annak, a BFI által 1994 és 2011 között végzett kutatássorozatnak, melynek során négy határon túli magyar közösség körében (Erdélyben, a Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban) vizsgáltuk a határon túli magyar társadalmi lét (értékrend, identitás, életfeltételek, asszimilációs és migrációs folyamatok stb.) különböző aspektusait.

Kutatásunk első ízben tette vizsgálat tárgyává reprezentatív mintákon a határon túli magyarság médiafogyasztási szokásait, melynek keretei között a televízió, a rádió és a nyomtatott sajtó használat mellett kiemelt figyelmet szenteltünk az internethasználat legkülönbözőbb aspektusainak is.

Jelen kutatás során a kérdezőbiztosaink által otthonukban felkeresett megkérdezettek körét felnőtt korú, magukat magyar nemzetiségűnek valló erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági, 18 éven felüli válaszadók alkották, akiknek a kutatási mintán belüli részaránya szociodemográfiai változók szerint megegyezik a legutóbbi népszámláláskor regisztrált alapsokasággal. (Lásd: A kutatás mintasokaságainak reprezentativitása)

Mintavételi módszerként az úgynevezett kvótás mintaalakítást használtuk. Ez a módszer biztosítja, hogy a felnőtt korú erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyaroknak szociodemográfiai változók szerint csaknem 100%-os esélyük legyen a megkérdezettek körébe való bekerülésre. Következésképpen a mintasokaságot alkotó válaszadók megoszlása mind a négy vizsgált régióban nemek, korcsoportok, iskolai végzettség, településnagyság és területi/közigazgatási egységek (regionális kutatási körzetek) szerint a táblázatokban látható statisztikai hibahatáron belüli pontossággal követi az érintett országok legutóbbi népszámlálásainak az ottani magyarságra vonatkozó arányait. Következésképpen a bemutatásra kerülő adatok a felsorolt szociodemográfiai változók szerint minősülnek reprezentatívnak.⁷¹

A kutatási pontok (települések) száma:

Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság	Összesen
76	157	38	79	350

A feldolgozás kritériumainak megfelelt kérdőívek száma:

Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság	Összesen
1046	651	550	546	2793

⁷¹ Az elemzés során az idősoros összehasonlítás érdekében felhasznált korábbi, a BFI által 1997–2011 között realizált értékrend- és asszimiláció kutatások paramétereit mind tartalmi, mind formai szempontból azonosak a most bemutatott szakmai feltételekkel.

7.2. A kutatás mintasokaságainak reprezentativitása (százalékban)

ERDÉLY

Kérdőívszám: 1046

Kutatási pontok (települések) száma: 76

Szocio-demográfiai Változók	Alap-sokaság	Minta-sokaság	Eltérés	Súlyozott Minta-sokaság	Eltérés
Nemek szerint					
férfiak	47,3	51,6	4,3	50,1	2,8
nők	52,7	48,4	-4,3	49,9	-2,8
Korcsoportok szerint					
18–34 évesek	32,3	34,1	1,8	30,5	-1,8
35–54 évesek	32,1	27,8	-4,3	30,8	-1,3
55 év fölöttiek	35,5	38,2	2,7	38,7	3,2
Iskolai végzettség szerint					
általános	31,6	21,0	-10,6	31,0	-0,6
szakmunkás	21,3	25,9	4,6	21,3	0,0
érettségi	33,5	34,8	1,3	34,3	0,8
felsőfokú	13,6	18,3	4,7	13,4	-0,2
Településtípusok szerint					
2000 alatt	32,2	30,8	-1,4	33,1	0,9
2–10 000	21,6	24,1	2,5	24,9	3,3
10–100 000	23,1	22,8	-0,3	21,4	-1,7
100 000 fölött	23,1	22,2	-0,9	20,5	-2,6
Régiók szerint					
Székelyföld	47,3	44,2	-3,1	44,6	-2,7
Közép-Erdély	13,1	14,2	1,1	14,2	1,1
Partium	24,2	26,6	2,4	26,7	2,5
Dél-Erdély/Bánság	15,3	15,0	-0,3	14,5	-0,8

A mintaalkítás forrása: a 2002-es népszámlálási adatok alapján továbbszámolt adatok.

„Recensământul populației și locuitorilor 2002, 18–27 martie 2002 – Structura etnică și confesională, Volumul 4., Institutul Național de Statistică, București, 2003”

FELVIDÉK**Kérdőívszám: 651****Kutatási pontok (települések) száma: 157**

Szocio-demográfiai Változók	Alap-Sokaság	Minta-sokaság	Eltérés	Súlyozott Minta-sokaság	Eltérés
Nemek szerint					
férfiak	48,1	48,2	+0,1	50,1	+2,0
nők	51,9	51,8	-0,1	49,9	-2,0
Korcsoportok szerint					
18–34 évesek	28,6	32,4	+3,8	30,5	+1,9
35–54 évesek	36,7	46,4	+9,7	47,6	+10,9
55 év fölöttiek	34,7	21,2	-13,5	21,9	-12,8
Iskolai végzettség szerint					
általános	37,2	35,4	-1,8	37,3	+0,1
szakmunkás	31,3	21,1	-10,2	31,2	-0,1
érettségi	26,1	27,9	+1,8	26,0	-0,1
felsőfokú	5,4	15,6	+10,2	5,5	+0,1
Települések nagyságrendje szerint					
falu	42,9	40,7	-2,2	41,9	-1,0
nagyfalu/ kisváros	51,7	52,2	+0,5	51,4	-0,3
nagyváros	5,4	7,1	+1,7	6,7	+1,3

*A mintaalakítás forrása:**Sčítanie ľudu, domov a bytov 2001, Štatistický úrad SR, 2002, www.statistics.sk/webdata/slov/scitanie*

KÁRPÁTALJA

Kérdőívszám: 550

Kutatási pontok (települések) száma: 38

Szocio-demográfiai Változók	Alap-Sokaság	Minta-sokaság	Eltérés	Súlyozott Minta-sokaság	Eltérés
Nemek szerint					
férfiak	47,0	46,8	-0,2	46,4	-0,6
nők	53,0	53,2	+0,2	53,6	+0,6
Korcsoportok szerint					
18–34 évesek	41,0	39,2	-0,8	38,7	-2,3
35–54 évesek	26,0	38,4	+12,4	37,2	+11,2
55 év fölöttiek	33,0	22,4	-10,6	24,1	-8,9
Iskolai végzettség szerint					
általános	43,0	35,5	-7,5	43,1	+0,1
szakmunkás	12,0	11,7	-0,3	12,0	0
érettségi	40,0	38,2	-1,8	39,9	-0,1
felsőfokú	5,0	14,6	+9,6	5,0	0
Településtípusok szerint					
falv	72	72,9	+0,9	74,9	+2,9
város	28	27,1	-0,9	25,1	-2,9

A mintaalkítás forrása:

„A Kárpátaljai Statisztikai Hivatal közleményei az 2001. évi népszámlálásról.” Ungvár, 2002

VAJDASÁG

Kérdőívszám: 546

Kutatási pontok (települések) száma: 79

Szocio-demográfiai Változók	Alap-Sokaság	Minta-sokaság	Eltérés	Súlyozott Minta-sokaság	Eltérés
Nemek szerint					
férfiak	46,5	47,9	+1,4	48,8	+2,3
nők	53,5	52,1	-1,4	51,2	-2,3
Korcsoportok szerint					
18–34 évesek	18,8	19,7	+0,9	19,7	+0,9
35–54 évesek	39,2	38,7	-0,5	38,3	-0,9
55 év fölöttiek	42,0	41,6	-0,4	42,0	0
Iskolai végzettség szerint					
általános	54,0	49,3	-4,7	53,9	-0,1
szakmunkás	21,2	20,0	-1,2	21,3	+0,1
érettségi	17,8	16,9	-0,9	17,8	0
felsőfokú	7,0	13,8	+6,8	6,9	-0,1
Településtípusok szerint					
falu	21,0	13,6	-7,4	13,9	-7,1
nagyközség/ kisváros	57,3	64,1	+6,8	64,1	+6,8
nagyváros	21,7	22,3	+0,6	22,0	+0,3

A mintaalkítás forrása:

„Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava” Statistički bilten, Novi Sad, 2002. godine

A mintasokaságokban nem jelölt, ám az elemzés során alkalmazott egyéb változók szerinti regionális megoszlások

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Vagyoni helyzet (a jövedelem és a vagyontárgyakkal való ellátottság alapján képzett összetett mutató)				
Szegény	34,9%	10,1%	21,1%	12,3%
Alsó-közép	35,5%	29,8%	49,5%	35,9%
Felső-közép	26,9%	53,0%	27,3%	47,3%
Gazdag	2,7%	7,1%	2,2%	4,6%
Munkapiaci helyzet szerint				
Stabil munkapiaci helyzet (nem volt az elmúlt két évben munkanélküli és most is van munkája)	45,3%	52,1%	59,9%	50,8%
Enyhe munkanélküli érintettség (volt munkanélküli, de most van munkája; jelenleg munkanélküli, de csak rövid ideje)	18,4%	30,6%	20,2%	21,2%
Válságos munkanélküli érintettség (már hosszabb ideje nincs munkája; az elmúlt két évben nem volt munkája)	36,4%	17,4%	20,0%	28,1%
A lakóhely tömb-, illetve szórvány-jellege szerint				
Tömbben élők	44,5%	72,8%	71,5%	62,8%
Szórványban élők	55,5%	27,2%	28,5%	37,2%
Az asszimilációs érintettség (iskolaválasztás) szerint				
Gyermeküket magyar általános iskolába járatják (több gyerek esetén csak akkor, ha minden gyereket magyar iskolába járatják)	73,1%	80,8%	80,6%	89,3%
Gyermeküket többségi nyelvű általános iskolába járatják	26,9%	19,2%	19,4%	10,7%
Asszimilációs érintettség (a szülők általános iskolájának nyelve) szerint				
Mindkét szülő magyar iskolát végzett	56,9%	67,5%	66,6%	85,0%
A szülők vegyes, vagy többségi nyelvű iskolát végeztek	43,1%	32,5%	33,4%	15,0%
Asszimilációs érintettség (házasságtípusok) szerint				
Homogén magyar házasság	88,9%	85,8%	88,5%	93,2%
Vegyes házasság	11,1%	14,2%	11,5%	6,8%

7.3. Adatelemzési módszerek

A regisztrált adatok elemzése során olyan módszereket alkalmaztunk, melyek biztosítják, hogy mind a regionális, mind az idősoros adatok azonos paraméterek („mérce”) alapján kerülhessenek összehasonlításra.

Következésképpen a gyakorisági (százalékos) megoszlások bemutatásán túl elsősorban ezért döntöttünk a 100-as skálára transzponált átlagértékek használatára, valamint az alábbi elemzési módszerek mellett:

Faktoranalízis – olyan komplex algebrai módszer, amely alkalmas egy konkrét megfigyeléssor mögötti általános dimenziók – például identitás-, illetve **értékrendtípusok** – meghatározására. Ezek az általános dimenziók – úgynevezett faktorok – számított dimenziók, melyek úgy jönnek létre, hogy bizonyos tapasztalati változók (például kijelentésekkel való egyetértés vagy egyet nem értés) egymás között különböző szinten korrelálnak. A faktorok meghatározására a főkomponens-elemzést alkalmaztuk. Az eredményeket Varimax módszerrel forgattuk. A vonatkozó táblázatok a forgatás révén kiválasztott, 1-nél nagyobb saját értékkel rendelkező faktorokat tartalmazzák. Ez a statisztikai módszer az egyes faktorértékeket az úgynevezett főkomponenshez (a legmagasabb értéket mutató faktorhoz) viszonyítja, s ezek szerint sorolja be a válaszadókat az egyes identitás- és értékrendtípusokba. Ez az oka annak, hogy az analízis nem fedi le a megkérdezettek (vagy esetünkben azok alcsoportjainak) teljes körét, hiszen az egyes kialakított faktoroknak nem megfelelő (azokkal nem koherens) véleményeket a tárgyalt elemzési módszer nem veszi figyelembe. Mintáinkban azonban a válaszok besorolásának mértéke mindegyik vizsgált alcsoport esetében magasnak mondható (50–70% közötti), így a kialakult különböző értékrend- és identitástípusok mennyiségileg is megfelelnek az elemzés követelményeinek.

Regresszióanalízis: olyan adatelemzési módszer, amely a változók közötti kapcsolatot egyenletek formájában fejezi ki (regressziós egyenlet). Felhasználható arra, hogy egy függő változó értékét egy vagy több független változó értéke alapján megbecsüljünk. A bevont változók közötti kapcsolat nem jelent ok-okozati viszonyt, csupán azt mutatja meg, hogy a vizsgált tényezőkre az adott relációban jellemző-e az összefüggés, vagy sem. Az említett összefüggés kifejezésére leggyakrabban a béta értékét jelölik meg, ami egy standardizált regressziós együttható. A béta mínusz 1 és plusz 1 közötti értéket vehet fel, az előjel a függőként és a függetlenként meghatározott változó összefüggésére, vagy egymástól való függetlenségére utal. A táblázatokban adatainkat a jobb áttekinthetőség kedvéért nem a konkrét lineáris béta-együtthatók formájában, hanem modellált formában közöljük az alábbi (pozitív és negatív előjelű) kategóriák szerint:

- 0 = béta: 0,001–0,039** (nem szignifikáns összefüggés);
- ± = béta: 0,040–0,079** (az esetek kis részében szignifikáns összefüggés);
- ± ± = béta: 0,080–0,149** (az esetek nagy részében szignifikáns összefüggés);
- ± ± ± = béta: 0,150–0,199** (szignifikáns összefüggés);
- ± ± ± ± = béta: 0,200 fölött** (szignifikáns összefüggés).

A vizsgált tematikai egységek elemzése során külön figyelmet szenteltünk a válaszadók anyagi–szociális helyzetének, melyet 21 item alapján aszerint vizsgáltuk, hogy a válaszadók milyen ingatlannal, valamint háztartásukban hányféle tartós fogyasztási cikkel rendelkeznek. A kapott értékeket – „van” válaszokat – összeadva a megkérdezetteket egy új változóban négyfokozatú ordinális skálába soroltuk az alábbi csoportosítás szerint:

- 0–6 = szegény;
- 7–11 = alsó-közép;
- 12–16 = felső-közép;
- 17–21 = gazdag.

A válaszadók anyagi–szociális helyzetét az elemzés során a fentiekén túl egy újabb háromfokozatú skála segítségével munkapiaci helyzet szerint is nyomon követtük. A létrehozott változó az alábbiak szerint csoportosítja a válaszadókat:

- 1 = stabil munkapiaci helyzet (mindig volt munkája, nem volt még soha munkanélküli);
- 2 = enyhe munkanélküli érintettség (volt már munkanélküli, de az adatfelvétel idején volt munkája, illetve még csak rövid ideje nincs munkája);

7.4. Nemzeti identitás- és értékrendtípusok, valamint egyéb, a médiahasználattal kapcsolatos faktorok (főkomponens-elemzés)

Elemzésünkben a határon túli magyarok információforrásokhoz való viszonyát a klasszikus szociodemográfiai változók mellett (nemek, korcsoportok, iskolai végzettség, településtípusok, tömb–szórvány, anyagi és szociális helyzet) egyéb rétegeképző típusok szerint is megvizsgáltuk. Az említett típusokat főkomponens-elemzéssel hoztuk létre, majd az így kialakult különböző kategóriákba tartozók médiafogyasztási szokásainak mélyrétegeit regresszióanalízis segítségével tovább pontosítottuk.

A faktorsúlyok tekintetében régióként előfordulnak kisebb eltérések/átfedések, ám az alaptípusok mindegyik esetben és mindenütt azonosak. Ezért a régiók szerinti faktorstruktúra táblázatok részletes bemutatásától terjedelmi okokból eltekintünk.

7.4.1. Nemzeti identitástípusok

Nemzeti identitás típusok	Nemzeti identitás elemek
Szilárd nemzeti identitás	Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok. Magyarnak lenni Romániában, Szlovákiában stb. számomra természetes dolog, mert magyar az anyanyelvem és a magyar kultúrán nőttem fel. Magyarnak lenni Ukrajnában, Szerbiában stb. számomra felelősséget jelent, mert fontos, hogy megőrizzük kultúránkat, ezen múlik a fennmaradásunk. Magyarnak lenni Romániában, Szlovákiában számomra politikai kihívás, mert fontos, hogy a magyarság Romániában, Szlovákiában stb. szervezett közösségként éljen.
Defenzív/megtagadó identitás	Magyarnak lenni Ukrajnában, Szerbiában stb. számomra inkább hátrányt jelent, mert kisebbségi magyarként nehezebben tudok érvényesülni. Magyarnak lenni Romániában, Szlovákiában stb. számomra nem jelent semmi különöset, olyan, mint románnak, szlováknak, vagy más nemzetiségűnek lenni. Engem nem foglalkoztat a nemzetiségem, ez számomra nem érdekes. Szerintem veszélyes dolog ilyen kérdésekkel foglalkozni, mert ebből semmi jó nem származik.

7.4.2. Általános értékrendtípusok

A faktorsúlyok tekintetében régióként ez esetben is előfordulnak kisebb eltérések/átfedések, ám az alábbi három alap értékrendtípus mindegyik régióban világosan elkülönül.

Általános értékrend típusok	Értékrendtípus elemek („Mennyire fontos az Ön életében...?”)
Fogyasztói/egyéni érdek-orientált típus	a siker az érvényesülés az anyagi javak megszerzése a pénz az egyéni célok elérése a szabadság
Közösség-orientált/toleráns típus	mások véleményének tiszteletben tartása a közösségi ügyek felvállalása segíteni másokon az emberekkel való jó viszony a mértékletesség
Konzervatív típus	a család az erkölcs a vallás a magyar nemzet tagjának lenni a munka a megbecsülés

7.4.3. Magyar és többségi nyelvű televíziós műsorpreferencia típusok (faktorok)

A faktorsúlyok tekintetében régióként ugyancsak előfordulnak kisebb eltérések/átfedések, ám az alábbi négy műsorpreferencia típus mindenütt világosan elkülönül mind a magyar, mind a többségi műsortípusok esetében.

Értékőrző műsorok	művészfilmek, irodalmi műsorok, ismeretterjesztő filmek, komolyzenei műsorok, hagyományőrző műsorok
Tömegkulturális műsorok	valóságshow-k, zenei vetélkedők, kibeszélő műsorok, vetélkedők, sorozatfilmek, könnyűzenei műsorok
Politikai/közéleti műsorok	hírműsorok, politikai vitaműsorok, betelefonálós véleményműsorok
Konsum-orientált műsorok	reklámok, betelefonálós rejtvenyműsorok, betelefonálós jóslásműsorok, televíziós vásárlás műsorok

Médiatudományi Intézet, Budapest
A kiadásért felel Nyakas Levente
Szerkesztő: Apró István
Szaklektorok: Megyeri Klára, Kitta Gergely
Tördelő: Mátai és Végh Kreatív Műhely
Nyomta és kötötte: Crew Kft.
Megjelent 13,5 (B/5) ív terjedelemben, 400 példányban.
Médiatudományi Könyvtár: ISSN 2062-5222
Médiatudományi Könyvtár 2.: ISBN 978-963-085-021-6